

TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA FALİH RIFKI ATAY
(1894-1971)

Veysel ÇOLAKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tarih Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI

ESKİŞEHİR
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nisan-2008

ÖZ

1894 yılında İstanbul’da doğan Falih Rıfkı, II. Meşrutiyetin özgürlükçü ortamında büyümüştür. 1913-1918 yılları arasında Osmanlı bürokrasisinde çeşitli görevler yapan Falih Rıfkı, aynı yıllar içinde Tanin gazetesinde İttihat ve Terakki’nin politikalarını savunan yazılar yazmıştır.

Kurtuluş savaşı yıllarında, divanı harbe çıkmayı göze alarak gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla Mustafa Kemal’i desteklemiş, Anadolu İhtilali’nin Türk Milleti için sadece maddi kurtuluş değil, aynı zamanda manevi kurtuluş da olduğunu savunmuştur.

Yeni Türkiye Devleti’nin kuruluş sürecine milletvekili ve gazeteci olarak katılan Falih Rıfkı, Atatürk’ün baş yazarı olarak aydın kimliği ile gazetelerde yazdığı yazılarla yeni devletin iç ve dış politikasını ortaya koymuş, Kemalizm’in sistemleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Çok partili dönemde, özellikle Demokrat Parti’nin iktidar yıllarında, Türkiye’de demokrasinin yerleşme şartlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Kurucusu olduğu Dünya gazetesinde yazdığı yazılarda, Atatürk ve İnönü dönemlerine yöneltilen suçlamalara cevap vermiş, Demokrat Parti’nin antidemokratik uygulamalarına karşı çıkmıştır. Demokrasinin Türkiye’de ancak kalkındırıcı ve ilerletici bir rejim olarak yaşayabileceğini savunmuştur.

Falih Rıfkı, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini, Türkiye’de Kemalizm’den başka bir rejimin yaşayamayacağını kanıtı olarak görmüştür. Hayatının son on yılında “Atatürk uzmanı” sıfatıyla Dünya gazetesinde anılarını kaleme almış, Kemalizm’i açıklayan eserler vermiştir. Ölüm tarihi olan 20 Mart 1971 yılına kadar da Kemalizm onun tek davası olmuştur.

ABSTRACT

Falih Rıfki was born in İstanbul in 1894. After he had finished his education in İstanbul, he worked for Ottoman bureaucracy in different duties between 1913-1918. He wrote articles in “Tanin” newspaper which he supported the policies of İttihat Terakki.

He supported Anatolian Revolution and M. Kemal Pasha in his articles at the time of the Turkish War of Independence. He defended that Anatolia Revolution was not only materialistic but also moral survival.

After the great victory, Mustafa Kemal wanted him to be candidate of deputy of Bolu and he was elected deputy in 1923. He continued his duty until the election of 1950. While he was deputy, he tried to explain internal and external policies of the government in the newspaper of Hakimiyet-i Milliye (Ulus) as the leader writer of Atatürk. He also tried to explain the meaning of reforms of Atatürk. In 1930’s he played main role in sistemization of Kemalism.

In Multi-Party period while Democrat Party was in power, Falih Rıfki tried to exhibit the conditions of settling of democracy. In the newspaper of Dünya (he was the founder of Dünya newspaper) he responded the accusations about the periods of Atatürk and İnönü in which single party was in power. He also protested the antidemocratic applications of Democrat Party. He defended that democracy can only be alive, if it improves and modernizes the Turkey.

Falih Rıfki thought the revolution of 27 May 1960 as the prove of no negime can stay alive in Turkey except Kemalism. He wrote his memories in the newspaper of Dünya as the expert of Atatürk. He also wrote books that explain Kemalism. Kemalism was the his only case until the date of 20 March 1971 which was his death date.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Veysel ÇOLAKER'in "Türk Siyasal Yaşamında Falih Rıfkı Atay (1894-1971)" başlıklı tezi ----- tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih (T.C. Tarihi) Anabilim dalında "Yüksek Lisans Tezi" olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Adı Soyadı**İmza**

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI

Üye :

Üye :

Prof. Dr. Nurhan AYDIN

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Falih Rıfki Atay, Türk siyasal yaşamına yazıları ve yapıtlarıyla büyük emek vermiştir. On altı yaşında başladığı yazın yaşamını son günlerine dek sürdürmüştür. İmparatorluğun çöküşüne, Türklüğün kurtuluşuna, Türk Devleti'nin kuruluşuna ve Cumhuriyetin kökleşmesine tanıklık etmiştir.

Türkiye'de kimi çevreler hâlâ rejimi tartışırken Falih Rıfki, Kemalist rejim üzerine kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin önemini vurgulamış, gençliğe Kemalizm'in çizdiği yolda yürümelerini öğütlemiştir. Kuruluşundan itibaren Yeni Türkiye Devleti'nin yarım yüzyıllık siyasal yaşamına tanıklık eden Falih Rıfki Atay'ın savunduğu düşüncelerin ve bu savunuları yaparken verdiği örneklerin günümüz tartışmalarına ışık tutabileceği inancındayız.

Araştırmalarım sırasında bana yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Şaduman Halıcı'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bana her türlü desteği veren aileme de sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

Veysel ÇOLAKER

Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 2003 Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Lise: 1998 Afyon/Emirdağ Anadolu Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Tarihi : Afyon/Emirdağ, 10. 2. 1980
Cinsiyet : Erkek
Yabancı Dil : İngilizce

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ	ii
ABSTARCT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUK'TAN YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NE SİYASET VE DÜŞÜN ADAMI OLARAK FALİH RIFKI ATAY (1894-1971)

1.1. EĞİTİMİ VE YETİŞTİĞİ ORTAM	5
1.1.1. Çocukluğu, İlk ve Ortaöğrenim Yılları	5
1.1.2. Yükseköğrenimi	9
1.1.3. Gazetecilik Yaşamındaki Çizgisi ve Bürokraside Görev Alması	10
1.1.4. I. Dünya Savaşı Yılları ve Suriye Cephesinde Çalışmaları	14
1.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ	16
1.2.1. Mütareke Dönemi'nde İstanbul'da Siyasal Gelişmeler ve Falih Rıfkı ...	16
1.2.2. İstanbul'dan Anadolu'daki Mili Mücadeleye Bakışı	21
1.2.2.1. Milli Mücadele'nin Karakteri	21
1.2.2.2. İstanbul'un Alması Gereken Tavrı	25
1.3. MİLLETVEKİLLİĞİ	27
1.3.1. 1923 Seçimleri ve Milletvekili Seçilmesi	27
1.3.2. Milletvekili ve Gazeteci Olarak Yaptığı Çalışmalar	29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ İÇ VE DIŞ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ İÇ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	33
2.1.1. Eğitim Ve Kültür Politikası	33
2.1.1.1. İmparatorluğun Eğitim Politikası	33
2.1.1.2. Milli Mücadele Döneminde Milli Eğitim Politikası	34
2.1.1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası	36

2.1.1.3.1. Eğitim Birliği ve Eğitimin Temel Amacı	36
2.1.1.3.2. İlk ve Ortaöğretim	38
2.1.1.3.3. Yükseköğretim	43
2.1.1.3.4. Sanat ve Teknik Eğitim	45
2.1.1.3.5. Halk Eğitimi	47
2.1.1.3.5.1. Türk Ocakları	47
2.1.1.3.5.2. Halkevleri	49
2.1.1.3.5.3. Köy Enstitüleri	50
2.1.1.4. Çok Partili Dönemde Eğitime Bakışı ve Eleştirileri	52
2.1.2. Bayındırlık Politikası	54
2.1.2.1. Mübadele ve İskan Davası	54
2.1.2.1.1. Mübadele ve İskan Davasında Hükümetin Aldığı Tedbirler	54
2.1.2.1.2. Falih Rıfkı'nın Mübadele ve İskan Davasına Bakışı	57
2.1.2.2. Şehircilik (İmar) Davası ve Falih Rıfkı Atay'ın Çalışmaları	58
2.1.2.2.1. Ankara'nın İmarı Hakkında Çalışmalar ve Düşünceler	58
2.1.2.2.2. Anadolu Şehir, Kasaba ve Köylerinin İmarı.....	66
2.1.3. Sağlık Politikası	67
2.1.4. Ekonomi Politikası	69
2.1.4.1. Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politika Hakkında Düşünceleri	69
2.1.4.2. Yeni Devleti'nin Ekonomi Politikası	70
2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	76
2.2.1. Atatürk Dönemi Politikası Türk Dış Politikası	76
2.2.1.1. Milli Mücadele ve Türk Dış Politikasını Temelleri	76
2.2.1.2. Lozan Anlaşmasına Bakışı	79
2.2.1.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi	82
2.2.1.4. Hatay Davasına Bakışı	86
2.2.2. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası	90
2.2.3. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası.....	92
2.2.3.1. Türkiye'nin Nato'ya Girişi	92
2.2.3.2. Kıbrıs Sorununa Bakışı	94
2.2.4. Falih Rıfkı Atay'ın Yaşamdan Ayrılması.....	97
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
DEVİRİM İDEOLOJİSİ VE FALİH RIFKI ATAY	
3.1. KEMALİST DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ	98
3.2. ATATÜRK İLKELERİ VE FALİH RIFKI ATAY	103
3.2.1. Cumhuriyetçilik	103
3.2.2. Milliyetçilik	107
3.2.3. Halkçılık	114

3.2.4. Devletçilik	121
3.2.5. Laiklik	127
3.2.6. Devrimcilik.....	132
SONUÇ	142
KAYNAKÇA	147

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan (lar)
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan (lar)

GİRİŞ

18. yüzyılın başından itibaren ardı ardına gelen yenilgiler, Osmanlı devlet adamlarındaki İmparatorluğun batıya karşı üstün olduğu düşüncesini yıktı. Onları, yenilgilerin sebeplerini araştırmaya yöneltti. Lale Devrinde Avrupa'ya ilk kez elçililer gönderildi. Gönderilen elçiler vasıtasıyla Avrupa yakından tanındı ve devlet adamları tarafından Avrupa'nın üstünlüğü kabul edildi. İmparatorluğu çöküşten kurtarmak için ordudan başlanılarak batılılaşma hareketlerine girişildi. 1730'dan 1789'a kadar sırasıyla, I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamit devirlerinde Avrupa'dan getirilen yabancı uzmanlar yardımıyla Osmanlı ordusunun Avrupa usulünde eğitilmesine çalışıldı. III. Selim'in başlattığı Nizam-ı Cedit hareketini II. Mahmut'un bürokraside ve toplumsal yaşamda attığı adımlar izledi. Ancak ıslahatlar çoğu kez başarısızlıkla sonuçlandı.

Orduda başlayan batılılaşma hareketleri Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla sosyal ve kültürel alana taşındı. Ancak imparatorluğun çöküşü durdurulamadı. Batılı düşüncelerin etkisinde yetişen Tanzimat dönemi aydınları, özellikle “Yeni Osmanlılar” ülkenin kurtuluşunu halk temsilcilerinin de katılacağı anayasalı düzende buldu. Ülke içinde ve dışında verdikleri mücadele sonucu II. Abdülhamit, 23 Aralık 1876'da Kanuni Esasi'yi ilan etti. Mebusan Meclisi'nin açılması ile başlayan bu ilk “Meşrutiyet” deneyimi kısa sürdü. 1878'de meclisin kapatılması ile 1908'e kadar sürecek olan İstibdat Dönemi başladı.

23 Temmuz 1908'de başlayan II. Meşrutiyet ile birlikte ilk kez batı tarzı siyasi partiler ve cemiyetler kuruldu. Politik yaşam canlandı. 31 Mart ayaklanması sonucunda gelen 1909 Anayasa değişikliği ise parlamenter sistemin ana unsurlarını ülkeye taşıdı. Ne var ki bu olumlu gelişmelerin yanı sıra içerde ve dışarıda Osmanlı İmparatorluğu pek çok sorunla yüz yüze kaldı. İlk günlerdeki karmaşadan yararlanan Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Girit Yunanistan'a bağlandığını bildirdi. İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali ile İmparatorluğun Kuzey Afrika topraklarında başlayan savaş, Balkanlara sıçradı. Yenilgiler büyük toprak kayıplarını getirdi. İmparatorluğun I. Dünya savaşına girmesi ise ülkenin sonunu getirdi.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi imparatorluğun bütün egemenlik haklarını elinden alıyor, ülkeyi işgallere açık hale getiriyordu. Batılı devletlerin yüzyıllardır

güttükleri “Türkleri Avrupa’dan ve Anadolu’dan atma” politikası mütarekeye dayanılarak yapılan işgallerle hayata geçirildi. İşgaller karşısında İstanbul hükümeti ve saray, işgalleri protesto seçeneğinden başka bir çıkış görmezken, Anadolu halkı vatanseverlik ve hayatta kalma duygularıyla “Müdafaa-i Hukuk” cemiyetlerini kurdu. İşgalleri önlemek için silahlı direnişe geçti. Türk halkı, Mustafa Kemal’in önderliğinde kaderini eline aldı. Kongreler sonucu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tek çatı altında birleştirildi. Tüm yokluklara karşın, bağımsız yaşama azmi ile yürütülen Ulusal Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandırıldı. Anadolu düşmandan temizlendi. Mudanya Mütarekesiyle de İstanbul ve Batı Trakya savaşılmaksızın işgalcilerden arındırıldı. 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Anlaşması ile de tam bağımsız yeni Türk Devleti’nin kurulduğu onaylandı.

Yeni Türkiye Devleti Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyetin ilanı ile rejimini Halk Egemenliğine dayandırdı. Halifeliğin kaldırılmasıyla laik ve demokratik devlet olma yolunda en önemli adım atılmış oldu. Türkiye Cumhuriyeti demokrasisini güçlendirmek amacıyla 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın, 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması ile iki kez çok partili yaşama geçiş deneyimi yaptı.

Ne var ki her iki deneyim de devrim karşıtlarınca kendi amaçları için kullanılmak istendi. Bu nedenle 1946’ya kadar Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti yönetimi ülkeye egemen oldu. 7 Temmuz 1945’te Milli Kalkınma Partisi’nin, ardından 6 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin kurulmasıyla Türkiye Cumhuriyeti’nde çok partili demokratik yaşam başladı. 14 Mayıs 1950’de başlayan Demokrat Parti idaresi, ülkede baskıcı bir yönetim kurmaya yönelince demokrasinin yerleşmesini sağlayamadı. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle Türkiye’de üçüncü kez çok partili yaşam kesintiye uğradı.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve ardından hazırlanan 1961 Anayasası ile de Türkiye’de plânlı ekonomi ve sosyal adalet ilkesi benimsenirken, yeni bir demokrasi süreci de başladı.

Falih Rıfki Atay, aydın kimliği ile İmparatorluğun yıkıldığı, Yeni Türk Devleti’nin kurulduğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin devrimlerle kökleştirildiği yıllara, II. Dünya savaşının iç ve dış politik gelişmelerine, çok partili siyasal yaşama, DP’li yıllara ve 1961 Anayasası ile gelen sosyal hukuk devletinin kurumsallaşma sürecine tanıklık etti. Tek partili ve çok partili demokratik süreçte, özellikle basında kaleme aldığı yazılarıyla ihtilâli

ve devrimleri savundu. Kemalist ideolojiyi yorumlamaya çalıştı. Bu özellikleri nedeniyle yaşamı, kişiliği siyasal duruşu akademik çalışmalara konu oldu.

Bu konuda yapılan ilk çalışma, Baki Süha Ediboğlu'nun "Falih Rıfkı Atay Konuşuyor" isimli eseridir. Ediboğlu'nun üç bölüme ayırdığı çalışmasının ilk bölümünde, Falih Rıfkı Atay'ın aldığı eğitime ve gençlik yıllarına dair bilgiler verilmektedir. İkinci bölümü, Ediboğlu'nun Falih Rıfkı Atay ile yaptığı bir röportajı içermektedir. Son bölüm ise gazete ve dergilerde yazdığı makale ve fıkralarından seçmelere ayrılmıştır.

Falih Rıfkı Atay hakkındaki ikinci eser Öztürk Emiroğlu'nun "Falih Rıfkı Atay, Dil Yazıları" adlı çalışmadır. Eserde Atay'ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) ve Dünya gazeteleri ile Türk Dili Dergisinde dil ve yazı devrimine ilişkin yazdığı makaleleri derlenmiştir.

Çeşitli dönemlerde sayısız yazılar kaleme alan Falih Rıfkı Atay'ın makaleleri de kimi araştırmacılarca değerlendirilmiştir. Ahmet Acaroğlu, Atay'ın 1912-1914 yılları arasında Tanin'de yazdığı Osmanlıca makalelerinin Latin harfleriyle çevirisini yapmıştır. Yine Kelime Güneş Akşam Gazetesinde onun 1922 yılı yazılarını, Necla Erkartal da 1923 yılı makalelerini incelemiştir. Canan Önderışık Falih Rıfkı'nın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesinde yazdığı yazıları ele almıştır. Son olarak Emine Şirin, "Falih Rıfkı'nın Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi" başlığı altında Falih Rıfkı'nın yazılarında Atatürk'e bakışını ve Türk İnkılabı'na ilişkin görüşlerini incelemiştir.

Falih Rıfkı Atay ve yazdığı eserler hakkında çeşitli makaleler de vardır. İlki Şevket Süreyya Aydemir'in Kadro dergisinde "Falih Rıfkı ve Son Eseri" adlı makalesidir. Aydemir makalesinde Falih Rıfkı'nın karakterini ve devrimci yönünü ortaya koymuş, "Zeytindağı" adlı kitabı hakkında düşüncelerini belirtmiştir. İkincisi Yaşar Nabi'nin "Varlık" dergisinde 1971 ve 1979 yıllarında kaleme aldığı ve onun gazetecilik yönünü ve karakterini irdelediği makaleleridir.

Falih Rıfkı Atay'la ilgili akademik yöntemle yazılan makaleler de vardır. Alper Bakacak'ın Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisinde "Falih Rıfkı Atay'ın Düşünce İkliminde Kemalizm" adlı makalesi, Atay'ın Tek Parti İktidarına ve demokrasiye bakışının bir incelemesidir. Ayrıca Emir Özdemir'in ve Hikmet Dizdaroğlu'nun, "Türk Dili" dergisinde Falih Rıfkı Atay'ın Öz Türkçecilik akımı içerisindeki yerini irdeleyen makaleleri vardır.

Görüldüğü üzere Falih Rıfkı Atay hakkında yapılan bu çalışmalar, çeşitli gazetelerden derlenmiş yazılarından oluşan kitaplar, çeşitli dergilerde akademik bir dille Kemalist ve edebi kişiliğini inceleyen makaleler ve değişik üniversitelerde hazırlanan yüksek lisans tezlerini kapsamaktadır.

Bu çalışmamızda Falih Rıfkı Atay'ın çeşitli yönlerini tek bir çalışmada ele almayı amaçladık. Bu çerçevede Atay'ın yaşam öyküsünün yanı sıra yeni devletin kuruluş aşamasındaki düşünsel katkısını, Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği iç ve dış politikaları, çok partili dönemdeki ve 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası düşüncelerini inceledik.

Çalışmamız üç bölümden oluşacaktır.

Birinci bölümde; Falih Rıfkı Atay'ın aldığı eğitim ve yetiştiği ortam incelenecek, ardından Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'daki faaliyetleri ve milletvekili olduğu yıllarda yaptığı çalışmaları ele alınacaktır.

İkinci bölümde; Atay'ın, Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği iç ve dış politika hakkındaki düşünceleri ele alınacaktır.

Üçüncü ve son bölümde; Atay'ın, Türkiye'de Kemalist düşüncenin sistemleştirilmesindeki yeri ve Atatürk ilklerine bakışı incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
İMPARATORLUKTAN YENİ TÜRKİYE DEVLETİ'NE SİYASET VE DÜŞÜN
ADAMI OLARAK FALİH RIFKI ATAY
(1894-1971)

1.1 EĞİTİMİ VE YETİŞTİĞİ ORTAM

1.1.1. Çocukluğu, İlk ve Ortaöğrenim Yılları

Falih Rıfki Atay, 26 Aralık 1894 yılında¹, Hoca Hilmi Efendi ile Huriye Cemile Hanım'ın ikinci erkek çocuğu olarak İstanbul'da doğdu.² Babası Hoca Hilmi Efendi, dinine ve geleneklerine bağlı bir insandı.³ İlk düşünce dünyasının gelişiminde ağabeyi etkili oldu. İlk öğrenimine babası Hoca Hilmi Efendi'nin isteği ile, evlerinin bitişiğindeki sıbyan mektebinde başladı. Bu okulda fazla kalamayan Falih Rıfki, bir kadın hoca ile bir zenci kalfanın idare ettiği bir başka sıbyan mektebine başladı.⁴ İlköğrenimini burada tamamlayan Falih Rıfki, Kovacılardaki Rehberi Tahsil Rüştüyesi'nde orta öğrenimine başladı.⁵ 6 Temmuz 1319 (1901), tarihli imtihan numara kâğıdına göre 172 okul numarasıyla Falih Rıfki: Kuranıkerim, Tecvid, Ulum-u Diniye, Lisan-ı Osmani, Lisan-ı Arabi, Lisan-ı Farsî,

¹ Falih Rıfki Atay, "Yaş Üzerine", **Dünya**, 27 Aralık 1964, No: 6290, s. 2. Bazı kaynaklar onun doğum tarihini 1903 olarak verirken, diğer bir kısmı 1905 olarak verir. Falih Rıfki'nin 1943 yılı Milletvekili Seçim Mazbatasında ve 1946 yılı Milletvekili Seçim Mazbatasında doğum tarihi 1893 olarak geçmektedir. Bkz. **TBMM Arşivi, Umum, Heyetin 15 Mart 1943 Tarihli İkinci İnikadında Tasdik Olunan Falih Rıfki Atay'a Ait Mazbata**, Ayrıca bkz, **TBMM Arşivi, Kamutay'ın 26 Ağustos 1946 Tarihli Sekizinci Birleşiminde Onanmış Falih Rıfki Atay'a Ait Mazbata**, Türk Parlamento Tarihi adlı çalışmada Falih Rıfki Atay'ın doğum tarihi 1905 yılı olarak verilmektedir. Bkz. Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)**, (Ankara, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2004), s. 143.

² **Tanzimat'tan Bu Güne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, (İst: Yapı Kredi Yayınları, 2001), s. 244.

³ B. S. Ediboğlu, **Falih Rıfki Atay Konuşuyor**, (Ankara, Berkalp Kitabevi, 1945), s. 5.

⁴ **Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı Seçmeler, Falih Rıfki Atay**, (Haz: Mustafa Yücel), (Ankara, Berikan Yayınevi, 2003), s. 12.

⁵ **Tanzimat'tan Bu Güne Edebiyatçılar...**, s. 244.

Tarihi Enbia, Coğrafya, Kıraat, İmla, Hüsnuhat derslerini okudu.⁶ “Cin fikirli ve yaramaz” bir çocuktü. Bu nedenle defalarca falaka cezası aldı.⁷

Rüştiyenin son sınıfındayken aile büyüklerinin Rus-Japon⁸ savaşı hakkında yaptıkları siyasal tartışmalara tanık olan Falih Rıfkı, günlük gazeteleri de takip etmeye başladı. Anlamakla sezmek arasında olduğu bu dönemde, Galata Köprüsü’nün Eminönü tarafındaki gazete satıcılarından aldığı Fransızca gazeteleri okuyarak siyasal ve toplumsal gelişmeleri değerlendirmeye çalıştı.⁹ Yine rüştiye yıllarında okulun mubassırı Hayri Efendi’nin okul bahçesinde farklı tarzda anlattığı Osmanlı Tarihi derslerinden, yazarların adlarını vermeden okuduğu şiirlerden kitap okuma alışkanlığını edindi.¹⁰ Ağabeyinin kitaplığında bulunan ve dönemin ünlü yazarları ile şairlerinin yazdığı Servet-i Fünun ve Malumat gibi dergileri okumaya başladı. Namık Kemal’in “Rüya”sını, Tefik Fikret’in “Sis” ini ve “Tarih-i Kadim”ini de bu yıllarda ezberledi.¹¹

Falih Rıfkı, Müdürlüğünü Hariciye Nezareti memurlarından Kenan Bey’in yaptığı rüştiyeden 1905 yılında mezun oldu. Mezuniyet yılında aldığı dersler ve notları şöyleydi:¹²

⁶ Falih Rıfkı Atay, “Kültür Davamız”, **Ulus**, 4 Kanuni Evvel 1937, No: 5875, s. 1.

⁷ Daha rüştiyenin ilk günlerinde bahçede ağaca çıkma talimleri yaptığı için dayak yer. Bir defasında da derste ezberlemesi gereken Kur’anı Kerim’in bir sayfasını yırttığı için falaka cezası alır. Bkz. Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, (İstanbul: Bates Yayınları, 1999), s. 8.

⁸ Bu savaşta Japonya’nın Rusya’yı yenmesi, ilk kez doğulu bir devletin batıl bir devleti yenmesi olduğu için Osmanlı toplumu üzerinde etkileri büyük olmuştur. Rus Japon savaşı için bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Cilt 1, 1914-1995)**, (İst: Alkım Yayınevi, 2005), s. 93-96.

⁹ Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, s. 10.

¹⁰ Hikmet Dizdaroğlu, “Falih Rıfkı Atay”, **Türk Dili**, S.1, (İst: Mart 1981), s. 548.

¹¹ H. Dizdaroğlu, **a.g.m.**, s. 549.

¹² Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, s. 9.

Tablo 1. Falih Rıfkı'nın rüştiye mezuniyet notları:

Aldığı Dersler	Aldığı Notlar
Kuran-ı Kerim	9
Tecvit	10
Ulum-ı Diniye	9
Ahlak	9
Sarf-ı Osmani	10
İmla	10
Kıraat	10
Hesap	7
Coğrafya-ı Osmani	7
Tarih-İ Osmani	10
Fransızca	9
Sülüs	5
Rika	5

Falih Rıfkı lise eğitimine, İstanbul'un o dönemde göz dolduran eğitim kurumu olan Mercan İdadisi'nde başladı. Mercan İdadi'si, 1294 (1877)'de yüksek bir İdare Mektebine dönüştürülen Mektebi Mülkiye'nin lise kısmıydı. 1316 (1900) yılına kadar Mektebi Mülkiye ile birlikte yürüyen okul, Darülfünûn açılınca Mercan'daki Sultan Sarayına taşındı ve Mercan İdadisi adını aldı.¹³ Falih Rıfkı idadiye girmeden az önce Kantarcılar'daki Çiftesaray'a yerleşen okul, 1908 yılında Çiftesaraylar Genelkurmay'a verildiği için başka bir semtte bulunan bir konağa taşındı.¹⁴ Falih Rıfkı'nın idadiye başladığı dönemde Mercan

¹³ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, (İstanbul: Eser Matbaası 1977), s. 932.

¹⁴ Falih Rıfkı Atay, **Batış Yılları**, s. 13.

İdadisi'nin müdürlüğünü Hüseyin Cahit Bey yapmaktaydı. 1908 yılında Hüseyin Cahit'in Tanin gazetesini çıkarmak üzere okuldan ayrılmasıyla Ali Reşat Bey müdürlüğe getirildi.¹⁵

Falih Rıfkı 826 okul numarasıyla okulun birinci şubesine kaydoldu. Kitabet dersindeki başarısı ile öne çıktı. İdadinin ikinci sınıfında, yani 13 yaşında, yazarlık hevesine kapıldı. En büyük amacı tanınmış bir dergide basılı bir yazısını görmekti. Rüştüye yıllarında başladığı “yasak yayın” okuma alışkanlığını idadi yıllarında da sürdürdü. Okudukça yazı yazma isteği de katlanarak arttı.¹⁶ Yazdığı yazılar edebiyat hocası Celal Sahir'in dikkatini çekti. Onun yardımıyla ilk şiiri Nisan 1327 (1909) tarihli Servet-i Fünun'da “Kenarı Kabrinde” ismi ile yayınlandı.¹⁷

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Falih Rıfkı Mercan İdadisi'nin son sınıfındaydı ve “İttihat ve Terakki”¹⁸ ismini de ertesi gün çıkan gazetelerin sütunlarında gördü. O günlerde “İttihat ve Terakki” ve “Meşrutiyet” isimleri onun için gazetelerde tekrar yasaklı yayınların ve şiirlerin basılabilmesi gibi dar bir anlam ifade ediyordu.¹⁹

Meşrutiyet'in ilânı, ilk başlarda kendisine bağlanan ümitleri gerçekleştirir gibi görünüyordu. Ancak bu iyimser hava kısa sürdü. Bulgaristan 5 Ekim'de bağımsızlığını ilan etti, 6 Ekim'de Avusturya Macaristan İmparatorluğu Bosna Hersek'i işgal ettiğini, aynı gün Girit Yunanistan'a bağlandığını ilan ettiler.²⁰ Meşrutiyet'in sağlam temellere dayanmaması²¹ ve dış siyasetteki olumsuz gelişmeler 31 Mart Ayaklanması için uygun ortam hazırladı.²²

¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “31 Mart” **Ulus**, 1 Nisan 1936, No: 5270, s. 1.

¹⁶ Falih Rıfkı Atay, “23. 7. 1908”, **Cumhuriyet**, 24. 7. 1949, s. 2.

¹⁷ Şiirin sonunda Eylül 1325 (1907) tarihi kayıtlıdır. Yani yazdığı şiirin yayınlanması için iki sene beklemek zorunda kalmıştır. Bkz. Falih Rıfkı, “Kenarı Kabrinde”, **Servet-i Fünun**, 8 Nisan 1327 (29 Nisan 1909), Sene 19, C. 35, No: 985, s. 359.

¹⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti, “İttihat-ı Osmani” adıyla Askeri Tıbbiye Mektebi'nde kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş yılı konusunda kaynaklar farklı bilgiler verir. Tarık Zafer Tunaya cemiyetin kuruluş yılını 3 Haziran 1889 olarak verirken, Ahmet Bedevi Kuran cemiyetin 1892 yılında kurulduğunu iddia eder. Ramsaur da Tunaya gibi cemiyetin 1889 yılında kurulduğunu yazmaktadır. Bu konuda Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, C: II, (Ankara, Tarih Vakfı Yay. 1984), s. 19, ve E.E. Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Çev: Nuran Ülken, (İst: Sander Yay, 1972), s. 30. Cemiyetin kurulduğunda “İttihat-ı Osmani” olan ismi aynı yıl “İttihat ve Terakki” olarak değiştirilmiştir.

¹⁹ Falih Rıfkı Atay, “31 Mart”, **Ulus**, 1 Nisan 1936, No: 5270, s. 1.

²⁰ Sina Akşin, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart**, (Ankara, İmge Kitabevi, 1994), s. 21.

²¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı (1908-1914)**, C. IV, (Ankara, T.T.K. 1999), s. 9.

²² Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki, (1908-1914)**, (Çev: Nuran Yavuz), (İst: Kaynak Yayınları, 2004), s. 61.

Falih Rıfki, bu sırada İstanbul'daydı. 31 Mart sabahı her günkü gibi okula gitmek için evden çıkan Falih Rıfki'nin önünü saç başı karışık, ceketleri çözükle birkaç neferle bir iki softa kesti. Softanın biri boynuna yapışıp kravatını kopardı, sonra da kitaplarını alarak Fransızca gramerle, içi resimli olanları ayırdı ve parçalayarak yere attı. Onu, "Artık gavurluk bitti!" diye uyardı ve öğüt verdi.²³ On dört yaşında daha lise öğrencisiyken yaşadığı bu olayın "acıısı" Falih Rıfki'nin içinden hiç çıkmadı. 31 Mart isyanını, "on gün süren bir yılgın tedhiş havası" olarak nitelendirdi.²⁴ Bu nedenle yüksek öğrenim yıllarında isyanı bastıran İttihat ve Terakki'den yana tavır aldı.

1.1.2. Yükseköğrenimi

Falih Rıfki, 1909'da idadiden mezun olduktan sonra Darülfünûn'un²⁵ Ulûm-ı Edebiye Şubesi'nde yükseköğrenimine başladı. Ulûm-ı Edebiye Şubesi, Hukuk Mektebi ile birlikte Veznecilerdeki Zeynep Hanım konağında bulunuyordu. Şubede; Türk Edebiyatı, Türk Edebiyatı Tarihi, Arap ve Fars Edebiyatı, Felsefe, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya ve İktisat dersleri ve seçmeli olarak da Fransızca, Rusça, Almanca, İngilizce dersleri okutuluyordu.²⁶

Yükseköğrenimi boyunca "hırslı ve başarılı" bir öğrenci olarak hocalarının dikkatini çekmeyi başardı. Daha ilk edebiyat dersinde hocası Akif Bey ile, Ahmet Haşim'in şairliği hakkında tartıştı. Edebiyat hocasının "anlamsız" diye eleştirdiği Ahmet Haşim'e ait bir şiiri açıklamaya çalıştı.²⁷

Yükseköğrenimi sırasında Falih Rıfki'nin düşünceleri de netleşmeye başladı. Hocası Halid Ziya'nın "Garplılığı"ndan ve sanat hayatından oldukça etkilendi.²⁸ Hukuk Mektebi öğrencilerinden Sındırgılı Süreyya'nın çıkardığı "Tecelli" dergisinde şiirlerini yayınladı.

²³ Falih Rıfki Atay, "31 Mart" **Ulus**, 1 Nisan 1936, No: 5270, s. 1.

²⁴ Falih Rıfki Atay, **Batış Yılları**, s. 36.

²⁵ Daha önce iki defa açılıp kapanan Darülfünun 19 Ağustos 1316 (1900) yılında üçüncü kez Mülkiye Mektebi binasında açıldı. Darülfünunda önce Hukuk ve Tıp fakülteleri daha sonra da bunlara ek olarak Edebiyat, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ve Ulûmı Âliyei Diniye olmak üzere üç şube açıldı. Fen ve Edebiyat şubelerinde eğitim süresi üç yıl, Ulumi Diniye şubesinde eğitim süresi dört yıldır. Osmanlı'da yükseköğrenim için, bkz. Osman Ergin, **a.g.e.** s. 1209-1259.

²⁶ Osman Ergin, **a.g.e.**, s. 1224.

²⁷ Falih Rıfki Atay, **Batış Yılları**, s. 42.

²⁸ Falih Rıfki Atay, "Halid Ziya", **Ulus**, 22 Teşrinisani 1935, No: 5146, s. 3.

Dönemin Türk Edebiyatını ve Osmanlı toplum yapısını sorgulayan yazılarını da bu dergi aracılığıyla kamuoyunda duyurdu.²⁹

“Tecelli” dergisinde “Edebi İrtica’lar” adını taşıyan ilk makalesinde “Garbın son tekamülleriyle beslenen, eski anlayıştan tamamen farklı yeni Türk Edebiyatının, kadim edebiyatın pençesinden hâlâ kurtulamadığını”³⁰ savundu.

Aynı dergide yazdığı “Mübareze-i İctimaiyye (Toplumsal Savaşma)” başlıklı yazısında ise on yedi yaşında bir genç olarak siyasal duruşunu ortaya koydu. II. Meşrutiyetle birlikte başlayan parlamentolu sistemin Osmanlı toplumunda yerleşmesinin zaman alacağını vurguladı. “Medeni memleketlerde ne tamam da olsa tatbik olunan ve milletin serbest sâylarına dayanan tarz-ı idare”nin ancak “bireylerin tek tek bu usulü” benimsemeleriyle kurulabileceğini savundu. Uygarlıktan geri kalmamanın, saplantılardan kurtulmanın ve çağın gereklerine uymanın yolunu ise “marifet ve maarifin toplumun beyninde biriken pasları silen etkin ve muhterem ışığında” gördü. Gençleri ve gençliği bu uğurda savaşmaya çağırdı.³¹ Bu ilk yazıları ile gazetecilik yaşamı da başladı.

1.1.3. Gazetecilik Yaşamındaki Çizgisi ve Bürokrasi Tecrübesi

Orta okul yıllarında ilk adımını attığı gazetecilik yaşamına yüksek öğrenim yıllarında hız veren Falih Rıfkı, yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, gazeteciliği meslek olarak seçti. 1912 yılı başında yazılarını “Tanin” gazetesine gönderdi. “Milli Bir Dert” başlığını taşıyan ilk yazısı Tanin Gazetesi’nde 30 Ocak 1912’de yayınlandı. İstanbul’da açılan bir askeri müze dolayısıyla kaleme aldığı bu yazıda, “vatanperverlerin geçmişten ders almaları gerektiğini” savunarak tarih bilincini ortaya koydu.³²

²⁹ Tecelli Dergisinin “Milli Kütüphanede bulunan” sekiz sayısında Falih Rıfkı’nın yedi şiiri yayınlanmıştır. Falih Rıfkı’nın Tecelli Dergisinde Yayınlanan şiirleri için Bkz. Falih Rıfkı, “Sükût” ve “Akşamlar”, **Tecelli**, C.I, S. I, 29 Teşrin Sani 1326 (12 Kanûnevvel 1910), s. 8; Falih Rıfkı, “Dere Kenarında” ve “Kar Sahnelerinden”, **Tecelli**, C.I, S. III, 1 Kanunusani 1326 (14 Kanunusani 1911), s. 9; Falih Rıfkı, “Hayatın Yolunda”, **Tecelli**, C.I, S. IV, 19 Kanunusani 1326, (31 Kanunusani 1911), s. 8; Falih Rıfkı, “Sev”, **Tecelli**, C. II, S. VII, 9 Mart 1327 (22 Mart 1911), s. 8; Falih Rıfkı, “Hücrem”, **Tecelli**, C. II, S. VIII, 7 Nisan 1327 (20 Nisan 1911), s. 7.

³⁰ Falih Rıfkı, “Edebi İrtica’lar”, **Tecelli**, C.I, S. III, 1 Kanunusani 1326 (14 Kanunusani 1911), s. 2, 3.

³¹ Falih Rıfkı, “Mübareze-i İctimaiyye” **Tecelli**, C.I, S. VI, 21 Şubat 1326 (6 Mart 1911), s. 6.

³² Falih Rıfkı, “Milli Bir Dert”, **Tanin**, 30 Kanunusani 1912, No: 1225, s. 3.

Falih Rıfki'nin gazetecilik yaşamına başladığı bu yıllar, İmparatorluğun sancılı yıllarıydı. 29 Eylül 1911'de İtalya'nın Trablusgarb'ı işgaliyle başlayan savaş İttihat ve Terakki'ye muhalif olan kesimleri de harekete geçirdi. Kimi Osmanlı aydınları arasında cemiyetin saygınlığı sarsıldı.³³ Cemiyetin Meclis-i Mebusan'daki temsilcisi İttihat ve Terakki Partisi "Makedonya Çeteciliğini andıran davranışları nedeniyle" kıyasıyla eleştiriliyor,³⁴ muhalefet ordu içinde de destek buluyordu. 1912 yılı Mayıs ve Haziran aylarında etkisini sürdüren Hâlâskar Zabitan hareketi, Sait Paşa Hükümeti'nin istifasına, dolayısıyla İttihat ve Terakki İktidarı'nın düşmesine neden oldu. (17 Temmuz 1912)³⁵

Gelişmeleri Falih Rıfki yaz aylarını geçirmek üzere gittiği Çerkeş'te, Redif Taburu Kumandanı olan ağabeyinin yanında öğrendi. Büyük üzüntü duydu. Bu duygu ve düşüncelerini 20 Temmuz 1912'de Tanin Gazetesi'ne gönderdiği "Harici Bakış" adlı makalesinde dile getirdi. 9 Ağustos 1912'de yayınlanan bu yazısında, "Vatan aşkını aşk-ı mi'de ile ölçen genç zabiti ben hâlâs-karlardan saymam" diyerek muhalefete tepkisini ortaya koydu. Muhalefeti kendi çıkarını düşünmekle suçladı. İttihat ve Terakki'yi ise bir "inkılap fırkası", milletin acılarını dindirecek, "Türkiye'yi hür, diri ve geleceğe taşıyacak tek kuvvet"³⁶ olarak niteledi. İttihat ve Terakki'ye bağlılığını dile getirdiği bu makale ile, ilk siyasi yazısını kaleme alan Falih Rıfki, bu tarihten sonra gazetecilik yaşamını siyasi yazılar ile sürdürdü.³⁷

Çerkeş'ten İstanbul'a döndüğü sırada ülke pek çok iç ve dış sorunla mücadele ediyordu. İçerde Arap ve Arnavut bağımsızlık hareketleri hız kazanmış, dışarıda kuzey Afrika'daki savaş Balkanlara sıçramıştı. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan imparatorluğa karşı birleşirken, başkente yönelen bu tehdit karşısında hükümet Trablusgarb'ı İtalya'ya bırakan barışı imzaladı.³⁸ Balkanlarda ise "kumanda zincirinden,

³³ Falih Rıfki, Atay, **Batış Yılları**, s. 44.

³⁴ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 121.

³⁵ Ahmet Turan Alkan, **II Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, (İst: Ufuk Kitapları, 2001), s. 165.

³⁶ Falih Rıfki, "Harici Bakış", **Tanin**, 9 Ağustos 1912, No: 1416, s. 4.

³⁷ Falih Rıfki Atay, "Gazetecilik", **Hakimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1931, No: 3603, s. 1.

³⁸ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yayın Yönetmeni, Sina Akşin) C. 4, (İst: Cem Yayınevi, 1997), s. 34.

geri hizmetlerinden yoksun, hazırlıksız³⁹ Osmanlı ordusu büyük bir yenilgi aldı. Bulgarlar Çatalca önlerine dayandı.⁴⁰

Balkan yenilgisi Osmanlı kamuoyunda olduğu gibi Falih Rıfkı'nın hayatında da büyük bir sarsıntı yarattı. Yetişmesinde büyük payı olan ağabeyi Reşat'ın "Çatalca Hattı Muharebelerinde" şehit düşmesi onu derinden etkiledi.⁴¹

Bâb-ı Ali baskını ve ardından gelen gelişmeler ise, Falih Rıfkı'nın gazetecilik yaşamında da önemli bir dönüşümü başlattı. Tanin'in yazı kadrosuna alındı. "Haftada bir altın" yani yazı başına bir altın ücretle Tanin'de yazılar yazmaya başladı.⁴² İlk baş makalesi de Balkan savaşının ikinci evresinin başladığı bu günlerde çıktı. Yazıda, ordunun Edirne'ye yürüme kararının alındığı günün akşamı Talat Bey'in evinde saptanan bir konuyu işledi. "Vaziyet-i Hazıra" başlığını taşıyan bu makalede, Osmanlı ordusunun hareketine bazı devletlerin özellikle Rusya'nın muhalefet edebileceğini işaret etti.⁴³

Türk ordusunun Edirne'ye girmesinin ardından da Edirne'ye gönderildi (15 Ağustos 1329). "Edirne Mektupları" adıyla yazdığı yazılarla, "Bulgarların Türklere Rumeli'de yaptığı zulümleri"⁴⁴ ve "Türk zabitlerinin kahramanlıklarını"⁴⁵ canlı bir üslupla kamuoyuna ulaştırdı.

Mahmut Şevket Paşa'nın, 11 Haziran 1913'te öldürülmesinin ardından Dahiliye Nazırı Talat Bey'in özel kaleminde çalışmaya başladı.⁴⁶ İttihatçı önderler ile yakınlaşmasını sağlayan bu görev ile siyasetin içine girdi. Tanin Gazetesi binası ile İttihat ve Terakki Merkez-i Umûmisi'nin yan yana olması nedeniyle, başta Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir olmak üzere dönemin ittihatçı liderleri ile tanışma ve düşünce alış verişinde bulunma olanağı buldu. Ziya Gökalp ve Yahya Kemal ile de arkadaşlıkları burada başladı.⁴⁷ Kimi

³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa**, C. II, (İst: Remzi Kitabevi, 1971), s. 20.

⁴⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C. I, (İst: Bilgi Yayınevi, 1991), s. 3

⁴¹ Falih Rıfkı, "Edirne Yolları", **Tanin**, 22 Temmuz 1913, No: 1669, s. 3.

⁴² Baki Süha Ediboğlu, **a.g.e...**, s. 7.

⁴³ Falih Rıfkı, "Vaziyeti Hazıra" **Tanin**, 18 Temmuz 1913, No: 1665, s. 1.

⁴⁴ Falih Rıfkı, "Yanan Köy", **Tanin**, 2 Eylül 1913, No:1710, s. 3.

⁴⁵ Falih Rıfkı, "Dört Sahife", **Tanin**, 21 Ağustos 1913, No: 1698, s. 3.

⁴⁶ Ediboğlu, **a.g.e.**, 7.

⁴⁷ Falih Rıfkı, Atay, "Geçmiş", **Dünya**, 17 Aralık 1967, No: 3873, s. 2.

günler piknik yaptığı bu arkadaşları ile birlikteliği düşün dünyasının zenginleşmesini sağladı. Siyasal düşüncelerinde Ziya Gökalp'ten, edebiyatta Yahya Kemal'den etkilendi.⁴⁸

Bu arada, “Tanin” gazetesinden aldığı haftalık bir altın ücret yeterli olmadığı için Sait Halim Paşa'nın Sadrazamlığı döneminde, aylık altı yüz kuruş maaşla Sadaret Mektubi Kalemine girdi.⁴⁹ Bir süre burada çalıştı. Ardından 16 Ekim 1913'de Dahiliye Nezareti Kalemi Mahsus Türkçe Kâtipliği görevine başladı.⁵⁰ İlk yurt dışı seyahati olan Bükreş Seyahatine de Talat Paşa'nın Özel Kalemi'nde bulunduğu bu yılda çıktı.⁵¹

Falih Rıfkı'nın gençlik döneminde, “Tanin” gazetesinde yazdığı bütün yazılarına “vatanseverlik” duygusu ve “yenilik” düşünceleri egemen oldu. Bu doğrultuda Osmanlı toplumunun yapısı, gençlik ve eğitim, yazılarının ağırlıklı konularını oluşturdu. Taşrada yaşayan halkın cahilliğini dile getirdi; ancak “cahilliğin suçlusunun yöneticiler ve genç münevverler olduğunu savundu. Genç nesli göreve çağırdı.⁵² Gençlere memleketi ve insanlarını tanımak için yaz tatillerinde Anadolu'ya gitmelerini önerdi.⁵³ Geleneksel yaşama başkaldırdı. Taşrada, ortaçağdan kalma yeni doğan çocuğu nişanlamak gibi örf ve adetlerin devam ettirilmesini eleştirdi.⁵⁴

Osmanlı toplum yapısına da değindi. Toplumun psikolojik durumundan sıkça bahsetti. Gençlerin kendine güvensizliğinden dolayı hemen bir memurluğa kapılanıp kendini sigorta etme anlayışını⁵⁵ eleştirdi. Batıdan gelen yıkıcı fikirlerin ve batılı devletlerin dayatmalarının hemen kabullenilmesinden ve bu dayatmalar karşısında toplumun iradesizliğinden⁵⁶ yakındı. Dünya ilk büyük savaşa doğru sürüklenirken İttihat Terakki'nin iç ve dış politikasını savundu.

⁴⁸ Falih Rıfkı, Atay **Batış Yılları**, s. 71.

⁴⁹ Ediboğlu, **a.g.e.**, s.7.

⁵⁰ **TBMM Arşivi**, “Falih Rıfkı Atay Dosyası, Müdafai Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu'ndan 2/4/ 1940 Tarihinde Gönderilen Belge.

⁵¹ Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı**, (İst: Pozitif Yayınları, 2004), s. 11.

⁵² Falih Rıfkı, “Helal ve Heykel”, **Tanin**, 26 Haziran 1912, No: 1373, s. 4.

⁵³ Falih Rıfkı, “Anadolu Seyahatleri”, **Tanin**, 12 Temmuz 1913, No: 1659, s. 3.

⁵⁴ Falih Rıfkı, “Çobanın Bayramı”, **Tanin**, 31 Kanunusani 1914, No: 1833, s. 3.

⁵⁵ Falih Rıfkı, “İstanbul Mektubu, Memurluğa Dair”, **Tanin**, 8 Teşrinievvel 1913, No: 1722, s. 3.

⁵⁶ Falih Rıfkı, “Fena Bir Tezahür”, **Tanin**, 15 Şubat 1912, No: 1241, s. 3.

1.1.4. Dünya Savaşı Yılları ve Suriye Cephesinde Çalışmaları

Balkan savaşları Bulgaristan’la yapılan İstanbul (29 Eylül 1913), Yunanistan ile yapılan Atina (14 Kasım 1913), Romanya ile yapılan Bükreş (10 Ağustos 1913), Sırbistan’la yapılan İstanbul (13 Mart 1914) anlaşmaları ile son buldu.⁵⁷ Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarında aldığı yenilgilerin etkisiyle ordu ve donanmasını ıslah etme işlerine girişirken, bir yandan da iki bloğa ayrılmış Avrupa’da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için bir takım ittifak arayışına girdi.⁵⁸ İngiltere ve Fransa’dan olumlu yanıt alamayan İttihat ve Terakki hükümeti Almanya’nın Rusya’ya savaş ilan ettiği günün ertesinde Almanya ile ittifak (2 Ağustos 1914) yaparak İmparatorluğun yönünü belirledi.⁵⁹

27 Eylül’de Çanakkale Boğazı’nı bütün yabancı gemilere kapattığını ve savaşta yansız kalacağını açıklayan İttihat ve Terakki Hükümeti, bir ay geçtikten sonra 29 Ekim 1914’de Almanya’dan satın alınarak “Yavuz ve Midilli” adı verilen zırhlıların da bulunduğu on bir gemilik Osmanlı filosunun Rus limanlarını bombalaması ile fiilen savaş katıldı.⁶⁰

Falih Rıfkı savaş başladığında 20 yaşındaydı ve askere alınanlar arasında Harbiye Mektebi’nde ilk talim gören yedek subaylardan biriydi.⁶¹ Adam kayırmanın yaygın olduğu bu günlerde Falih Rıfkı da, Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa’nın, yetkili makamlara çektiği bir telgraf sonucu 14 Ağustos 1915’de İhtiyat Zabit Vekaleti’ne atanarak Suriye’ye gitti.⁶² Suriye’de Dördüncü Ordu Karargahı İkinci Şube’de görev yaptı. “Karargahta pek az yazı ile söyleyeceğini söylemek esas olduğundan” ifade gücüyle, Kurmay Başkanı’nın yazılarını en çok beğendiği subaylar arasına girdi.⁶³ Bu nedenle İhtiyat Zabit Vekili iken

⁵⁷ Balkan savaşları sonucu yapılan anlaşmalar ve savaşın sonuçları için bkz. Enver Ziya Karal **a.g.e.**, s. 339-154.

⁵⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 107.

⁵⁹ Osmanlı alman ittifakı için bkz. Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 379-382.

⁶⁰ Karal, **a.g.e.**, s. 395.

⁶¹ Falih Rıfkı Atay **Batış Yılları**, s. 37.

⁶² **TBMM Arşivi**, “Falih Rıfkı Atay Dosyası, Müdafai Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu’ndan 2/4/ 1940 Tarihinde Gönderilen Tezkere.

⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Bir Kitap”, **Ulus**, 21 Ağustos 1949, No: 10105, s. 2.

aylık iki bin kuruş maaşla Bahriye Kalemi Mahsus Müdür Muavinliğine atandı. 1 Aralık 1916'da göreve başladı.⁶⁴

Suriye'de Cemal Paşa'nın adeta "Özel Zabiti" gibi görev yapan Falih Rıfkı, burada kaldığı sürede pek çok önemli olaya da tanıklık etti. "Ermeni Tehciri", "Siyonist davası", "Arap Milliyetçiliği Davası"⁶⁵ gibi konular ve vilayetlerle yapılan haberleşmelerle ilgili belgeler onun bürosundan geçti.⁶⁶ Cephe dışında gelişen olayları ve Osmanlı idaresindeki Arap vilayetlerinin durumunu gözlemleme olanağı buldu. Cemal Paşa'nın Suriye'de uygulamaya koyduğu politikalara, özellikle Arapları Osmanlı yönetimine bağlamaya dönük olanlarına tanıklık etti. Suriye'deki Osmanlı iktidarının ne kadar temelsiz olduğunu da burada anladı.⁶⁷

1917 yılı sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Arap topraklarındaki varlığı artık tehlikeye girmişti. Cemal Paşa'nın orduyu toparlayıp Suriye'de savunma yapma önerisini Enver Paşa kabul etmemiş, sonuçta Dördüncü Ordu yok olmuştu. Dördüncü Ordu yerine Alman General Falkenhayn'ın komutanlığında Yıldırım Orduları Grubu kurulurken,⁶⁸ Cemal Paşa da Alman İmparatoru'nun daveti üzerine Padişah'tan aldığı izinle Almanya'ya gitti.⁶⁹ Bu gezi sırasında Falih Rıfkı da Cemal Paşa'ya eşlik etti. Gezi boyunca Almanya'nın açlığını, Avusturya'nın bitkinliğini ve Batı cephelerinin durumunu yakından gördü. Yenilginin yakın olduğu izlenimini edindi.⁷⁰ Almanya gezisini tamamlayıp Şam'a döndüklerinde İngilizler Kudüs'ü almak için harekete geçmişlerdi. Kudüs'ün düşmesinden⁷¹ sonra Suriye'de artık yapacak bir şey kalmadığını anlayan Cemal Paşa'nın

⁶⁴ **TBMM Arşivi**, "Falih Rıfkı Atay Dosyası, Müdafai Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu'ndan 2/4/ 1940 Tarihinde Gönderilen Tezkere.

⁶⁵ Arap milliyetçiliği 19 yüzyılın ilk yarısında Fransa'da başladı ve II. Meşrutiyetin özgürlükçü ortamında cemiyetleşme yoluyla kökleşti. Bu süreçte Ella Merkezîyet (Ademi Merkezîyet), Beyrut ıslah Cemiyeti, Genç Arap Cemiyeti gibi cemiyetler kuruldu. I. Dünya savaşı sırasında da Suriye'de bir ayaklanma çıkmamasına rağmen El La merkezîyet Cemiyeti Faaliyetini sürdürüyordu. Ancak, 1916 yılından sonra farklı aktörlerin devreye girmesinden sonra farklı bir muhteva kazandı. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. M. Derviş Kılınçkaya, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004), s. 42-81.

⁶⁶ Ediboğlu, **a.g.e.**, s. 12

⁶⁷ Atay **Zeytindağı**, s. 83.

⁶⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, C. III. s. 318.

⁶⁹ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 250.

⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, **Zeytindağı**, s. 100.

⁷¹ Kudüs Savaşı için bkz. Taylan Sorgun, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, (İst: Kamer yayınları, 1998), s. 139-151.

bölgeden ayrılma kararı alması üzerine Falih Rıfkı da 12 Aralık 1917’de Cemal Paşa ile birlikte İstanbul’a döndü.⁷²

Falih Rıfkı’nın, Talat Paşa Kabinesi’nde Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa’nın Özel Kalemi’nde Müdür Muavinliği görevini üstlendiği bu günlerde I. Dünya Savaşı’nın da sonuna yaklaşılmıştı.

1.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

1.2.1. Mütareke Dönemi’nde İstanbul’da Siyasal Gelişmeler ve Falih Rıfkı

1918 yılı sonbaharında savaşın sonu belli olmuştu. Eylül ayında Güney cephesinde başlayan İngiliz taarruzu sonucu Halep dahil güney vilayetleri İngilizlerin eline geçerken Batı cephesinde Bulgaristan da savaştan çekildi.⁷³ Enver Paşa savaşa devam etmek isterken, Sadrazam Talat Paşa ve diğer İttihatçı önderleri ise yenilgiyi kabullendi. 5 Ekim’de Talat Paşa kabinesi Amerikan Cumhurbaşkanı’na bir nota vererek Wilson İlkeleri çerçevesinde savaşa son verilmesini kabul ettiklerini bildirdi.⁷⁴ Talat Paşa Kabinesi 8 Ekim’de istifa etti.⁷⁵ Talat Paşa’nın son emirleri arasında; Falih Rıfkı’nın, aylık bin beş yüz kuruş maaşla Çarkçı Mektebi Bahriyesi⁷⁶ İkinci ve Üçüncü Sınıfların Edebiyat Muallimliğine 20 Ekim 1918’de⁷⁷ atanma kararı da vardı.⁷⁸

14 Ekim’de kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesiyle birlikte İstanbul’da yeni bir dönem başladı. İttihat ve Terakki Partisi üyelerince feshedildi. Muhalefet güçlendi. Hürriyet ve İtilaf yanlıları İstanbul’da toplanmaya başladı. Enver, Talat Paşa’nın ve Cemal

⁷² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. 1, (Ankara, Remzi Kitabevi, 1966), s. 109.

⁷³ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.1, (İst: Cem yayınları, 1991), s. 17.

⁷⁴ Enver Ziya Karal, **a.g.e.**, s. 557.

⁷⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa**, C. II. s. 478.

⁷⁶ Çarkçı Mektebi Heybeliada’daki Rum Ticaret mektebi binası satın alınarak 1907 yılında açılmıştır. Bkz. Osman Ergin, **a.g.e.**, s.1400.

⁷⁷ **TBMM Arşivi**, “Falih Rıfkı Atay Dosyası, Müdafaa-i Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu’ndan 2/4/ 1940 tarihinde gönderilen tezkere.

⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, “Çankaya, Ehibbâ Şive-i Yağmada”, **Dünya**, 7 Mart 1952, No: 5, s. 2.

Paşaların beraberlerindekiyle birlikte ülkeden kaçtılar. Gazetede “Fere, Yefürrü, Firara”⁷⁹ başlıklarıyla yansıyan bu gelişmeleri Falih Rıfkı, “ülkenin iç boğazlaşmalara doğru gitmesi olarak yorumladı.⁸⁰ Öte yandan, Ahmet İzzet Paşa kabinesi de, 30 Ekim 1918’de imzaladığı Mondros Mütarekesi ile savaşı bitirdi. Yirmi beş maddelik mütareke metni, silahları bırakmanın çok ötesinde ülkeyi işgallere açık hale getiriyordu.⁸¹

Mondros Mütarekesi ilk günlerde, savaşın tamamen bittiği ve barışa kavuşulduğu düşüncesiyle başta saray ve onu hükümet olmak üzere, basında ve kamuoyunda olumlu karşılandı.⁸² Fakat bu uzun sürmedi. Zira, Mütareke’nin hemen ardından başlayan işgaller karşısında Saray ve İstanbul hükümeti “protesto” dan başka dayanak noktası bulamadı. Bütün ülkedeki Türkçü gençler ise işgallere ve hükümetin tutumuna karşı derin bir acı duyuyordu. Özellikle 13 Kasım’da İstanbul’un işgali, bütün Türkçüler arasında olduğu gibi Falih Rıfkı’da da derin izler bıraktı. Onun deyimiyle İngiliz askerlerinin İstanbul’a girmeleriyle birlikte “hayat denebilecek ne varsa Türklüğün havasından çıktı.”⁸³ İç ve dış ticaret kadrolarında tek Türk kalmadı. Ekonomi tamamen azınlıkların ve onların ortaklığında bulundukları yabancıların eline geçti.⁸⁴ İstanbul halkı evine hapsoldü. Halk yalnızca zorunlu ihtiyaçlarını gidermek için sokağa çıkıyordu. Koskoca İstanbul’un adeta sesi kısılmıştı. O günlerde İstanbul’a gelen Mustafa Kemal Paşa’nın da vurguladığı gibi “İstanbul ufuklarında yükselen şeyler yalnız düşman sesleri, düşman hakaretleri ve düşman bayrak ve süngüleri.”⁸⁵ Falih Rıfkı, işgal altındaki İstanbul’da kimi Türklerin davranışlarını da gözler önüne serdi. “Türklüklerini belli etmemek için ellerinden geleni yapan, feslerini buruşturarak değiştiren, konuşmalarını bozan, Fransız gazeteleri ellerinden düşürmeyen Türklerin varlığına” dikkati çekti.⁸⁶ Falih Rıfkı’nın deyimiyle adeta “*Türk Milleti’nin evlatları kendi kavimlerinin ismi ile anılmamak için, çünkü kölelerinin*

⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, **Aynı yer.**

⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, (İstanbul, Pozitif yayınları, 2004), s. 136.

⁸¹ Mondros Mütarekesi maddeleri için bkz. Seha L. Meray, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977).

⁸² Mondros Mütarekesinin ilk günlerinde, İstanbul halkının, sarayın Bâb-ı Âli’nin, İstanbul basını ve ordu komutanlarının mütarekeye bakışı için bkz. S. Sonyel, **a.g.e.**, s. 8-14.

⁸³ Falih Rıfkı Atay, “Çankaya, Bir İç Çözülüştür Hikayeler”, **Dünya**, 9 Mart 1952, No: 7, s.2.

⁸⁴ Taylan Sorgun, **Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü**, (İst: Kamer Yayınları, 1998), s. 186.

⁸⁵ Falih Rıfkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazinin Hatıratından (32)”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1926, No: 1714, s. 1.

⁸⁶ Falih Rıfkı, Bir Kıssa Bir Hisse”, **Akşam**, 8 Eylül 1921, No: 10 62, s. 3.

esvaplarını giymekte”, ”Şehir hemşerisiz, yurt vatandaşı, Türk efendisi, efendi peşinden koşmakta”⁸⁷ idi.

Falih Rıfki, Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarlarının tutumlarına da sert eleştiriler getirdi. İtilaf devletlerinin adaletine sığınmaktan başka çare görmeyen⁸⁸ “Mağlup değil miyiz? Ne isterlerse yaparlar,” anlayışı içinde olduklarını, kendisi gibi Türkçüleri “savaşın suçlusu ve mesulleri arasına” soktuklarını belirtti.⁸⁹ Onların bu tutumları nedeniyle gazetelerde Türkçülere saldırıların günden güne arttığına işaret etti. Falih Rıfki da bu saldırılardan payını aldı. Ahmet Haşim ve Sait Molla, “İstanbul”⁹⁰ gazetesinde “Falih Rıfki’nin Suriye’de bulunduğu süre içinde sefahat alemlerine daldığı” nı iddia ettiler.⁹¹ Falih Rıfki’nin tekzip yazısını da yayınlamadılar. Bir yandan ülkenin günden güne kötüye giden durumu, öte yandan kişiliğine yapılan saldırılar Falih Rıfki’yi umutsuzluğa düşürdü. Ekonomik sıkıntılar da üzerine binince yaşamını sorgulamaya yöneldi. Falih Rıfki, Dahiliye Nezareti Kalemî Mahsus Türkçe katibi olarak başladığı Osmanlı bürokrasisinde 1918 yılı sonlarında Çarkçı Mektebine öğretmen olarak girene kadar beş sene dört ay on sekiz gün çalışmış,⁹² ancak memurluktan hiç hoşlanmamıştı. Hatıralarında da Bab-ı Âli memurluğunun “hiçbir şey söylemeden pek çok şey yazabilmek esasını hiç sevmediğini” belirtecekti.⁹³ Cemal Paşa’nın özel kalemindeki görevinden ayrıldığında cebinde yirmi beş lira vardı. Çarkçı mektebinde kazandığı parayı da Heybeliada’da her hafta iki gece kaldığı otele veriyordu. Bu nedenle yeni bir iş aramaya başladı. İstanbul’da yaşananlara ve kendisinin de aralarında bulunduğu “Türkçülere” karşı yapılan suçlamalara basın yoluyla

⁸⁷ Falih Rıfki Atay, **Eski Saat**, s. 74

⁸⁸ Falih Rıfki Atay, “Çankaya, Ah Mısır Gibi Olabilsek”, **Dünya**, 8 Mart 1952, No: 6, s. 2.

⁸⁹ Falih Rıfki Atay, “Çankaya, Birkaç Tip Üzerinde Deneme”, **Dünya**, 10 Mart 1952, No: 10, s. 2.

⁹⁰ “İstanbul” gazetesini Milli mücadele’ye açıkça karşı cephe alan bir gazetedir. Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin faaliyet programı paralelinde çalışmak üzere İstanbul’da Sait Molla tarafından 9 Kasım 1919 kurulmuştur. M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982), s. 341.

⁹¹ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s.134.

⁹² **TBMM Arşivi**, “Falih Rıfki Atay Dosyası, Müdafaai Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu’ndan 2/4/ 1940 Tarihinde Gönderilen Tezkere.

⁹³ Falih Rıfki Atay, “Bir Kitap”, **Ulus**, 22 Ağustos 1949, No: 10105, s.2.

yanıt vermeyi uygun buldu.⁹⁴ Aynı günlerde Akşam Gazetesi'nin ortak arayışı onun için iyi bir fırsat oldu.⁹⁵

Eyüp semtinde bulunan Âşir Efendi Hanı'nın birkaç odasına sığınan Akşam gazetesi, 20 Eylül 1918'de yayınlanmaya başlandı. 1918 Kasım ayı başlarında, çıkalı iki ay olmasına rağmen pek sürümsüzdü. Bu nedenle maddi sıkıntı çeken kurucularını gazeteye ortak aramaya yöneltmişti.⁹⁶ Falih Rıfkı gazete sahipleriyle iletişime geçti. Rifat Müeyyed'in Erenköy'deki evinde Fazıl Ahmet, Yahya Kemal, Rifat Müeyyed, Selahattin Refik ve Falih Rıfkı, Akşam gazetesi sahipleri, Ali Naci, Kazım Şinasi ve Necmettin Karacanla günlerce süren toplantılar yaptılar. Sonunda Falih Rıfkı, babasından kalan evi sattı. Elde ettiği beş yüz lirayı yeni kurulan şirkete yatırarak, Rifat Müeyyed de payına düşeni vererek, gazetenin ortakları arasına katıldılar.⁹⁷

Beş ortak şirketi kurduktan sonra bulundukları bina ve makineler yeterli olmadığı için yeni binaya taşınma kararı aldılar. İttihat ve Terakki'nin "Yeni Mecmua"yı basmak üzere tuttuğu, Vilayet Camii yanındaki bina ile içindeki lüks makineleri Merkez-i Umumi azası Küçük Talat Bey'den devraldılar.⁹⁸ Falih Rıfkı burada "Yeni Mecmuayı" çıkarmayı da yükümlendi. Akşam gazetesi kısa sürede içerik açısından zenginleşti. Bu da gazetenin tirajını arttırdı. Ortaklar arasında iş bölümü de yapıldı. Falih Rıfkı, Necmettin Sadak ile yazı işlerini yürütüyor, ve üçüncü sayfada "Günün Fıkrası" başlığıyla makaleler yazıyordu. Kazım Şinasi ise idari işlere bakıyordu.⁹⁹

Falih Rıfkı siyasal mücadelelerini Akşam Gazetesi'nde sürdürürken, İstanbul'da kimi yurtseverler ülkenin nasıl kurtulabileceği sorusuna yanıt arıyorlardı. 13 Kasım'da İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa, Mütareke'nin karışık günlerinde, İstanbul'da

⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, **Eski Saat**, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 65.

⁹⁵ O dönemde yayınlanan "Tercüman-ı Hakikat" adlı Akşam Gazetesinin ihtiyaca cevap vermediğini düşünen Darülfünun Tarihte Usul Müderris muavini Kazım Şinasi ile üniversiteden arkadaşı Necmettin Sadık ve gazeteci Ali Naci tarafından 750 liralık bir sermaye ile kurulmuştur. Gazetenin ilk sayısı 20 Eylül 1918 tarihinde sabah matbaasının çift kazanlı eski makinesinde tek sayfa olarak basılmıştır. Bkz. Nurhan Kavaklı, **Bir Gazetenin Tarihi, Akşam**, (İst: Yapı Kredi Yayınları, 2005), s. 16.

⁹⁶ Rifat Müeyyed ve Falih Rıfkı haricindeki simler ortaklıktan vazgeçtiler. Falih Rıfkı Atay, **Eski Saat**, s. 65.

⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 143. Falih Rıfkı daha sonra yazdığı anılarında, bir müddet sonra Hürriyet ve İtilaf'ın İçişleri Bakanı ile görüştüğü gerekçesiyle Rifat Müeyyed'in ortaklıktan çıkarıldığını yazar. Bkz. Falih Rıfkı Atay, "Gazete", **Dünya**, 5 Nisan 1954, No: 6030, No: s. 2.

⁹⁸ Falih Rıfkı Atay, "Geçmiş Zaman", **Dünya**, 4 Ekim 1953, No: 474, s. 2.

⁹⁹ Nurhan Kavaklı, **a.g.e.**, s. 21.

ülkesine hizmet edebilecek yollar arıyordu.¹⁰⁰ İzzet Paşa'yı istifa kararından vazgeçirmek için Rauf Beyle birlikte hâlâ İzzet Paşayla görüştüler.¹⁰¹ İzzet Paşa “istifadan vazgeçmemekle birlikte bundan sonra birlikte çalışmayı kabul etti.”¹⁰² Burada alınan karar ve yapılan plân üzerine padişah tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu alması önlenecek, yeniden kurulacak olan İzzet Paşa kabinesinde Fethi Beyle birlikte Mustafa Kemal de görev alacaktı.¹⁰³ Ne var ki, Mustafa Kemal'in mebusları ikna girişimi etkili olmadı. 18 Kasım'da Tevfik Paşa Kabinesi'nin güvenoyu aldı.¹⁰⁴ M. Kemal padişah'tan görüşme talep etti. 22 Kasım Cuma günü yapılan görüşmede M. Kemal, kendi düşüncelerini açıklamadı. Vahdettin'in sorduğu sorulardan ve davranışlarından, padişahın Mebusan Meclisini kapatarak İngilizlerin istedikleri şartlarda bir barış yapma kararını vermiş olduğu kanaatine vardı.¹⁰⁵

21 Aralık 1919'da Mebusan Meclisi dağıtıldı. Vahdettin İngilizlerle anlaşma yoluna giderek, İstanbul'da kalan İttihat ve Terakki taraftarlarına karşı harekete geçti.¹⁰⁶ Tevfik Paşa kabinesi ile birlikte İstanbul'da başlayan tutuklamalar özellikle Damat Ferit'in kurduğu kabineler döneminde yoğunlaştı.¹⁰⁷ Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasıyla, daha da genişleyerek vatansever avına dönüştü. Bu dönemde İstanbul gazeteleri de ikiye ayrıldı. Peyam-ı Sabah, Alemdar ve İstanbul gazeteleri bütün güçleriyle Milli Mücadele'ye saldırırken, Vakıf, Yeni Gün, İleri ve Falih Rıfkı'nın da ortağı olduğu Akşam yazarları bu

¹⁰⁰ Falih Rıfkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazi'nin Hatıratından (31)”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1926, No: 1263, s. 1.

¹⁰¹ Lord Kinross, **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, (İst: Altın Kitaplar Yayınevi, 1990), s. 170.

¹⁰² Falih Rıfkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazi'nin Hatıratından (31)”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1926, No: 1263, s. 1.

¹⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C. I, (İst: Remzi Kitabevi, 1981), s. 345.

¹⁰⁴ Lord Kinross, **a.g.e.**, s. 172.

¹⁰⁵ Mustafa Kemal'e göre vahdettin aslında sorduğu sorularla Mebusan Meclisini dağıttığında ordudan bir hareket gelip gelmeyeceğini öğrenmek istiyor ve yenilgisiz ve orduya hakim olabilecek tek general olarak kendisinden teminat istiyordu. Bkz. Falih Rıfkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazi'nin Hatıratından (32)”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1926, No: 1714, s. 1.

¹⁰⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve....**, C. I, s. 147.

¹⁰⁷ Mütareke Dönemi kurulan hükümetler ve tutuklamalar için bkz. **Bir Devlet Adamının Mehmet Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, (Yayında Haz: Rezan Hürmen), C. II, (İst: Arma Yayınları, 1993).

saldırıları yanıtlamaya çalıştılar. İstanbul halkını Anadolu İhtilali'ne maddi ve manevi destek vermeye çağırdılar.¹⁰⁸

Falih Rıfkı bu dönemde genç yaşının ve Türkçülüğünün verdiği heyecanla Mili Mücadele karşıtı gazetecilerle sert polemiklere girdi. Bu nedenle İstanbul'da "Kuva-yı Milliye" bir yazar olarak "göze batmaya" başladı. Damat Ferit kabinesinin 10 Ağustos 1920'de Sevr anlaşmasını imzalaması tutuklanma sürecini başlattı. Anadolu hareketi bu anlaşmayı tanımadığını ilan etti. Milli Mücadele yanlısı İstanbul basını da Anadolu'ya destek verdi. Anadolu yanlısı yayınlardan hoşlanmayan Nemrut Mustafa ve arkadaşları İstanbul'daki Kuvayi Milliyeceilere göz dağı vermek amacıyla, Arnavut Tahsin aracılığıyla Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'ya elli kişilik bir liste verdiler. Özellikle bir gazetecinin ve bir valinin tutuklamasını istediler.¹⁰⁹ Bu karar üzerine gazeteci olarak Falih Rıfkı, vali olarak da Ebubekir Hazım Bey tutuklandı.¹¹⁰ Falih Rıfkı'nın suçu "Şarkın huzur ve sükununu ihlal etmek"ti.¹¹¹ Ortaklarının; Necmeddin, Kâzım ve Nâci Beylerin "rüşvet akçesi" olarak 400 lira vermelerine karşın serbest bırakılmadı. Hazım Bey ile beraber "Kürt Mustafa Divan-ı Harbi'nde"¹¹² yargılandı. Sultanahmet tutukevinde 88 gün tutukluluk dönemi başladı. Falih Rıfkı, ancak II. İnönü Savaşı'ndan sonra serbest kalabildi.¹¹³

¹⁰⁸ Mütareke Döneminde İstanbul basını hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk Basını (1919-1921)**, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1992), Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basını**, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003).

¹⁰⁹ Falih Rıfkı Atay, "Politika", **Ulus**, 27 Kasım 1951, No: 10929, s. 3.

¹¹⁰ Falih Rıfkı, tutuklanmadan bir hafta önce tevkif edileceği haberini almış ve Anadolu'ya kaçmak için eski bir İttihatçı olan Tolçalı Süleyman'la görüşmüştür. Fakat o hafta evleneceği için vazgeçer. Bkz. Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 235. Falih Rıfkı, hece ölçüsüyle şiir yazar ilk kadın ozanımız olan İhsan Raif hanımın kızı Şefika Hanım ile evlendi. Bkz. Mîna Urgan, **Bir Dinazorun Anıları**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), s. 132.

¹¹¹ Hazım Bey'inki ise Kadıköy vapuru ile köprüye gelirken, rıhtım yanaşıp toplarını havaya kaldıran İngiliz zırhlısını göstererek "Bu toplar İstanbul'a ne yapabilir?" demesiydi. Falih Rıfkı Atay, "Suç Ortağı, **Dünya**, 6 Şubat 1955, No: 1055, s. 2.

¹¹² Kürt Mustafa, Tehcir ve Taktik Suçlarına bakmak üzere İstanbul'da Kurulan Divan-ı Harbi Örfi Başkanlığına 10 Nisan 1920 tarihli padişah iradesiyle atandı. Pınar Taşer, **Mütareke Dönemi'nde Divan-ı Harb-i Örfiler**, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005), s. 157.

¹¹³ Falih Rıfkı, "Fantoma'nın Yatak Çarşafı", **Akşam**, 13 Kanunusani 1922, No: 1893, s. 3.

1.2.2. İstanbul'dan Anadolu'daki Mili Mücadeleye Bakışı

1.2.2.1. Milli Mücadele'nin Karakteri

Mondros Mütarekesi'nin haksız uygulanışı ve işgaller karşısında Osmanlı hükümetinin protestodan öteye gidememesi, hatta işgalleri kolaylaştırması Türk halkı arasında tepkiyle karşılandı. Bağımsızlık amacıyla yurdun çeşitli bölgelerinde “Müdafaa-i Hukuk” ve “Redd-i İlhak” adlarıyla cemiyetler kuruldu. Bu cemiyetler bölgesel hakların korunması için örgütlendiler.¹¹⁴ İstanbul'da bir şey yapılamayacağına kanaat getiren Mustafa Kemal'in 30 Nisan 1919'da 9. Ordu Müfettişliği'ne atanması ise, bu cemiyetlerin birleştirilmesi ve ulusal otoritenin kurulması yolunda atılan ilk adım oldu.¹¹⁵

Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde örgütlenme hızla yayılırken, Falih Rıfkı da mücadelesini İstanbul'da Akşam Gazetesi sütunlarında sürdürüyor, halka Milli Mücadele'nin anlamını ve nedenini kendi bakış açısı ile anlatmaya çalışıyordu.

Yazılarında Milli Mücadelenin “Türklük” karakterine çokça vurgu yapan Falih Rıfkı'nın amacı, İstanbul'da Mütareke'nin karanlık günlerinde halkta uyanan milli bilinci pekiştirmek ve Milli Mücadele'ye karşı halkta oluşan duyarlılığı ayakta tutabilmektir. Ona göre, Milli Mücadele'nin kaynağı Türk ruhuydu. Zira “tarih boyunca Türk milleti zaman, mesafe ve mekana karşı çekilmiş bir kılıç olmuştur.” Anadolu ise Türk ulusunun “toprak altında kemiklerinden kurulmuş ve kan pıhtıları içinde yanan ruhların oturmakta olduğu vatanıydı.” Bu vatan “parçalanmaz, bölünmez, çiğnenmezdi.” Bu vatanın sınırını “ne siyasiler çizebilir ne ordular bozabilirdi.”¹¹⁶ Yani Anadolu, Türkün vatanıydı. Anadolu'nun Türklüğü “bir rakam ve şekil, istatistik Türklüğü değildi. İstatistikler ve rakamlar, ölü, bozulmuş olan cesetleri ancak adetle sayılmaya layık olan milletler içindi.”¹¹⁷ Türk milleti, Milli Mücadele ile dirildiğini değil, yaşadığını ispat etmekteydi.¹¹⁸

Falih Rıfkı, İzmir'in işgalinin, Mütarekede “ahlak çöküntüsü içinde olan halkın,

¹¹⁴ Bülent Tanör, **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)**, (İst: Afa Yay. 1992), s. 23

¹¹⁵ Tanör, **a.g.e.**, s. 25.

¹¹⁶ Falih Rıfkı Atay, “Sarıkamış” **Devrim Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, (Hazırlayanlar: Mehmet Kaplân- İnci Enginün vd.), C. I, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yay. 1992), s. 61.

¹¹⁷ Falih Rıfkı, “Sevgili İzmir”, **Büyük Mecmua**, 28 Mayıs 1919, S. 8, s. 116.

¹¹⁸ Falih Rıfkı, “Sakarya'nın Suları Neler Anlatıyor”, **Akşam**, 31 Ağustos 1921, No: 1054, s. 3.

Türklük ve vatanperverlik ruhunu kamçıladığını düşünüyordu. Mütarekeden beri yavaş yavaş “bir barut tabakası” gibi İstanbul ve Anadolu toprağını “hınç, ıstırap ve nedamet duyguları kapladığını vurguladı. İzmir’in bütün vatani ve vatanın özgürlüğünü simgelediğini belirtti.¹¹⁹

Türk ruhu ise Mustafa Kemal’de bütünleşmişti. “Gizli gizli yanan büyük ıstırap Mustafa Kemal’de infilak etmişti.” Mustafa Kemal, Türk millet için bir “timsal” olmuştu.¹²⁰ Mustafa Kemal’in Emperyalizmin boyunduruğu altındaki milletlere mâlolduğunu şu sözlerle dile getirdi:

“Milli mücadele ve Türk ruhu Mustafa Kemal’de birleşti. Mustafa Kemal bütün Şarka örnek oldu. O alem şümul bütün timsaller gibi Ankaralı olduğu kadar Lahurludur. M. Kemal çoktan beri tıpkı Lahurlular gibi Anadolu’nun kasabalısı için ve yanında her gün yüzünü görenler ve sesini işitenler için dahi bir insan olmaktan çıkıp bir timsal haline geldi. O Türkler için artık bir sûret değil bir sîrettir. Onu niçin seviyoruz? Onu seviyoruz, çünkü onda kendimizi seviyoruz. Her şeyi bizden aldığı için, o hepimizin kendimiz için hayal ettiğimiz bir “kemal” halidir. Onu hepimiz olmak istediğimiz şeye benzetiyoruz.”¹²¹

Falih Rıfki Milli Mücadele’nin Asya’da yeni bir çağı başlattığını düşünüyordu. Çünkü, “bir fikir ve bir hak uğruna ilk defa ihtilal eden millet Türk milleti idi.” “Din ve istila harplerinden başka silahlanmak ve ölmek için sebep tanımayan Asya’da bu ihtilal, yeni bir zamanı müjdelemekteydi.”¹²²

Falih Rıfki’ya göre, Milli Mücadele aynı zamanda bir halk ve kurtuluş hareketiydi. Çünkü Anadolu halkı, nice asırlardan beri aradığı ve istediği “vahdet ve hürriyet” toprağına kavuşmak için Mustafa Kemal’in etrafında “ya istiklal ya ölüm” parolası ile birleşmişti.¹²³ Türk milletinin istediği, diğer milletlerin henüz hürriyet kelimesi mevcut olmadığı zamanlardaki Türk ırkının istediği şeyin aynısı idi. Özgürlük, bağımsız bir vatan ve

¹¹⁹ Falih Rıfki, “İzmir Günü”, **Akşam**, 15 Mayıs 1922, No: 1311, s. 3.

¹²⁰ Falih Rıfki, “Allah Senden Razi Olsun”, **Akşam**, 22 Eylül 1921, No: 1076, s. 3.

¹²¹ Falih Rıfki, “Halk ve Mustafa Kemal Paşa”, **Akşam**, 19 Kanunuevvel 1922, No: 1523, s. 3.

¹²² Falih Rıfki, “Yeni Sene”, **Akşam**, 1 Kanunusani 1922, No: 1177, s. 3.

¹²³ Falih Rıfki, “Allah Senden Razi Olsun”, **Akşam**, 22 Eylül 1921, No: 1076, s. 3.

bağımsız bir milletin bütün hakları.¹²⁴ Düşmanın istediği ise Anadolu toprakları üstünde “koyu Rum ve koyu gavur” bir imparatorluk kurmaktır. Anadolu’nun ideali Türk köylerini mezar ve sömürge olmaktan, Türk köylülerini ölümden, kölelikten; Türk vatanını çöküşten kurtarmaktır. Anadolu orduları yalnız Türk milleti ve Türk yurdunu değil; medeniyeti de savunmaktaydı.¹²⁵

Falih Rıfki Milli Mücadeleyi, “ölüm kalım savaşı” olduğu için, “halk harbi” olarak niteledi. Ona göre, “Anadolu Harbi”, hürriyet ihtilali olduğu için dünyanın en yüksek ideallerinden biri olduğu kadar, “nefis koruma denilen en basit ihtiyaçtan doğan bir zaruretti.” Çünkü yalnızca düşmana karşı vatan değil, katile karşı yaşam mücadelesi verilmekteydi.¹²⁶ Yani Anadolu’daki mücadele bir istila, bir fetih bir teşekkül, bir ittihat muharebesi değildir; bir can kavgası idi.¹²⁷

Falih Rıfki’ya göre, Türk ordusunun karşısındaki düşman yalnızca Yunan ordusu değildi. Türkler İstanbul ve Anadolu’da yaşayan Rumların kafalarında oluşturdukları, Anadolu’yu sömürgeleştirmek, Anadolu’yu kendi vatanları, Türkleri de uyrukları haline sokmak isteyen Bizans anlayışı ile de savaşıyordu. Birinci düşmanla savaşmak ve yenmek kolaydı, çünkü bu düşman “derimizin üstünde bir yara” gibiydi; fakat “bir zehir gibi kanımızın içinde dolaşan” ve Türk milletine İstanbul’dan başlayarak manevi çöküşü getiren Bizans anlayışını yenmek çok güçtü. Yunan ordusu yenilse bile İstanbul’un ve Batı Anadolu’nun geleceği, Bizans kalesine karşı “ağır, uzun ve devamlı boğuşmanın talihine bağlı” idi.¹²⁸

Falih Rıfki, “gençliği” Milli Mücadele’nin önder kadrosu ve fikir kaynağı olarak gördü. Zira gençlik, “bir memlekette hürriyet ve istiklal mücahedesi olduğu vakit bu mücahedede muvaffakiyet umudu olsa da olmasa da daima mücahedeler tarafında yer

¹²⁴ Falih Rıfki, “Ziya Gökalp’in Mısraı”, **Akşam**, 24 Temmuz 1921, No: 1019, s. 3. Bu yazı Eski Saatte de vardır. Bkz Falih Rıfki Atay, **Eski Saat**, s. 100-102.

¹²⁵ Falih Rıfki, “Neologos”, **Akşam**, 1 Ağustos 1921, No: 1026, s. 3.

¹²⁶ Kütahya’nın düşmesi üzerine temmuz 1921’de çıkan yazı Falih Rıfki Atay, **Eski Saat**, s. 91

¹²⁷ Falih Rıfki, “Ankara’da Resmi Geçit ”, **Akşam**, 22 Nisan 1922, No: 1288, s. 3; Kelime, Güneş, **Falih Rıfki Atay’ın Milli Mücadele Yazıları, Akşam-1922**, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İst: 1995, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 34.

¹²⁸ Falih Rıfki Atay, **Eski Saat**, s. 166.

almıştı. Milli Mücadele’de işgallere ve zulme karşı ilk baş kaldıran unsur da yine gençlikti.¹²⁹

Falih Rıfki, barışın da ancak Misakı Milli’de belirtilen koşullarda olabileceği inancındaydı. “Değil mesut ve rahat olmak, teneffüs edebilmek için bile Anadolu’nun istediği sulhu elde edebilmek” gerekiyordu.¹³⁰ Ancak itilaf devletlerinin bu koşulları kabul etmeyeceğini, barışı getirecek unsurun askeri zafer olacağını da biliyordu. Bu nedenle zafere ulaşacak gücün Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu halkının da olduğunu özellikle vurguladı. Teslimiyet içindeki İstanbul’da umut göremiyordu¹³¹

1.2.2.2. İstanbul’un Alması Gereken Tavır

Falih Rıfki, Milli Mücadele’nin iki cephesi olduğunu düşünüyordu. Birinci Cephe Anadolu’daydı. İkinci cephe ise milletin kalbindeki “manevi cephe”ydi. Bu cephede birlik, bütün ülke çapında olmalıydı. Görünüşte Anadolu’da, İstanbul’da, İzmir ve Trakya’da Türklük dağınık bir haldeydi.¹³² Ancak bu ayrılık sadece maddi bir ayrılıktı. Bütün Anadolu halkı, işgal altındaki bölgelerdeki halk dahi, nefsinin Milli Mücadele uğrunda feda etmeye hazırdı.¹³³

İstanbul’da ise durum çok farklıydı. Bir kısım Türkler “fedayi nefis” etmiş bir şekilde Anadolu’nun yanında yer almıştı. Fakat azınlıkta da olsa kendine “muhalif” adı veren kimileri mütarekenin işgallere yol açtığını göz ardı ederek “harp eden Anadolu’dur!” düşüncesini savunuyordu. Sırf Kuva-yı Milliye’nin istediğini istememek için, bilerek bilmeyerek istiklal kavgasının iflasını bekleyen kimi kişiler İstanbul’da ümitsizliği arttırmak için ne yazacaklarını ne söyleyeceklerini “şaşırmakta”ydılar. Süleyman Nazif: “mertçe ölmektense zelilane yaşamayı tercih ederim”¹³⁴ derken, bir kısmı “idareyi bize

¹²⁹ Falih Rıfki, “Gençlik Hakkında”, **Akşam**, 7 Nisan 1922, No: 1273, s. 3.

¹³⁰ Falih Rıfki, “Hürriyet Kölelikten Ucuzdur”, **Akşam**, 8 Ağustos 1921, No: 1033, s. 3.

¹³¹ Falih Rıfki, “Taarruz Başladı”, **Akşam**, 29 Ağustos 1922, No: 1412, s. 3.

¹³² Falih Rıfki, “Kansız Gaza”, **Akşam**, 25 Mayıs 1922, No: 1321, s. 3.

¹³³ Falih Rıfki, “Sade Vahdet Değil, Nizama da İhtiyaç Var”, **Akşam**, 18 Haziran 1922, No: 1343, s. 3.

¹³⁴ Falih Rıfki, “Bir Müşahede Bir Hatıra”, **Akşam**, 16 Mayıs 1922, No: 1312, s. 3; Kelime, Güneş, **a.g.t.**, s. 70-71.

teslim ediniz, millet bizimle beraberdir!” demektedir.¹³⁵

Falih Rıfki, İstanbul halkının Kuva-yı Milliye karşıtlarına neden destek verdiğini de sorguladı. Bu desteği halktaki sefalet korkusuna bağladı. “Müslüman kadını ve Müslüman muhacir çocukları aç ve sefil bir haldeydi.”¹³⁶ Tüm ülkedeki şehitlerin ve yetimlerin sayısı belirlenememekle beraber yalnız İstanbul’da üç bin beş yüz yetim vardı.¹³⁷

İstanbul Türklüğünü de bu sefalet dağıtmış, düşman bu nedenle başarılı olmuştu. Anadolu’dan zafer haberi gelinceye kadar İstanbul Türklüğünden sefaletle karşı halkı ve onların kalplerini “korkunç düşman” saldırılarından korunmasını istedi.¹³⁸

Falih Rıfki, işgal altındaki İstanbul’da halkın tutumunu da eleştirdi. Eleştirileri iki noktada toplanıyordu. Birincisi; halkın kayıtsızlığıydı. İstanbul Rumlarının İzmir’deki çeteleri adına milyonlarca İngiliz lirası toplamasına karşın, İstanbul Türkleri hâlâ Rum dükkanlarından alış veriş yapıyordu. Falih Rıfki, Rumların topladığı paraların Türklerin Rum dükkanlarına bıraktığı paralar olduğunu savundu. Rumlardan alış veriş yapılmamasını istedi.¹³⁹ İstanbul’da yaşayan Türklerin Milli Mücadele’ye karşı göstermiş olduğu kayıtsızlığa da ağır eleştiriler getirdi. Anadolu halkının, özgürlüğü ve İstanbul için şehit verdiğini, buna karşın İstanbul halkının, Yunan taarruzunun ilk gününden beri Anadolu halkı için bir paket pamuk bile göndermediğini söyleyerek tepkisini ortaya koydu.¹⁴⁰ İstanbul halkını Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla Anadolu’ya yardıma çağırdı.¹⁴¹ Özellikle İstanbul’daki malul ve gazilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiğine işaret etti.¹⁴²

İkinci eleştirisi halkın “aceleci” davranmasına idi. Avrupa’dan gelen barış önerilerinin İstanbul’u kolayca karıştırdığına, halkın sabırsız davrandığına,¹⁴³ edebiyat çevrelerinin ve din adamlarının da halka bu yönde vaazlar verdiğine dikkati çekti. “Hani muharebeniz, hani zaferiniz” denilerek, İstanbul halkını kışkırtmanın bir şey

¹³⁵ Falih Rıfki, “Hürriyet Kölelikten Ucuzdur”, **Akşam**, 8 Ağustos 1921, No: 1033, s. 3.

¹³⁶ Falih Rıfki, “9 Yaşındaki Frengili Kız”, **Akşam**, 25 Haziran 1922, No: 1350, s. 3.

¹³⁷ Falih Rıfki, “Yetim ve Muhacirler”, **Akşam**, 27 Mayıs 1922, No: 1323, s. 3.

¹³⁸ Falih Rıfki, “Bizim Endişemiz”, **Akşam**, 11 Temmuz 1922, No: 1366, s. 3.

¹³⁹ Falih Rıfki, “Allah Bizi Affetsin”, **Akşam**, 20 Nisan 1922, No: 1328, s. 3.

¹⁴⁰ Falih Rıfki Atay, **Eski Saat**, s. 106.

¹⁴¹ Falih Rıfki, “Bütün İstanbulluların Bir Vazifesi”, **Akşam**, 6 Mayıs 1922, No: 1302, s. 3.

¹⁴² Falih Rıfki, “Gördüklerimiz İşittiklerimiz”, **Akşam**, 16 Mart 1922, No: 1251, s. 3.

¹⁴³ Falih Rıfki, “İfrât, Tefrît”, **Akşam**, 22 Mart 1922, No: 1257, s. 3.

kazandırmadığını belirtti.¹⁴⁴ İstanbul halkından, “artık zamanı dar olan tarafın Yunanlılar olduğunu” düşünmesini, ve “hiçbir hata yapmamış” olan Anadolu’nun kararlarına güvenmesini istedi.¹⁴⁵

1.3. MİLLETVEKİLİĞİ

1.3.1. 1923 Seçimleri ve Milletvekili Seçilmesi

Milli Mücadele’nin ilk günlerinden itibaren Anadolu’da verilen mücadeleyi destekleyen Falih Rıfkı, Türk ordusunun İzmir’e yürüdüğü haberini alır almaz Yakup Kadri ile birlikte, Mustafa Kemal’le bir röportaj yapmak üzere İzmir’e gitme kararı aldı. 11 Eylül 1922’de “Lamartin” adlı İtalya vapuru İstanbul’dan ayrıldı.¹⁴⁶ 12 Eylül’de¹⁴⁷ İzmir rıhtımına yanaşan vapurdan inen Falih Rıfkı ve Yakup Kadri Kramer Palas Oteli’ne yerleştiler. Önce Ruşen Eşref ile görüştüler, ardından Mustafa Kemal Paşa ile buluştular. Aralarında İstanbul’daki siyasi hava ile ilgili kısa bir konuşma geçti.¹⁴⁸ Falih Rıfkı ile Mustafa Kemal arasında yüz yüze gerçekleşen bu ilk buluşma, Mustafa Kemal’in ölümünde kadar sürecek yakın bir dostluğun da başlangıcı oldu.

Falih Rıfkı, Mustafa Kemal Paşa İzmir’den ayrıldıktan sonra Halide Edip (Adivar), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Mehmet Asım (Us) ile birlikte Yunanlıların anadoluda sebep oldukları yıkımı anlatan bir kitap hazırlamak üzere Bursa’ya hareket etti. Eylül ayı boyunca ve Ekim ortalarına kadar gördükleri yıkımı “İzmir’den Bursa’ya” adlı kitapta toplayarak yayınladılar.¹⁴⁹

Falih Rıfkı, İstanbul’a döndükten sonra Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti İstanbul Şubesi’nin kurucuları arasında yer aldı. Zaferin kazanılması ve saltanatın kaldırılmasının ardından Mustafa Kemal Paşa 7 Aralık 1922’de Ankara basını aracılığıyla, Halkçılık

¹⁴⁴ Falih Rıfkı, “Ramazana Mahsus Edebiyat”, **Akşam**, 2 Mayıs 1922, No: 1298, s. 3.

¹⁴⁵ Falih Rıfkı, “İntizâr ve Temâşâ”, **Akşam**, 14 Haziran 1922, No: 1339, s. 3.

¹⁴⁶ Falih Rıfkı, “İzmir Mektupları, İzmir’de Dört Gün”, **Akşam**, 22 Eylül 1922, No: 1426, s. 1.

¹⁴⁷ Yakup Kadri hatıralarında, İzmir’e 10 Eylül’de geldiklerini, yanlarında Falih Rıfkı’dan başka Vakit Gazetesi’nden Ahmet Asım’ın da bulunduğunu yazıyor. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Vatan Yolunda**, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2003), s. 166.

¹⁴⁸ Falih Rıfkı Atay, “İlk Hatıra”, **Ulus**, 24 Teşrinisani 1938, No: 6222, s. 1.

¹⁴⁹ Falih Rıfkı-Halide Edip vd, **İzmir’den Bursa’ya**, (Ankara: Atlas Kitabevi, 1982).

Prensibine dayanan “Halk Fırkası” adıyla bir siyasi parti kurulacağını açıkladı. İzmir’de noktalanacak Batı Anadolu gezisine çıktı.¹⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa bu gezisi sırasında mevcut meclisin feshedilerek yeni bir meclis toplanacağını ilk sinyallerini verdi.¹⁵¹ 1 Nisan 1923’te Büyük Millet Meclisi, seçimlerin yenilenmesi ile ilgili kanun teklifini oy birliğiyle kabul etti ve yeni seçimlerin yapılmasını kararlaştırdı.¹⁵²

Falih Rıfkı Akşam Gazetesinde seçimlerde halkın Mustafa Kemal’in seçtiği listeye oy vermesini istedi. İttihat Terakki’nin kendisini feshettiğine ve Hürriyet ve İtilaf’ın düşmanla işbirliği yaptığına dikkati çeken Falih Rıfkı 1923 seçimlerinde tek gücün Müdafaa-i Hukuk olduğuna inanıyordu. Üstelik milletin bütün temiz, vatansever unsurları Müdafaa-i Hukuk içinde toplanmıştı.¹⁵³

Falih Rıfkı’nın bu düşüncelerine ve I. Grubun yoğun seçim çalışmalarına karşın II. Gruba mensup bir ikinci “gizli kuvvet” de İstanbul’da “gizliden” rol oynamaya çalışıyordu. Falih Rıfkı, “milli hakimiyetin millete ait olduğu esasını kabul etmekle beraber makam-ı hilafete de siyasi kuvvet vermek prensibine” bağlı olan II. Grup’u irticayı körüklemekle suçladı.¹⁵⁴ Eski İttihat ve Terakki’nin ismiyle seçimlerde rol oynamak isteyenlere “iaşeciler” adını verdi.¹⁵⁵

“Beş senedir bir tek vazifemiz vardı: Vatanı kurtarmak! Şimdi bir tek vazifemiz vardır: Zaferi kurtarmak. Hangi fikirler ve hangi reislerle birleşerek vatanı kurtardıkça, yine onlarla birleşerek zaferi kurtaracağız”¹⁵⁶ diyerek Mustafa Kemal Paşa’dan yana olan tavrını ortaya koydu. “Mahvolmaktan kurtulduk, şimdi yaşamak imkanını bulmak için çalışacağız.” Sözleri ile de yeni meclisten beklentilerini açıkladı; bir iş meclisi olması gerektiğine işaret etti.¹⁵⁷ Milletvekillerinin halkın vekilleri olacağına dikkati çekerek¹⁵⁸

¹⁵⁰ Zeki Çevik, **Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1923)**, (Ankara, AAM. 2002), s. 453.

¹⁵¹ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım-İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, (İstanbul: Nehir Yay: 1993), s. 209.

¹⁵² Atatürk, **a.g.e.**, s.406-407.

¹⁵³ Falih Rıfkı, “Müdafaa-i Hukuk’a Düşen Vazife, **Akşam**, 6 Nisan 1923, No: 1631, s. 3.

¹⁵⁴ Falih Rıfkı, “İki Vuzuh”, **Akşam**, 8 Nisan 1923, No: 1633, s. 3.

¹⁵⁵ Falih Rıfkı, “Bir Beyanat Münasebetiyle, **Akşam**, 1 Mayıs 1923, No: 1655, s. 3.

¹⁵⁶ Falih Rıfkı, “Vatan Siyaseti Fırka Politikası”, **Akşam**, 19 Nisan 1923, No: 1644, s. 3. Ayrıca bkz. Necla Erkartal, **Falih Rıfkı Atay’ın Akşam’daki Yazıları, (1923 Yılı)** (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 1996), s. 82

¹⁵⁷ Falih Rıfkı, “Yeni İmtihan Karşısında”, **Akşam**, 13 Nisan 1923, No: 1639, s. 3.

¹⁵⁸ Falih Rıfkı, “Azim Mesuliyet” **Akşam**, 9 Nisan 1923, No: 1634, s. 3; Necla Erkartal, **a.g.t.**, s. 78

İstanbul halkından, “millet uğruna çekilen zahmeti kendi rahatlarından, vatanın en uzak harabesini kendi sıcak evinden daha az sevenleri kendilerine vekil yapmalarını” istedi.¹⁵⁹ Seçimlerden I. Müdafaa-i Hukuk Grubu adayları başarıyla çıktı.¹⁶⁰

Atatürk’ün isteği doğrultusunda bu seçimlere I. Gurup adayı olarak katılan Falih Rıfkı, Bolu’dan milletvekili seçildi. Falih Rıfkı, 5 Ağustos 1923’de Ankara’ya geldi. 11 Ağustos’ta yeni meclisin açılmasıyla kendi deyimiyle “İnkılap Meclisi”nde yerini aldı.¹⁶¹ 12 Ağustosta da Mazbatasını onaylanarak milletvekilliği görevine başladı.¹⁶²

1.3.2. Milletvekili ve Gazeteci Olarak Yaptığı Çalışmalar

5 Ağustos 1923’te Ankara’ya gelen, Yakup Kadri ile önce Hamamönünde ardından Çankaya’da kiraladıkları eve yerleşen¹⁶³ Falih Rıfkı’nın ilk görevi Cumhuriyet Halk Fırkası, Fırka seçimleri listesini hazırlamak oldu.¹⁶⁴ İlk günden itibaren 1924 yılı ortalarına kadar İstanbul’daki Akşam Gazetesi’ne yazmayı da sürdürdü. Bu tarihten sonra gazete İstanbul’da sürüm sağlamadığı ve arkadaşları ile Atatürk devrimlerini savunma bakımından fikir birliğine varamadığı için Akşam ile bağlarını kopardı. Ayda 100 lira ücretle Hakimiyeti Milliye’de yazmaya başladı.¹⁶⁵

Makaleleri yapılan devrimleri açıklamaya ve yapılacak olanlar için kamuoyunu hazırlamaya yönelikti. 1926 yılı başından itibaren de Latin harfleri konusunda yazılar kaleme aldı. Harf konusunun “milli davaların başında” geldiğini belirtti. Mevcut harflerin ıslahının artık söz konusu bile edilemeyeceğine dikkati çekti. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan harf meselesini çözmek üzere bir araştırma komisyonu kurmasını istedi.¹⁶⁶ Bu arada eski gazetesi Akşam’ın yazı kadrosu ile Latin alfabesi savaşına girdi. 8 Nisan 1926’da “Latin Harflerine Dair” başlıklı yazısında Akşam gazetesinin açtığı “Latin harflerinin kabulü

¹⁵⁹ Falih Rıfkı, “Bir Muhavere Arasında”, **Akşam**, 7 Nisan 1923, No: 1632, s. 3.

¹⁶⁰ İhsan Güneş, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. III, S. 8, (Ankara: Mart 1987), s. 441

¹⁶¹ **Akşam**, 5 Ağustos 1923, No: 1741, s. 1.

¹⁶² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento...**, C. 3, s. 144.

¹⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Korku”, **Dünya**, 15 Haziran 1957, No: 1898, s. 3.

¹⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, s. 397.

¹⁶⁵ Falih Rıfkı Atay, “Elbadî”, **Dünya**, 15 Mayıs 1966, No: 6853, s. 2.

¹⁶⁶ Falih Rıfkı, “Latin Harfleri”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Mart 1926, No: 1683, s. 1.

halinde ilmin batacağını, yüksek eğitimin söneceğini, memlekette bilginin yetişmeyeceğini, Arap ve Acem medeniyetiyle kültürel bağların kopacağını savunan bir ankete cevap verdi. “Darülfünun Müderrislerinden Avram Galanti Beyefendiye” alt başlığı ile yazdığı makalede, Türk dilinin yıllardan beri gösterdiği gelişmenin artık Arap ve Acem gramer ve terimlerine gerek bırakmayacak şekli aldığını savundu. Ahmet Haşim’in ve Yakup Kadri’nin kullandığı Türkçe’yi bunun kanıtı olarak gösterdi. Latin harflerinin; Türkçe’yi Arap ve Acem istilasından kurtaracağını savundu. Latin harflerinin Türk milletinin geçmişle olan ilgisini keseceğini ancak bunun Türkiye’nin yararına olacağını vurguladı.¹⁶⁷

Falih Rıfki başta Ali Seydi olmak üzere kendisine yöneltilen eleştirileri “dil uzmanı olmayan basit bir vatandaş olmasına rağmen, tatmin edici bulmadığını” belirterek yanıtladı.¹⁶⁸

Kalemiyle desteklediği Latin harflerini yaşama geçirmeye olanak tanıyacak komisyonda da görev aldı. Uluslararası sayıların kabulü görüşülürken, Kastamonu milletvekili Hasan Fehmi’nin “Latin harflerinin de kabulünün ne sakıncası olacağı, sorusu üzerine Milli Eğitim Bakanı Necati Bey bunun zaman alacağını ve çalışmalar gerektiğini söyleyerek bir encümen kurulmasını önerdi. Maarif Vekili’nin bu önerisi üzerine “İsanimızda Latin harflerinin suret ve imkan-ı tatbikini düşünmek üzere Falih Rıfki (Atay), Fazıl Amet (Aytaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özden), Ahmet Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu) ve İbrahim (Grantay)’dan toplanacak bir “Dil Encümeni”nin kurulması Bakanlar Kurulunun 23 Mayıs 1928’de yaptığı toplantıda karar verildi.¹⁶⁹ Dil encümeni çalışmalarını tamamladıktan sonra Atatürk’ün 9 Ağustos 1928 akşamı Sarayburnu’ndaki söylevi ile harf devrimi başladı. Atatürk Sarayburnu’nda o geceki duygularına ait yeni Türk harfleri ile yazılmış notları Falih Rıfki’ya okuttu. Falih Rıfki’nın okuduğu kağıtta Atatürk, halk ile birlikte

¹⁶⁷ Falih Rıfki, “Latin Harflerine Dair”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Nisan 1926, No: 1710, s. 3.

¹⁶⁸ Falih Rıfki, “Harfler Meselesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Temmuz 1928, No: 2505, s. 3.

¹⁶⁹ Agah Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972), s. 401

bulunmaktan aldığı büyük gücü açıkladıktan sonra yeni harfleri tanıttı.¹⁷⁰ 1 Kasım 1928’de de yeni Türk harflerine ait kanun Meclis’te kabul edildi.¹⁷¹

Kanunun kabul edilmesinin ardından açılan millet mektepleri ile okuma yazma seferberliği başladı. Dil Encümeni de çalışmalarını hızlandırdı. Komisyon raporlarından başka yeni çalışmalar yayınlandı. Bu çalışmalar arasında dil encümeninin kararıyla Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Ruşen Eşref’in yazdığı 254 sayfalık seçme yazılar da vardı.¹⁷²

Falih Rıfkı Dil Encümeninde çalışırken aynı zamanda başkent Ankara’nın imarı ile de yakından ilgileniyor, gazetede Ankara Şehremanetinin eksiklerini eleştiren yazılar yazıyordu. Hükümet de Ankara’nın imarı işinin yavaş yürüdüğü kanısındaydı. Bu nedenle 28.Mayıs 1928’de 1351 sayılı yasa ile, Ankara İmar Müdürlüğü kuruldu. Ankara’nın imarı işi bu kuruma verildi. Plânlama ve uygulamayı yöneten ve Müdüriyetin karar organı olan İmar İdare Heyeti başkanlığına da Falih Rıfkı getirildi.¹⁷³ Falih Rıfkı, bu görevde bulunduğu süre içerisinde, Ankara imar plânı yarışması ve İmar Projesinin seçimi çalışmalarına jüri üyesi olarak katkıda bulundu.¹⁷⁴

Falih Rıfkı, 10 Kasım 1938’de Atatürk’ün ölümünün ardından Anıtkabir’in yerinin tespiti amacıyla kurulan komisyonda da görev aldı. Hükümet Anıtkabir’in yerini belirleme işini önce teknik, ardından tarihi açıdan ele aldı ve konuyu uzmanlardan oluşan bir heyete devretti. Ankara şehir plânını yapan Jansen’in de aralarından bulunduğu heyet 1939 senesi Şubat ayına kadar çalışmalarını sürdürdü. Daha sonra konu Parti Grubuna taşındı. Grupta bir komisyon kuruldu.¹⁷⁵ Falih Rıfkı’nın da görev aldığı bu komisyon Anıtkabir’in, Çankaya Köşkü’nün yanındaki tepeye yapılmasına “karar verdi. Ancak son anda komisyon

¹⁷⁰ Sami N. Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002), s. 18; Falih Rıfkı yazılarında bu olayı uzun uzun anlatmaktadır. Bkz. Falih Rıfkı Atay, “Çankaya Hatıraları, Kuruluş Devri”, **Dünya**, 10 Haziran 1952, No: 102, s. 2.

¹⁷¹ A. Sırrı Levend, **a.g.e.**, s. 403,

¹⁷² A. Sırrı Levend, **a.g.e.**, s. 404.

¹⁷³ G. Tankut, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁷⁴ **Hakimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1929. No: 2820, s. 1.

¹⁷⁵ Cemal Kutay, **Atatürk’ün Son Günleri**, (İstanbul: Boğaziçi Yay: 1981), s. 204. Komisyon üyelerinden, Münir Çağır, Rasih Kaplan, Ö. Evren, Mahzar Germen, Dr. Saim Uzel, Refet Canitez, İ Eker, Mahzar Müfit Kansu, Necip Ali Küçüka, Nafî Atıf Kansu, Tefik Tarman ve Mithat Aydın Anıtkabir’in bugünkü yerinde inşa edilmesi doğrultusunda oy verdiler ve rapor bu doğrultuda oluştu. Parti Komisyon Raporu için bkz. Cemil Koçak, “Ali Rıza Bey, Anıtkabir, Mac Artur İle Mülakat”, **Toplumsal Tarih**, S. 119, (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Ayıncılık, Kasım 2003), 2/7.

üyelerinin çoğunluğu kararlarını değiştirdi. Günümüzdeki yeri kabul ettiler.¹⁷⁶ Ancak Falih Rıfkı, (Ankara), Ferit Güven (İçel) ve Selah Cimboz (İstanbul) ile birlikte bu kararı desteklemedi. Atatürk'ün Milli Mücadele Hatıralarına bağlı olduğunu, bütün hayatı boyunca Çankaya'dan ayrılmadığını, Çankaya'nın şehrin her tarafına hakim olduğunu, ölümünden sonra Çankaya'dan ayırmanın haklı bir gerekçesi bulunmadığını belirterek Anıtkabir'in Çankaya'da yapılmasını istedi.¹⁷⁷

Falih Rıfkı, 1950 seçimlerine kadar sekiz dönem milletvekilliği yaptığı sürede Latin harflerinin kabulü ve Ankara'nın imarı sürecine önemli katkılar verdi. Anıtkabir'in yerinin tespiti çalışmalarına katılmasından başka, basında Türkiye'nin iç ve dış politikasını değerlendiren yazılar kaleme aldı.

¹⁷⁶ Cemal Kutay, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁷⁷ C. Koçak, **a.g.m.**, s. 2/7.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ İÇ VE DIŞ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ İÇ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1.1 Eğitim ve Kültür Politikası

2.1.1.1. İmparatorluğun Eğitim Politikası

Osmanlı devletinde eğitim alanında yenileşme hareketi 18. yüzyılda askeri okulların açılması ile başladı. Tanzimatla birlikte dini eğitimi esas alan Sıbyan mektepleri ve medreselerin yanı sıra rüştiye, idadi, sultani adı altında da Batı tarzı genel eğitim kurumları, erkek ve kız öğretmen okulları, bazı yüksek okullar ve çeşitli türden meslek okulları eğitim örgütüne katıldı.¹⁷⁸

Medreseler varlıklarını devam ettirirken açılan batı tarzı okullar eğitim sistemini iki başlı hale getirdi. Sistemdeki ikililik yalnız okullar düzeyinde kalmadı. Okulların idarelerinde ve eğitim programlarında da ikilik oluştu.¹⁷⁹

Falih Rıfki, Tanin Gazetesi'nde yazdığı yazılarda, eğitimin bu ikili yapısına değindi. Devletin, eğitim kurumlarına yatırım yapmamasını eleştirdi. Eğitim örgütünün “parasızlıktan muzdarip” olduğunu savundu. Halkın eğitimin önemini kavrayamaması nedeniyle Türk çocuklarının, gayrimüslim çocuklar kadar çağdaş bilgilerle donatılamadığına dikkati çekti.¹⁸⁰ Okulların yıkık dökük ve bahçesiz binalara yerleşmesini eleştirdi. Öğretmenlerin yetersiz olduğunu savundu. Öğretmenlerin “gazete sütunlarında

¹⁷⁸ Turhan Oğuzkan, “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim”, **Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler (2)**, (İst: MEB, 1988), s. 115.

¹⁷⁹ T. Oğuzkan, **a.g.m.**, s. 115.

¹⁸⁰ Falih Rıfki, “Hususi Mektepler”, **Tanin**, 5 Mayıs 1913, No: 1591, s. 3; Ahmet Acaroğlu, **Falih Rıfki Atay'ın İlk Yazıları**, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü, Basılmamış Mezuniyet Tezi), (İstanbul: 1974), s. 10.

çoktan çürümüş fikirleri savunduklarını”, “çağdaş gelişmelerle ilgilenmediklerini” belirtti.¹⁸¹

Orta dereceli eğitim kurumları gibi, “yükseköğrenimin de yetersiz olduğundan” yakındı. Batıyı güçlü kılan dayanağın “ordu değil, üniversite olduğunu” söyleyen Falih Rıfkı, yapılacak ıslahatlarla “Darülfünûn’un az uzak bir zamanda kuvvetli bir hayatı fikriyenin temsilcisi olacağı”¹⁸² doğrultusundaki inancını belirtti. Eğitimin amacı, “kendilerinde ezilmez bir kuvvet görerek, tecavüzü (emrivaki) diye kabul etmeyecek felakete (bunu hazırlayan dündür, talihtir!) diye tahammül etmeyecek kuvvi ruhlu nesillerin” yetiştirilmesiydi.¹⁸³ II. Meşrutiyetle birlikte “Yeni Türkiye” döneminin başladığı kanısında olan, Falih Rıfkı, “Eski Türkiye” ile , “Yeni Türkiye” arasında farkı yeni tedris, yeni terbiye, yeni hayat ”¹⁸⁴ ile ortaya çıkacağını belirterek eğitimin önemini vurguladı. Bu düşüncelerini Milli Mücadele döneminden itibaren genç Cumhuriyetle olgunlaştırdı. Ulusal bir eğitim politikasından yana tavrını ortaya koydu.

2.1.1.2. Milli Mücadele Döneminde Milli Eğitim Politikası

Osmanlı devletinde çağdaş eğitim kurumları II. Abdülhamit döneminde yaygınlaştı. Meşrutiyetin “milli” politikası eğitime de yansdı. Ancak Meşrutiyet’in getirdiği çağdaş eğitim kurumları, Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Tıbbiye gibi birkaç okulla sınırlı kaldı. Halkın okur yazar olmasına, aydın düşünceli gençler yetişmesine , halk eğitimine yönelik gelişmeler sınırlı kaldı. Bunda Trablusgarbla başlayan, Balkan ve I. Dünya savaşı’nın yarattığı ortam da etkili oldu.

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi batılı emperyalistlerin savaş süresince kağıda döktükleri paylaşım projelerini uygulamaya koyma fırsatı verirken, saray ve onun hükümetinin desteğini aldı. Bu durum İstanbul’da tüm kurumlar gibi eğitimi de etkiledi. İstanbul’da öğretmenler ve eğitim kurumları baskı altına alındı. İşgalci güçler,

¹⁸¹ Falih Rıfkı, Aynı yer, s. 3.

¹⁸² Falih Rıfkı, “Darülfünun’a Dair”, **Tanin**, 23 Mart 1912, No: 1278, s. 3.

¹⁸³ Falih Rıfkı, “Fena Bir Tezahür”, **Tanin**, 15 Şubat 1912, No: 1241, s. 3.

¹⁸⁴ Falih Rıfkı, “Hususi Mektepler”, **Tanin**, 5 Mayıs 1913, No: 1591, s. 3; A. Acaroğlu, **a.g.t.**, s. 10.

işgal ettikleri bölgelerde tutunabilmek amacıyla eğitimi araç olarak kullandı.¹⁸⁵ Bu çerçevede Yunanlılar, Anadolu’yu Helenleştirmede eğitimin oynayacağı rolün önemini görerek, özellikle Sevr’den sonra yoğun çalışmalar yaptılar. Bazı öğretmen ve öğrencileri tutukladılar veya işgal bölgelerinin dışına çıkardılar. İşgal bölgelerinde gerek Yunanlıların gerek Rumların maddi ve manevi baskıları yüzünden eğitim önemli ölçüde aksadı.¹⁸⁶

İmparatorluk sona erdiği zaman Anadolu halkının yüzde 90’ından fazlası okuma yazma bilmiyor pek az köyde ilkokul bulunuyordu. Anadolu’da Mustafa Kemal ve Milli Mücadele’nin önder kadrosu, bu gerçeği bilerek, tecrübelerinin ışığında halka çağdaş eğitim verecek yeni kurumlar oluşturulmasını zorunlu buldular. Bu nedenle Milli Mücadele’nin en buhranlı günlerinde Mustafa Kemal Maarif Kongresi’nin toplanmasını ertelemedi. 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan Maarif Kongresi’nin açılışında yaptığı konuşmada:

“Şimdiye kadar sürdürülen eğitim yöntemlerinin milletimizin tarihi geriliğinde en önemli bir etken olduğu inancındayım. Onun için bir milli terbiye programından söz ederken eski devrin saçma sapan ve yaradılış özelliklerimiz ile hiç de ilgisi olmayan yabancı düşüncelerden, doğudan ve batıdan gelebilen etkilerden bütünüyle uzak, milli ve tarihi karakterimize uyan bir kültürden söz ediyorum. Çünkü milli dehamızın tam olarak gelişerek ortaya çıkması ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken, onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile taarruz eden genel olarak yabancı unsurlarla mücadele gereğini ve milli düşünceleri boğmaya çalışan her karışık fikre şiddetle ve özveri ile savunmanın gereği öğretilmelidir” diyerek, yeni devletin izleyeceği eğitim politikasına açıklık getirdi.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Y. Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1997’ye)**, (İst: İÜ. Yay, 1997), s. 280.

¹⁸⁶ Engin Berber, “Kurtuluşan Sonra İzmir’de Yunan İşgal Dönemine Tepkiler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. III, S. 8, (Ank: Mart 1987, s. 449.

¹⁸⁷ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, (Bu günkü dille yayına haz: Ali Sevim-İzzet Toprak, vd.), (Ank: AAM, 2006), s. 231.

Falih Rıfki'ya göre, Mustafa Kemal'in bu nutku, Türk milletine gösterilen yeni bir hedef olmasından başka, "ilk defa ve kati olarak Türk milletinin başına hakiki Türk ve hakiki Avrupalı yöneticilerin geçtiğinin" de kanıtı idi.¹⁸⁸

Mustafa Kemal yeni eğitimin hedefini ortaya koyduktan sonra 8 Mart 1923'de Ortaöğretimin yeniden düzenlenmesini ve yeni öğretmen okulları açılmasını ve çağdaş eğitimin tüm yurda yayılmasını sağlayacak "Misak-ı Maarif" adında bir genelge yayınlandı.¹⁸⁹

2.1.1.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Eğitim Politikası

2. 1.1.3.1. Eğitim Birliği ve Eğitimin Temel Amacı

Mustafa Kemal eğitim konusunu, Türk milletinin yaşama davası olarak görmekteydi. Zaferin kazanılmasından sonra 27 Ekim 1922'de Mustafa Kemal'in büyük zaferini kutlamaya gelen öğretmenlere yaptığı konuşmada, "...Bir milletin felakete uğraması demek o milletin hastalıklı olması demektir... Bundan dolayı kurtuluş sosyal yapımızdaki hastalığı açmak ve tedavi etmekle elde edilir"¹⁹⁰ diyerek bu gerçeği ifade etmekteydi.

Cumhuriyet ilan edildiğinde, ülkede adeta bir eğitim bunalımı vardı. Halkın % 10'u bile okur yazar değildi. Eğitimde iki başlılık hâlâ devam ediyordu. Medreseler, Şeriyye ve Evkaf Nezareti'ne bağlı, diğer orta öğretim kurumları da Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak eğitim veriyorlardı.¹⁹¹ Bu iki kurum birbirinden tamamen farklı hayat görüşüne sahip nesiller yetiştiriyorlardı. Falih Rıfki bu gerçeği Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmadan üç ay önce şu sözlerle dile getirdi: "Bu iki maarif genç nesli ikiye ayırmış, biri medrese, biri Darülfünûn'a sevk ederek, iki nev'i zihniyet, iki nev'i insan iki nev'i devlet ve adalet telakkîsi yetiştirmektedir. Türk çocukları için şu veya bu sınıfa mensup olmak, tamamıyla

¹⁸⁸ Falih Rıfki, "Yeni Nutuktaki Hakikatler", **Akşam**, 30 Teşrinievvel 1922, No: 1474, s. 3.

¹⁸⁹ Gürsen Topses, "Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Gelişimi, , **75 Yılda Eğitim** (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., 1999), s. 11.

¹⁹⁰ **Atatürk'ün Söylev...**, s. 387.

¹⁹¹ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 283, 285.

baht işidir; büsbütün ayrı membalardan gelen ve zıt istikametlerde yürüyen bu sınıflar arasında, hemen her bahiste mücadele ve teşevvüş olmamak kabil midir?” Falih Rıfkı eğitimi ikilikten kurtarmak için bütün medreseleri lağvetmek, Dârülfünun’a bir İlahiyât şubesi eklemek ve bu şubeye ancak, yeni liselerde öğrenim gören öğrenci kabul etmek ”¹⁹² gerektiğini söyleyerek çözüm yolunu gösterdi.

Ayrıca hükümete, eğitimin birleştirilmesinin “...Cumhuriyet için daimi bir teyakkuz ve mücadele zamanı” olduğunu hatırlatarak, ilköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar her aşamada inkılâp ilkelerinin egemen kılınmasını, eğitimin özellikle de okulların ve öğretmenlerin sıkı bir denetim altında bulundurulmasını” önerdi. Zira “...eğitim ile bütün cumhuriyet nesli yetişene kadar, diken üstünde” olunacaktı.¹⁹³

Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra inkılap hamlelerine başlayan İkinci Meclisin en önemli uygulamaları şüphesiz eğitim alanında oldu. Eğitimde birliği sağlamak için Atatürk’ün Milli Mücadele Dönemi’nde ortaya koyduğu amaç ve ilkeler doğrultusunda ve Falih Rıfkı gibi devrimci siyaset ve düşün adamlarının desteğiyle 3 Mart 1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, tüm eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı. Ülke çapında 16 bin kadar öğrencisi bulunan medreseler kapatıldı. Böylece hem eğitim birliği sağlandı, hem de eğitimde laiklik ilkesine doğru önemli bir adım atıldı.¹⁹⁴

Falih Rıfkı da bu adımların önemine dikkati çekti. Özellikle medreselerin kapatılmasının yeni nesil açısından önemini vurguladı. Zira, “Medâris-i İlmiye” adı verilen bu medreselerin ne programları ne de kadroları vardı. “Birkaç yüz hazine ve evkaf tufeylisini beslemekten, cehalet ve taassubu, ilim ve teceddüte karşı techiz etmekten, her nevi inkişafa karşı bir nev’i “Mukaddes-i mukavemet uyandırmaktan başka bir işe yaramıyordu.”¹⁹⁵ Türk çocukları medrese denen bu yuvalarda “çürüyüp” gitmekteydi.

Falih Rıfkı, eğitim birliğinin sağlanmasını, Cumhuriyet neslinin yetiştirilmesi için yaşamsal bir karar saymakla birlikte, yeterli bulmadı. Hükümetten beklediği en önemli uygulama, eğitimi istenilen hale getirmek için sistemin düzeltilmesiydi.¹⁹⁶

¹⁹² Falih Rıfkı, “Kendimizi İtiraf Edebilmeliyiz”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1923, No: 1852, s. 3; N. Erkartal, **a.g.t.**, s. 134.

¹⁹³ Falih Rıfkı, “Padişahım Çok Yaşa”, **Akşam**, 5 Kanunuevvel 1923, No: 1854, s. 1.

¹⁹⁴ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 286.

¹⁹⁵ Falih Rıfkı, “Maarifte Nizam-ı Cedit”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Mart 1924, NO: 1955, s. 3.

¹⁹⁶ Falih Rıfkı, “Altı Ay”, **Akşam**, 10 Mart 1924, No: 1949, s. 3.

Çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na rağmen, yeterli sonuçlar alınamadığına işaret ederek hükümetten bir an önce Tevhid-i Tedrisatın getirdiği yeni koşullara göre, gerekli kanunlar çıkarmasını istedi. Bu yapılmadığı takdirde Tanzimat ve Islahat reformlarından öteye gidilemeyeceğine, alınan kararların uygulamaya dökülemeyeceğine dikkati çekti.¹⁹⁷

Falih Rıfki da döneminin inkılapçıları gibi, memleketi batılı bir devlet şekline dönüştürmede en büyük payı eğitime veriyordu. O, Batı tarzı devlet teşkilatının kurulma şartlarından birinin, “idari ıslahat”, diğerinin de “memleketin bütün çocukları ve gençlerini Cumhuriyet esasına göre yetiştirmek” olduğunu düşünüyordu.¹⁹⁸ Bu nedenle özellikle ilk ve orta öğretime önem veriyordu.

2.1.1.3.2. İlk ve Ortaöğretim

Cumhuriyet'in eğitim alanında ilk hedefi, okur yazar oranını arttırmaktı. Bunu sağlamak amacıyla 10 Nisan 1924'te kabul edilen Anayasanın 87. maddesinde “İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi ve devlet mekteplerinde parasızdır”, denerek zorunlu eğitim benimsendi.¹⁹⁹ 1926 tarihli ve 789 sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun'la, köy ve şehir okulları birbirinden ayrılırken, ilköğrenim her çocuğun ilköğrenimden geçmesinin zorunluluğu bir kez daha vurgulandı.²⁰⁰ 1929 tarihinde çıkarılan İlk Mektepler Talimatnamesi'nde ilköğretimin amaçları belirlendi. Buna göre, amaç “İlk mekteplerde terbiyenin ilk ve son maksadı çocukların milli hayata layıkıyla intibak etmeleri sağlamaktır. Terbiyede Türklük ve Türk vatani esas mihveri” oluşturulacak, çocuklarda milli hislerin kuvvetlendirilmesi için her fırsattan” yararlanılacaktı.²⁰¹

İlk öğretimin ilkeleri bu şekilde belirlenirken, orta öğretim alanında da düzenlemelere gidildi. Mustafa Kemal daha 1922 yılında meclisi açış konuşmasında “orta öğretimde eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline

¹⁹⁷ Falih Rıfki, “Yeni Kanunlar,” **Akşam**, 27 Mart 1924, No: 1966, s. 3.

¹⁹⁸ Falih Rıfki, “Ahlak Mücadelesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Temmuz 1926, No: 1810, s. 1.

¹⁹⁹ Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, (İst: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 200), s. 139.

²⁰⁰ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 300.

²⁰¹ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 301.

bağlanacağına”²⁰² dikkati çekerek, ortaöğretimde yapılacak değişiklikleri ortaya koymuştu. Cumhuriyet ilan edildikten sonra ortaöğretimde en büyük adım 1930 yılında atıldı. Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi’nde din dersleri kaldırılarak laik eğitim ilkesi geçerli kılındı.²⁰³

Tüm bu adımları yazılarıyla destekleyen Falih Rıfkı, ilk ve orta öğretimde egemen kılınması gereken ilkeleri ve önerilerini kamuoyu ile paylaştı. İlk ve orta öğretimde; terbiye usulünün değiştirilmesi gerektiğine, eğitimde kaliteye önem verilmesine, bunun için plânlamanın zorunlu olduğuna dikkati çekti. Kullanılan materyal ve ortamın eğitim üzerindeki etkisi, anadilde eğitimin önemi ve Avrupa’ya hangi şartlarda öğrenci gönderileceği üzerinde durdu.

Falih Rıfkı, ilk okulun milli birliğin, demokrasinin ve devrimlerin en önemli dayanağı olduğunu düşünüyordu. Türk ulusu için hiçbir dava kadınlı erkekli Türk çocuklarının tümünü okutmak davasından daha önemli değildi. Zira “yeni zamanlar Türkiye’sini kurmak” için bel bağlanan her şey, eninde sonunda halk ve onun yetiştirme seviyesinde bağlıydı.²⁰⁴

Ayrıca öğretimin birleştirilmesi ardından ilk ve orta öğretimde yapılması gereken en köklü değişikliğin “terbiye yöntemlerinde ıslahat yapılması”²⁰⁵ olarak gördü. Uygulanan terbiye usulünün çocukları birer ihtiyar makine haline soktuğunu, oysa çocuklara verilecek terbiyenin sağlıklı ve genç beyinlerin yetiştirmesine olanak sağlayacak nitelikte olmasını ve Türk çocuklarının onur ve duygularını temel alan insanca bir terbiye ile yetiştirilmesini gerekli gördü.²⁰⁶

Eğitimde kalitenin önemini de sık sık vurguladı. Yaşanan sıkıntıların kadro ve cihazların yetersizliğinden kaynaklandığını savundu.²⁰⁷ Türkiye’de “büyük adamların” varlığını; iyi bir eğitimden geçmelerine değil, kendilerini iyi yetiştirmelerine bağladı.²⁰⁸ Zira, iyi bir eğitim verilebilmesi için bütün araç gereçleriyle kurulmayan binlerce okul bir

²⁰² Atatürk’ün Söylev ..., s. 318.

²⁰³ Y. Akyüz, *a.g.e.*, s. 306.

²⁰⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bu Rakamlar Üstünde İyi Düşünelim”, *Ulus*, 24 Mart 1943, No: 7772, s. 1.

²⁰⁵ Falih Rıfkı, “Gençlerde Gençlik”, *Akşam*, 16 Nisan 1923, No:1650, s. 3; N. Erkartal, *a.g.t.*, s. 83.

²⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, “Terbiye Usulleri”, *Ulus*, 28 Kanunusani 1938, No: 5927, s. 1.

²⁰⁷ Falih Rıfkı Atay, “Kültür Davamız”, *Ulus*, 4 Kanunuevvel 1937, No: 5875, s. 1.

²⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, “Bu Yılın En Güzel Dersi”, *Ulus*, 16 Temmuz 1943, No: 7886, s. 1.

nesil değil, adam akıllı bir öğrenci bile yetiştiremezdi. Bütün şartları ile kurulan bir okul ise bazen bir toplumun zihniyet ve terbiyesini değiştirmeye yeterliydi.²⁰⁹ Bu nedenle İstanbul’da Türk ailelerinin yabancı okulları tercih etmesini Türk okullarının kalitesizliğine bağladı.²¹⁰ Ayrıca “yüksek öğretimin öğrenciye faydalı olabilmesi için iyi bir lise eğitiminin zorunlu olduğunu”²¹¹ belirterek lise eğitiminde kalitenin sağlanması gerektiğini dikkati çekti. Kalitesiz bir eğitim politikasının Sovyet eğitimini çıkmaza soktuğunu örnek vererek bundan ders alınmasını istedi.²¹²

Falih Rıfki’ya göre, eğitimi geliştirmede temel faktör plânlamadır. Her şehre bir çok lise açmak önemli değildi. Plânlı bir eğitim ile öncelikli olarak okuyabilecek çocuklar okutulmalıydı. Eğer her köy genci okuyup köyünden çıkarsa memleket geniş bir aydın-işsizler kadrosu içinde kalırdı.²¹³ Okullarda verilen bilginin yanı sıra, ortama ve kullanılan materyale de önem verilmesini istedi. En başta, her köye bir mektep binası yapmak, yapılsa bile öğretmen bulundurmak büyük bir bütçe gerektirirdi.²¹⁴ Oysa yeni devlet Bayındırlık ve Milli Savunmaya çok para harcamak zorunda kaldığı için eğitim bütçesi kısıtlıydı. Ayrıca Maarif Vekaleti yalnız yeni mektepler vücuda getirmek değil, aynı zamanda var olan mektepleri ıslah ve tadil etmek, yeni müesseseler açmak, adeta her şeyi yeniden yapmak ve her işte mazinin kötü anânâtı ile mücadele etmek zorundaydı.²¹⁵ Her şehre okul yapmak da milli eğitimin amacı olamazdı. Zira, öğrenciler öncelikli olarak okullarda eğitimlerini tamamlamalıydı. Okuldan ayrılan bir öğrencinin peşine öğretmen düşmeli ve onun okula dönmesini sağlamalıydı. Önemli olan mümkün olduğu kadar çocuğu ilkokuldan mezun etmektir.²¹⁶ Öğrencilerin oturduğu sıralardan sınıf duvarının boyasına ve bahçeye kadar özen gösterilmesini, kullanılan kitapların kalitesine dikkat edilmesini, hatta bu nedenle devlet matbaasının bu kaliteyi sağlayacak seviyeye yükseltilmesini istedi. Zira, “Maarifin zevk terbiyesine ve güzel sanatlara sarf edeceği vaktin ehemmiyeti, akıl terbiyesine ve

²⁰⁹ Falih Rıfki, “Çocuk Faciaları”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1926, No: 1867, s. 1.

²¹⁰ Falih Rıfki, “Kendi Mekteplerimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1928, No: 2365, s. 1.

²¹¹ Falih Rıfki Atay, “Kurtuluşlardan”, **Ulus**, 24 Mart 1936, No: 5262, s. 1.

²¹² Falih Rıfki, “İkmal”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1934, No: 4716, s. 1.

²¹³ Falih Rıfki Atay, “Kültür Plânı”, **Ulus**, 8 Haziran 1935, No: 4979, s. 1.

²¹⁴ Falih Rıfki, “İlk Terbiye”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934, No: 4539, s. 1.

²¹⁵ Falih Rıfki, “Yeni Bir Cemiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1928, No: 2374, s. 1.

²¹⁶ Falih Rıfki Atay, “Veli ve Öğretmenlerden Beklediklerimiz”, **Ulus**, 26 Mart 1943, No: 7774, s. 1.

tedris ve tahsile sarf etmekte olduğu vaktin ehemmiyetinden daha kıymetsiz” değildi.²¹⁷ Okullarda kullanılan kitaplar yazarların ticaret gözetmesinden dolayı acele hazırlanmaktaydı. Kitaplar bir an önce denetim altına alınmalıydı.²¹⁸ Aileler ise ders kitapları dışında kalan yayınları izleme yükümlülüğünde olmalıydı. Bundan başka Milli Eğitim çocuk edebiyatı kitapları için kaynak ayırmalı, yarışmalar düzenlemeliydi. Türk çocuğunun zevk ve fikir eğitime katkı sağlayacak bütün imkanlar kullanılmalıydı.²¹⁹ Aileler de, toplum ve aile yapısını bozan kötü yayınlardan çocuklarını korumalıydı.²²⁰

Falih Rıfki, eğitimin ana dilde olması gerektiğini savundu. Hatta bunun yaşamsal bir önemi olduğunu vurguladı. “...Dilin milliyetin ana unsuru olduğunu, kendi dilini sevmeyenin düşünüşünde, duyusunda Türk olamayacağını”²²¹ belirtti. Türk çocuğunun ana havası, ilk mektep havası, Türk olmalıydı. Zira, o güne kadar yabancı okullarda yapılan ilk öğretim, hatta yabancı mürebbiyelerce verilen terbiye “yüzde yüz aksi semere” vermişti. Çocuklarda bu tahsilin bıraktığı ilk iz onları, “memleketli” olmaktan çıkararak, yurtsuzlaştırmak olmuştu. Oysa Türk terbiyesinden başka hiçbir terbiyenin Türkiye’de muvaffak olmasına imkan yoktu.²²² Falih Rıfki, “...yabancı terbiye usulünün bir ülkeyi yarı sömürgeliğin baş vasfı ve kapitülasyonların en tehlikelisi olan ecnebi kültürü imtiyazına götüreceğini”²²³ savundu. Bunun önüne geçmek için Türk çocuklarının ilk eğitimini yabancı okullardan almasının yasaklanmasını, Türk liselerinde yabancı dil öğretim yöntemlerinin yeniden düzenlenmesini, öğretmenlerin de devlet eliyle yetiştirilmesini önerdi.²²⁴ Bununla birlikte yabancı dil öğrenimine karşı değildi. İlk terbiyeden sonra her Türk çocuğunun yabancı dil öğrenmesinin yararlı olduğunu vurguladı.²²⁵ Fransızca yerine İngilizce’nin geçerli kılınmasını istedi. Zira, Fransızca ile bilimsel yayınları takip etmek zordu. “Faydalı ne varsa artık gençlik İngilizce’den öğrenilebilir”di.²²⁶

Falih Rıfki, Avrupa’ya öğrenci gönderme politikası üzerinde de durdu.

²¹⁷ Falih Rıfki, “Bir Karar Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunusani 1927, No: 1996, s. 1.

²¹⁸ Falih Rıfki, “Neşriyat”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1934, No: 4684, s. 1,2.

²¹⁹ Falih Rıfki Atay, “Yalnız Ümmiler mi Cinayet Yapar”, **Ulus**, 17 Kasım 1946, No: 9100, s. 2.

²²⁰ Falih Rıfki, “Açık Yazı ve Açık Resim”, **Akşam**, 1 Haziran 1924, No: 2029, s. 3.

²²¹ Falih Rıfki, “Politika, Türk Çocuğu”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Mart 1931, No: 3476, s. 1.

²²² Falih Rıfki, “İlk Tahsil”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Kanunusani 1931, No: 3420, s. 1.

²²³ Falih Rıfki Atay, “Kurtuluşlardan”, **Ulus**, 24 Mart 1936, No: 5262, s. 1.

²²⁴ Falih Rıfki, “Dil ve Terbiye” **Hakimiyeti Milliye** 21 Mart 1929, No: 2764, s. 1.

²²⁵ Falih Rıfki, “İlk Tahsil”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Kanunusani 1931, No: 3420, s. 1.

²²⁶ Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunusani 1931, No: 3430, s. 1.

İmparatorluktan itibaren Avrupa'ya gönderilen öğrencilerden verim alınamadığına dikkati çekti.²²⁷ Bu sorunun ortadan kaldırılması için, öğrenciler Avrupa'nın neresinde eğitim göreceklere onları, o ülkede toplu halde kontrol altında bulundurmaya ve alacakları eğitimin kesin olarak saptamasını gerekli buldu. Ancak sert bir disiplin ve kontrol sayesinde verim alınabileceğini savundu.²²⁸

Falih Rıfki, Türkiye'de mekteplerin temel görevinin bürokrasiye adam yetiştirmek olmadığını, amaç yalnızca bu olsaydı açılan birkaç okulun bu ihtiyacı karşılayabileceğini de özellikle vurguladı. Cumhuriyetin hedefi; milleti yetiştirmek olmalıydı. Mektepli köylü, mektepli esnaf, mektepli işçi, mektepli bahçıvan, yani bütün milli hizmetleri mektepleştirmek ve onları yetiştirmektir.²²⁹ Falih Rıfki bu konuda ailelere büyük pay düştüğü kanısındaydı. Zira aileler çocuklarına, okulun devlet kadrolarına girmek için bir araç olmadığı telkininde bulunmalıydı.²³⁰ Zira, “devlet kadrosu lüzumu kadar şişkindi. Aileler devlet yokmuş gibi, yani çocuğunu kendi yeteneği ve bilgisiyle serbest hayata sokacakmış gibi yetiştirmeliydi.”²³¹

Eğitimin değişen dünyaya ve yaşam koşullarına uyum sağlaması gerektiğini, motor ve teknik çağında, motor ve teknik terbiyenin okullarda ilköğretimden başlayıp üniversiteye kadar verilmesi gerektiğini savunan Falih Rıfki bu konuda Almanya'daki uygulamayı örnek gösterdi.²³²

Falih Rıfki, tüm eleştirilere ve eğitimde yaşanan tüm sıkıntılara karşın, Cumhuriyet döneminde “fikir buhranının” son bulduğunu, eğitimde diğer ulusları imrendirecek adımlar atıldığını,²³³ bu başarının ise “ne Alman ne İngiliz ne de Amerikan” usulünün sonucu olduğunu vurguladı. Başarının nedenini devrimci usulde aramak gerektiğine özellikle dikkati çekti.²³⁴

²²⁷ Falih Rıfki, “Avrupa Tahsili”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1927, No: 2007, s. 1.

²²⁸ Falih Rıfki Atay, “Avrupa’da Okuma”, **Ulus**, 17 Ağustos 1935, No: 5049, s. 1.

²²⁹ Falih Rıfki Atay, “Mektebin Vazifesi”, **Ulus**, 22 Kanunuevvel 1936, No: 5536, s. 1.

²³⁰ Falih Rıfki Atay, “Terbiye İşlerimiz”, **Ulus**, 6 Şubat 1938, No: 6289, s. 1.

²³¹ Falih Rıfki Atay, “Maarif ve Mektep İmtihanları”, **Ulus**, 3 Teşrinievvel 1940, No: 6886, s. 1.

²³² Falih Rıfki Atay, “Mekteplerde Teknik Terbiye”, **Ulus**, 25 Temmuz 1941, No: 7174, s. 1.

²³³ Falih Rıfki, “İstikbal İçin”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Mart 1928, No: 2397, s. 1.

²³⁴ Falih Rıfki, “Taşra”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1932, No: 3932, s. 1.

2.1.1.3.3. Yükseköğretim

İmparatorluğun yüksek öğretim kurumu olan Darülfünûn ilk kez 1863'te açıldı. Kendisi için yapılan binanın Nisan 1965 yılında yanması üzerine kapandı. 1869 Maarif-i Umumi Nizamnamesi gereğince tekrar açılan Darülfünûn, 1873'de kapanana kadar eğitime devam etti. Tanzimat döneminde darülfünûn kurma girişimlerinin başarısız olmasında, İmparatorluğun mali sıkıntı içinde olması, yeterli nitelikte öğrenci, hoca ve kitap bulunamaması, lansız girişimler oluşu ve medrese zihniyetinin devam etmesi gibi nedenler etkili oldu.²³⁵

Darülfünûn İkinci Meşrutiyet Döneminde 1900 yılında Ulum-ı Aliye-i Diniye, Edebiyat, Ulum-u Riyaziye ve Tabiye olmak üzere üç şube halinde Darülfünûnu Şahane adı ile tekrar açıldı. 1912 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendinin çalışmaları ile Darülfünûn'da köklü reformlar içeren bir nizamname yayınlandı. Ancak Ekim 1919'da "ilm-i muhtariyet" de kazanmasına rağmen Osmanlı Darülfünûnu başarılı olamadı.²³⁶

Mütareke Dönemi'nde savaşın yıkımlarından ilk ve ortaöğretim olumsuz etkilendiği gibi, ülkenin tek üniversitesi olan İstanbul Darülfünûnu'nu da, olumsuz etkilendi. Ülkenin yükseköğretimi bu dönemde büyük çöküş yaşadı.²³⁷

İzmir'in işgalinden sonra toplanan Saltanat Şurası'na Darülfünûndan da temsilci çağırıldı. Toplantıya katılan Profesörlerden İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Yüsf Ziya Beyler İzmir'in işgaline karşı Damat Ferit Paşa hükümetinin takındığı tavrı eleştirdiler.²³⁸

Ancak Milli Mücadele döneminde Darülfünûn'un bütün üyeleri bu vatansever görüşe katılmıyorlardı. 1921-1922 eğitim öğretim yılında Rıza Tevfik, Ali Kemal, Hüseyin Daniş, Cenap Şahabettin ve Muallim Barsamyan gibi Edebiyat Fakültesi Profesörlerinin basında yazdıkları yazılarla ve verdikleri demeçlerle, Milli Mücadele'yi kötülemeleri "Darülfünûn Grevi" adı verilen tepkiye neden oldu. Edebiyat Fakültesi öğrencileri sözü

²³⁵ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), s. 154 -156.

²³⁶ Nizamnameyle Darülfünun Ulum-u Şeriye, Ulum-u Hukukiye, Ulum-u Tıbbiye, Fünun, Ulum-u Edebiye, olmak üzere beş şubeye ayrıldı. Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 250.

²³⁷ Falih Rıfkı, "İstanbul'da Büyük Bir Darülfünun", **Akşam**, 5 Mayıs 1923, No: 1659, s. 2.

²³⁸ Abdurrahman Siler, "Darülfünun'un Kurtuluş Savaşı ve İnkılaplara Bakışı", **ATAM**, S. 31, C. 11, Mart 995, s. 32

edilen beş hocanın görevden alınmasını, aksi taktirde dersleri boykot edeceklerini duyurdular. Büyük öğrenci tepkisi kısa zamanda diğer fakültelere de sıçradı. 12 Nisan 1922’de kurulan Darülfünûn ve Makâtib-i Aliye Cemiyeti (Üniversite ve Yüksekokullar Derneği) nin çabaları sonucu Darülfünûn Divanı bu beş Hocayı görevinden aldı.²³⁹

Cumhuriyet kurulduktan sonra Darülfünûn-u Osmani” adını taşıyan üniversite, 1924 yılında 493, sayılı yasa ile “İstanbul Darülfünûnu” adını aldı.²⁴⁰ Cumhuriyetin aynı yasa ile tüzel kişilik kazandırdığı Darülfünûn’a önem vermesi doğaldı. Çünkü Darülfünûn, Maarif Vekili Hamdullah Suphi’nin vurguladığı gibi, “bazen açık, bazen gizli memleketin üzerinde hâlâ mevcut olan hurafe ve adalet kuvvetlerine karşı bir mücadele aracı” olarak görülüyordu. M. Kemal’de 1924 yılı başlarında İzmir’de Darülfünûn rektörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile inkılapların halka benimsetilmesi konusunda görüşmüştü.²⁴¹ Ancak, 1933 reformuna gelinceye kadar Darülfünûn kendisinden beklenen görevleri yerine getiremedi. Basında ve kamuoyunda bu nedenle eleştirildi.

Falih Rıfki’da Darülfünûn’u basında eleştiren aydınlar arasında yer aldı. Darülfünûn’un “...Türk milletinin varlığını, mefkuresini, seciyesini yoğurmakla” görevli olduğunu, ancak “mevcut haliyle buna kadir” bulunmadığını belirtti. Darülfünûn’u “Osmanlı döneminde olduğu gibi mesleği muallim ve müderris olmayanların eğitim verdiği, bina bahçe, kitap ve kürsüden” ibaret bir kurum olarak tanımladı.²⁴² Ders kitaplarının Cumhuriyet’in kazanımlarıyla örtüşmediğini savundu.²⁴³ Hocaların felsefi ve sanatsal bilgide yetersiz olduğunu, felsefi kültürü adına “tefsir” ve “fıkıh” tan ibaret gördüklerini, kişisel ihtisasları dışında yaşamsal sorunlarla ilgilenmediklerini belirtti.²⁴⁴ Başarısızlıkta “hocalardan başka öğrencileri” de sorumlu buldu. Öğrenme ihtirası yerine, mezun olma gayesinde olmalarını eleştirdi.²⁴⁵

²³⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Kazım İsmail Gürkan, **Darülfünun Grevi**, (İstanbul: Haymana Yayınları, 1971).

²⁴⁰ Hüseyin Korkut, “Üniversiteler”, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, (İstanbul, MEB Yayınları, 1993), s. 315.

²⁴¹ A. Siler, **a.g.m.**, s. 31

²⁴² Falih Rıfki, “Darülfünun”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1925, No: 1410, s. 1.

²⁴³ Falih Rıfki, “Darülfünunda”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1929, No: 2970, s. 1.

²⁴⁴ Falih Rıfki, “Bir Profesör Fikri”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Teşrinievvel 1932, No: 4047, s. 1.

²⁴⁵ Falih Rıfki Atay, “Bir Sanat ve Bir Terbiye”, **Ulus**, 26 Teşrinisani 1937, No: 5867, s. 1.

En sert eleştirisini ise “Darülfünûnda Cumhuriyet idealinden başka fikirlerin bulunmasına” getirdi.²⁴⁶ Avrupa’da öğrencilerin sağ-sol görüş olarak parçalanmasını örnek göstererek, Türkiye’de Cumhuriyet idealinden başka ideolojilere öğrencilerin “kurban” verilmemesi gerektiğine işaret etti. “Darülfünûn’da disiplinli hürriyetin veya hürriyetli disiplinin” geçerli olmasını istedi.²⁴⁷

Yükseköğrenim alanında atılacak ilk adımın “...Yeni Darülfünûnu Ankara’da, 25-30 senelik bir program ve plânla, en gerekli parçalarından başlayarak kurmak” olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı yazılarında hem Darülfünû’nun yeniden yapılmasını hem de Ankara’da Cumhuriyet’in ilkeleri ile uyum içinde bir yüksek öğretim kurumunun açılması gerekliliğini vurguladı.²⁴⁸ Nitekim 5 Kasım 1925’te Ankara’da Cumhuriyetin ilk çağdaş eğitim kurumu olan Ankara Adliye Hukuk mektebi açıldı. Atatürk’ün direktifleri ile 6 Haziran 1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile de Darülfünûn İstanbul Üniversitesi’ne dönüştürüldü.²⁴⁹ Eğitim Bakanlığı’na bağlanarak, ders programları ile araştırmalar sıkı bir kontrol altında alındı.²⁵⁰

2.1.1.3.4. Sanat ve Teknik Eğitim

Türkiye Cumhuriyeti’nin İmparatorluk’tan devraldığı mesleki ve teknik eğitim son derece cılızdı. Cumhuriyetin temel devrim adımları atılırken Türk çocuklarının teknik ve sanat alanında yetişmelerini sağlayacak önlemlerin de alınması gerekiyordu. Bunun için 1927 yılında meslek ve sanat okulları açma işi, il ve belediye idarelerinin sorumluluğundan alınarak, bu görev Eğitim Bakanlığı’na verildi.

Ülkede teknik elemanın en çok hissedilen eksik²⁵¹ olduğuna işaret eden Falih Rıfkı da, Türk milletinin sanat ve mesleklerde ilerleyememesini imparatorluktan kalan kötü mirasa bağladı. Ona göre, İmparatorlukta her şey “şuursuz bir taklit” idi. Ayrıca sanat ve

²⁴⁶ Falih Rıfkı, “Darülfünun”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1930, No: 3224, s. 1.

²⁴⁷ Falih Rıfkı Atay, “Parçalanmalar”, **Ulus**, 29 Mart 1937, No: 1626, s. 1.

²⁴⁸ Falih Rıfkı, “Darülfünun”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1925, No: 1410, s. 1.

²⁴⁹ H. Korkut, **a.g.m.**, s. 317

²⁵⁰ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 311

²⁵¹ Canan Önderişik, **Falih Rıfkı Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gaetesindeki (1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme**, “Dokuz Eylül Üniversitesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı”, İzmir: 1999, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 224.

meslek eğitiminde de mektep yerine çıraklık tarzının uygulanması ile alaylı asker gibi alaylı işçi yetiştirilmişti. İş alanında “zaaflarımızın temelini”²⁵² oluşturan bu durum nedeniyle de işler yabancılar tarafından yapılmış, halkın parası da yabancılar gitmişti. Bu nedenle açılacak sanat ve meslek okullarının bu ihtiyacı en kısa sürede karşılaması zorunluluktur.²⁵³

Falih Rıfki, meslek okullarının güzel sanatlara dayandığını, güzel sanatlara dayanmayan bir inkılabın ise başarılı olamayacağını düşünüyor, bu nedenle Cumhuriyet’in sanat ve meslek okullarına büyük önem vermesi gerektiğine inanıyordu.²⁵⁴

Cumhuriyet’in ilanından sonra Anadolu’nun baştan başa değiştiğine, en küçük şehirlerde bile modern yaşamın getirdiği mekanizmaların kurulduğuna, elektriğin ve makinenin en küçük kasabalara bile girmeye başladığına dikkati çeken Falih Rıfki, “Anadolu’ya giren bu yeni cihazların yaşamı kolaylaştıracağını, bunların sağlıklı ve verimli kullanılması için eğitime önem verilmesi gerektiğini” belirtti. Bunun için atölyeler kurulmasını, sanat okulları açılmasını ve teknisyenler yetiştirilmesini önerdi. Sanat ve meslek okullarında kullanılacak makinelerin ise ülke ihtiyaçlarına göre seçilmesini ve yedeklerinin bulundurulmasını gerekli buldu. Zira “ders atölyeleri daha uzun süre serbest iş ocaklarının yerini tutacaktı.”²⁵⁵

“Tekniksizliğin bir memleketin kuraklığı” olduğunu vurgulayan Falih Rıfki, Ankara’da kurulması düşünülen “İş Darülfünûnu’nun (Teknikum)” bir an önce hizmete girmesini istedi.²⁵⁶

Nitekim, Falih Rıfki’nin işaret ettiği ihtiyaçları karşılamak için 1934’ten itibaren çok sayıda erkek, kız sanat ve yapı enstitüleri, ticaret okulları, kız ve erkek teknik yüksek okulları açıldı.²⁵⁷ 9 Eylül 1941’de çıkarılan yasa ile bu konuda ikinci adım atıldı. Sanat yapı ticaret mektepleri ile enstitüler kurulması kararlaştırıldı. Falih Rıfki, “...biz asrımızın ziraat, zanaat, ticaret ve her türlü teknik şartlarına intibak eden geniş bir halk zeminine

²⁵² Falih Rıfki, “Teknikum”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1929, No: 2860, s. 1; Canan Önderişik, **Falih Rıfki Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki 1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı), İzmir: 1999, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 224.

²⁵³ Falih Rıfki, “Usta ve İşçi”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Ağustos 1929, No: 2914, s. 1.

²⁵⁴ C.Önderişik, **Aynı Yer**.

²⁵⁵ C. Önderişik, **a.g.t.**, s. 224

²⁵⁶ C. Önderişik, **Aynı Yer**.

²⁵⁷ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 322.

muhtacız, milli inşanın bütün kudreti bu zeminin iyi ve süratle hazırlanmasına bağlıdır. Yeni tesisler bu hususta Köy Enstitüleri ile giriştiğimiz mücadeleyi takviye edecektir”²⁵⁸ diyerek gelişmeleri olumlu karşıladığını gösterdi.

2.1.1.3.5.. Halk Eğitimi

2.1.1.3.5.1. Türk Ocakları

Türk Ocakları, II. Meşrutiyet’in siyasal buhranları karşısında milli varlığı tehlikede görerek İmparatorluktan çok Türkleri kurtarmak gerektiğine inanan, Türk gençleri ile aydınlarının bir hayat hamlesi ile ortaya koydukları cemiyet olarak 25 Mart 1912’de İstanbul’da çalışmalarına başladı. 1912’de yayınlanan ilk nizamnamesinde cemiyetin amacı, “ İslam aleminin önemli bir unsuru olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerini ilerletmek amacıyla Türk ırk ve dilinin gelişmesine çalışmak” olarak açıklandı. Bu amaçla çalışmalarına başlayan Türk Ocaklarının sayıları hızla arttı. Ancak Mütareke Dönemi’nde faaliyetlerine son verildi. Milli Mücadele Dönemi’nde Türk Ocağı mensubu gençler Mustafa Kemal’in yanında yer aldılar. Büyük Zafer’in ardından Türk Ocakları Kasım 1922’de çalışmalarına başladı.²⁵⁹ Şube sayısını arttırarak ülke çapında örgütlendi. Öyle ki 1926’ya gelindiğinde Türk Ocakları’nın şube sayısı 217’ye, üye sayısı da 30.000’e ulaştı.²⁶⁰

1930 başlarına gelindiğinde dünyayı saran ekonomik bunalım Türkiye’de de olumsuz etkilerini gösterdi. Bunalıma siyasi bir çözüm olarak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası da uzun ömürlü olmadı. Menemen isyanı ise, yapılan inkılapların henüz halka tam olarak benimsetilemediğini ortaya koydu. Bu durum Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerini inkılapların ve rejimin yerleşmesi, ülkenin içinde bulunduğu siyasal sosyal ve ekonomik problemlerin çözülmesi için yeni bir politika belirlemeye itti. Yeni politika arayışı içinde

²⁵⁸ Falih Rıfkı Atay, “Maarif Vekaletinin Yeni Bir Plânı”, *Ulus*, 10 Eylül 1941, No:7221, s. 1.

²⁵⁹ Yüsun Sarıay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Geçmişi ve Türk Ocakları*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994), s. 127.

²⁶⁰ Y. Sarıay, *a.g.e.*, s. 242.

Türk Ocakları'nın durumu da gündeme geldi.²⁶¹ Türk Ocakları'nın artık işlevini yitirdiği düşüncesinde birleşildi.²⁶²

10 Nisan 1931'de toplanan Türk Ocağı Kongresi'nde Mustafa Kemal'in isteği ile alınan karar doğrultusunda Ocaklar, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirildi.²⁶³ Bu önemli karar bir aydın olarak Falih Rıfkı'yı da etkiledi.

Falih Rıfkı, Türk Ocakları ile II. Meşrutiyet döneminde tanışmıştı. İlk yıllarda “o güne kadar yapılan teşebbüslerin sonunun getirilmemesinden dolayı”, yaşamının kısa süreceğini düşünmüştü. Balkan Savaşı sırasında bu düşüncesini değiştirmiş, “Edirne'nin alınmasını sağlayan, Türk gücünü açığa çıkaran” ve “gençliği mağlubiyetin (Balkan) ümitsizliğinden kurtarmaya çalışan” unsurun Türk Ocakları olduğunu savunmuştu.²⁶⁴

“Osmanlı Saltanatı'nın çöküş senelerinde, yeni nesle milli hakikati telkîn eden ilk müessesesi”²⁶⁵ olarak tanımladığı Türk Ocakları'nın Türkiye Cumhuriyeti'nde de işlevi olduğuna inanıyordu. “Garpcı Türk fikrini” halka sindirmek görevini üstlenmesi²⁶⁶ “her şehirde gençlik çağına eren bütün Türk delikanlılarını, okul gençliğini, hayata girmiş bütün münevverleri” toplaması ve “olası tehlikelere karşı hazırlaması” gerektiğine inanıyordu.”²⁶⁷ Gençler Türk Ocaklarında toplandığı için de bu görevi ancak Ocakların yapabileceğini savunuyordu.²⁶⁸

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından sonra, yapılan inkılapların tehlikeye düştüğünü kavradığında ise, Türk Ocakları'nı Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleştirme düşüncesine destek verdi. Zira, Serbest Cumhuriyet Fırkası karşısında, inkılapçıların Cumhuriyet Halk Fırkası ve Türk Ocakları gibi ayrı ayrı iki varlıkta yer almalarının gençliği de ikiye bölünmüş gibi gösterdiğini düşünüyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın “sol bir inkılap fırkası”, “solun” en tabii dayanağının ise “gençlik” olduğunu vurgulayan Falih Rıfkı, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın solun unsurlarını yani gençleri, “kendi dışında bir

²⁶¹ Y. Sarıay, **a.g.e.**, s. 320.

²⁶² Anıl Çeçen, **Halkevleri**, (İstanbul, Cumhuriyet kitap Kulübü, 2000), s. 86

²⁶³ Y. Sarıay, **a.g.e.**, s. 324.

²⁶⁴ Falih Rıfkı, “Türk Gücü”, **Tanin**, 8 Nisan 1913, No: 1558, s. 3.

²⁶⁵ Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 2 Haziran 1923, No: 1685, s. 3.

²⁶⁶ Falih Rıfkı, “Fikirden Hayata”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926, No: 1730, s. 1.

²⁶⁷ Falih Rıfkı, “Yeni Mücadelemiz, 2”, **Akşam**, 21 Mart 1924, No: 1615, s. 3.

²⁶⁸ Falih Rıfkı, “İnkılabın Müdafasına Ait Bir Teklif”, **Akşam**, 28 Kanunusani 1923, No: 1563, s. 3; N. Erkartal, **a.g.t.**, s. 61-63.

müesseseye”, yani Türk Ocakları’na bırakarak kendini tehlikeye atamayacağına işaret etti ve Mustafa Kemal ile hükümetin eğilimini benimsedi.²⁶⁹

2.1.1.3.5.2. Halkevleri

Dünya ekonomik bunalımı ve Serbest Fırka deneyiminin başarısızlığı karşısında toplumsal devrimleri sürdürmek bunun için de yeni adımlar atma gereklilik ve isteği öne çıkmaktaydı. Bir yandan toplumsal gereksinimler, diğer yandan Avrupa’ya giderek eğitim gören gençlerin ülkede bir şeyler yapma, ulusal kalkınmada katkıda bulunma istekleri havayı daha da heyecanlandırdı.²⁷⁰ Bu gençlerden biri olan Vildan Aşır (Savaşır) de kimi ülkelerdeki yetişkin eğitimi ile ilgili kurumları incelemişti. Ülkeye dönüşünde halkın eğitimi ve kaynaştırılması amacıyla Çekoslovakya’da kurulu “Sokol” örgütlenmelerini Türkiye’nin özgün koşullarına en uygun örnek kuruluşlar olarak önerdi.²⁷¹ Öneriyi benimseyen Mustafa Kemal, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip’e “Halkevleri”nin kuruluşu ile ilgili çalışmalara başlanması için gerekli direktifi verdi.²⁷² Halkevlerinin tüzüğünü hazırlamak üzere bir komite kuruldu. Komite çalışmalarını tamamladıktan sonra Halkevleri, 19 Şubat 1932’de on dört ilde aynı anda açıldı.²⁷³

Halkevinin açıldığı her şehir ve kasabalarda dil, edebiyat, tarih, güzel sanatlar, sporla ilgili çalışmalar yapıldı.²⁷⁴ İlk kurulduğunda 14 olan Halkevleri sayısı, 1933’te, 55’e, 1935’te 103’e, 1938’de 210’a, 1945,’de 438’e, 1950’ye gelindiğinde ise 47’e ulaştı. Ayrıca Londra’da da bir şube açıldı.²⁷⁵

Falih Rıfki ilk günden itibaren Halkevlerinin çalışmalarını dikkatle izledi. Halkevlerinin “Yarının Türkiye’sini inşa etmek sorumluluğunu üzerine alan CHP’nin bütün

²⁶⁹ Falih Rıfki, “Türk Ocağı”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mart 1931, No: 3478, s. 1.

²⁷⁰ A. Çeçen, **a.g.e.**, s. 92.

²⁷¹ Sefa Şimşek, **Bir İdeolojik Seferberlik Olarak Halkevleri** (İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002), s. 60.

²⁷² A. Çeçen, **a.g.e.**, s. 94.

²⁷³ Komitede Ziya Cevher Eti, Şevket Süreyya Aydemir, Sadi Irmak, Tahsin Banguoğlu, Vildan Aşır Savaşır, Hüseyin Namık Orkun ve Kerim Ömer Çağlar bulunuyordu. Bkz Şimşek, **a.g.e.**, s. 60.

²⁷⁴ Falih Rıfki, “Marş Büyük Bir Misaldir”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Teşrinievvel 1933, No: 4405, s. 3.

²⁷⁵ S. Şimşek, **a.g.e.**, s. 61.

kadrosu ile ülkeyi yapılandırırken bu uğurda gençleri tamamen yanına almak²⁷⁶ ve “...Kemalizm ülküsünün şuurlu unsurları olan fikir ve hareket adamlarını aynı muhitte toplamak”²⁷⁷ düşüncesinden kaynaklandığını savundu.

“CHP’nin en güzel eseri” olarak gördüğü Halkevlerini, “Kemalizm’in Doğuda yeni bir dünya yaratma ülküsü”²⁷⁸ ve “ bu uğurda çalışmaktan başka kaygısı olmayan ülkü adamlarının Ocağı”²⁷⁹ olarak tanımladı. Bu nedenle Halkevleri’nin, “basit akademi ve okul” olarak nitelenmesine karşı çıktı. Halkevleri’nin “fikrin hayatla kaynaştığı ocaklar” olacağını ve “halkın fikren kalkınmasına hizmet edeceğini” savundu.²⁸⁰ Halkevlerinin “Türk gençliği ile halkın kaynaşıp tanışma ocağı olduğuna” dikkati çekti.²⁸¹ Halkevlerinin en büyük hizmetinin ise, “Kemalizm’in bütün halk tarafından özümsemesini sağlamak olduğunu” vurguladı.²⁸²

1.1.3.5.3. Köy Enstitüleri

Eğitim alanında Cumhuriyet idaresinin başlıca sorunlarından biri de “köy için eğitim” konusuydu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Dwey (1924) ve Künhe’nin (1925) raporlarında köy öğretmeni yetiştirme konusuna da yer verilmişti.²⁸³ Cumhuriyetin ilk yıllarında bu alanda ilk adım 1926’da atıldı. Mustafa Necati’nin eğitim bakanlığı döneminde köyleri kaldırmak amacı ile kurulan Köy Öğretmen Okulları kuruldu. Ardından ilköğretim genel müdürü İsmail Hakkı Tonguç’un çabaları sonucu 1937’de Eskişehir Mahmudiye’de, İzmir Kızılcıllu’da, 1938’de ise Kırklareli Kepirtepe ve Kastamonu Gököy’de yeniden dört Köy Öğretmen Okulu açıldı.²⁸⁴ Bu kez öğretmen adayları köy çocuklarından seçildi. Artık köye yararlı olabilecek, köyden çıkmış

²⁷⁶ Falih Rıfkı, “Halkevi”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1932, No: 3809, s. 1.

²⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, “Bir Yıldönümü”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1934, No: 4522, s. 1.

²⁷⁸ Falih Rıfkı, “Yarınki Bayram”, **Ulus**, 20 Şubat 1937, No: 5592, s. 1.

²⁷⁹ Falih Rıfkı, “Bir Yıldönümü”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1934, No: 4522, s. 1.

²⁸⁰ Falih Rıfkı, “Halkevi”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1932, No: 3809, s. 1.

²⁸¹ Falih Rıfkı Atay, “Halkevlerinin Onuncu Yıl Dönümü”, **Ulus**, 22 Şubat 1942, No: 7379, s. 1.

²⁸² Falih Rıfkı Atay, “Halkevlerinde Çalışmalar”, **Ulus**, 25 Kanunuevvel 1939, No: 6607, s. 1,5.

²⁸³ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 338.

²⁸⁴ Mevlüt Kaplân, **Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri**, (Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), s. 47.

öğretmenler yetiştirilmeliydi. Bu amaçla 17 Nisan 1940'da 3803 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri kuruldu.²⁸⁵

Falih Rıfki, köylünün eğitimini, Cumhuriyet'in "ana davalarından biri" olarak gördü. "Türk milletinin dörtte üçü köyde oturduğuna, buna karşın köyde yeni teknik olmadığına, köyün dağınık ve yoksul olduğuna, bunun için de pazarlaşmadığına dikkati çekerek eğitimin ekonomik gelişme ile paralel çizgisine işaret etti. Köy için "terbiye davası"nın en ön sırada gelmesi gerektiğine, köylüye verilecek bu terbiyenin "okur yazarlık" olmadığını vurguladı. Köy için terbiyenin bir "kül" olduğu²⁸⁶ ve modern Türk köylünün inşası anlamına geldiğini savundu.²⁸⁷

Köy Enstitülerinin de "milli kalkınma davasında başlıca dönüm noktalarından birini teşkil ettiğini" belirtti. Zira Enstitülerde eğitim görececek köy çocuklarının, "bulundukları muhite ve iktisadi şartlara göre köylünün hayat sa'y ve istihallerini alakadar eden ameli ders ve tatbikatı"²⁸⁸ öğrenip, uyguladıklarına dikkati çekti. "...En son usul yemişçilik, zerzevatçılık, hayvancılık, hatta kıyı vilayetlerinde ise balıkçılık öğretmek," uygulamalı eğitimin sadece birkaç örneği idi.²⁸⁹

"Şehirlerdeki ilk tahsil sisteminin köylere olduğu gibi aktarılmasının bütçe olanaksızlığı nedeniyle hem mümkün olmadığına, hem de umulan neticeyi vermeyeceğine" dikkati çekti. Köy Enstitülerinin "köye özgü ilk öğretim uzmanlarını yetiştirdiğine" işaret eden Falih Rıfki, bu sayede Enstitülerin, "yeniçağ Türk cemiyetinin hakiki köylünün vücut bulmasında başlıca amil"²⁹⁰ olduğunu belirtti.

Enstitülerden daha fazla verim alabilmek için de "yığın terbiyesi metotlarının" uygulanmasını istedi.²⁹¹ Bu konuda Rusya'nın "yığın terbiyesinde, yazı, resim, marş gibi güzel sanatlardan yararlanmasını" örnek göstererek, benzer uygulamaların Türkiye'de de yapılabileceğine işaret etti.²⁹²

²⁸⁵ Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 339.

²⁸⁶ Falih Rıfki, "İlk Terbiye", **Hakimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934, No: 4539, s. 1.

²⁸⁷ Falih Rıfki, "Köy Yatıları", **Hakimiyeti Milliye**, 23 Kanunusani 1933, No: 4139, s. 1.

²⁸⁸ Falih Rıfki Atay, "En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz", **Ulus**, 19 Nisan 1940, No: 6720, s. 1.

²⁸⁹ Falih Rıfki Atay, "Tenkit mi Yoksa İdare mi Yıkıcı?", **Dünya**, 5 Kasım 1952, No: 245, s. 1.

²⁹⁰ Falih Rıfki Atay, "Köylüye Toprak ve Terbiye", **Ulus**, 6 Mart 1940, No: 6675, s. 1.

²⁹¹ Falih Rıfki, "Marş Büyük Bir Misaldir", **Hakimiyeti Milliye**, 23 Teşrinievvel 1933, No: 4405, s. 3.

²⁹² Falih Rıfki, "Moskova-Roma", **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1933, No: 3967, s. 1.

2.1.1.4. Çok Partili Dönemde Eğitime Bakışı ve Eleştirileri

İkinci Dünya Savaşı, sonuçları itibarıyla Dünya da ve Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Türkiye savaş sonunda iç ve dış politikada sıkıntıya düştü. Halk savaş sırasında CHP’nin uyguladığı savaş ekonomisinden memnun kalmamıştı. Çektiği sıkıntıların savaştan çok CHP yönetiminden kaynaklandığını düşünmekteydi. Dış politikada da Türkiye savaş sonunda oluşan doğu ve batı bloğundan birini seçmek zorunluluğu ile karşı karşıya kaldı. İç politikada bir muhalefet partisinin olmamasından dolayı yüz yüze kalınan sıkıntı, dışarıda demokrasi cephesine katılma isteği CHP’nin çok partili rejime geçme kararında etkili oldu. 18 Temmuz 1945’de Milli Kalkınma Partisi, 6 Ocak 1946’da Demokrat Parti kuruldu. 1950’ye kadar süren iktidar-muhalefet çekişmesinin ardından 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti kazanarak ülke yönetimini eline aldı.²⁹³

Falih Rıfki, çok partili dönemde kurucu ortağı olduğu ve ilk sayısı 2 Mart 1952’de çıkan Dünya Gazetesinde, Demokrat Parti’nin eğitim politikasını da ağır eleştiriler getirdi.

Falih Rıfki, Menderes hükümetinin kuruluşundan sonra, Milli Eğitim’de yapılan uygulamalardan Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’yi sorumlu tuttu. 1951 eğitim yılında okul kitaplarının hazırlanamamasını ve pahalı oluşunu konu edinerek eleştirilerine başladı. Hükümetin eğitim politikasının, “milli eğitimden solcu tasfiye etmeye dönüştüğüne” dikkati çekti. Milli eğitimin siyasallaştırıldığı üzerinde durdu.²⁹⁴ Tevfik İleri’nin “Milliyetçiler Derneği” ile ilişkisi olduğunu, bakanlığın bu derneğe para yardımında bile bulunduğunu” iddia etti. Milliyetçiler Derneği üyelerinin Atatürkçü öğretmenleri komünistlik veya dinsizlik ile suçlayıp zor yoluyla okuldan uzaklaştırırken Bakanın bu uygulamalara göz yumduğunu, okulları “zulüm ve fesat ocağına dönüştürdüğünü”²⁹⁵ belirtti. “Milli Eğitimin Tevfik İleri’den kurtarılması” gerektiğini savundu.²⁹⁶

Falih Rıfki, Demokrat Parti ile başlayan dönemde Atatürk’ün en büyük eseri olan “Tevhid-i Tedrisat’ın” yıkıldığına, İmam Hatip okullarının yeniden medreseye çevrildiğine, böylece Türk milletini karanlığa sürükleyecek, “iki kafa sistemi”nin yeniden kurulduğuna

²⁹³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, (İstanbul: Hil Yayınları, 1996), s. 45.

²⁹⁴ Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Ulus**, 23 Ekim 1951, No: 10893, s. 3.

²⁹⁵ Falih Rıfki Atay, “Milli Eğitimi Bakanından Kurtarmak”, **Dünya**, 14 Ocak 1953, No: 315, s. 1.

²⁹⁶ Falih Rıfki Atay, “Aklımız Acaba Ne Zaman Başımıza Gelecek”, **Dünya**, 27 Şubat 1953, No: 359, s. 1.

dikkat çekti.²⁹⁷ Bu dönemde eski yazı ve medrese eğitimi artarken, diğer yandan devlet okullarında eğitimin tehlikeye girdiğine işaret etti. Buna ise, halka yapılan telkinler sonucu kız çocuklarını okula göndermeme alışkanlığının yeniden başlamasını örnek verdi.²⁹⁸

Din dersi vermenin ve verdirmenin suç olmadığını,²⁹⁹ “ders programlarında yapılacak küçük değişikliklerle, okulların halk için daha verimli bir hale getireceğini” savundu.³⁰⁰

Demokrat Parti’yi eğitim seferberliğini durdurmak ve eğitim disiplini bilerek yıkmakla³⁰¹ suçladı. Halkevlerinin ve Köy Enstitülerinin kapatılmasını bu iddialarına kanıt olarak gösterdi. Ona göre, hükümet, yalnızca Halkevlerini hedef almamış, gençliğin gelişmesini sağlayan kütüphaneleri, gençleri ve aydınları buluşturan kültür, folklor ve halk hizmetleri için türlü çalışmalara hizmet veren yüzlerce binayı kapatarak, Türk gençliğini ve aydınları hedef almıştı.³⁰²

Türkiye’de pek çok şey değiştiği halde halkın eğitimsizliğinin sürdüğüne dikkati çeken Falih Rıfkı,³⁰³ ilk eğitim ve halk eğitimi seferberliği ile bu durumun ortadan kaldırılabileceğine yeniden işaret etti.³⁰⁴ Halkın eğitimden yoksun bırakılması durumunda, Türk demokrasisinin “felaketlerle” yüz yüze gelmesine, Türkiye’nin tekrar bir Ortaçağ devleti olmasına neden olunacağını ileri sürdü.³⁰⁵ Bunun önüne geçmek için Hükümetten “bir an evvel eğitim seferberliğini başlatmasını”,³⁰⁶ “eğitimde teferruat anlayışından ve çocukları kendi kafasına göre kalıba dökme zihniyetinden vazgeçmesini” öğütledi.³⁰⁷

Falih Rıfkı, Demokrat Parti’nin, yükseköğretim politikasına da ciddi eleştiriler yöneltti. “...Cumhuriyetin mecbur kalarak uyguladığı kemiyetçi sistemden vazgeçerek, artık üniversitelerde kaliteye önem verilmesi” gerektiğini savundu.³⁰⁸ Yeni bir üniversite kurulması düşüncesini benimsemedi. Bunu “vakitsiz bir teşebbüs” diye niteledi. Ankara ve

²⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Aynı Milli Eğitimle İki Cins Kafa Yetişmez”, **Dünya**, 25 Mart 1953, No: 386, s.1.

²⁹⁸ Falih Rıfkı Atay, “Politikacılar Değil Türkler Olarak Düşününüz”, **Dünya**, 11 Temmuz 1953, No: 492, s.1.

²⁹⁹ Falih Rıfkı Atay, “İki Meseleyi Birbirinden Ayırmak”, **Dünya**, 16 Ekim 1953, No: 586, s. 1.

³⁰⁰ Falih Rıfkı Atay, “Geleceği Geçmişleştirme Yolunda”, **Dünya**, 21 Ocak 1955, No: 1039, s. 1.

³⁰¹ Falih Rıfkı Atay, “En Büyük Milli Facia”, **Dünya**, 6 Eylül 1952, No: 85, s. 1.

³⁰² Falih Rıfkı Atay, “Neden Bu Gurur”, **Dünya**, 31 Mart 1952, No: 31, s. 1.

³⁰³ Falih Rıfkı Atay, “Hiç Değişmeyi Değiştirmek” **Dünya**, 19 Mayıs 1952, No: 80, s. 1.

³⁰⁴ Falih Rıfkı Atay, “Her İş Bırakınız ve Bir İş Tamamlayınız”, **Dünya**, 28 Nisan 1953, No: 420 s. 1.

³⁰⁵ Falih Rıfkı Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 25 Mart 1952, No: 25, s. 3.

³⁰⁶ Falih Rıfkı Atay, “En Büyük Tehlikeyi Önlemek”, **Dünya**, 27 Ocak 1955, No: 1045, s. 1, 7.

³⁰⁷ Falih Rıfkı Atay, “Laf Anlıyan”, **Dünya**, 14 Aralık 1952, No: 284, s. 2.

³⁰⁸ Falih Rıfkı Atay, “Sistem”, **Ulus**, 12 Kasım 1951, No: 10914, s. 2.

İstanbul'daki üniversitelerin eksikleri tamamlanmadan kurulacak yeni bir üniversite ile “modern bir tek üniversiteye bile sahip olunmadığı gerçeğinin değişmeyeceğini” vurguladı.³⁰⁹

Falih Rıfki, Demokrat Parti'nin üniversiteleri baskı altında tutmasına da karşı çıktı; “İki yüzlü” davrandığını ileri sürdü. İktidarın gazetelerde CHP lehine yazı yazan profesörleri siyaset yapmakla suçlarken DP lehine yazı yazanlardan hiç bahsetmemesini buna örnek gösterdi. “İlkelerin değil, partizanlığın temel alındığını” vurguladı.³¹⁰

“Atatürk ve İnönü dönemlerinde üniversitelerin politika yasağı altında olmadıklarını”³¹¹ dikkati çeken Falih Rıfki, “üniversite profesörlerinin ülke işleriyle uğraşmak anlamına gelen politika ile ilgilenmelerini” doğal buldu.³¹²

Eğitimin işsizliğin önüne de geçeceğini savundu. “Ben okuturum gerisine karışmam” devrinin geçtiğini, devletin yetiştirdiği vatandaş ile sonuna kadar ilgilenmek zorunda olduğunu belirtti. Plânlı bir ekonomi ve eğitimle ülkede işsizliğin kalmayacağını savundu.³¹³

2.1.2. Bayındırlık Politikası

2.1.2.1. Mübadele ve İskân Davası

2.1.2.1.1. Mübadele ve İskân Davasında Hükümetin Aldığı Tedbirler

Yeni Türkiye Devleti Osmanlı Devleti'nin tarihi mirası üzerine kuruldu. Bir çok meselede olduğu gibi göç meselesini de Osmanlı'dan devralmak zorunda kaldı. Anadolu şehirleri uzun süren savaşlar sebebiyle yanmış, yıkılmış ve boşalmıştı. Ekonomik

³⁰⁹ Falih Rıfki Atay, “Doğu'da Atatürk Üniversitesi”, **Dünya**, 18 Mart 1955, No: 1095, s. 1,7.

³¹⁰ Falih Rıfki Atay, “Üniversiteler ve İki Türlü Politika”, **Dünya**, 16 Ocak 1953, No: 317, s. 1.

³¹¹ Falih Rıfki Atay, “Niçin Samimi Olamayız”, **Dünya**, 28 Ocak 1956, No: 1391, s. 1.

³¹² Falih Rıfki Atay, “Üniversiteler ve İki Türlü Politika”, **Dünya**, 16 Ocak 1953, No: 317, s. 1.

³¹³ Falih Rıfki Atay, “Bu Tutumsuzluk İçinde Yuvarlanıp Gidemeyiz”, **Dünya**, 27 Mart 1953, No: 388, s. 1,7.

kalkınmanın önemli bir etkeni olan nüfusu arttırmak için yeni kurulan devlet, mübadeleyi bir politik yöntem olarak kullanmak zorundaydı.³¹⁴

1922-1928 yılları Türkiye’de Cumhuriyeti’nde nüfus hareketliliğinin en yoğun yaşandığı yıllardı. İlk örgütlü Türk göçü 9 Eylül 1922’de İzmir’in alınmasıyla başladı. Bir aylık sürede 300.000, Mudanya mütarekesinden sonra 600.000 Rum olmak üzere Lozan’a kadar 1.000.000’a yakın Rum Türkiye’den göç etti.³¹⁵

Lozan Konferansına katılacak olan Türk heyetine verilen 14 maddelik yönergenin 9. maddesinde “Azınlıklar konusunda esas mübadeledir” deniyordu.³¹⁶ Konu ülke ve askerlik sorunlarının konuşulduğu komisyonda 1 Aralık 1922’de savaş tutsakları dolayısıyla gündeme geldi. Yunan heyeti, göçün getireceği siyasal ve ekonomik sorunları önlemek, diğer yandan da yüzyıllardan beri Yunan halkının ideolojik ve kültürel merkezi olan İstanbul’u mutlak anlamda terk etmemek için mübadelenin sınırlarını olabildiğince dar tutmak istedi. Buna karşılık Türk heyeti, ulus devletini uluslararası platformda kabul ettirmek üzere, aldığı kesin talimat uyarınca mübadelenin esas olduğunu savundu.³¹⁷ 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme ve ek protokolle mübadele anlaşması imzalandı. Mübadelenin sağlıklı yürütülebilmesi için akit tarafların tayin edeceği 4’er kişi ile tarafsız hükümetlerin vatandaşlarından Milletler Cemiyetinin atayacağı üç kişiden oluşacak bir de komisyon kuruldu.³¹⁸ Anlaşmaya göre:

“İstanbul Rumları ile Batı Trakya Müslümanları haricinde Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortadoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren zorunlu göçe tabi tutulacaklardı.”³¹⁹

³¹⁴ Yıldırım H. Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi, Göç**, (İstanbul: Kum Saati Yay. 2001), s. 275.

³¹⁵ Yıldırım H. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 280.

³¹⁶ **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bu Güne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Editör: Baskın Oran), C. I, (İstanbul: İletişim Yay. 2002), s. 217.

³¹⁷ **Türk Dış Politikası...**, s. 331,332

³¹⁸ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, (Ankara: AAM, 1997), s. 59

³¹⁹ Anlaşmanın tam metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları**, C. I, (Ankara: TTK, 1983), s. 177-192.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Lozan’da mübadele anlaşması imzalandıktan sonra başlayacak olan yoğun göçün altından kalkabilmek için 13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele İmar ve İskân Bakanlığını kurdu.³²⁰

Zorunlu göç, Muhtelit Mübadele Komisyonu’nun Türk üyesi Tevfik Rüştü Bey’in isteği doğrultusunda 10 Kasım 1923’de başladı.³²¹ Mübadeleye öncelikle Yunan limanlarında çeşitli sebeplerle yığılmış göçmenlerden başlandı.³²²

Göçmenlerin Türkiye’ye getirilişi sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldı. Bu sorunların en büyüğü, yığın halinde gelen göçmenlerin beslenme ve barınmasıydı. Hükümet bu sorunları gidermek için İstanbul ve İzmir limanına gelen göçmenleri geçici olarak kurulan misafirhanelere yerleştirdi. İstanbul “Tuzla” ve İzmir “Klazumen” misafirhanelerinde yığılmayı önlemek amacıyla Samsun, Mersin, Aydın, Gelibolu, Çanakkale, Fethiye, Ayvalık, Erdek ve Çeşme gibi liman şehirlerinde de misafirhaneler kuruldu.³²³ Böylece Türk hükümeti anlaşma uyarınca göçe tabi tutulanların hemen hemen tamamını bir yıl içinde taşımakla kalmadı, bu misafirhanelerde 458.000 göçmenin iâşesini de sağlamış oldu.³²⁴

Mübadele sırasında karşılaşılan ikinci sorun göçmenlerin sürekli ikametlerini sağlamak oldu. Ulaşım şartlarının zorluğuna katlanmak zorunda kalan göçmenler, bundan başka yerleştirilecekleri köylere ulaştıklarında kendileri için ayrılan ve Rumların terk ettiği evlere fırsatçıların yerleştiğini gördüler. Hükümet bu sorunları gidermek için de zaman ve büyük paralar harcamak zorunda kaldı.

10 Kasım 1923’te 17 adet Türk gemisiyle başlayan göçmen taşıma işi 1925 yılının ilk aylarına kadar devam etti. Bu süre içinde 1.104.216 Rum Yunanistan’a göç ederken, 812.771 Türk Anadolu’ya göç etti.³²⁵

³²⁰ Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, (İstanbul: 1995), s. 96.

³²¹ K. Arı, **a.g.e.**, s. 71.

³²² Y. H. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 293.

³²³ Y. H. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 295.

³²⁴ K. Arı, **a.g.e.**, s. 98.

³²⁵ Y.H. Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 306.

2.1.2.1.2. Falih Rıfki'nın Mübadele ve İskan Davasına Bakışı

Falih Rıfki'da Mütareke Dönemi'nde Rumların yaptıkları ve takındıkları tavır ve eylemleri nedeniyle Rumlara karşı büyük bir kızgınlık vardır. Nitekim zaferin ardından yazdığı makalede Rumlara karşı “taş gibi bir kayıtsızlık tavrı” takınılmasını istemişti. “...Biz artık Rumlarla dost olamayız, bir Rum’la münasebette bulunamayız, zira hangi Yunan elinin kundak taşımadığını ve hangi Yunan avucunun kardeş kanıyla lekeli olmadığını bilmiyoruz” diye ekler.³²⁶ Falih Rıfki bu düşünceleri nedeniyle İzmir’in geri alınmasından sonra başlayan ilk Rum göçünü de olumlu karşıladı. Bu göç ile “Türklerin her neslini bir kaç savaşa sevk eden devamlı bir tehlikeden kurtulmuş olduklarını” savundu. Venizelos’un Lozan’daki isteklerini İstanbul Rumlarının göç etmemek için yaptıklarını, hâlâ akıllanmadıklarının göstergesi” olarak yorumladı.³²⁷ Ülkedeki “kundakçı ve kıtalci” Rumların kovulmasını istedi. Bu isteği, Hristiyanlara karşı hakaret olarak da görmedi. Aksine “Türkiye’deki Hristiyanların Hristiyanlığa hakaret ettiklerini savundu.”³²⁸

Sadece Rumları değil, mübadele konusunda takındıkları tavır nedeniyle Avrupa devletlerini de eleştirdi. İmparatorluğun yıkılış sürecinde Avrupalılar, Rumların katledildiklerini gerekçe göstererek Türkiye’nin iç politikasına karışmışlar, Lozan’da Türk heyetinin mübadelede ısrar etmesi nedeniyle Türk milletini yabancı düşmanlığı ile suçlamışlardı.”³²⁹

Bu nedenle Lozan’dan sonra Türkiye’nin çözmesi gereken temel sorunlardan birinin Mübadele konusu olduğuna dikkati çekti. Mübadelenin, Türkiye cephesindeki uygulamaları ile ilgili eleştiri ve önerlerde de bulundu. Hükümetin mübadele ile ilgili sözleşmeyi imzalayarak hem yükümlülük hem de sorumluluk altına girdiğine işaret etti. Hükümetten iskân ve iâşe sorunlarını çözecek önlemleri hemen almasını istedi. Bu doğrultuda, İstanbul’daki resmi binaların ve kışlaların, hemen yerleştirilmesi mümkün olmayan muhacirler için iskâna açılmasını önerdi.”³³⁰

³²⁶ Falih Rıfki, “Endişemiz”, **Akşam**, 11 Eylül 1922, No: 1425, s. 3.

³²⁷ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 20 Mayıs 1923, No: 1672, s. 3.

³²⁸ Falih Rıfki, “Meletyus’un Sözlerine Dair”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1922, No: 1507.

³²⁹ Falih Rıfki, “Bir Hasbıhal Arzusıyla”, **Akşam**, 17 Kanunuevvel 1922, No: 1521, s. 3.

³³⁰ Falih Rıfki, “Evet Onlar Geliyor”, **Akşam**, 14 Temmuz 1923, No: 1727, s. 3.

Filistin’de Yahudilerin iskânında halkın rolünü örnek göstererek, Türk halkının da konu ile yakından alakadar edilmesi gerektiğini savundu.³³¹

1930’lu yıllara gelindiğinde geçmişe dönük değerlendirmelerde bulundu. Cumhuriyet Hükümetinin Mübadele işlerini başarıyla yürüttüğünü özellikle vurguladı.³³² Yapılması gerekenlerin olanaklar el verdiğince yerine getirildiğini, devletin belki “ideal olanı” değil, ama “ellinde olanı” yaptığını belirtti.³³³ Mübadele konusunda yapılacak değerlendirmelerde, Yeni Devletin bütçesinin Anadolu’nun ihtiyaçlarını bile karşılamaya yetmediğinin, üstelik Yunanistan’ın yaptığı borçlanma gibi bir ilişkiye girme şansının bulunmadığının da dikkate alınması gerektiğine işaret etti.³³⁴

2.1.2.2. Şehircilik (İmar) Davası ve Falih Rıfkı Atay’ın Çalışmaları

2.1.2.2.1. Başkent Ankara’nın İmarı Hakkında Çalışmaları ve Düşünceleri

Milli Mücadele başladığı sırada Ankara’da Ali Fuat Paşa’nın komutasında 20. Kolordu bulunmaktaydı. Ankara halkı, İzmir’in işgalini protesto eden mitingler düzenlemiş, Ankara’da “Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Merkezi”ni kurmuştu.³³⁵ Ankara Mustafa Kemal’in, Sivas Kongresinden sonra İstanbul’da toplanacak olan Meclis-i Mebusan’a gidecek mebuslarla görüşmek ve Meclis-i Mebusan’ın çalışmalarını rahat izleyebilmek amacıyla 27 Aralık 1919’da kente gelmesiyle fiili bir hükümet merkezi haline geldi.³³⁶

Milli Mücadele başarıya ulaştıktan sonra, Ankara ve İstanbul basını arasında özellikle başkent in İstanbul’da kalıp kalmayacağı sorunu çerçevesinde var olan tartışmalar da arttı. Ahmet Cevdet, İkdam gazetesinde, Hüseyin Cahit Tanin gazetesinde Ankara’nın başkent olamayacağını, başkent in İstanbul’da kalması gerektiğini savunurken, Ahmet Emin

³³¹ Falih Rıfkı, “Beş Yüz Bine Dair”, **Akşam**, 8 Haziran 1924, No: 2036, s. 3.

³³² Falih Rıfkı, “Yarım Milyon Türk İçin”, **Akşam**, 23 Kanunuevvel 1923, No: 1972, s. 3.

³³³ Falih Rıfkı, “Muhacirler”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Mart 1931, No: 3481, s. 1.

³³⁴ Falih Rıfkı, “Yarım Milyon Türk”, **Akşam**, 6 Eylül 1923, No: 1778, s. 3.

³³⁵ Seçil Akgün, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, **IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, (Ankara: TTK, 1989), s. 2070.

³³⁶ S. Akgün, **a.g.m.**, s. 2073.

(Yalman) Vatan gazetesinde başkentin İstanbul ve Ankara dışında Anadolu’da bir şehirde, örneğin Bursa’da olması gerektiğini savundu.³³⁷

Falih Rıfki iki şehir arasında yaşanan başkent tartışmalarına “İstanbul Buhranı” adını verdi. Buhran nedeninin İstanbul’un başkent olarak kalıp kalmamasıyla bir ilişkisi olmadığı inancındaydı. Ona göre, Ankara fiili hükümet merkeziydi. İstanbul’da baş gösteren buhranın sebebi ekonomikti. Ancak, İstanbul’un başkent olmaması durumunda İstanbul basınında kimi gazetecilerin iddia ettiği gibi, ekonomisinin çökeceği düşüncesine katılmadı. Zira yeni devlet kadrosunu küçültmüştü. İstanbul’un başkent ilan edilmesi halinde Ankara’dan sadece birkaç yüz memur gelecekti ve bu İstanbul’un ekonomisi için çok önemsiz bir sayıydı.³³⁸

Bu nedenle buhranın son bulması için işsizlik³³⁹ ve sermayesizliği ortadan kaldırmak, Türk olmayan sermaye ile mücadele etmek zorunluydu.³⁴⁰ Falih Rıfki, hükümete, “İstanbul’da işsizliğin önlenmesi için yabancıların hatta işi olmayan Türklerin İstanbul’da yerleşmelerine izin verilmemesini” öğütledi.³⁴¹ İstanbul’u ekonomik olarak eski haline getirmek için yabancı uzmanlar getirerek ekonomik programlar hazırlanmasını ve bu programlar çerçevesinde fabrikalar kurulmasını,³⁴² İstanbul ticaretinin geliştirilmesi için serbest bir bölge oluşturulmasını istedi.³⁴³

İstanbul’un gelişmesi için turizme de dikkati çekti. Tarihi geçmişine ve doğal güzelliklerine rağmen, bakımsızlıktan dolayı Sofya ve Köstence kadar dahi cazip olmadığını dile getiren yazar, İstanbul’un bir “seyyah şehri” olabilmesini için, şehir sokaklarının düzenlenmesini, konaklama yerlerinin açılmasını, plajların düzeltilip açılmasını ve imar işine önem verilmesini³⁴⁴ istedi.

Falih Rıfki, iki şehir halkı arasında “mevcut zannolunan ayrılığın, gerçekte bütün Türkiye halkı ile devlet arasında asırlardan beri mevcut ayrılığın devamı” olarak

³³⁷ Hasan Türker, **Türk Devrimi ve Basın**, (İstanbul: Dokuz Eylül Yayınları, 2000), s. 75-79.

³³⁸ Falih Rıfki, “İstanbul’da Ne Yapmalı”, **Akşam**, 27 Nisan 1923, No: 1651, s. 3.

³³⁹ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 27 Mayıs 1923, No: 1679, s. 3.

³⁴⁰ Falih Rıfki, “Ankara ve İstanbul”, **Akşam**, 14 Ağustos 1923, No: 1755, s.3 Necla Erkartal, **a.g.t.**, s. 90

³⁴¹ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 29 Mayıs 1923, No: 1681, s. 3; N. Erkartal, **a.g.t.**, s. 93.

³⁴² Falih Rıfki, “İstanbul’a Dair Münakaşalar”, **Akşam**, 18 Mayıs 1924, No: 2015, s. 3.

³⁴³ Falih Rıfki, “Serbest Liman”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1928, No: 2552, s. 1.

³⁴⁴ Falih Rıfki, “İstanbul”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Haziran 1926, No: 1768, s. 1.

görmekteydi.”³⁴⁵ İstanbul halkına seslenen Falih Rıfkı, onlardan basiretli davranmalarını istedi ve yapılacak olan seçimleri beklèmelerini öğütledi.³⁴⁶

1923 seçimleri yapıp, Lozan Barışı’nın imzalanması ve İstanbul’un işgalden kurtarılmasından sonra, yeni devletin yeni başkenti konusunda kamuoyu oluşturma çalışmalarına hız verildi. M. Kemal 16 Ocak 1923’te İzmit’te düzenlediği basın toplantısında başkent konusuna değindi. Başkentin kıydan uzak ve merkezi bir yerde, yalnız Anadolu’da olması gerektiğini savunurken:

“Ankara Türkiye’nin pekala merkezi olabilir ve hadiset, orasını merkez yaptı ve feyizli bir merkez yaptı. Binaenaleyh Ankara’ya karşı nankörlük etmek caiz değildir” diyerek İstanbul’u başkent olarak düşünmediğini ortaya koydu.³⁴⁷

Bundan sonra basındaki tartışmalara karşı da: “Ankara kendisi merkez olmuştur, istila onun kapısında durmuştur” cevabını vererek başkent düğümünü çözdü.³⁴⁸

Basında başkent tartışmaları sürerken İsmet Paşa 14 arkadaşıyla birlikte 9 Ekim’de, Ankara’nın başkent olmasına ilişkin kanun teklifini TBMM’ye sundu. Teklifte İstanbul’un hilafet merkezi olarak kalacağı vurgulandıktan sonra, coğrafi, siyasi, iç ve dış nedenlerden sonra Ankara’nın başkent olması isteniyordu.³⁴⁹ Yasa önerisi 13 Ekim’de görüşüldü. Görüşmeler sırasında ilk söz alan Gümüshane milletvekili Zeki Bey, “İstanbul’un mağdur edildiğinden ve hükümet merkezinin kırsal bölgelerde olması düşüncesinin yirminci yüzyıl anlayışında olmadığından” bahsetti. Daha sonra söz alan Gelibolu milletvekili Celal Nuri Ankara’nın Meclis tarafından başkent ilan edilmesinin “fili durumun onaylanmasından başka bir anlama gelmeyeceğini” savunarak Zeki Bey’i eleştirdi. Zonguldak milletvekili Tunalı Hilmi Bey de “Zeki Bey’in endişelerini yersiz bulduğunu” açıkladı. “İstanbul’un Hilafet merkezi olarak bırakıldığına dikkati çekerek, mağdur edilmediğini” belirtti.³⁵⁰ Görüşmeler sonunda Ankara’nın Yeni Devletin başkenti olması çoğunlukla kabul edildi.

³⁴⁵ Falih Rıfkı, “Bir Tahlil”, **Akşam**, 19 Şubat 1923, No: 1585, s. 3.

³⁴⁶ Falih Rıfkı, “Bulanık Su”, **Akşam**, 23 Mart 1923, No: 1617, s. 3.

³⁴⁷ Gönül Tankut, **Bir Başkent’in İmarı: Ankara (1929-1939)**, (Ank: ODTÜ, Yayınları, 1990), s. 29.

³⁴⁸ H. Türker, **a.g.e.**, s. 76

³⁴⁹ **TBMM, ZC**, Devre II, C. II, İçtima 4. 10 Teşrinievvel 1923 s. 587.

³⁵⁰ **TBMM, ZC**, Devre II, C. II, İçtima 35 13 Teşrinievvel 1923 s. 665-670.

Böylece “Devletin makarrı idaresi Ankara şehridir” cümlesiyle Ankara başkent oldu.³⁵¹

Yeni Başkent’in pek çok eksiği vardı. Ekonomisi neredeyse çökmüş, yirmi, yirmi beş bin nüfuslu, fiziki yapısı geçirdiği yangınlardan ve bakımsızlıktan dolayı oldukça yıpranmış bir haldeydi.³⁵² Şehir toz içindeydi. Ankara’da hükümetin çalışmaya başlamasından zaferin kazanılmasına kadar 1100’e yakın ev inşa edilmişti; ancak bu yeterli değildi.³⁵³ Ev bulmak büyük bir sorundu ve var olanlar da oturmaya elverişli değildi.³⁵⁴

İstasyondan itibaren bütün Ankara şehri, yeniden imar için hazırlanmaktaydı.³⁵⁵ Başkent olur olmaz Ankara’da imar faaliyeti başladı. Önce Meclis binası onarıldı, boyandı ve yenden döşendi. Ardından hükümet bir otel yaptı. Ayrıca meclisin yanındaki boş arsalarda 1924 yazına kadar yüz evden oluşacak bir mahalle yaptırılması da kararlaştırıldı.³⁵⁶

Ankara’nın başkent olmasından kısa bir süre sonra Amerikalı bir şirket “garip” bir imar projesi verdi. Projeye göre Ankara, her biri kırk katlı gayet geniş iki apartmandan ibaretti. Resmi devlet binalarının hepsi apartmanlardan birine yerleşecekti. İkinci apartmanda yerli ve yabancı, Ankara’nın bütün nüfusu iskân edilecekti. Apartmanda asansör ve ışık da bulunacaktı. Ancak proje uygun bulunmadı.³⁵⁷

Falih Rıfki, savaşın kazanılmasından sonra Ankara’nın modern bir başkent olması için en çok çaba harcayan gazeteci, aynı zamanda en çok çaba harcayan milletvekillerindendi.

³⁵¹ Ankara’nın Başkent oluşuna Avrupalı devletlerin tepkileri için bkz. Bilal Şimşir, **Ankara...Ankara: Bir Başkent’in Doğuşu**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988), s. 221-255.

³⁵² Orçun İmga, **Tek Parti Döneminde Ankara**, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2006), s. 75

³⁵³ Falih Rıfki, “Bir Müshade”, **Akşam**, 5 Teşrinievvel 1923, No: 1793, s.3.

³⁵⁴ Falih Rıfki, “Bir Muvahere Arasında”, **Akşam**, 7 Nisan 1923, No: 1633, s. 3.

³⁵⁵ Falih Rıfki, “Ankara Nasıl Bir Yerdir”, **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1923, No: 1808, s. 1.

³⁵⁶ Falih Rıfki, “Ankara ve İstanbul”, **Akşam**, 14 Ağustos 1923, No: 1755, s. 3.

³⁵⁷ Falih Rıfki, “Ankara’dan Musahabe”, **Akşam**, 25 Teşrinievvel 1923, No: 1813, s.3. Falih Rıfki’nin makalesinde söz ettiği şirket Mr. Clayton-Kenedy’nin şirketidir ve Çaster Projesi kapsamında verilmiştir. Kenedy proje teklifini Şubat 1923 yılında vermiştir. Projenin esası, Ankara’yı Washington modelinde yeniden inşa etmek ve bir hükümet merkezi durumuna getirmektir. Projeye göre şehir, istasyonun arkasında bulunan, telsiz-telgraf istasyonunun yer aldığı tepe merkez kabul edilerek biçimlendirilecekti. Teklifin kabul edilmesi ve Ankara’nın başkent olması durumunda şirket hemen projeyi uygulamaya başlayacaktı. Hükümet binalarından başka, şirket, şehrin yollarını, caddelerini, kaldırımlarını inşa edecek, şehre su getirecek ve şehrin elektrik ile aydınlatmasını sağlayacaktı. Bkz. Kenan Özkan, **Türkiye-ABD İlişkileri**, (Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir: 2006, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.), s. 343-346.

Cumhuriyet'in iki nedenden dolayı zaman yitirmeksizin Ankara'yı inşa etmesi gerektiğini düşünüyordu. Birincisi; hiçbir eski ve yeni Ankaralı, o günkü kötü koşullar içinde yaşamak istemiyordu. İkincisi; çağdaş ve modern batı yaşam biçiminin filizlenebileceği bir başkentini diğer Türk kentlerine de örnek olacağı düşüncesi idi. Genç Cumhuriyet, "hem son Türk nesillerinin banilik kabiliyetinden mahrum olduğu hakkındaki batıl fikirleri yıkmak, hem yeni devletin merkezine ait muhtelif şüphe, tereddüt ve suikastları boşa çıkarmak için mümkün olduğu kadar az zamanda Anadolu ortasında asri bir şehir vücuda getirmek mecburiyetindeydi."³⁵⁸ Bu nedenle Ankara kısa bir zamanda "balkan payitahtlarından biri kadar" imar edilmeliydi.³⁵⁹

Ankara'nın imarı konusunda atılan ilk adım, başkentte 16 Şubat 1924 tarih ve 417 sayılı yasa ile İstanbul Şehremaneti modeline benzer bir şekilde Ankara Belediyesi'nin Şehremanetine çevrilmesi oldu.³⁶⁰

Yasanın çıkması ile birlikte Falih Rıfkı, Şehremininin çalışma ilkelerini ve Ankara'da özellikle yapılması gerekenleri tartıştı. Şehreminliği Ankara'yı uygar bir kent yapmayı ilke edinmeli, parasal olanaksızlıkları düşünmemeli, "ne pahasına olursa olsun" bunu gerçekleştirmeliydi."³⁶¹

Zira Şehremanetinin başlıca hedefi, "Ankara'yı bir Avrupa başkenti gibi imar etmek"ti. Bunu yaparken de göz önünde bulundurması gereken adımlar vardı. Milletvekilleri ya da memurlar gibi kalabalık grupların toplu olarak iskân edilmelerini gerekli buldu. Uygulama aşamasında her türlü kırtasiyeciliğin bırakılması gerektiğini savundu.³⁶²

Ankara, Cumhuriyetin ilk yıllarında inanılmaz bir hızla gelişti. Nüfusu 1927'de 74.000'e ulaştı. Artan nüfusu barındırmak amacıyla üç tür konut yapıldı. Kale ve yakın çevresinde geleneksel Osmanlı konut yapısına uygun konutlar yanında, dört beş katlı apartmanlara da yer verildi. Falih Rıfkı'nın önerdiği şekilde, bahçeli ev tipinde ve ayırık düzendeki memur konutları, ise üçüncü tip konutları oluşturdu.³⁶³

³⁵⁸ Falih Rıfkı, "İki Zaruri Teşkilat", **Hakimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1925, No: 1345, s. 1.

³⁵⁹ Falih Rıfkı, "Demokrat Ankara", **Akşam**, 20 Ağustos 1923, No: 1761, s. 3.

³⁶⁰ G. Tankut, **a.g.e.**, s. 31.

³⁶¹ Falih Rıfkı, "İş Adamı", **Akşam**, 18 Mart 1924, .No: 1957, s. 3.

³⁶² Falih Rıfkı, "İki Ankara Meselesi", **Akşam**, 9 Nisan 1924, No: 1979, s. 3.

³⁶³ G. Tankut, **a.g.e.**, s. 36.

Ankara Şehremaneti, Ankara'nın imarı konusunda alt yapı hazırlıklarına önem verdi. Kamulaştırmalar yapıldı, inşaat malzemelerinin üretimi için fabrikalar açıldı. Ancak, kurduğu fabrikalar, kamulaştırmalarla sağladığı arsa stoku ile Emlak ve Kredi Eytam Bankası kredileri şehrin gelişmesine ayak uyduramayınca Şehremanetine karşı başta Falih Rıfkı olmak üzere bir çok aydın gazetecinin eleştirilerine uğradı. Falih Rıfkı da yapılanları yeterli bulmayarak plansızlığa işaret ediyordu. Şehrin imarının plânsız başırlamayacağına vurgu yaparak, “Ankara'nın asgari devlet merkezi nokta-i nazarından sabit bir plânı ve programı” olması gerektiğini³⁶⁴ Ankara nüfusunun dağılışındaki düzensizliği, plânsızlığa,³⁶⁵ arsa değeriinin hızla artmasını ve kent dışında tepeler üzerinde düzensiz mahalleler kurulmasını ise arsa spekülasyonlarına bağladı.³⁶⁶

Ankara Şehremanetinden, ana caddelerle “müstesna” mahallelerde yapımına başlanan inşaatların tarz ve şekillerinin kontrol altında tutulmasını istedi.³⁶⁷ Devletin idare edilebilmesi için gerekli memur kadrosu için hemen apartmanlar yapılmaya başlanmasını, Avrupa şehirlerinde olduğu gibi “amele mahalleleri” kurulmasını önerdi.³⁶⁸ Ayrıca imar için ayrılan bütçenin uygun yerlere harcanmasını gerekli buldu.³⁶⁹ Binanın yapımında uygulanan bilim dışı yöntemlerin önüne geçmek için ayrıntılı bir inşaat kanununa gereksinim duyulduğunu da belirtti. Çıkarılacak bu kanunun devletin parasının ve milletin servetinin “heba edilmesini” önleyeceğini belirtti.³⁷⁰ Keyfilikleri ortadan kaldırmak için inşaat ve imar çalışmalarını birleştirecek, sevk ve idare edecek bir kuruma ihtiyaç vardı.³⁷¹ Oluşturulacak bu organ ilk iş olarak “asgari şehir nüvesinin kadrosunu tespit edecekti”.³⁷²

Falih Rıfkı'nın eleştirileri ve önerilerini kimi gazeteciler de benimsedi. Konu Mecliste de yankı buldu. Milletvekilleri Ankara'nın imarı konusunu “mühim bir devlet davası” olarak nitelediler.”³⁷³ Ankara'nın imarı için genel bir plân arayışı başladı.³⁷⁴

³⁶⁴ Falih Rıfkı, “Yeni Ankara'ya Başlanırken”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Mart 1925, No: 1384, s.1.

³⁶⁵ Falih Rıfkı, “Bir Tebdil”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Teşrinisani 1926, No: 1935, s. 1.

³⁶⁶ Falih Rıfkı, “Cemiyet-i Belediye”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mart 1927, No: 2034, s.1.

³⁶⁷ Falih Rıfkı, “Lüzumlu Bir Kanun”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Kanunusani 1926, No: 1626, s.1.

³⁶⁸ Falih Rıfkı, “Memurlarımız İçin”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1925, No: 1580, s.1.

³⁶⁹ Falih Rıfkı, “Mühim Bir Mesele”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1927, No: 2136, s. 1.

³⁷⁰ Falih Rıfkı, “Taahütler Meselesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1927, No: 2021, s. 1.

³⁷¹ Falih Rıfkı, “İki Zaruri Teşkilat”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1925, No:1345, s. 1.

³⁷² Falih Rıfkı, “Hazin Bir Netice”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1928, No: 2386, s. 1.

³⁷³ Falih Rıfkı, “Bir Münakaşa”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Mart 1926, No: 1678, s. 1.

³⁷⁴ G. Tankut, **a.g.e.**, s. 45.

İmar plânının hazırlanması hakkında iki görüş belirdi. Kimi milletvekilleri plânın, sarf edilecek paradan yalnız Türk mühendislerinin faydalandırılması gerekçesiyle Türk mühendislerine yaptırılmasını savunurken, Falih Rıfkı'nın da aralarında bulunduğu çoğunluk milletvekilleri, Türk mimarlarının eksikleri olduğu, modern bir şehrin kurulması için uzmanların görüşlerinden yararlanılması gerektiği düşüncesiyle plânın yabancı uzmanlara hazırlatılması düşüncesindeydi.³⁷⁵ Yapılan tartışmalar sonucunda ikinci görüş benimsendi. 1927 yılında açılan Ankara Kent Plânı yarışmasına Alman mühendisleri J. Brix, H. Jansen ve Fransız mühendisi L. Jousseley katıldı. Mühendisler, 1927 yılı Haziran'ında Ankara'ya gelerek İsmet Paşa başkanlığındaki bir kurulla şehirde incelemeler yaptılar.³⁷⁶

Bu arada hükümet Ankara Şehremaneti'nin düşük parasal gücü, zayıf teknik ve yönetsel kapasitesi nedeniyle imar işini başaramayacağı sonucuna vardı. 28 Mayıs 1928 tarihinde 1351 sayılı yasa ile, Ankara İmar Müdürlüğü'nü kurdu. İmar Müdürlüğü Ankara'nın imarı işini üzerine aldı. Plânlamayı ve uygulamayı yöneten ayrıca Müdürlüğün karar organı olan İmar İdare Heyeti başkanlığına da Falih Rıfkı getirildi.³⁷⁷

Görevinin ilk yılı Ankara'nın imarı ile ilgili proje yarışması ve İmar Projesinin seçimi çalışmalarıyla geçti.

Ekim 1928'de Alman ve Fransız mühendisler projelerini sundular. Falih Rıfkı'nın da aralarında bulunduğu 26 kişiden oluşan yarışma jürisi ile 6 kişilik alt komisyon Jansen'in plânını Ankara İmar Plânı olarak seçti.³⁷⁸ Bu seçimde Atatürk'ün büyük etkisi oldu.³⁷⁹

Jansen plânı kamuoyuna açıkladıktan sonra plânın modern olup olmadığı konusunda tartışmalar çıktı. Falih Rıfkı, plânın geçmiş yıllardan alınan dersler göz önünde bulundurularak seçildiğini, bu nedenle en ufak ayrıntısına kadar uygulanması gerektiğini belirtti.³⁸⁰

³⁷⁵ Falih Rıfkı, “Bir Sene-i Devriye Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Nisan 1928, No: 1421, s. 1.

³⁷⁶ Falih Rıfkı, “Ankara ve Mühendisler”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1927, No: 2132, s. 1.

³⁷⁷ O. İmga, **a.g.e.**, s. 88.

³⁷⁸ Jansen Plânını kabul eden Jüri ve alt komisyon üyeleri 16 Mayıs 1929 tarihli “Hakimiyeti Milliye” Gazetesinde kamuoyuna açıklanmıştır. Bkz. **Hakimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1929, No: 2828, s. 1.

³⁷⁹ Fehmi Yavuz, **Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz**, (Ank: Güney Matbaacılık, 1952), s. 37.

³⁸⁰ Falih Rıfkı, “Plândan Sonra”, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Haziran 1929, No: 2835, s. 1.

Plânın modern olduğunu, tartışmaların kaynağının ise Jansen'in plânında imar için öngörülen sermayenin düşük tutulmasından kaynaklandığını, oysa modern bir şehir kurmanın çok da “pahalı” olmadığını savundu.³⁸¹ Plânının uygulamaya geçirildikten sonra eksiklerini de saptadı. Sayısı binleri bulan küçük memurlar için yapılacak konutların yetersiz olmasını temel eksiklik olarak gördü. Memurların hükümetten aldıkları kira yardımıyla oturulmayacak haldeki kerpiç evlere yerleştiklerine dikkat çeken Falih Rıfkı, sorunun bir an önce halledilmesini ve programının tam olarak uygulamaya geçirilmesini istedi.³⁸²

Falih Rıfkı, Jansen Plânı ile Ankara'nın çehresinin iki sene içinde tamamen değiştiği kanısındaydı. Ankara yeni mimari kültürün kaynağı olduğunu savundu.³⁸³ Bu başarının kaynağını ise “ihtisasta” gördü.³⁸⁴

23 Temmuz 1932 yılında Türkiye Büyük Millet Meclis'i tarafından kabul edilen Jansen Plânı, bütün güvence ve olumlu verilere rağmen, beklenilenin tersine sapmalara uğradı. Ankara İmar Müdürlüğü Ankara Belediyesine bağlandı.³⁸⁵ Plânlı şehirciliğin destekçisi Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölmesiyle plânlı imar Jansen Plânını dışında hareket edilmeye başlandı.³⁸⁶ 1939 yılı sonunda İmar İdare Heyetinin kararıyla plânın uygulayıcısı olan Jansen'in görevine son verilmesiyle plân tamamen çöktü.³⁸⁷

Falih Rıfkı, plânın başarısızlığını, Ankara'da kendi çıkarlarını düşünen küçük bir çevreye bağladı. Bu çevrenin her fırsatta plân fikrinin ve plânın yıkılması için çalıştığını iddia etti.³⁸⁸

Daha uygulamanın ilk yıllarında, yeşil alan olarak ayrılan ve Ankara'yı çevreleyen iki büyük tepede kaçak yerleşimler görüldü. Falih Rıfkı, bu tapusuz yerleşmelere karşı “bu iki dağ yeni Ankara'nın baştan başa bütün iddialarını ve davasını tekzip etmeğe çalışıyor.” diyerek tepki gösterdi. Buradaki yerleşimin kurulacak amele mahallesine taşınmasını istedi. Taşınmanın, “Şehrin güvenliği, sağlığı, estetik ve halk terbiyesi bakımından zorunlu”

³⁸¹ Falih Rıfkı, “Örnek Şehir”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1929, No: 2893, s. 1.

³⁸² Falih Rıfkı, “Asgari”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Mayıs 1933, No: 4242, s. 1.

³⁸³ Falih Rıfkı, “Yeni Yapı”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Temmuz 1931, No: 3606, s. 1.

³⁸⁴ Falih Rıfkı, “İhtisasa Karşı”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1931, No: 3630, s. 1.

³⁸⁵ O. İmga, **a.g.e.**, s. 89.

³⁸⁶ G. Tankut, **a.g.e.**, s. 5.

³⁸⁷ Fehmi Yavuz, **Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz**, (Ank: Güney Matbaacılık, 1952), s. 32.

³⁸⁸ Falih Rıfkı, “Yansen ve Ankara Plânı”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1931, No: 3469, s. 1.

olduğunu vurguladı.³⁸⁹ Falih Rıfkı Ankara'nın imarı konusunda gösterdiği duyarlılığı Anadolu'nun imarında da gösterdi

2.1.2.2.2. Anadolu Şehir, Kasaba ve Köylerinin İmarı

Yunan ordusu Anadolu'yu terk ettiğinde, geride yıkık köyler, yakılmış kasabalar ve harap şehirler bırakmıştı. Falih Rıfkı'ya göre, zaferin kazanılması her şeyin bittiği anlamına gelmiyordu. Aksine her şey yeni başlıyordu. Bu nedenle bir an önce “harp edebiyatını bırakıp, bu günün en büyük sorunu olan Garbi Anadolu'nun imarına” başlanmalıydı. Falih Rıfkı, kış yaklaştığı için ilk aşamada Batı Anadolu şehirleri için iane toplânmasını, I. Dünya savaşı sonrasında Fransa'nın kendi şehirleri için uyguladığı yöntemlerin incelenmesini ve Türkiye'de kullanılmasını önerdi.³⁹⁰

Savaşın bir sonucu olarak, Cumhuriyet'in Türkiye için “büyük bir inşa devri”³⁹¹ olduğunu söyleyen Falih Rıfkı, Anadolu'nun baştan başa, ilk köyünden son köyüne, ilk kasabasından son kasabasına kadar yeniden imar edilmesi gerektiğine dikkati şekti.³⁹²

Ankara'nın imarının, Ankara İmar Müdürlüğü'nün çalışmalarının bütün Anadolu belediyelerine örnek olduğunu vurguladı.³⁹³ Anadolu kentlerinin İstanbul'un ahşap yapıları yerine Ankara'nın kerpiç evleri ile yeniden inşa edilmeye başlandığına³⁹⁴ işaret eden Falih Rıfkı, tıpkı Ankara'nın imarında olduğu gibi Anadolu şehirlerinin imarında da eksiklikler olduğunu, Türkiye'de imar konusunda yasal düzenlemelerin bulunmamasını bu eksikliğin temel nedeni olduğunu belirtti. Ona göre, yasa olmaması ülkede mimarların ve bina yapanların keyfi hareket etmelerine neden oluyordu.³⁹⁵ Üstelik plânlamanın yanında bilimsel yöntemlere uyulmuyordu.³⁹⁶

Kerpiçten inşaatın Avrupalıların taşralar için uyguladığı son usul olduğunu söyleyen Falih Rıfkı, Anadolu'nun imarında kerpiç kullanılmasını uygun buldu. Zira,

³⁸⁹ Falih Rıfkı, “Tapusuz Şehir”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Teşrinievvel 1933, No: 4392, s. 1.

³⁹⁰ Falih Rıfkı, “Zaferi Tamamlayalım”, **Akşam**, 8 Eylül 1922, No: 1422, s.3.

³⁹¹ Falih Rıfkı, “Yerli El”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Kanunuevvel 1932, No: 3767, s.1.

³⁹² Falih Rıfkı, “İki Albüm”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1933, No: 4214, s. 1.

³⁹³ Falih Rıfkı, “Örnek Şehir”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1929, No: 2893, s. 1.

³⁹⁴ Falih Rıfkı, “İki Albüm”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1933, No: 4214, s. 1.

³⁹⁵ Falih Rıfkı, “Lüzumlu Bir Kanun”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Kanunusani 1926, No: 1626, s.1.

³⁹⁶ Falih Rıfkı, “Tasarruf”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1927, No: 1982, s.1.

kerpici sıkıştırmak ve kerpiç üzerine sıva vurmak özellikle tek katlı yapılar için son derece uygundu.³⁹⁷

Falih Rıfki, kentlerin yeniden imarını da tek başına yeterli bulmadı. O, aynı zamanda “bakıma” dikkati çekti. Yüzyıllardan beri Anadolu kasabaları imarsızlık değil, “bakım” işlerinin aksatılmasından dolayı da harap oluyordu.³⁹⁸

Güney Amerika gezisi sırasında, üç-dört yıl içinde kurulan Brezilya şehir ve kasabalarının modernliğine hayran kalan Falih Rıfki, şehirlerin imarında Avrupa ile birlikte “Yeni Dünyanın” da örnek alınabileceğini düşünüyordu.³⁹⁹

2.1.3. Sağlık Politikası

600 yılı aşkın bir süre hüküm süren Osmanlı İmparatorluğunda sağlık hizmetleri halka indirilememiş, ağırlıklı olarak saray ve çevresinde kalmıştı. Devlet doğrudan halkın sağlığı ile ilgilenecek örgütlenmelere sahip değildi. Bu nedenle gerek Trablusgarp Savaşı, gerek Balkan ve I. Dünya savaşları sırasında yüz binlerce asker ve sivil halk salgın hastalıklardan dolayı hayatını kaybetti. Mütareke döneminde de durum çok farklı değildi. Anadolu halkının % 50’si sıtmalıydı. 1920’de Orta Anadolu’da üç milyon trahom hastası vardı. Bu oran nüfusun % 70’ine karşılık geliyordu.⁴⁰⁰

23 Nisan 1920’de TBMM’in açılmasıyla kurulan yeni Türkiye devleti halkçılık düşüncesini daha ilk günlerden uygulamaya koydu. 3 Mayıs 1920’de kurulan İcra Vekilleri Heyeti’nde Sağlık işleri bakanlık düzeyinde örgütlendi.⁴⁰¹ Cumhuriyetin ilanından sonra Bakanlık, bir yandan salgın hastalıklarla mücadele ederken diğer yandan hekimlerin mecburi hizmetleri ile ilgili düzenlemeler yaptı. 1930 yılında sağlık hizmetleri ile ilgili

³⁹⁷ Falih Rıfki, “Yerli Yapı”, **Hakimiyeti Milliye** 7 Eylül 1931, No: 3645, s. 1.

³⁹⁸ Falih Rıfki, “Bakım”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Nisan 1929, No:2764, s.1.

³⁹⁹ Falih Rıfki, “Tekasüf Mıntıkalar”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1928, No: 2512, s. 1.

⁴⁰⁰ Orhan Özkan, “Atatürk Döneminde Sağlık Politikası”, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi**, (Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), s. 195.

⁴⁰¹ O. Özkan, **a.g.m.**, s. 196.

olarak çıkardığı “Belediye Kanunu” ve “Umumi Hıfzısıhha” kanunu ile halkın sağlık gereksinimlerini karşılamaya çalıştı.⁴⁰²

Falih Rıfki, Osmanlı Devleti’nin belirli ve düzenli bir sağlık politikası olmadığını, buna karşın Batı kaynaklı fikirlerin, ordu ile beraber tıp kurumlarına girmesi ile sağlık kurumlarının devamlı surette geliştiğini belirtti. Bu sayede doktorluğun Türk ulusuna uluslararası sahada Türkiye’ye onur veren kurumlardan biri haline geldiğini belirtti.⁴⁰³ Ancak halkın bu olanaklardan yararlanamadığına, yeni Türkiye Devleti’nin, yalnız harap ve kültürsüz, fakir ve perişan bir halk değil, ayrıca hastalıklardan “muzdarip” bir halk da devraldığını işaret etti.⁴⁰⁴ Kurtuluş savaşında ise frengi, tifüs gibi hastalıkların en az savaşlar kadar nüfusu olumsuz etkilediğini vurguladı.⁴⁰⁵

Cumhuriyet’in ilk yıllarında halkın Türk doktorları yerine yabancı doktorları tercih etmelerini eleştirdi.⁴⁰⁶ Türk doktorlarının geçimlerini bile sağlayacak kadar para kazanamadıklarını belirterek hükümetten Türk doktorlarını himaye etmesini, doktorların şan ve şerefini koruyacak tedbirleri almasını istedi.⁴⁰⁷

Yeni devletin sağlık politikasının, aynı zamanda bir nüfus politikası olduğuna da dikkati çekti. Osmanlı Devleti’nde belirli bir nüfus politikası olmadığı için cumhuriyet kurulduğu zaman Türkiye’nin nüfusunun, servetinin ve kaynaklarının bilinmediğini belirtti.⁴⁰⁸

Devletin ekonomik ve savunma güçlerini arttırmak için memleketin nüfusunu da “birkaç misli” arttırmak gerektiğini savundu. Ülkenin nüfusunu arttırmak için atılacak en büyük adım ise, plânlı bir sağlık politikası ile çocuk ölümlerini azaltmaktır.⁴⁰⁹ Falih Rıfki, bu konuda hükümetten çocuk bakımı hakkında halkı eğitecek önlemler almasını istedi.⁴¹⁰

⁴⁰² Salgın hastalıklar konusunda alınan önlemle arasında 26 Nisan 1926’da çıkarılan ve hekimlere hizmet öncesi üç ay staj yaptırmayı öngören yasa ile, 29 Mayıs 1926 yılında çıkarılan “Sıtma Savaş Yasa” larını örnek olarak gösterebiliriz. Bkz. O. Özkan, **a.g.m.**, s. 200.

⁴⁰³ Falih Rıfki, “Kongreden Sonra”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1929, No: 2945, s. 1.

⁴⁰⁴ Falih Rıfki Atay, “Büyük Eser”, **Ulus**, 16 Teşrinievvel 1938, No: 6183, s. 1.

⁴⁰⁵ Falih Rıfki Falih Rıfki, “Bir Cinayet”, **Akşam**, 29 Mart 1923, No: 1623, s. 1.

⁴⁰⁶ Falih Rıfki, “Türk Hekimliği”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Kanunusani 1929, No: 2702, s. 1.

⁴⁰⁷ Falih Rıfki, “Türk Doktorluğu”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Mart 1928, No: 1415, s. 1.

⁴⁰⁸ Falih Rıfki, “Üç Kişiyiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1927, No: 1974, s. 1.

⁴⁰⁹ Falih Rıfki, “Kudretin Muhafazası”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1927, No: 2170, s. 1.

⁴¹⁰ Falih Rıfki, “Bir Münakaşa”, Falih Rıfki, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Mart 1927, No: 2035, s. 1.

Türkiye’deki sağlık kurumların yetersizliğine de değinen Falih Rıfkı, bunda imparatorluk politikalarını sorumlu tuttu. Devralınan kurumların yetersizliğinin ve maddi olanaksızlıkların sağlık sorunlarını çözmede başlıca engel olduğunu savundu.⁴¹¹

Bütün olumsuzluklara rağmen Cumhuriyet hükümetinin esas siyasetinin, “yeni ve umumi bir hıfzısıhha siyaseti” olması gerektiğini belirtti.⁴¹² Zira, “her kuvvetli fert, devamlı çalışma ve üretim, şevkli hayat ve yıpranmayan irade, hepsi Türkiye’nin her gün en büyük hızla sıhhileşmesine” bağlıydı. Üstelik genel bir sağlık politikası, “Türkiye Devleti’nin halkçılığının ve devletçiliğinin gereği” idi.⁴¹³

2.1.4. Ekonomi Politikası

2.1.4.1. Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politika Hakkında Düşünceleri

Osmanlı İmparatorluğunu ekonomi ile hiç alakası olmayan “iptidai bir teşekkül” olarak tanımlayan Falih Rıfkı, İmparatorluğun ekonomisine gayrimüslimlerin egemen olduğunu, hakim millet sayılan Türkler’in ise ekonomide hemen hemen hiç söz sahibi bulunmadıklarını düşünüyordu.⁴¹⁴ Falih Rıfkı, “Üstünkörü taklit” olarak nitelediği Tanzimat ve onunla birlikte gelen Avrupalılaşıma politikasının ülkede millî ekonominin çökmesine neden olduğunu belirtti. “İmparatorluk bir Frenk mağazası, böyle Avrupalılaşımlar da bu mağazanın camekanı içinde gülünç mankenler” olmuştu.⁴¹⁵ Türk tüccarları ise iktisatta ve “piyasa aleminde” yabancıların “haraç-güzârları” durumuna gelmişti.⁴¹⁶

I. Dünya Savaşı’nda İttihat ve Terakki’nin uyguladığı ekonomi politikasına “Millî Ticaret” adını veren Falih Rıfkı, bu politikanın milleti aç ve çıplak bıraktığını, tekelleri ve bireylerin kişisel çıkarlarını korumaya yöneldiğini, ticaret ilkelerini ihlal ettiği için de

⁴¹¹ Falih Rıfkı, “Türk Hekimliği”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Kanunusani 1929, No: 2702, s. 1.

⁴¹² Falih Rıfkı, “Yarış ve Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel 1928, No: 2602, s. 1.

⁴¹³ Falih Rıfkı Atay, “Sıhhileşen Türkiye”, **Ulus**, 6 Teşrinisani 1936, No: 5489, s. 1.

⁴¹⁴ Falih Rıfkı, “Bir Meclis, Bir Program”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Mart 1927, No: 2044, s. 1.

⁴¹⁵ Falih Rıfkı, “İktisat Misakı”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1930, No: 3056, s. 1.

⁴¹⁶ Falih Rıfkı, “Emniyet Meselesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1927, No: 2110, s. 1.

ülkeye zarar verdiğini söyleyerek eleştirdi. Ticari alanları Türklere açmasına karşın Türk tüccarlarının yabancıların kuklası olmasını önleyemediğini, bu politikadan kazançlı çıkanların yine Hristiyanlar olduğunu,⁴¹⁷ ve sonuçta tüccarlığı sanat edinen Türklerin mahvolduğunu savundu.⁴¹⁸

Mütareke döneminde ise ekonomik alanda Türklerin hemen hemen tamamen yok olduğunu, Türk ticaretinin çöktüğünü belirten Falih Rıfkı, bu çöküşe neden olarak savaş yıllarında uygulanan devletçi politikanın kötüye kullanılmasını gösterdi.⁴¹⁹

Falih Rıfkı bu alt yapıya azalan nüfusun da eklenmesinin Milli Mücadele Dönemi'ni olumsuz etkilediğine⁴²⁰ yeni Türkiye Devleti'nin de bu ekonomik yapı üzerinde temellendirildiğine dikkati çekti.⁴²¹

2.1.4.2. Yeni Türkiye Devleti'nin Ekonomi Politikası

26 Ağustos 1922'de Türk ordularının taarruzu ile başlayan büyük savaş, 30 Ağustos da Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Meydan Muharebesi ile zaferle sonuçlandı. Yenildiğini anlayarak dağılan Yunan ordusunu izleyen Türk ordusu, 9 Eylül'de İzmir'e girdi. Anadolu'nun işgal altındaki yöreleri birer birer düşmandan arındırılırken Falih Rıfkı, askeri zaferi kazanan yeni Türkiye Devleti'nin ekonomik zaferi de kazanması gerektiğine işaret etti. Zira Anadolu, uzun süren savaşlar sonrası yanmış, yıkılmıştı. Bazı yerlerde halk çiğ buğday yiyerek yaşıyordu. Ülkede var olan ticaret ve sanayi potansiyeli büyük ölçüde yok olmuştu.⁴²²

Falih Rıfkı böylesi bir ortamda atılacak ilk adımın Anadolu halkını giydirmekten, doyurmaktan ve barındırmaktan geçtiğini belirtti. Anadolu'da açlığın ve sefaletin önlenmesini istedi. Hatta kış koşullarına dikkati çekerek, kayıtsızlık yüzünden Batı Anadolu'da "bir tek Türk soğuktan ve açlıktan ölürse, zafer neşesi bize haram olur" diyerek

⁴¹⁷ Falih Rıfkı, "Vahim İhtilatlar Karşı", **Akşam** 24 Mayıs 1924, No: 2021, s. 1.

⁴¹⁸ Falih Rıfkı, "Kazanççılık", **Hakimiyeti Milliye**, 14 Kanunusani 1931, No: 3415, s. 1.

⁴¹⁹ Falih Rıfkı, "Hükümet Haricinde", **Akşam**, 12 Kanunusani 1924, No: 1892, s. 3.

⁴²⁰ Falih Rıfkı, "İstanbul ve İstanbullular", **Akşam**, 18 Şubat 1923, No: 1584, s. 3.

⁴²¹ Falih Rıfkı, "Müthiş Olması Lazım Gelen Bir Rakam", **Akşam**, 23 Şubat 1922, No: 1589, s. 1.

⁴²² Falih Rıfkı, "İzmir'den Bursa'ya", **Akşam**, 10 Teşrinievvel 1922, No: 1454, s. 1.

bir yandan İstanbulluları yardıma çağırды,⁴²³ öte yandan ekonominin Türkleştirilmesini istedi.⁴²⁴

Falih Rıfki'ya göre, yapılacak barış milletin bütün sorunları çözmüş olmayacaktır. Barış sadece “çalışma ve hayat imkânı” vermekteydi.⁴²⁵ Barıştan sonra Türk ulusunu bekleyen yeni görev ekonomiyi kendi eline alarak ülkeyi kalkındırmaktı.⁴²⁶

Lozan Anlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye'de “Milli İktisat Devri”nin başladığına işaret eden Falih Rıfki, Ulusal ekoominin amaçlarını şöyle sıraladı:

“ Hedef, Türk milletinin iktisadi kalkınmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için ekonomik gelişme Türk teşebbüsüne dayanacaktır. Fakat iktisat kanunları dışına çıkılarak Türk müteşebbisleri arasında ayırım gözetilmeyecektir. Milyoner Türkler yetiştirilecektir. Fakat yetişen milyonerlere gıpta ile bakılmakla beraber kıskançlık olmayacaktır. Bu kazançta kimsenin payı olmayacaktır. Çünkü bu kişiler eski usul kapitülasyonlarıyla ve ya inhisarcılıkla zengin olmayacaktır. Hristiyan veya Türk, ecnebi veya yerli hangi sermaye ile taahhüde girişilirse bu taahhüde sadık kalınacaktır. Memlekete gelen hiçbir sermaye ürkmeyecektir. Kendi paramızla memleketi kurtaramayız; onun için bize yardım eden sermayeyi seveceğiz. Ona karşı taahhütte bulunduğumuz zaman samimi olacağız. Yabancı sermayeye karşı avam feribane mantıklara uyarak tecavüzde bulunan olursa karşısında cumhuriyet kuvvetlerini bulacaktır. Eski çeşit boykotu aklımıza bile getirmeyeceğiz. Namus karane kazanç ve namus karane sermaye fikri hakim olacaktır. Hükümet Türk teşebbüsünü himaye edecek fakat hiçbir zaman devletin kanunlarından istifade etmek hakkını verdiğimiz ecnebi veya Hristiyan teşebbüslerine karşı hiç kimse tecavüz edemeyecek, cizye almayı aklına bile getiremeyecektir.”⁴²⁷

Falih Rıfki, “refah ve zenginlik arayan Türklerin devlet kapısına girmek yerine “serbest hayata” yönelmelerini daha gerçekçi buldu.⁴²⁸ Zira Rumların göç etmesi nedeniyle

⁴²³ Falih Rıfki, “İstanbul’u Davet”, **Akşam**, 22 Teşrinievvel 1922, No: 1466, s. 3.

⁴²⁴ Falih Rıfki, “İzmir’den Bursa’ya”, **Akşam**, 10 Teşrinievvel 1922, No: 1454, s. 1.

⁴²⁵ Falih Rıfki, “Bir Tarihçe”, **Akşam**, 31 Mart 1923, No: 1625, s. 1.

⁴²⁶ Falih Rıfki, “Gençliğe Yeni İstikametler”, **Akşam**, 28 Teşrinievvel 1922, No: 1472, s. 3.

⁴²⁷ Falih Rıfki, “Vahim İhtilatlara Karşı”, **Akşam** 24 Mayıs 1924, No: 2021, s. 1.

⁴²⁸ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 12 Haziran 1923, No: 1695, s. 3.

Batı Anadolu'nun bütün kaynakları Türk girişimine açılacaktı. Türkiye'nin ham serveti onları işletecek Türk ellerini bekliyordu. Her Türk bir İngiliz gibi olmak istemeli, ancak bir İngiliz gibi olmak için önce Türkiye'nin İngiltere gibi olmasına çalışmalıydı.⁴²⁹

Devletin ekonomi politikası oluşturulurken, ülkenin iktisadi şartları göz önünde bulundurulması gerektiğine inanan⁴³⁰ Falih Rıfkı, ekonomi politikaları içinde bütçeye özel bir önem verdi. Uluslararası alanda, devletlerle mali anlaşmalarda serbest kalmak ve gücünü hissettirmek için sağlam bir bütçenin gerekliliğine işaret etti.⁴³¹ Batılı tarzda yapılan ilk cumhuriyet bütçesi olarak 1924 bütçesini gösterdi. Cumhuriyet'in bütçe konusunda büyük bir yenilik getirdiğini, bu çerçevede eski zihniyeti değiştirdiğini, denk bütçe uygulamasını başlattığını, ülkeden topladığı geliri yine ülke için harcamanın yolunu açtığını vurguladı.⁴³²

Türk köylüsünün sorunlarına da eğildi. Anadolu'nun âşar vergisi altında yüzyıllardır ezildiğine dikkati çekti. "Halk hükümeti meclisi"nden âşarı kaldırmasını istedi.⁴³³ Nitekim âşar vergisinin kaldırılmasından sonra da bu adımın "içtimai, siyasi ve iktisadi iz bırakacak bir eser olduğunu" vurguladı.⁴³⁴

Falih Rıfkı, Türkiye'nin kalkınmasını Türk köylüsünün alım gücünün arttırılmasına ve Türk köyünün pazarlaştırılmasına bağladı. Ona göre "Türk köylüsü ihtiyaçsız ve Türk köyü kazançsız kaldıkça, Türkiye'yi istenilen şekilde ve hızda ilerletmek, zenginleştirmek ve kuvvetlendirmek" imkanı yoktu.⁴³⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'deki ziraat yöntemlerinin çok geri olduğunu ve ilerletilmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte,⁴³⁶ hükümetin makineleşmek amacıyla koyduğu gümrük resmi muafiyetinin bazılarınca suiistimal edilmesini eleştirdi. Hükümete "işî sıkı tutmasını"⁴³⁷ önerdi. "Halk bilmemek

⁴²⁹ Falih Rıfkı, "Günün Fıkrası", **Akşam**, 23 Mayıs 1923, No: 1675, s. 3.

⁴³⁰ Falih Rıfkı, "Ali İktisat", **Hakimiyeti Milliye**, 3 Mart 1928, No: 2391, s. 1.

⁴³¹ Falih Rıfkı, "Ankara İstihfaf Edilemez", **Akşam**, 5 Kanunusani 1924, No: 1895, s. 3.

⁴³² Falih Rıfkı, "1928 Bütçesi", **Hakimiyeti Milliye**, 17 Nisan 1928, No: 2434, s. 1.

⁴³³ Falih Rıfkı, "Bayabad Yolunda", **Akşam**, 26 Ağustos 1923, No: 1767, s. 3.

⁴³⁴ Falih Rıfkı, "Yeni Ruh", **Hakimiyeti Milliye**, 19 Şubat 1925, No: 1354, s. 1.

⁴³⁵ Falih Rıfkı, "Yeni Vekaletler", **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1932, No: 3764, s. 1.

⁴³⁶ Falih Rıfkı, "Odalar Kongresi", **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1927, No: 2006, s. 1.

⁴³⁷ Falih Rıfkı, "Muafiyetler Münakaşası", **Hakimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1928, No: 2431, s. 1.

yüzünden arpa buğday gibi kuru tarım yapıyor” diyerek sulamanın yaygınlaştırılmasını, böylece ürün çeşitliliğinin sağlanmasını istedi.⁴³⁸

Vergi konusunda son derece duyarlı idi. Bu konuda “Osmanlıdan devralınan ekonominin ve ülke koşullarının göz önünde tutulması gerektiğine, ülke ihtiyaçlarını karşılamak için milyonlarca liraya gereksinim olduğuna işaret etti. Bu nedenle vergilerin düzenlemesinde “belirli bir amaca mutlaka ulaşmak için her fedakârlığı kabul etmek” gerektiğini⁴³⁹ savundu. Dışarıdan borç alınamayacağı için vergiye başvurma doğa olduğunu dile getirdi.⁴⁴⁰ Vergi mükellefiyetini angarya gibi gören ya da gösteren kesimleri eleştirdi.⁴⁴¹

Bu dönemde Falih Rıfkı hayat pahalılığı konusunda hükümete bazı önerilerde bulundu. Ülke ekonomisinin yeni yeni toparlandığı 1920’li yılların ikinci yarısında hayat pahalılığı büyük bir sorundu. Falih Rıfkı, “Halkçı Cumhuriyet hükümetinin, sadece tüccarları gözeterek halkın ezilmesine göz yumamayacağını” belirterek, hükümetin “mecburi ihtiyaçların fiyatlarını denetlenmesini” istedi.⁴⁴² Hayat pahalılığının en büyük nedeni olarak “suiistimalleri ve kaçakçılığı” göstererek, hükümetten önlemler almasını istedi.⁴⁴³

Falih Rıfkı, cumhuriyetin ilk yıllarında memurların sorunlarına sık sık eğildi. Memurların hayatlarının ve maaşlarının Türkiye’de ilk kez Cumhuriyet idaresinde güvence altına alındığına,⁴⁴⁴ Cumhuriyetle birlikte “Türkiye’de ilk defa memur maaşlarındaki karışıklıklara son verildiğine dikkati çekti.⁴⁴⁵ Barem Kanunu ile memurların emeklilik haklarının güvenceye alındığına işaret etti.⁴⁴⁶

Ekonomide milli ve yabancı sermaye konusunda çok hassas davrandı. “Milli sermayenin himaye edilmesi gerektiği” inancında olmakla birlikte, İttihat ve Terakki’nin uygulamalarından ders alınması, korumanın ekonomide rekabeti ortadan kaldırmasına izin

⁴³⁸ Falih Rıfkı, “Anadolu Yaylasının Izdırabı”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Temmuz 1928, No: 2522, s. 1.

⁴³⁹ Falih Rıfkı, “Yeni Meselemiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Kanunuevvel 1925, No: 1600, s. 1.

⁴⁴⁰ Falih Rıfkı, “Unutulan Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Haziran 1926, No: 1778, s. 1.

⁴⁴¹ Falih Rıfkı, “Barem ve Sayım”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Nisan 1929, No: 2800, s. 1.

⁴⁴² Falih Rıfkı, “Bahallık”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.

⁴⁴³ Falih Rıfkı, “Kaçakçılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Kanunusani 1927, No: 1976, s. 1.

⁴⁴⁴ Falih Rıfkı, “Emniyet Noktaları”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1932, No: 3803, s. 1.

⁴⁴⁵ Falih Rıfkı, “Maaşlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Şubat 1928, No: 2389, s. 1.

⁴⁴⁶ Falih Rıfkı, “Nifak Kanunları”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1930 No: 3110, s. 1.

verilmemesi gerektiğini savundu.⁴⁴⁷ “Yabancı sermayenin düşmanı olmadığını”⁴⁴⁸ belirten Falih Rıfkı, bu konuda geçmişten ders alınmasını istedi. Bununla birlikte yabancı sermaye olmadan ülkenin kalkınamayacağını, bu sermayenin alınabilmesi için yabancılara kimi hak ve ayrıcalıklar verilebileceğini savunanları da “Türk inkılabının anlamını bir türlü anlayamayan kişiler” olarak değerlendirdi.⁴⁴⁹ Kayıtsız şartsız Türkiye’nin hakimiyetini tanımayan devletlerden ve şirketlerden yardım alınamayacağını savundu.⁴⁵⁰ Yaşamak ve gelişmek için “Avrupa’nın yardımına muhtaç olduğumuz düşüncesinin artık kafalardan silinmesi gerektiğini” belirtti.⁴⁵¹

Cumhuriyet kurulana kadar, Anadolu’nun ithâlât ve ihracatının, küçük sanayinin hatta köy bakkallığının bile gayrimüslim tüccarlarının elinde olduğuna dikkati çeken Falih Rıfkı, Cumhuriyetin ilanı ile “Anadolu’yu sömüren bu şebekenin ortadan kalktığını,”⁴⁵² atılacak adımlarla Türkiye’de ithâlât ve ihracatın geliştirilebileceğini, bunun için kaliteye önem verilmesi gerektiğini savundu. Ona göre Türk malları, ancak kaliteli hale getirilirse dünya pazarında diğer devletlerin mallarıyla rekabet edebilirdi.⁴⁵³ Hükümetten Türk mallarının kalitesinin arttırmak için Brezilya’da olduğu gibi ürünlerin ıslahını sağlamasını ve kalitesini arttırmaya yönelik enstitüleri kurmasını istedi.⁴⁵⁴

Türk ihracat ve ithâlâtının geliştirilmesinde propagandanın da etkili olacağı kanısındaydı. Türkiye’nin dünya da kendi propagandasını en az yapan devletler arasında kaldığına işaret etti. Türkiye bu konuda yeterince çaba sarf etmezken⁴⁵⁵ Lozan anlaşmasından sonra başta Yunanistan olmak üzere İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin Türkiye’nin uluslararası pazarlarda yer bulmaması için asılsız propagandalar yaptıklarına işaret etti.⁴⁵⁶

1920’li yılların sonunda dünya ciddi bir ekonomik bunalımla yüz yüze geldi. 1929’da Amerika’da başlayan bunalım kısa sürede tüm ülkeleri etkisi altına aldı. Kriz

⁴⁴⁷ Falih Rıfkı, “Milli Sermaye”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Eylül 1926, No: 1869, s. 1.

⁴⁴⁸ Falih Rıfkı, “Muvaffakiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Kanunusani 1927, No: 2001, s. 1.

⁴⁴⁹ Falih Rıfkı, “Esaslı Bir Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926, No: 1728, s. 1.

⁴⁵⁰ Falih Rıfkı, “Ecneblerle Mukaveleler”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1928, No: 2509, s. 1.

⁴⁵¹ Falih Rıfkı, “Emniyet Tezi”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930, No: 3269, s. 1.

⁴⁵² Falih Rıfkı, “Odalar Kongresi”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1927, No: 2006, s. 1.

⁴⁵³ Falih Rıfkı, “Dünkü Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1927, No: 2002, s. 1.

⁴⁵⁴ Falih Rıfkı, “Türkiye Ticareti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Teşrinisani 1927, No: 2281, s. 1.

⁴⁵⁵ Falih Rıfkı, “Güzel Bir Tecrübe”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1926, No: 1854, s. 1.

⁴⁵⁶ Falih Rıfkı, “Aynı Propaganda”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.

Türkiye’yi de olumsuz etkiledi. Kurulan Serbest Cumhuriyet Partisi’nin CHP’nin ekonomik uygulamalarını eleştirmesi, CHP yöneticilerinde oluşan, halkın refahını arttırmak için ekonomide yeni bir atılıma ihtiyaç olduğu düşüncesi, devletçiliğin sistemli olarak Türkiye’de yerleştirilmesi sonucunu doğurdu.⁴⁵⁷

Bu süreçte Falih Rıfkı, Hakimiyeti Milliye Gazetesinde “Milli ve Müstakil İktisat yeni gayemizdir. Milli ve müstakil iktisatta ana esaslardan biri yeni cihazlar, yeni teknik ve inşadır. İkinci unsur bütün Türk milletini milli müstakil iktisat prensiplerine inandırmak, bu prensiplerin hakikatleşmesinde bütün Türk milletinin el birliğini sağlamaktır. Memleketin cihazlanması, teknikleşmesi ve inşa, devletin ve hükümetin vazifesidir”⁴⁵⁸ diyerek devletçi ekonomiye geçişte hükümetin ekonomi politikasına destek verdi.

Bütün Avrupa’da, hatta İngiltere’de bile liberalizmin öldüğünü savundu.⁴⁵⁹ Liberalizmi savunan Serbest Cumhuriyet Partisi’nin, CHP’nin ekonomi politikasına yönelttiği eleştirilerin “körü körüne muhalifliği sanat edinmesinden” kaynaklandığını savundu.⁴⁶⁰

Dünya bunalımı karşısında “devletin iktisadi teşebbüsleri başaramayacağı ve devletin iktisadi teşekküllere karışamayacağı düşüncesinin ortadan kalktığını vurguladı.⁴⁶¹ Sanayisi henüz yeterince gelişmemiş olan Türkiye’nin ekonomik bunalımdan daha az etkilendiğine işaret etti. Ancak Türkiye’nin de az çok uluslararası pazarlara bağlandığını belirterek, halktan hükümetin aldığı önlemleri desteklemesini istedi.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, (İstanbul: İmge Kitabevi, 2002), s. 90.

⁴⁵⁸ Falih Rıfkı, “Bir Tecrübe Yapalım”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1032, No: 3925, s. 1.

⁴⁵⁹ Falih Rıfkı, “Bütçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932, No: 3927, s. 1.

⁴⁶⁰ Falih Rıfkı, “Aşar”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunuevvel 1930, No: 3396, s. 1.

⁴⁶¹ Falih Rıfkı, “Şahıs ve Amme”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1932, No: 3948, s. 1.

⁴⁶² Falih Rıfkı, “Buhran Hazırlığı”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Kanunusani 1931, No: 3423, s. 1.

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İZLEDİĞİ DIŞ POLİTİKA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.2.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası(1923-1938)

2.2.1.1. Türk Dış Politikasının Temelleri

Yeni Türkiye Devleti gerek savaş gerekse barış döneminde uygulamaya koyduğu dış politika ilkelerinde Misak-ı Milli'yi temel almıştır. Erzurum Kongresinde hazırlanmaya başlanan,⁴⁶³ Sivas Kongresi'nde geliştirilen⁴⁶⁴ ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da son şekli verilen Misak-ı Milli (Ulusal And) metni 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'da 28 Ocakta kabul edilmiş ve 17 Şubat 1920'de iç ve dış kamuoyuna ilan edilmiştir.⁴⁶⁵

Giriş kısmından başka altı maddeden oluşan Misak-ı Milli, Milli Mücadelenin amacını ortaya koyarken dış politika ile ilgili de hükümler içeriyordu. Mondros Mütarekesi'nde tespit edilen sınırların içinde “Osmanlı-İslam” çoğunluğu ile meskun yerler ayrılmaz bir bütün olarak kabul ediliyor, bu hattın dışında kalan topraklarında halkın serbest oyu öngörülüyordu (Mad. 1). Daha önce halkın serbest oyu ile ana vatana katılmayı kabul etmiş bulunan Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum) için gerekirse halk oylaması yapılacaktı (Mad. 2). Batı Trakya'nın hukuki statüsü bölge halkının serbest oyu ile belirlenecek (Mad. 3), müttefik devletlerle düşmanları arasında yapılan anlaşmalar gereğince azınlıkların hakları, civar ülkelerde bulunan Müslüman halkın da aynı haklardan faydalanması şartıyla, güvenceye alınıp desteklenecekti. (Mad. 5). Son madde ise tam bağımsızlığı sağlamayacak bir barışın kabul edilmeyeceğini öngörüyordu (Mad. 6).⁴⁶⁶

Falih Rıfki, Misak-ı Milli'yi Türk dış politikasının oluşumunu sağlayan temel belge olarak gördü. Daha Milli Mücadele döneminde Akşam gazetesinde “Şarkta akit edilecek

⁴⁶³ Erzurum Kongresi ve alınan kararlar için bkz. Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadele'de Erzurum**, (Ankara: T.C. Ziraat Bankası Yayınları, 1946).

⁴⁶⁴ Sivas Kongresi ve alınan kararlar için bkz. Kemal Arıburnu, **Sivas Kongresi**, (Ankara: AAM, 200).

⁴⁶⁵ Ş. Turan, **a.g.e.**, s. 152.

⁴⁶⁶ **Nutuk**, s. 196,

sulhun ismi ancak Misak-ı Milli'ye dayanan Türk sulhudur. Türklerin memleketinde Türklerden başka hiçbir milletin sulhu akdedilemez. Böyle bir sulhu akdedebilmek için evvela Türk mukavemetini ortadan kaldırmak lazımdır”⁴⁶⁷ diyerek bu görüşünü ortaya koymuştu. Misak-ı Milli'nin, Türkiye'nin sınırlarını çizen bir belge olmakla birlikte, milli sınırları dışındaki topraklarda gözünün olmadığını da ortaya koyduğunu, böylece Türkiye'nin emperyalist bir politika gütmeyeceğini de belirtti.⁴⁶⁸

Falih Rıfki, Misak-ı Milli'ye dayanan Türk dış politikasının “millilik, barışçılık ve eşitlik” prensipleri üzerinde sıkça durdu. Yeni Türkiye Devleti'nin dış politikasının temellerinden birinin Misak-ı Milli ve Lozan anlaşmasına vücut veren “Türkiye Türklerindir” ilkesi olduğuna ve Türkiye ile anlaşma yapmak isteyen devletlerin kayıtsız koşulsuz öncelikle bu ulusal ilkeyi kabul etmek zorunda olduklarını vurguladı.⁴⁶⁹

Falih Rıfki Türk dış politikasında Cumhuriyetle yapısal ve düşünsel iki temel değişikliğin yaşandığını düşünüyordu. İlk Osmanlı devletinde Hariciye Nezaretine önem verilmemesi ve yeterli bütçe ayrılmamasına karşın, cumhuriyetle birlikte tüm güçlülere rağmen dış politikanın belirlendiği vekalet ve teşkilata bütçeden önemli bir pay ayrılması ve dış işleri örgütünün yeniden kurulmasıydı.⁴⁷⁰

İkincisi ise, Osmanlı hariciyesi “gayesini satan adam yetiştirmekten başka bir şey yapmamasına” karşın Cumhuriyetle birlikte yaşanan zihniyet değişimi idi. Cumhuriyetle birlikte; “muharebeleri ultiमतolardan öğrenen, ittifakları savaş ilanlarıyla duyan, sulh muahedelerindeki hünerleri galiplik müsveddelerini Türkçe'ye iyi tercüme etmekten ibaret meziyetlere sahip diplomatlarla dolu olan dış politika kurumu” yeniden örgütlenmişti.⁴⁷¹

Türkiye'nin dış politikasının düşünsel olarak da yedi asırlık Osmanlı Devleti dış politikasının tam karşıtı olduğunu düşünen Falih Rıfki, bu farklılığın temelini Mustafa Kemal tarafından atılan “Yurtta sulh, Cihanda sulh”, ilkesi olduğunu savundu.⁴⁷²

“Bu sene değil 100 sene harp istemeyiz” diyen Falih Rıfki, Yeni Türkiye'nin dış politikada barışı sürdürmek için bir takım önlemler aldığını bu tedbirlerin en önemlisinin

⁴⁶⁷ Falih Rıfki, “Konstantin Bunu Biliyor”, **Akşam**, 7 Ağustos 1922, No: 1390, s. 3.

⁴⁶⁸ Falih Rıfki Atay, “Temel Taşı”, **Ulus**, 20 Haziran 1951, No: 10770, s. 1, 3.

⁴⁶⁹ Falih Rıfki, “Esaslı Bir Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926, No: 1728, s. 1.

⁴⁷⁰ Falih Rıfki, “Bir Bütçe Mukavelesi”, **Akşam**, 23 Mart 1924, No: 1962, s. 3.

⁴⁷¹ Falih Rıfki, “Sefir Müşkilatı”, **Akşam**, 17 Temmuz 1924, No: 2072, s. 3.

⁴⁷² Falih Rıfki, “Tevfik Rüştü”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Şubat 1934, No: 4517, s. 1.

“milletler arasındaki eski acı hatıraları uyanık tutmak ve kin edebiyatı yapmak emelini gütmemek” olduğunu vurguladı.⁴⁷³ Bu çerçevede “Türkiye’nin dış siyasetinde taarruz ve emperyalizm unsurlarından hiç birinin olmadığına” dikkati çeken yazar, Türkiye’nin menfaatini kimsenin zararında, özellikle komşularının zararında aramadığını dile getirdi,⁴⁷⁴ Türkiye’nin bu politikasını Lozan’dan sonra imzaladığı anlaşmalarla uygulamada da kanıtladığını savundu.⁴⁷⁵

Cumhuriyet’in dış politikasının temel ilkesinin, dürüst bir barış politikası olduğunu dile getiren Falih Rıfkı, “...bu politikanın bir taraftan milli istiklal, diğer taraftan milletler arasında eşitlik ilkelerine dayandığını” vurguladı.⁴⁷⁶ Türk ulusunun “savaş istemediğine ancak, “istiklalin bir milletin namusu olduğunu göz önünde tutarak”, bunun için gerekirse savaşı göze alabileceğine de dikkati çekti.⁴⁷⁷ Diğer bir deyişle Türk ulusu, bağımsızlığı tehlikeye düştüğü an kayıtsız şartsız hakimiyetini korumak için Mütareke Döneminde yaptığı gibi savaştan çekinmeyecekti.⁴⁷⁸

Falih Rıfkı’ya göre Türkiye’nin barışçı politikasının, uluslararası ilişkilerde ikinci esası eşitlik ilkesiydi. Bu esasın Avrupa devletlerince kabul edilmesini zorunlu gördü.⁴⁷⁹ I. Dünya Savaşı sonrasında, yeni dünya düzeninin kurulamamasının en büyük nedeninin de uluslararası kuruluşların üyeleri arasında ayırım yapmasından kaynaklandığını savundu.⁴⁸⁰ “Eski Hegemonyalar, istilalar ve istismarlar devrinin geçmiş olduğuna dünyanın artık inanması gerektiğini”⁴⁸¹ belirtti. Uluslararası anlaşmalarda dayatmanın bir işe yaramadığı görülmeli, bu anlaşmalara taraf olan bütün devletlerin yararı gözetilmeliydi.⁴⁸² Bu çerçevede Türkiye’nin, “milletleri muhtelif karargahlara ayıran eski itilafların her zaman aleyhinde”⁴⁸³ olduğunu da vurguladı.

⁴⁷³ Falih Rıfkı, “Ankara Teması”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mart 1930, No: 3110, s. 1.

⁴⁷⁴ Falih Rıfkı, “Fransa ile”, **Ulus**, 8 Teşrinisani 1934, No: 4774, s. 1.

⁴⁷⁵ Falih Rıfkı, “Yazık Tan’a”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1932, No: 3901, s. 1.

⁴⁷⁶ Falih Rıfkı, “Harici Politikamız”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1933, No: 4368, s. 1.

⁴⁷⁷ Falih Rıfkı, “Ayıp Şey”, **Akşam**, 4 Haziran 1924, No: 2032, s. 3.

⁴⁷⁸ Falih Rıfkı, “Harp”, **Akşam**, 2 Haziran 1924, No: 2030, s. 3.

⁴⁷⁹ Falih Rıfkı, “İtalyan Cevabı”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1930, No: 3252, s. 1.

⁴⁸⁰ Falih Rıfkı, “Bir Tekamül”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932, No: 3813, s. 1.

⁴⁸¹ Falih Rıfkı, “Bir Tek Yol”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Şubat 1932, No: 3806, s. 1.

⁴⁸² Falih Rıfkı, “Muşonof Hazretleri”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Kanunuevvel 1931, No: 3731, s. 1.

⁴⁸³ Falih Rıfkı, “Bulgaristan’da Ne Yaptık?”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1933, No: 4380, s. 1.

Falih Rıfki, Türkiye'nin batılı devletlerle ilişkilerinde en büyük sorumluluğun Avrupalı devletlere düştüğü kanısındaydı. Avrupalı devletler Türkiye ile ilgili eski düşünüş ve önyargılarını değiştirmeli,⁴⁸⁴ Türkiye'nin benimsediği gibi "muhabatı olduğu devletin iç işlerine karışmamayı"⁴⁸⁵ ilke edinmeliydi.

Türkiye'nin benimsediği dış politika ilkelerinin anlaşılması, yayılması ve savunulmasında basına da görev düştüğü kanısındaydı. Bu nedenle yabancı basında Türkiye ile ilgili çıkan haberlerin kamuoyuna aktarılmasında dikkatli olunmasını istedi. Askerlik gibi, dış siyasetin de gazetecilik ve politikacılığın "fantezilerine tahammül edemeyeceğini" vurguladı. Dış politikanın "istihbarat gazeteciliği" konusu olmaktan kurtarılması gerektiğini savundu.⁴⁸⁶

Kemalizm'in dış politikasını "Kemalist Sulh" olarak adlandıran Falih Rıfki, bu politikanın Türkiye için büyük bir kazanım olduğunu vurguladı. Dış siyasette milli birliği gözeten ve dış siyaseti hükümetlerin "heves ve ihtiras oyuncağı olmaktan kurtaran"⁴⁸⁷ "Kemalist Sulh", Balkanlar ve Yakındoğu için nasıl bir dönüm noktası ise memleket için yeni bir saadet çağına da başlangıcı olmuştu.⁴⁸⁸

2.2.1.2. Lozan Anlaşması'na Bakışı

Savaşın kazanılmasının ardından toplanan Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sürerken Lozan'da bir konferans toplanmasına karar verildi. Konferansın bir tarafında Türkiye, diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya bulunacaktı. Bunlardan başka konferansa Türkiye'nin isteğiyle Rusya, Ukrayna ve Gürcistan da davet edildi. Konferans 20 Kasım 1922'de başladı. Kapitülasyonlar ve boğazlar nedeniyle 4 Şubat 1923'te kesilen görüşmeler, 23 Nisan 1923'te tekrar başladı.⁴⁸⁹ Türkiye'yi İsmet Paşa'nın temsil ettiği konferans sonunda 24

⁴⁸⁴ Falih Rıfki, "Üç Fransa", **Hakimiyeti Milliye**, 14 Haziran 1928, No: 2488, s. 1.

⁴⁸⁵ Falih Rıfki, "Çin Harbi", **Hakimiyeti Milliye**, 8 Şubat 1932, No: 3799, s. 1.

⁴⁸⁶ Falih Rıfki, "Nazik Bir Mesele", **Hakimiyeti Milliye**, 26 Nisan 1926, No: 1625, s. 1.

⁴⁸⁷ Falih Rıfki, "Her Davanın Başı", **Hakimiyeti Milliye**, 7 Haziran 1932, No: 3912, s. 1.

⁴⁸⁸ Falih Rıfki Atay, "Kemalist Sulh", **Ulus**, 1 Kanunuevvel 1936, No: 5514, s. 1.

⁴⁸⁹ M. Gönübol-Sar, **a.g.e.**, s. 43.

Temmuz 1923'te Lozan anlaşması ve bu anlaşmaya ek olarak yedi sözleşme imzalandı.⁴⁹⁰ Ancak bu süreç Türk iç politikasında önemli tartışmalara sahne olarak oldukça sancılı geçti.

Büyük Millet Meclisi'ndeki muhalifler, İsmet Paşa'ya yönelik çeşitli eleştirilerde bulundular. 27 Şubat 1923'te gizli oturumda başlayan bu eleştiriler 6 Mart 1923'e kadar sürdü. Eleştiriler Lozan'da bir barış imzalanacak durumda iken İsmet Paşa'nın buna yanaşmayıp, anlaşmayı imzalamadığı noktasında toplandı.⁴⁹¹ Lozan'ın ikinci evresi başladığında da bu eleştiriler sürdü. Ayrıca İsmet Paşa Lozan'da iken Başvekil Rauf Bey arasında ciddi bir anlaşmazlık çıktı. İsmet Paşa, hazırlanmakta olan anlaşmanın elde edilebilecek en iyi koşulları kapsadığına inanarak, Karaağaç'ın onarım bedeli olarak Türkiye'ye verilmesini kabul ederken, Rauf Bey'in bu düşüncenin karşısına olması konferansın gidişini etkileyecek ciddi bir gerginliğe neden oldu. Gerginlik ancak Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girmesiyle son buldu ve anlaşma imzalanabildi.⁴⁹²

Falih Rıfkı konferansın başlangıcından barış anlaşmasının imzalanmasına dek geçen süreçte düşüncelerini kamuoyu ile paylaştı. Özellikle konferansın 4 Şubatta kesilmesinden sonraki süreci değerlendirdi. Zira bu dönemde Falih Rıfkı, Trablusgarp Savaşı'ndan beri memleketin ateş içinde yandığına dikkati çekerek bir an önce Türk halkının barışa kavuşma isteğini dile getirdi. Ancak önerilecek her barışa karşı, "olur" cevabı vermenin yanlış olduğuna dikkati çekerek Lozan'da beklediği barışın niteliğini şöyle belirtti:⁴⁹³

"Biz teneffüs etmek istiyoruz, boğulmak istemiyoruz. Ancak istediğimiz bizi teneffüs ettirecek bir sulhtur. Yunanlılar bize mavi-beyaz bir sulh kabul ettirmek istediler, onun ismi de sulhtu. Biz kırmızı beyaz bir sulh istiyoruz. Memleketimiz malikane değil, mülk olmalıdır. Eğer böyle olmayacaksa bizim için harbin sulhtan ne farkı olabilir? Ölümden korkmak için hayat cazibeli olmalıdır. Fırtınalı deniz tehlikelidir, fakat yaklaştığımız sahil daha tehlikeli ise, gemimizin burnunu tekrar fırtınalı enginlere doğru çevirmekten başka ne

⁴⁹⁰ Lozan Barış Konferansı için bkz. Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993); Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, (Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1943); **İsmet İnönü Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleyişleri**, (Hazırlayan: İlhan Turan), (Ankara: AAM Yayınları, 2003).

⁴⁹¹ **Nutuk**, s. 400.

⁴⁹² **Nutuk**, s. 403.

⁴⁹³ Falih Rıfkı, "Harp ve Sulh", **Akşam**, 16 Teşrinisani 1922, No: 1491, s. 3

yapabiliriz? Daha iyi bir sahile varmak için bu tehlikeli azimetten başka bir çare var mıdır? Biz yaşamak istiyoruz. Ve bu ihtiyaç bizde o kadar şiddetlidir ki Türk milletine hayat imkanını bahşeden bir sulhun kucağına herkesten evvel biz atılacağız. Fakat sulh bir pusu olmamalıdır.”

Falih Rıfki, Lozan Konferansı’ndan Türkiye’nin “başına bela olan” bütün konuların konuşulup halledilmesini bekliyordu. Türk milletine yaşatılan “bütün eziyetler” ortaya dökülmeli ve bütün Dünya Türkiye’nin savaş sırasında çektiği acıları bilmeliydi.⁴⁹⁴ Anadolu’nun Türkleştirilmesi ancak böyle mümkün olabilirdi. Zira Avrupalılar, ancak bunu kavradıklarında “Rumların Anadolu’dan kovulması gerekliliğini takdir edeceklerdi. İsmet Paşa’nın Lozan’da mübadelede konusunda ısrarının da bu amaca yönelik olduğunu,⁴⁹⁵ Lord Cuzon’un iddia ettiği gibi, Türkiye’nin yabancı düşmanı olmadığını vurguladı.⁴⁹⁶ Curzon’un “...Eğer Rumlar Anadolu’dan çıkarsa, Anadolu saadet yuvası olmaktan çıkar” söylemini ise, İngiltere’nin kapitülasyonları Rumlar aracılığıyla devam ettirmek isteğinin göstergesi olarak değerlendirdi. “Biz fakir ve bedbaht olsak da sakın bu sefer bizi kendimizden kurtarmak için yeni kurtuluş savaşlarına girişmeyin” diyerek, Türk milletinin kapitülasyonlardan kurtulduktan sonra bir daha aynı hatayı tekrarlamayacağına dikkati çekti.⁴⁹⁷

Falih Rıfki Lozan Antlaşmasını “devletin kuruluş vesikası” olarak niteledi.⁴⁹⁸ “Bütünüyle milli ve tam müstakil Türkiye devleti” Lozan barışı ile kurulmuştu.⁴⁹⁹

Lozan’da, “kapitülasyonsuz, imtiyazsız, müdahalesiz, müstakil” bir Türkiye’nin, özgür bir Türk ulusunun dünyaya kabul ettirildiğini ve mimarlarının da Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar olduğunu vurguladı. Antlaşmayı “bir davalar toplamı” olarak gördü.⁵⁰⁰

⁴⁹⁴ Falih Rıfki, “Niçin”, **Akşam**, 26 Teşrinisani 1922, No: 1501, s. 3

⁴⁹⁵ Falih Rıfki, “Meletyus’un Sözlerine Dair”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1922, No: 1507, s. 3.

⁴⁹⁶ Falih Rıfki, “Bir Hasbihal Arzusuyla”, **Akşam**, 17 Kanunuevvel 1922, No: 1521, s. 3.

⁴⁹⁷ Falih Rıfki, Aynı yer.

⁴⁹⁸ Falih Rıfki, “Lozan Türkiyesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930, No: 3243, s. 1.

⁴⁹⁹ Falih Rıfki Atay, “Lozan, Montrö ve Değişmeyen Dava”, **Ulus**, 24 Temmuz 1941, No: 7173, s. 1.

⁵⁰⁰ Falih Rıfki Atay, “Türk İnkılap Tarihine Büyük Bir Yardım”, **Ulus**, 25 Eylül 1943, No: 7951, s. 2.

Lozan Antlaşması ile Batının Doğu karşısında ilk kez eğildiğini,⁵⁰¹ ve Lozan'da Türk milletinin yaşama kararını masa başında emperyalistlere kabul ettirdiğini de vurguladı.⁵⁰²

Falih Rıfki'ye göre Lozan, Türk milleti için aynı zamanda batıya karşı bazı taahhütler altına girdiği bir anlaşmaydı. Antlaşma ile batılılara Osmanlı İmparatorluğu'nun üstünde “ileri ve kudretli bir müessese kurmak için maziye tasfiye etme, uluslararası barışa sadık kalma sözü verilmiş ve Türkiye yaptığı devrimlerle bu sözünü de yerine getirmiştir.”⁵⁰³

2.2.1.3. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Türkiye, Lozan Antlaşmasını imzaladıktan sonra tüm gücünü iç politikaya vermişti. Anadolu coğrafyasını yeni baştan imar etmek zorunluydu. İç Politikada bu doğrultuda adımlar atarken dış politikada, milli savunmasını güçlendirerek ve Milletler Cemiyeti çerçevesinde oluşturulacak kolektif güvenlik sistemini destekleyerek güvenliğini sağlamaya çalışıyordu.⁵⁰⁴ Ancak 1925'te Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulan silahsızlanma komisyonu 1932'de toplanmasına rağmen bir karar alamadı.⁵⁰⁵ Ayrıca Avrupa, dünya savaşından sonra buhrandan buhrana sürüklendi. I. Dünya savaşından sonra Avrupa'da bütün dengeler bozuldu. Müttefiklerin Almanya'ya dayattığı barış şartları, eski koşulları değiştirmek isteyen I. Dünya savaşı nedenlerine taban tabana zıt esaslara dayandırıldı.⁵⁰⁶ Avrupa'da 40 milyon kadar insan Falih Rıfki'nın deyimiyle “ana vatanında köle” haline geldi.⁵⁰⁷ Bu nedenle Avrupa'da barış şarkıları yerine, savaş naraları atılmaya başlandı.⁵⁰⁸ Okullarda barış terbiyesi değil, savaş terbiyesi verilmeye başlandı.⁵⁰⁹

⁵⁰¹ Falih Rıfki Atay, “Anmak”, **Dünya**, 25 Temmuz 1954, No: 865, s. 2.

⁵⁰² Falih Rıfki Atay, “Lozan'ın 19. Yıldönümü”, **Ulus**, 24 Temmuz 1942, No: 7531, s. 1.

⁵⁰³ Falih Rıfki Atay, “Lozan'ın Yıldönümünü Kutlayalım”, **Ulus**, 24 Temmuz 1940, No: 6815, s. 1, 3.

⁵⁰⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C. 1, (İst: İletişim Yayınları, 2002), s. 372.

⁵⁰⁵ Falih Rıfki, “Cenevre”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1932, No: 3961, s. 1.

⁵⁰⁶ Falih Rıfki, “Son Buhranlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Kanunuevvel 1927, No: 2320, s. 1.

⁵⁰⁷ Falih Rıfki, “Sulh Devri”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1929, No: 2941, s. 1.

⁵⁰⁸ Falih Rıfki, “Sulh Propagandası”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1929, No: 2952, s. 1.

⁵⁰⁹ Falih Rıfki, “Harp ve Sulh”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Mart 1933, No: 4203, s. 1.

1933 yılında Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden ayrılması⁵¹⁰ Almanya'nın Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndan çekilmesi Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmeye başladı.⁵¹¹

1933'te yapılan Londra Konferansı'nda "...milletlerin gelişmesi için gerekli hakların tanınmasını, uzlaşma yollarının aranmasını"⁵¹² savunduysa da Konseyde devletlerin sadece kendi çıkarlarını gözetmelerinden dolayı, konferans başarısızlıkla sonuçlandı.⁵¹³ 1933 yılından sonra gelişen olaylar Avrupa'nın buhrana sürüklenmesine neden oldu. Avrupa'da silahlanma yarışı hız kazandı.⁵¹⁴ Öyle ki, 1930'lardaki hali ile Avrupa adeta dünyanın "Hasta Adamı" haline geldi.⁵¹⁵

Türkiye, 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne girerek güvenlik açısından biraz rahatladıysa da,⁵¹⁶ İtalya'nın 2 Ekim 1935'de Habeşistan'ı işgali ile yeni bir tehditle karşı karşıya kaldı. Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile güvenliğini sağlayamayacağı yönündeki kanaati güçlendi. Milletler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı yaptırım kararı almasına rağmen,⁵¹⁷ İtalya'nın cemiyetten çıkarılmaması, İngiltere'nin yaptırımlarda yavaş davranması ve konunun tartışmaya bırakılarak sömürge davası haline getirilmesi Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne olan inancını sarstı.⁵¹⁸ Olaylar karşısında basında Türkiye'nin güvenliği konusu işlenmeye başlandı.

Falih Rıfki da bu günlerde, "...olaylar Türk milletine iki önemli düsturu tekrar hatırlattı: yurdumuzu ve haklarımızı müdafaa edecek güçte olmak ve her zaman barış için çalışmak"⁵¹⁹ diyerek Türk dış politikasının ilkelerine atıf yaptı. Gelişmeler karşısında Türkiye Cumhuriyeti 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf olan devletlere verdiği nota ile "değişen dünya koşullarına dayanarak" boğazlar rejiminin yeniden

⁵¹⁰ Falih Rıfki, "Japonlar Çekildi", **Hakimiyeti Milliye**, 2 Nisan 1933, No: 4205, s. 1.

⁵¹¹ Falih Rıfki, "Almanya'da", **Hakimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1933, No: 4398, s. 1.

⁵¹² Falih Rıfki, "Muhtıramız", **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1933, No: 4230, s. 1.

⁵¹³ Falih Rıfki, "Müşahedeler", **Hakimiyeti Milliye**, 12 Ağustos 1933, No: 4333, s. 1.

⁵¹⁴ Falih Rıfki, "Son Hadiseler", **Hakimiyeti Milliye**, 31 Temmuz 1934, No: 4677, s. 1, 2.

⁵¹⁵ Falih Rıfki Atay, "Hasta Adam", **Ulus**, 24 Nisan 1935, No: 4934, s. 1, 2.

⁵¹⁶ Falih Rıfki, "Milletler Cemiyetinde", **Hakimiyeti Milliye**, 19 Eylül 1934, No: 4727, s. 1.

⁵¹⁷ Falih Rıfki Atay, "Cenevre'de", **Ulus**, 14 Teşrinievvel 1935, No: 5107, s. 1.

⁵¹⁸ Falih Rıfki Atay, "Habeşistan Meselesi", **Ulus**, 22 Teşrinievvel 1935, No: 5115, s. 1.

⁵¹⁹ Falih Rıfki Atay, "Bizim Davamız I", **Ulus**, 3 Teşrinisani 1935, No: 5127, s. 1.

düzenlenmesi gerektiğini bildirdi.⁵²⁰ Türk notasının İtalya haricindeki devletler tarafından olumlu karşılanması üzerine 22 Haziran 1936'da Montrö Boğazlar Konferansı toplandı.⁵²¹

Falih Rıfki, Ulus gazetesinde Montrö'nün toplanma gerekçesini şu şekilde dile getirdi:

*“Barışçı olduğumuz kadar Türkiye'nin emniyet ve hürriyet davasına bağlıyız. İki taraflı veya kolektif anlaşmalarda dünya barışını ve Türkiye'nin emniyetini ararız. Barış aramanın temel şartı kuvvetli olmak ve müdafaa kuvvetini tam yapmaktır. Silahsızlanma davası iflas etmiştir. Bu günkü durumun sorumlusu Türkiye değildir. Olup bittiler politikası ile emniyet taahhütleri çatışmaktadır. Bu manzara karşısında Türkiye'nin Boğazların güvenliği ile ilgili olan emniyet davasını ciddi ve hakiki bir tetkikten geçirmemesine imkan yoktur. Türkiye'nin dayandığı iki esas vardır: boğazların savunulması Türkiye'nin mesuliyeti altındadır. İkincisi de barış nizamının müdafası için bu günkü müesseseler kafi değildir....Barışçı dış politikasına sadakatten ayrılmayan Türkiye, barış emniyetinin hayaller değil, ancak realiteler üzerinde bulunabileceğini bilmek ve bütün tedbirlerini bu esasta almak mecburiyetindedir...”*⁵²²

Yakındoğu'nun ve Akdeniz'in güvenliğini ancak kuvvetli bir Türkiye'nin sağlayabileceğini düşünen Falih Rıfki, konferansa katılan devletlerden Boğazlar davasını, Avrupa devletlerinin diğer anlaşmazlıklarıyla karıştırmamalarını⁵²³ istedi.

Konferansın toplanma nedeninin, İtalya'nın iddia ettiği gibi Türkiye'nin Akdeniz'den kendine yönelecek bir tehlikeden korkmasından kaynaklanmadığını, asıl nedenin “Türkiye'nin uluslararası anlaşmaların milli emniyetleri fiili taarruzlara karşı koruyamaması olduğunu” savundu. İtalya'nın kendi çıkarı için vakit geçirmeden konferansa katılması gerektiğini belirtti.⁵²⁴

Rusya'nın da Konferans'ta Türkiye'ye destek vermesi gerektiğini belirtti. Zira Türkiye boğazları tahkim edebilirse ve koruma tedbirlerini alırsa, Akdeniz ülkelerinin

⁵²⁰ M. Gönübol-Sar, a.g.e., s. 126.

⁵²¹ **Türk Dış Politikası...**, s. 374.

⁵²² Falih Rıfki Atay, “Notamız Etrafında”, **Ulus**, 21 Nisan 1936, No: 5290, s. 1, 5.

⁵²³ Falih Rıfki Atay, “Boğazlar Konferansı”, **Ulus**, 23 Haziran 1936, No:5353, s. 1.

⁵²⁴ Falih Rıfki Atay, “Konferans ve İtalya”, **Ulus**, 26 Haziran 1936, No: 5356, s. 1.

güvenliğinden başka, Sovyet Rusya'yı daha çok ilgilendiren Karadeniz'in güvenliğini de sağlayacaktı.⁵²⁵

Montrö'de, Türkiye'nin “..On sekizinci asırdan beri devam eden eski boğazlar meselesini tekrar diriltmek niyetinde olmadığını ve revizyoncu bir politika izlemediğini”⁵²⁶ dile getiren Falih Rıfkı, İngiliz ve Rus tezlerinin aksine, boğazlarda adil bir düzeni Türk tezinin öngördüğünü öne sürdü. İngiliz ve Sovyetlerin konferansta dünya güvenliğini göz önünde tutarak yapıcı bir tutum sergilemeleri gerektiğini savundu.⁵²⁷ Savaş istemeyen İngiltere'nin Boğazlar konusunda eskisi gibi düşünemeyeceği gibi Akdeniz'in dış kapılarından birine sulh kilidi takılmasından en çok memnun olması lazım gelen ülkelerden biri olması gerektiğini vurguladı.⁵²⁸

Montrö'de iki ay kadar süren görüşmelerde İngiliz ve Sovyet temsilcileri arasında boğazlardan geçebilecek yabancı gemiler hakkında çetin tartışmalar oldu. 1935'te Fransa ile Sovyet Rusya arasında yapılmış olan anlaşma nedeniyle Fransa'nın Karadeniz'deki çıkarlarını göz önünde bulundurarak boğazlardan geçecek savaş gemilerine kısıtlama getirilmesini öngören Sovyet görüşünü benimsemesi ve İngiltere'nin Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazlardan yüksek tonajlı savaş gemilerini geçirebileceği tezinde ısrar etmemesi sonunda konferans çalışmalarını hızlandırdı. 20 Temmuz 1936'da da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.⁵²⁹

Falih Rıfkı, Montrö'yü, Lozan Barışı'nın “milli toprak hakimiyetine ait son meselesini kapatan siyasi bir zafer” olarak niteledi. Bu zaferin kazanılmasını sağlayan en büyük nedenin ise Lozan sonrası Türkiye'nin iç ve dış siyasetinin, “milli kalkınma gayretlerinin, inkılap rejiminin Türkiye'ye sağladığı uluslararası itimat ve nüfuz” olduğuna dikkati çekti.⁵³⁰

⁵²⁵ Falih Rıfkı Atay, “Boğazlar”, **Ulus**, 5 Temmuz 1936, No: 5365, s. 1.

⁵²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Prensip Meselesi”, **Ulus**, 10 Teşrinievvel 1936, No: 5462, s. 1.

⁵²⁷ Falih Rıfkı Atay, “Son Vaziyet”, **Ulus**, 10 Temmuz 1936, No: 5370, s. 1.

⁵²⁸ Falih Rıfkı Atay, “Gene Boğazlar”, **Ulus**, 14 Temmuz 1936, No: 5374, s. 1, 5.

⁵²⁹ M. Gönlübol-C. Sar, **a.g.e.**, s. 129.

⁵³⁰ Falih Rıfkı Atay, “Montrö Müzakereleri”, **Ulus**, 18 Temmuz 1936, No: 5378, s. 1.

2.2.1.4. Hatay Davasına Bakışı

Mondros Ateşkes anlaşması imzalandığı sırada İngilizler Sancak topraklarına dayanmıştı. Mondros'tan hemen sonra 9 Kasım 1928'de İngilizler, Sancağı işgal etmelerine rağmen I. Dünya savaşı sırasında imzaladıkları gizli anlaşma uyarınca Sancağı Fransa'ya teslim etti.⁵³¹

Kurtuluş savaşı sırasında ilan edilen Misak-ı Milli'nin ilk maddesinde Mondros ateşkesi imzalanmadan önce işgal edilmemiş Türklerle meskun toprakların ayrılmaz bir bütün olduğu açıklandıktan sonra, Arap vilayetleri halkının kendi mukadderatlarını belirleyecekleri ilan edilerek⁵³² Sancağın da Milli sınırlar içinde olduğu belirtiliyordu. Anadolu'da Milli Mücadele askeri başarılar kazanırken mali durumu kötüye giden Fransa'nın kamuoyunda savaş karşıtı sesler yükselmekteydi.⁵³³ Sakarya Savaşı'ndan sonra Fransa Ankara'nın savaşı kazanacağından emin olunca 20 Ekim 1921'de anlaşma imzalayarak işgal ettiği bölgeleri boşalttı.⁵³⁴ Ayrıca bu anlaşma uyarınca Fransa Sancakta özerk bir yönetim kurmayı, Türkçe'nin resmi dil olmasını ve Türk kültürünün gelişmesini sağlayacak önlemler almayı garanti etmekteydi..⁵³⁵

Türkiye Suriye sınırı daha önce Fransa ile yapılan Ankara Anlaşmasından dolayı Lozan'da en az tartışılan sınır konusu oldu. Lozan'ın üçüncü maddesinde Türkiye'nin güney sınırının Ankara Anlaşmasına göre çizileceği kararlaştırılırken, Fransa da Ankara Anlaşmasının maddelerini uygulamayı yükümlendi.⁵³⁶

Lozan'dan sonra Fransa, Sancağa özel bir statü vererek, Sancağı Suriye ile birlikte Milletler Cemiyeti'nin kararı ile mandaterliğine aldı.⁵³⁷ Falih Rıfkı'ya göre bu süreçte Güney sınırı meselesi Fransa-Türkiye ilişkilerini zedeleyen başlıca sorun haline geldi.⁵³⁸

Sancak sorunu Fransa'nın 1936 yılında Suriye'nin mandaterliğinden ayrılacağını açıklaması ile tekrar gündeme geldi. Fransa'nın 5 Eylül 1936'da Suriye ile bir anlaşma

⁵³¹ Yaşar Akbıyık, **Milli Mücadelede Güney Cephesi ve Maraş**, (Ankara, AAM yayınları, 1999), s. 54

⁵³² **Nutuk**, s. 196.

⁵³³ İsmail Soysal, "Türkiye Fransa İlişkileri", **Belleten**, C. XLVII, S. 185, No: 188, s. 961.

⁵³⁴ **Türk Dış Politikası...**, s.149.

⁵³⁵ **Düstur**, III. Tertip, Cilt II, s. 98.

⁵³⁶ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**, (İstanbul, YKY, 1993), s. 3.

⁵³⁷ M. Gönübol-C. Sar, **a.g.e.**, s. 84.

⁵³⁸ Falih Rıfkı, "Fransa ve Türkiye", **Hakimiyeti Milliye**, 30 Eylül 1928, No: 2596, s. 1.

imzalayarak Suriye'deki manda yönetimini üç yıl içinde kaldırılacağını Milletler Cemiyet'ne duyurması Türkiye'nin ilgisini Sancağa yöneltmesine sebep oldu.⁵³⁹

Falih Rıfki, Fransa'nın bu girişimi karşısında Suriye'nin özgürlüğüne kavuşmasını "hak" olarak değerlendirirken "250 bin Türk'ün" geleceğinin belirsizliğine dikkati çekti.⁵⁴⁰

Türkiye Cumhuriyeti de 26 Eylül 1936 Milletler Cemiyeti Konseyi'ne yaptığı başvuru ile Fransa'dan, Suriye'yle yaptığı anlaşmanın bir benzerini Sancakla da yapmasını, dolayısıyla Sancağın da bağımsızlığına kavuşturulmasını istedi. Falih Rıfki da Ulus gazetesinde Türkiye'nin görüşünü halka ve dünyaya anlatma görevini üstlendi.

Falih Rıfki'ya göre, Sancak sorununun ortaya çıkmasının tek sebebi "Fransa'nın Ankara Anlaşması'nı uygulamaması" idi.⁵⁴¹ "Sancak'ta Suriyelilerin iddia ettikleri gibi Türklerin azınlık değil, çoğunluk olduğunu" belirten Falih Rıfki, Fransa'ya "Ankara İtilafnamesiyle Sancaktaki ekseriyetin milli ve içtimai ihtiyaçlarına uyan hususi bir idare kurma taahhüdünü" hatırlattı.⁵⁴² Sancağın bağımsız olması gerektiğini savundu.⁵⁴³

Türkiye ve Fransa Sancak konusunda anlaşamayınca sorunu MC'ye taşıdılar. Konseyin 14 Aralık 1935 tarihli toplantısında Türkiye'yi temsil eden Tevfik Rüştü Aras "Sancağa bağımsızlık verilmesini, bu olmazsa Sancağın, Suriye'de kurulacak bir konfederasyonda yerini alabileceğini" söyledi. Falih Rıfki MC'de yapılan görüşmelerde Fransa'nın tezinin çürük olduğu kanısındaydı. Ankara Anlaşmasının Sancak konusunda bir senet niteliğinde olduğunu düşünen Falih Rıfki, Sancak sorunun 1936 yılı sonunda aldığı durumunu şu cümlelerle dile getirdi:⁵⁴⁴

"Sancak nerede? Suriye'ye düştü. Suriye nerede? Cenevre'ye kaçtı. Cenevre nerede? Artık onu da merhum Wilson'dan sorunuz. Biz ne çocuğuz ne de davaya yabancıyız. Senedin kimin ve nerede olduğunu çok iyi biliyoruz."

⁵³⁹ **Türk Dış Politikası...**, s. 284.

⁵⁴⁰ Falih Rıfki Atay, "Suriye ve Sancak", **Ulus**, 25 Eylül 1936, No: 5447, s. 1, 5.

⁵⁴¹ Falih Rıfki Atay, "Sancak'ta", **Ulus**, 6 Kanunuevvel 1936, No: 5519, s. 1.

⁵⁴² Falih Rıfki Atay, "Suriye'de..." **Ulus**, 30 Eylül 1936, No: 5452, s. 1.

⁵⁴³ Falih Rıfki Atay, "Şehadetler", **Ulus**, 12 Teşrinisani 1936, No: 5495, s. 1.

⁵⁴⁴ Falih Rıfki Atay, "Madem ki Sormadınız", **Ulus**, 19 Kanunuevvel 1936, No: 5529, s. 1.

Falih Rıfki Sancakla ilgili görüşmelerde Fransa'nın "işin içinden sıyrılmak kastını güden bir politika izlediğini", sorunun merkezine gelmeye yanaşmayarak her zaman etrafında dolaştığını,⁵⁴⁵ böylesine bir tavır almasının nedeninin ise 1936 anlaşmasını yapan Mösyö Vienot'ın eserini yıkmak istememesinden kaynaklandığını savundu⁵⁴⁶

1937 yılı başlarında Sancak konusunda önemli gelişmeler oldu. Türkiye ve Fransa'nın isteği üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi 21 Ocak 1937'de toplandı.⁵⁴⁷ İki ülkenin tezleri burada yeniden gündeme geldi. Bu seferki görüşmelerde Fransa, uluslararası olaylardan dolayı Türkiye'nin jeopolitik öneminin arttığını düşünerek Konferansta daha olumlu bir tavır takındı. Toplantı sonunda Sancak meselesi ile ilgili önemli kararlar alındı. Daha önce Sancağa Raportör olarak atanan Sandler'in hazırladığı rapor kabul edildi. Buna göre:⁵⁴⁸

1. Sancak Milletler Cemiyetinin garantisi altında olarak, dahili işlerini tam bir istiklal ile idare etmek hakkına malik olacak, fakat siyaseten Suriye Devleti'nin kadrosuna dahil bulunacaktır.

2. Sancağın kendi parlamentosu ve hükümeti olacaktır. Sancak kendi anayasalarını bizzat tanzim etmek hakkına haizdir.

3. Sancak askerlikten muaf tutulacak ve halkı askerlik hizmetine tabi tutulmayacaktır.

4. Türkiye ile Fransa Sancağı her türlü tecavüze karşı müştereken garanti etmektedirler.

Falih Rıfki, bu anlaşmayı "Türkiye'nin barış için çalıştığının bir belgesi," "Türklüğün haklarının korunmasına nasıl büyük bir dikkat gösterildiğinin delili" olarak değerlendirdi. Anlaşmayla Sancağın geleceğinin güvenceye kavuşturulduğunu belirtti.⁵⁴⁹

Sandler Raporu'nun kabulünden sonra kurulan komisyon Sancak Statüsünü ve anayasasını belirledi.⁵⁵⁰ İskenderun Sancağı'nı ve Antakya'nın bütünlüğünü garanti eden Fransız-Türk mukavelesi 29 Mayıs 1937'de imzalandı. Falih Rıfki anlaşmayla Türkiye'nin

⁵⁴⁵ Falih Rıfki Atay, "Paris'te", **Ulus**, 23 Kanunuevvel 1936, No: 5533, s. 1.

⁵⁴⁶ Falih Rıfki Atay, "Sancak ve Zihniyetler", **Ulus**, 28 Kanunuevvel 1936, No: 5538, s. 1, 4.

⁵⁴⁷ Falih Rıfki Atay, "Cenevre'ye Doğru", **Ulus**, 13 Kanunusani 1937, No: 5554, s. 1, 3.

⁵⁴⁸ Falih Rıfki Atay, "Cenevre Haberlerine Göre...", **Ulus**, 25 Kanunusani 1937, No: 5566, s. 1.

⁵⁴⁹ Falih Rıfki Atay, "Sancak", **Ulus**, 28 Kanunusani 1937, No: 5569, s. 1, 6.

⁵⁵⁰ Falih Rıfki Atay, "Doğru Yol", **Ulus**, 27 Şubat 1937, No: 5596, s. 1, 7.

hem 1921’de verdiği sözü tuttuğunu, hem de uluslar arası alanda saygın ve onurlu bir yer edindiğini vurguladı.⁵⁵¹

Anlaşmanın ardından seçimlerin yapılması için çalışmalar başladı. Fakat seçimler sırasında çıkan karışıklıklar iki ülke arasındaki ilişkileri gerdiği gibi, Sancakta da sorun yaşanmasına neden oldu.⁵⁵² Falih Rıfkı bu karışıklıkların nedenini Fransa’nın anlaşmadan sonra ikili oynamasına bağladı. Fransız temsilcileri; bir yandan Hatay halkına “sakın Fransa’nın Hatay’dan çıkacağını zannetmeyiniz, yarın yine elimizdesiniz” derken, öte yandan Suriye halkına da, “ne duruyorsunuz Hatay’ın elden gittiğini görmüyor musunuz?” diyerek grev çağrısı yapıyordu. Zira Fransa Hatay’ın özgürlüğüne kavuşmasının, her açıdan Suriye’nin de bağımsızlığını müjdelediğine inanıyordu.⁵⁵³ Bu ortamda Türkiye’nin izlemesi gereken politikaya da işaret etti:⁵⁵⁴

“Her şeyi tatbik halledecektir. Türk Hatay, kendi hürriyet ve hükümetine kavuşuncaya kadar iyimser olmayacağız. Bu davayı Fransızlar, Fransa’ya ait bir şeref davasının başkalarınca telakki edilmesini istedikleri gibi telakki etmedikçe, yani bizim için kıskanlır olduğunu kabul etmedikçe ve icaplarını yerine getirmedikçe buhran bitmeyecektir.”

Bu dönemde Fransa’nın, Hatay davasının çözüme kavuşmaması için her yolu denediğine hatta Fransız basınının Hatay’da yapılan seçimleri etkilemek amacıyla Atatürk’ün sağlığı ile ilgili “çirkin ve saygısız” iddialar da bile bulunduğu⁵⁵⁵ dikkati çeken Falih Rıfkı, Milletler Cemiyeti’nin de sorumluluğuna işaret etti. Seçimleri gözetlemek için Milletler Cemiyeti’nin gönderdiği memurların yapılan haksızlıkları meşrulaştırmaya çalıştıklarını iddia etti.⁵⁵⁶

Türkiye, Hatay davasını çözüme kavuşturmak için kararlı bir dış politika uyguladı. Avrupa’da revizyonist ülkelerin Akdeniz’deki faaliyetlerini İngiltere ve Fransa için

⁵⁵¹ Falih Rıfkı Atay, “Hatay Eseri”, **Ulus**, 30 Mayıs 1937, No: 5688, s. 1.

⁵⁵² **Türk Dış Politikası.....**, s. 290.

⁵⁵³ Falih Rıfkı Atay, “Beyrut’un İki Yüzü”, **Ulus**, 30 Teşrinisani 1937, No: 5871, s. 1.

⁵⁵⁴ Falih Rıfkı Atay, “Tereddüd”, **Ulus**, 30 Kanunusani 1938, No: 5929, s. 1.

⁵⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, “Artık Hakikaten Yeter”, **Ulus**, 19 Mayıs 1938, No: 6034, s. 1.

⁵⁵⁶ Falih Rıfkı Atay, “Hatay’daki Komisyon”, **Ulus**, 4 Haziran 1938, No: 6050, s. 1, 5.

Türkiye'nin dostluğunun vazgeçilmez olduğunu ortaya koydu. 12 Mart'ta Türkiye İngiltere ile bir deklarasyon yayınladı.⁵⁵⁷ Türkiye'nin aynı deklarasyonu Fransa ile de yayınlanması için Hatay davasının çözümünü öne sürmesi üzerine Fransa ile 23 Haziran 1939'da Hatay'ın ana vatana katılmasını sağlayan anlaşma Türkiye Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu ile Fransa Büyük Elçisi Mösyö Massigli arasında Ankara'da imzalandı. Hatay bağımsız bir varlık oldu.⁵⁵⁸

Falih Rıfki'ye göre Hatay zaferi Türk halkı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaklaşa eseri idi. Zira, Türk halkı Sancak Sorunu'nu “milli bir dava” olarak görmüş, bu dava ile “adeta kendi inkılabının ve hürriyetinin bir nevi imtihan geçirdiğini” anlamıştı.⁵⁵⁹ Atatürk de bu milli davada yaşamını hiçe saymış, doktorların tüm karşı koymalarına rağmen “Hatay eşiklerine kadar” gitmişti. Bu nedenle “Hatay temiz ve sarsılmaz bir idealizmin, dava aşkının ve feragatin ve ancak bu faziletlerden doğan yenilmez bir iradenin zaferi” olmuştu.⁵⁶⁰

2.2.2. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan ve 8 Mayıs 1945 tarihinde Avrupa'daki bölümü sona eren II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye iç politikada savaşın yıkıcı etkilerinden korunmaya çalışırken, dış politikada da savaşa girmemek yönünde kesin kararını ortaya koydu.

Daha savaş başlamadan “*Amerika kıtası hariç olmak üzere bütün dünyada buhran havası vardır. Hiçbir istila davaları sona erdirmemektedir. Milletlerin şimdiye kadarki gelişmişlikleri milli ve insani fikirlerdeki yükseklik bir tahakküm ve müdahale siyasetinin uzun süre devam etmesine müsait değildir. Dünyayı birkaç sancak altında bölmek gibi eski çağların iflas etmiş bir tecrübesi, bir yirminci asır nizamı olarak önerilemez. Bir yirminci asır nizamı ancak, büyük küçük eşit ve bağımsız milletler arasında samimi bir*

⁵⁵⁷ **Türk Dış Politikası...**, s. 290.

⁵⁵⁸ Falih Rıfki Atay, “Hatay Fransa ve Türkiye”, **Ulus**, 24 Haziran 1939, No: 6426, s. 1, 7.

⁵⁵⁹ Falih Rıfki Atay, “Bir Ders”, **Ulus**, 13 Şubat 1938, No: 5943, s. 1.

⁵⁶⁰ Falih Rıfki Atay, “Hatay Fransa ve Türkiye”, **Ulus**, 24 Haziran 1939, No: 6426, s. 1, 7.

kollaboration üstüne kurulabilir. Bir tahakküm devrini mutlaka ihtilaller devri takip edecekti,”⁵⁶¹ diyen Falih Rıfkı bu sözleriyle savaşın kaçınılmaz olduğunu dile getirdi.

II. Dünya Savaşı öncesi Hitler’e ve “Alman Davası”na sempati ile bakan⁵⁶² Falih Rıfkı, II. Dünya savaşı boyunca basında Almanya’nın “davalarında çok ileri gittiğini ve insanlığı tehlikeye attığını”⁵⁶³ savundu.

Falih Rıfkı’ya göre Türkiye’nin savaş dışı kalması iki şartı yerine getirmesine bağlıydı. Birincisi II. Dünya Savaşı bir “Sanayi Harbi” idi. Bu nedenle Türkiye istiklalini korumak için savaş sanayisini hızla geliştirmek zorundaydı.⁵⁶⁴ Zira “İthal malıyla silahlanma üzücü olduğu kadar tesadüfe bağlı ve daima çok pahalıydı.”⁵⁶⁵

İkincisi ise devlet ve halk birliğinin sağlanmasıydı. Bu birliğin temelini de “istiklal ve milli müdafaa siyasetindeki bölünmez, parçalanmaz, delinmez ve deşilmez kanaat ve dava birliği” oluşturuyordu.⁵⁶⁶ Bu nedenle Milli politikanın değişmez unsurunun “milli selamet” olduğunu unutmayarak Türkiye için barış hali geçici imiş gibi davranıp milli birliği kuvvetlendirmek şarttı.⁵⁶⁷ “Hazırlanmak, birlik kalmak ve inanmak”, Türkiye’nin savaş dışı kalmasına yeterli olacaktı.⁵⁶⁸

Falih Rıfkı’ya göre II. Dünya savaşı yeni bir savaş anlayışı getirmekle birlikte, yeni bir milli savunma anlayışı da getirmekteydi. Zira, II. Dünya Savaşı, cepheyi ilk anda bütün memleket sathında genişletmek anlayışı üstüne kurulmuştu. Bu nedenle vatandaşlar milli savunmada bizzat sorumluydular. Milli savunma ruhunu, milli heyecanı uyandırmak ve her an savaşa hazır olmak için halk örgütlendirilmeliydi.⁵⁶⁹

⁵⁶¹ Falih Rıfkı Atay, “Emniyete Susayanlar”, **Ulus**, 22 Nisan 1939, No: 6363, s. 1.

⁵⁶² Falih Rıfkı Atay, “Hitler’in Doğum Günü”, **Ulus**, 20 Nisan 1939, No: 6361, s. 1,3.

⁵⁶³ Falih Rıfkı Atay, “Üçüncü Yol”, **Ulus**, 24 Mayıs 1939, No:6493, s. 1, 8.

⁵⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, “Mekteplerde Teknik Terbiye”, **Ulus**, 25 Temmuz 1941, No: 7102, s. 1.

⁵⁶⁵ Falih Rıfkı Atay, “Havacılık Endüstrisine Doğru”, 20 Teşrinisani 1941, No: 7289, s. 1.

⁵⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, “Devlete ve Kendilerine İnananlar”, **Ulus**, 17 Temmuz 1940, No: 6808, s. 1.

⁵⁶⁷ Falih Rıfkı Atay, “Başvekilimizin Yerinde Bir Daveti”, **Ulus**, 4 Haziran 1940, No: 6765, s. 1, 3.

⁵⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, “Halk ve Ordu”, **Ulus**, Kanunusani 1941, No: 6551, s.1.

⁵⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, “Milli Müdafaalar ve Sivil Halk”, **Ulus**, 14 Temmuz 1942, No: 7521, s. 1.

2.2.3. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası

2.2.3.1. Türkiye'nin NATO'ya Girişi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve SSCB'nin üstünlük yarışı başlayınca İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 17 Mart 1948'de Brüksel Anlaşması'nı imzaladılar. Aynı devletler kendilerini güvenceye almak için bununla da kalmayıp Eylül 1948'de SSCB'ye karşı Batı Birliği Savunma Örgütünü kurdular. Bu arada ABD, yüz yılı aşkın bir süredir dış politikasını belirleyen Monroe Doktrini'nden vazgeçti. Senato bölgesel ve uluslararası paktlara girme kararını aldı. Bunun üzerine Brüksel Anlaşması'nın tarafları ve ABD, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Pakti'nı (NATO) imzaladılar.⁵⁷⁰

Türkiye, kurulduğu ilk günden itibaren NATO'ya ilgi duydu. Zira, Türkiye II. Dünya Savaşı'nda izlediği politika nedeniyle uluslararası alanda yalnız kalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.⁵⁷¹ Ayrıca Sovyetler'in Mart 1945'te boğazlarla ilgili düzenlemeler yapılmasını ve Kars, Ardahan ile Batum'un kendisine verilmesini isteyen notasının şoku hâlâ Türkiye'de etkilerini devam ettiriyordu.⁵⁷² Bu iki temel nedenle Türkiye kendini garantiye almak istiyordu. Ancak İsmet Paşa'nın Türkiye'nin NATO'ya alınması için yaptığı ilk girişimlerden olumlu sonuç alınamadı.⁵⁷³

Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimleri sonucu iktidara geldikten sonra dış politikada Türkiye'nin güvenliği konusuna önem verdi. Bu amaçla NATO'ya girme hedefini ortaya koydu. 11 Ağustos 1950'de Demokrat Parti Hükümeti NATO'ya girmek için ilk başvurusunu yaptı. Ancak kabul edilmedi.⁵⁷⁴ Aynı günlerde Birleşmiş Milletler Kore'de başlayan savaşa asker gönderme kararı almıştı. Bu karar üzerine Başbakan Adnan Menderes bakanlar kurulunu topladı. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar başkanlığında TBMM başkanı Refik Koraltan ve Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'un da katılımıyla yapılan bu toplantı sonrası TBMM'de muhalefetin görüşleri alınmaksızın 25 Temmuz 1950'de

⁵⁷⁰ Çağrı Erhan, "NATO'nun Kuruluşu ve Gelişimi", **Türk Dış Politikası...**, s. 543.

⁵⁷¹ **Türk Dış Politikası...**, s. 2.

⁵⁷² Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, (İstanbul, İmge Kitabevi, 2003), s. 19.

⁵⁷³ R. Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, (İstanbul, Filiz Kitabevi 1995), s. 729.

⁵⁷⁴ Mehmet Saray, **Türkiye'nin NATO'ya Girişi**, (Ankara, AAM yayınları, 2000), s. 98.

Kore'ye 4500 kişilik bir kuvvet gönderileceği açıklandı. Muhalefetin itirazına rağmen Kasım ayına kadar Kore'ye 6000 kişilik bir kuvvet gönderildi.⁵⁷⁵ Türk askeri Kore'de cesaret örneği sergiledi. Kasım 1951'de yapılan Kunuri muharebelerinde ağır kayıplar vermesine rağmen Türk birliği 8. Amerikan Tümeni'ni yok edilmekten kurtardı. Bu başarı Amerika'da Türk ordusuna karşı güven duyulmasını sağladı. Öte yandan Sovyetlerin Yunanistan üzerinde faaliyetlerinin artması ABD'nin 15 Mayıs'ta Ottawa'da yapılan konferansta, Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya girme önerisini getirmesine neden oldu.⁵⁷⁶ Konferans sonrası Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO üyesi oldu.⁵⁷⁷

Falih Rıfki, Türkiye'nin NATO'ya girip girmemesi konusunda ihtiyatlı bir dil kullandı. "1950'nin ruh halinin 1939 yılının ruh haliyle aynı" olduğunu dile getiren Falih Rıfki, NATO'ya girmesinin Türkiye'ye bir şey kazandırmayacağı inancındaydı. Zira, Birleşmiş Milletler "ortaklaşa güvenlik meselesi sağlamadıkça Atlantik Paketi'nin herkesçe bilinen zayıf noktaları düzenlenmedikçe Türkiye Pakta girse bile hep veren taraf olacaktı" Bu nedenle Birleşmiş Milletler ve NATO teşkilatları üyelerinin güvenliğini teminat altına almadıkça Türkiye Pakta dahil olmamalıydı. Bu düşünceleri nedeniyle DP'nin Cumhuriyetin dış politikasının temel ilkelerinden olan "anlaşmalarda eşitlik" prensibini çiğnediğine dikkati çekti.⁵⁷⁸

II. Dünya savaşından sonra yayılma politikası çerçevesinde Sovyetlerin Türkiye'yi tehdit ettiği üzerinde duran⁵⁷⁹ Falih Rıfki, dünyada ortaya çıkan sorunların sorumlusunun Rusya olduğunu dile getirerek,⁵⁸⁰ Sovyet tehlikesine rağmen "CHP hükümetinin Atlantik Paketi üzerinde sık eleyip ince dokumak" düşüncesinde olduğunu belirtti. Bunun sebebinin Avrupa basınında, Türkiye'nin NATO'ya alınıp alınmaması konusunda çıkan çelişkili haberler olduğunu savundu.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ **Türk Dış Politikası.....**, s. 547.

⁵⁷⁶ **Türk Dış Politikası.....**, s. 548.

⁵⁷⁷ M. Saray, **a.g.e**, s. 135.

⁵⁷⁸ Falih Rıfki Atay, "Çıkmaz", **Ulus**, 20 Ağustos 1950, No: 10469, s. 2.

⁵⁷⁹ Falih Rıfki Atay, "Kızılık", **Ulus**, 12 Mart 1950, No: 10309, s.2.

⁵⁸⁰ Falih Rıfki Atay, "Pazar Konuşması, Ayrıışık Milletler", **Ulus**, 6 Ağustos 1950, No: 10455, . 2.

⁵⁸¹ Falih Rıfki Atay, "Acele", **Ulus**, 8 Ekim 1951, No: 10878, s. 1, 2.

Falih Rıfki, Türkiye'nin, NATO'ya girmesi için Avrupalılardan bir takım taahhütler almasının şart olduğunu vurguladı.⁵⁸² Türkiye'nin NATO'ya girmesine karşı çıkmamakla beraber, NATO'ya giriş konusunu, onun alacağı işleve ve Türkiye girerse Türkiye ile ilgili vereceği güvenceye bağladı. Üçüncü bir dünya savaşı karşısında NATO'nun Türkiye'yi savunacağından emin olunmadan NATO'ya girmek ülkenin zararınaydı. Zira, Türkiye bu taahhüdü almadan NATO'ya girerse, tarafını seçtiğinden dolayı, olası bir savaşın ilk günü, İstanbul, Sovyetler tarafından işgal edilecek ilk şehir olacaktı.⁵⁸³

Falih Rıfki'nin bu düşünceleri Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra da değişmedi. Türkiye'nin NATO'ya girmekle “koskoca Akdeniz barışını kurmak gibi büyük bir sorumluluk” aldığını bu nedenle hükümetin, NATO'ya üye devletlerden acilen güvenliğini nasıl savunacaklarına ilişkin ilkeleri belirlemelerini istemesi gerektiğine işaret etti.⁵⁸⁴ Zira, NATO üyesi Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı, ordusunun sınırlarda savaştıkları güçle donatılmasını istemek Türkiye'nin en doğal hakkıydı.⁵⁸⁵

2.2.3.2. Kıbrıs Sorununa Bakışı

1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun adayı fethetmesiyle Türk egemenliğinde geçen Kıbrıs, II. Abdülhamit döneminde 4 Haziran 1878 tarihinde İngiltere ile yapılan Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu ile İngiltere'ye bırakıldı.⁵⁸⁶ Bu tarihten itibaren her fırsatta adayı Yunanistan'a bağlama isteklerini dile getiren Rumların bu doğrultudaki çabaları II. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaştı.⁵⁸⁷ Hareketin başını işçi sınıfını arkasına alan AKEL Partisi ve Rum Kilisesi çekiyordu. 1947'den itibaren Yunanistan'ın adanın Yunanistan'a bağlanması taleplerine karşın, ilk önceleri Necmettin Sadak “Bizim Kıbrıs

⁵⁸² Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Ulus**, 15 Eylül 1950, No: 10495, s. 3.

⁵⁸³ Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Ulus**, 2 Ekim 1951, No: 10872, s. 2.

⁵⁸⁴ Falih Rıfki Atay, “Atlantik Paketi”, **Ulus**, 22 Şubat 1952, No: 11016, s. 1, 3.

⁵⁸⁵ Falih Rıfki Atay, “Eski Yeni Başbakan ve Rigwey Generalleri İle Konuşmalar”, **Dünya**, 16 Mart 1953, No: 376, s. 1, 7.

⁵⁸⁶ Hüseyin Mümtaz, “Türkiye Kıbrıs İlişkilerinin Politik Mantığı ve Sonuçları”, **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. 2, (Yayıma Hazırlayanlar, İsmail Bozkurt-H. Ateşin vd.), (Kıbrıs, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 1999), s. 153.

⁵⁸⁷ **Türk Dış Politikası.....**, s. 596.

Sorunu diye bir sorunumuz yoktur” diyordu. Sonra 20 Nisan 1951’de Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü “statükonun korunması gerektiğini” savunarak Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki tezini ortaya koydu.⁵⁸⁸

Yunanistan’ın ve Ada Rumlarının isteklerine rağmen İngiltere’nin adayı bırakmaya niyeti yoktu. Temmuz 1954’te İngiliz Koloniler Bakan Yardımcısı Henry Hopkinson, İngiltere’nin adayı terk etmeyeceğini sert bir dille açıkladı.⁵⁸⁹ Bu açıklamanın Yunanistan ve Kıbrıs Rumları arasında tepki doğurdu. Yunanistan, 16 Ağustos 1954’te Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği’ne başvurarak “Eşit haklar ve self determinasyon ilkesinin ada halkına uygulanmasını” istedi. Konu 17 Aralık 1954’te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na taşındı. Böylece Kıbrıs, uluslararası bir sorun haline geldi.⁵⁹⁰ Londra konferansında İngiltere ve Türkiye, Yunanistan’ın Lozan anlaşmasıyla Kıbrıs’ın İngiltere’ye ait olduğunu onayladığını, bu nedenle hak iddia edemeyeceğini, Yunanistan ise Lozan’da kendisinin bu ilhakı tanımış olmayacağını ileri sürüyordu.⁵⁹¹ Görüşmelere ve tartışmalara rağmen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Kıbrıs’la ilgili bir karara varılamadı. 1 Nisan 1955’te kısa adı EOKA olan örgütün, adayı Yunanistan’a bağlamak amacıyla başlattığı eylemler Kıbrıs’ı iç savaşın içine düşürdü.⁵⁹² Haziran sonunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ı görüşmeye çağırdı. Türkiye kararlılığını göstermek için Yunanistan’a sert bir nota vererek, adadaki yıkıcı faaliyetlerine son vermesini istedi.⁵⁹³

Londra’da 27 Ağustos 1955’te toplanan Konferans’ta Türkiye adanın kendisine verilmesini isterken, Yunanistan ENOSİS’te diretti. Bu sırada, 6 Eylül 1955’te “İstanbul Ekspres” gazetesinde Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı haberi yayınlandı. Haberin duyulmasının ardından önce İstanbul’da, ardından İzmir’de çıkan olaylarda pek çok Rum’un ev ve dükkanları yağmalandı, yakıldı.⁵⁹⁴

Falih Rıfki, Kıbrıs sorununun çıkışında baş aktörün Kilise, daha sonra da Sovyet ajanları olduğunu savundu. Ortodoks Kilisesi’nin Yunanistan’ın bağımsızlığını kazandığı

⁵⁸⁸ Hüseyin Mümtaz, **a.g.m.**, s. 159.

⁵⁸⁹ **Türk Dış Politikası.....**, s. 596.

⁵⁹⁰ **Türk Dış Politikası.....**, s.597.

⁵⁹¹ **Türk dış Politikası.....**, s.598.

⁵⁹² Halil Sadrazam, “Türk Mukavemet Teşkilatı”, **II. Uluslararası Kıbrıs**, s. 57

⁵⁹³ C. Eroğul, **a.g.e.**, s. 176.

⁵⁹⁴ C. Eroğul, **a.g.e.**, s. 177.

günden itibaren emperyalist bir politika benimsediğine dikkati çekti. Amacı Bizans'ı yeniden kurmak olan Kilisenin Balkan savaşlarından sonra bile bu amacından vazgeçmediğine, aksine büsbütün arttırdığına. “Anadolu faciasının” başlıca sorumlusunun da kilise olduğuna işaret etti.⁵⁹⁵ Falih Rıfkı'ya göre, kilisenin arkasında da Sovyetler vardı. Zira Sovyetler Birliği aynı yıllarda Ortadoğu'yu etkisi altına alabilmek için huzursuzluk çıkarmaya çalışmaktaydı.⁵⁹⁶

Falih Rıfkı, Kıbrıs konusunda statükonun olduğu gibi kalması gerektiğini savundu. Bu nedenle hükümetten “bütün kuvvetiyle Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler çoğunluğunu ele geçirmesini önleyerek davanın ertelenmesini sağlamasını” istedi.⁵⁹⁷ Yunanistan'a da Anadolu'yu ele geçirme hayalperestliğini hatırlattı. “Sovyet tehlikesini kavrayarak Yunanistan'ın bir an önce Kıbrıs meselesini kapatması” gerektiğini savundu.⁵⁹⁸ Meselenin “çetrefilleşmesinin” hem Yunanistan'a hem de NATO cephesine hiçbir yarar sağlamayacağına işaret etti.⁵⁹⁹

Falih Rıfkı Yunanistan'ın Kıbrıs'ı “bir milli savunma konusu” olarak ileri süremeyeceğini; Zira, tarihsel haklar açısından adayı isteme hakkının Türkiye'de olduğunu belirtti. Rum çoğunluğunun adanın Yunanistan'a katılmasını gerektirmeyeceğini de özellikle vurguladı.⁶⁰⁰ Dostluk edebiyatının artık geçersiz olduğunu dile getirerek, Türk hükümetinin, Kıbrıs sorunu ışığında bir kez daha ders alarak, Ege'deki haklarına sahip çıkması gerektiğini savundu.⁶⁰¹ 6/7 Eylül olaylarını ise kınadı. Olaylara neden olanların cezalandırılmasını istedi. Yunanistan'ı “tahrik unsuru” olarak bu olayları öne sürmesinin kendi zararına olacağına işaret etti.⁶⁰²

⁵⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Kıbrıs ve Kilise”, **Dünya**, 28 Ağustos 1954, No: 997, s. 1.

⁵⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, “Kıbrıs Nümayişleri ve Hükümet”, **Dünya**, 10 Eylül 1954, No: 1010, s. 1, 6.

⁵⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, “Güç Bir Durum”, **Dünya**, 29 Eylül 1954, No: 1029, s. 1, 3.

⁵⁹⁸ Falih Rıfkı Atay, “Mesele Çıkaranlar Kimler”, **Dünya**, 17 Aralık 1954, No: 1005, s. 1.

⁵⁹⁹ Falih Rıfkı Atay, “Buhran Politikası Yaratmak”, **Dünya**, 6 Eylül 1954, No: 1006, s. 1, 7.

⁶⁰⁰ Falih Rıfkı Atay, “Bu Günkü Londra Toplantı”, **Dünya**, 29 Ağustos 1955, No: 1253, s. 1, 7.

⁶⁰¹ Falih Rıfkı Atay, “Yunan Emperyalizminin Tehlikeleri”, **Dünya**, 3 Eylül 1955, No: 1258, s. 1, 7.

⁶⁰² Falih Rıfkı Atay, “Yunanistan Yolunu Şaşırmıştır”, **Dünya**, 25 Aralık 1955, No: 1357, s. 1.

2.2.4. Falih Rıfki Atay'ın Yaşamdan Ayrılması

Atatürk ve İnönü dönemlerinde Türkiye'nin iç ve dış politikasını basında değerlendiren ve izlenen politikalara çoğu zaman destek veren, Demokrat Parti döneminde ise izlenen iç ve dış politikaları eleştiren Falih Rıfki Atay, 20 Mart 1971 Cumartesi saat 20.40'da tedavi gördüğü Hayat Hastanesi'nde kalp yetmezliği nedeniyle hayata gözlerini kapadı.⁶⁰³

Ölümünün ardından Bedii Faik, “Falih Rıfki Atay, eşine yeryüzünde az rastlanır bir dava adamıydı. Ölürsem sadece Atatürkçüydü desinler yeter diyordu. Atatürkçülük onun nazarında, payelerin en büyüğü ve inançların en güzeli idi”⁶⁰⁴ derken, Ahmet Emin Yalman, “devrim davasını onun kadar benimseyen arkadaş çok azdır. Büyük boşluk bırakacaktır” diyerek devrimci yönüne vurgu yapıyordu.⁶⁰⁵

⁶⁰³ “Falih Rıfki Atay Öldü”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1.

⁶⁰⁴ Bedii Faik, “Ardından...”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1

⁶⁰⁵ “Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEVİRİM İDEOLOJİSİ VE FALİH RIFKI ATAY

3.1. KEMALİST DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

“Kemalist” kelimesi, Anadolu’da ortaya çıkan Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin, vatanın bağımsızlığı için savaşan bireylerine verilen ad idi. Kelime resmi bir belgede ilk kez 1919 yılında kullanıldı. 30 Eylül 1919’da Damat Ferit’in J. De Robec ile görüşmesinde, Anadolu’daki hareketin mensupları “Kemalist” diye nitelendirildi.⁶⁰⁶ Bu kullanımdan sonra değişik zamanlarda ve belgelerde kelimenin kullanımı yaygınlaştı.

Örneğin, 17 Haziran 1920’de J. de Robec’in Lord Curzon ile yazışmasında, “M. Kemal’in askerleri Gebze’ye kadar geldi. Haydar Paşa ve Üsküdar’da Kemalistlerin basmasından korkuyoruz” deniyordu.⁶⁰⁷

Yine başka bir belgede, Anadolu’da Yunan işgal kuvvetlerinin komutanı General Paraskevopolus’un bildirgesinde, “Kemalistler yalnız itilaf kuvvetlerinin kararlarına karşı koyan asiler olmakla kalmayıp, kendi ülke ve padişahlarının da düşmanındırlar” denmekteydi.⁶⁰⁸

16 Ağustos 1920’de Lloyd George da Avam Kamarası’nda “Kemalist ayaklanmayı bastırmak için Anadolu’nun içlerine kadar İngiliz askeri gönderilemediğine göre tek bir şık vardır: o da her iki tarafı sonuna kadar vuruşturmak gereklidir” diyordu.⁶⁰⁹ Görüldüğü gibi iç ve dış düşmanlar, ulusal savaşın lideri olarak M. Kemal’i görüyorlar ve onun etrafında toplananları “Kemalist” diye nitelendiriyorlardı.⁶¹⁰

Falih Rıfki da Kemalist kelimesinin Mütareke döneminde ortaya çıktığı kanısındaydı. “Mütareke zulümcülerinin Anadolu’daki hareket için “İttihatçılık” damgasından sonra vurulan ikinci damga “Kemalist” idi. Kelime ilk kez Beyoğlu’nda işgal

⁶⁰⁶ Erol, Ulubelen, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, (İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1982), s. 275.

⁶⁰⁷ **Aydınlanma 1923 Devrimi, 21. Yüzyılda Kemalizm**, (Yayına Haz: Alper Işınduran-Cenk Yaltrık vd.), (İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004), s. 101.

⁶⁰⁸ E. Ulubelen, **Aynı yer**

⁶⁰⁹ Bilal Şimşiri **İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e**, (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1989), s. 140

⁶¹⁰ **Aydınlanma 1923 Devrimi...**, s. 102.

gazetecisi Paillares tarafından “Anadolu haydutlarının partizanlığı” anlamında kullanıldı.⁶¹¹

Kemalizm, Anadolu İhtilalinin yarattığı ideolojidir. Bu İhtilal milli kurtuluş hareketini ve aynı zamanda Türk toplumunun hızlı ve radikal değişmesini öngören Atatürk devrimlerini kapsamaktadır. Kurtuluş Savaşı’ndan önce bir Kemalist ideoloji söz konusu değildir. Kemalizm bir ideoloji olarak Cumhuriyet yıllarında geliştirilmiştir. Ancak Milli Mücadele belgelerinin bazı temel ve belirgin kavramları Kemalist ideolojinin bir parçası olmuştur. Bu nedenle Kemalizm’in esasları; hareketten ve olaydan doğmuştur.⁶¹²

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkmasıyla ve “Müdafaa-i Milliye” amacıyla başlayan, Anadolu İhtilali, emperyalizme karşı bir başkaldırı olduğu için daha ilk adımda milliyetçilik ve halkçılık temeline oturtulmuştur.⁶¹³

Kemalist devrimin temel öğeleri de ulusal egemenlik çerçevesinde toplanmış,⁶¹⁴ Amasya Genelgesi’nde ortaya koyulan “Milli Hakimiyet” ilkesi 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla uygulamaya konulmuş, bütün güçler teorik olarak Büyük Millet Meclisi’nin, yani halkın eline geçmiştir. 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasıyla da egemenlik, dini temelden ayrılıp milli bir temele oturtulmuştur.⁶¹⁵ 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ve arkasından 3 Mart 1924’te Halifeliğin kaldırılması ile milli egemenlik hareketi tabii sonucuna ulaşmış; egemenliğin bütünüyle millete ait olduğu ilkesi, beş yıl süren bir gelişme sonucu devlet yapısına tümüyle yansıtılmıştır. Ayrıca aynı tarihte kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile laik eğitim sistemine geçilerek, yüzyıllarca süren ve bilimsel gelişmeyi engelleyen nedenler ortadan kaldırılmıştır.⁶¹⁶

1927 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Kongresi’nde partinin Cumhuriyetçi, Halkçı, Laik ve Milliyetçi olduğu vurgulandı. M Kemal Paşa’nın 20 Nisan 1931’de

⁶¹¹ Falih Rıfkı Atay, “Put ve Perestliği”, **Dünya**, 15 Haziran 1956, No: 1538, s. 3.

⁶¹² Suna Kili, “Tarih Açısından Kemalizm’in Özü ve Oluşumu”, **Atatürk Devrimleri I. Uluslararası Sempozyumu Bildirileri**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yay., 1973), s. 23.

⁶¹³ Şaduman Halıcı, **Yeni Türkiye Devleti’nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**, (Ankara, ATAM, 2004), s. 474.

⁶¹⁴ Tekinalp, **Kemalizm**, (Yayına Haz: Çetin Yetkin), (İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yay: 2004), s. 214.

⁶¹⁵ Turhan Feyzioğlu, **Türk Milli Mücadelesi’nin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği**, (Ankara, TTK, 1968), s. 31.

⁶¹⁶ Abdurrahman Çaycı, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Atatürk İnkılapları İçindeki Yeri ve Önemi”, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Laikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi**, (Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1995), s.31

yayınladığı seçim beyannamesinde de bu ilkelere Devletçilik ve İnkılapçılık eklendi. Altı ilke, 17 Mayıs 1931’de toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Kurultayı’nda Parti programına alındı. CHP’nin Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik, İnkılapçı olduğu belirtildi. 1935 Kurultayında ise altı ilke Kemalizm olarak isimlendirildi. 5 Şubat 1937’de ise Kemalizm anayasaya alınarak devletin temel niteliği oldu.⁶¹⁷

1930’lu yıllarda dünya ekonomik bunalımı ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın hükümete yönelik ağır eleştirileri ve Menemen olayı yöneticiler ve aydınlar arasında ideoloji tartışmasını başlattı.⁶¹⁸ Mustafa Kemal, aynı zamanda Serbest Fırka’nın kendini feshettiği gün olan 17 Kasım’da çıktığı üç aylık yurt gezisinde iken, basında rejime bir yön verme tartışmaları devam ediyordu.⁶¹⁹ Bu tartışmalara Falih Rıfkı da katıldı.

Falih Rıfkı, Hakimiyeti Milliye Gazetesi’nde 21 Ocak 1931 tarihinde “Fırka ve Halk” başlığıyla yazdığı yazıda “Halk Fırkası’nın, o güne kadar, eski İttihat ve Terakki Fırkası gibi her işe karışmasının çıkaracağı sakıncalardan kaçındığı için basit bir seçim mekanizması olarak kaldığını, ama artık ona, bir inkılap fırkasının normal görevlerini verme zamanının geldiğini” belirtti.⁶²⁰ Mustafa Kemal 4 Mart’ta yurt gezisinden dönüp seçimlerinin yenilenmesi kararını verirken, Falih Rıfkı da aynı gün Hakimiyeti Milliye Gazetesi’nde, inkılabın ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin kadrosunun üzerine alması gereken görevin “bilhassa işlenmemiş halk ile işlenmemiş gençlik içinde imanını diri ve canlı tutmak” olduğunu vurguladı.⁶²¹

21 Ocak 1931’den itibaren de inkılabın ideolojisinin ortaya konulması gerektiğini savundu. Falih Rıfkı, Kemalizm terimini ilk kez 8 Temmuz 1931 tarihinde yazdığı “Politika” başlıklı makalesinde kullandı.⁶²² Bu tarihten itibaren de Kemalist İdeoloji’yi yorumlamaya çalıştı. “Kemalist” kavramının kimleri içine aldığını ve başlıca karakterinin ne olduğunu açıklamaya çalıştı. Bu çerçevede ilk olarak bağımsızlık ilkesini ele aldı. Lozan

⁶¹⁷ Bahir Mahzar Erüreten, **Kemalizm, Çağdaş Devlet, Çağdaş Toplum**, (İstanbul 1998), s. 16.

⁶¹⁸ **Aydınlanma 1923 Devrimi**, (Yayına Haz: Alper Işınduran-Cenk Yaltrrak vd.) (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004), s. 70.

⁶¹⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Kadrocular ve Kadro’yu Anlamak**, (İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yay: 2003), s. 130.

⁶²⁰ Falih Rıfkı, “Fırka ve Halk”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Kanunusani 1931, No: 3422, s. 1.

⁶²¹ Falih Rıfkı, “Kadro”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931, No: 3461, s. 1.

⁶²² Falih Rıfkı “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1931, No: 3583, s. 1, 2.

Anlaşması'yla tüm dünyaca kabul edilen bağımsız Türkiye'nin korunmasının Kemalizm'in başlıca davası olduğunu vurguladı.⁶²³

Falih Rıfki, “Kemalist”, kavramını Türk inkılapçıların adı,⁶²⁴ Kemalizm'i de, “Mustafa Kemal'in ülküsü, ebedi bir kurtuluş, yani her devirde o devrin en önünde, en ilerisinde, bireylere ve topluma daha iyi mutluluklar arama ve hazırlama davası”, olarak tanımladı.⁶²⁵ Bu özelliği dolayısıyla Türkiye topraklarında Kemalizm'den başka bir ideolojinin hakim olmasının söz konusu bile olmadığını savundu. Zira, Kemalizm, “asla sözde politika yapmayan”, tersine ilk günden beri bir vatan inşa etmeye çalışan” bir düşünce idi.⁶²⁶

Falih Rıfki'ya göre, Kemalizm'in en önemli özelliği, “1919'dan itibaren edinilen Türkiye tecrübelerinin bir bütünü” olmasına karşın, “durulmuş, kitaplaşmış, idareleşmiş bir dava” olmaması, “yürüyen, kımıldayan, arayan canlı ve oynak bir ihtilal” olmasıydı. Bu nedenle Kemalizm'in “gözü her tarafa doğru açık olmak zorunda” idi.⁶²⁷

“Yeni zamandan, yeni nizamdan, Faşizm'den, Hitlerizm'den, Komünizm'den, Kapitalizm'den, Sosyalizm'den, liberalizm ve demokrasiden bahsederken acaba ne kastediyoruz? Türkiye için bir rejim örneği mi arıyoruz? Liberalizm ve demokrasinin buhranlarını tahlil ederken, hürriyet ve murakabenin faydasızlığını mı anlatmak istiyoruz? Hayır, bilakis yeni Türkiye gençliğini misalcilikten, örnekçilikten, modelcilikten Osmanlı taklitçiliğinden uzak tutmak davasında bulunuyoruz. Osmanlı darülfünununda her Fransız hukukçusunun veya her İngiliz iktisatçısının sözü bir ayet idi. Türk Devleti'nin ve milletinin şartlarını bu hükümlerin kalıbına bir türlü uyduramayan Türk genci, karşısındaki ile münakaşa edebilmek için aynı ayarda bir başka Frenk hukukçusunun veya iktisatçısının tenkitlerini arayıp bulmak zaruretinde idi. Bütün Osmanlı fikriyat hayatı Arap kalesi ile Frenk dediklerine dayandırılmıştır.. Ne siyasi, ne içtimai, ne iktisadi hiçbir buhran olmasaydı, Kemalist rejim Türkiye'yi yetiştirmek için kendine has usuller arayıp bulmaya

⁶²³ Falih Rıfki, “Lozan”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1932, No: 3960, s. 1.

⁶²⁴ Falih Rıfki, “Moskova-Roma”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1932, No, 3967, s. 1.

⁶²⁵ Falih Rıfki, “15. Yıl”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Kanunusani 1934, No: 4482, s. 1.

⁶²⁶ Falih Rıfki, “İzmir'de İsmet Paşa”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1932, No: 3968, s. 1.

⁶²⁷ Falih Rıfki Atay, “Yeni Yollar ve Anıtlarımız”, **Ulus**, 25 Mart 1936, No: 5263, s. 1, 2.

mecburdu. Çünkü onun içinde bulunduğu şartlar büsbütün başka idi. Eğer liberalizm İngiltere ve Amerika'da bile iflas etmemiş olsaydı, eğer demokrasi Fransa'da bile en hararetili taraftarlarınca temelinden ıslah edilmeye muhtaç addolunmasaydı çok korkulur ki iktisatta liberalizm ve siyasette sürü sürü fırka yeni Türkiye'yi tehlikeden tehlikeye atacaktı. Biz Fatih softası kadar Şişli softasından da korkuyorduk. Bize memleketi ve halkı derin ve şuurlu bir anlayış ile müstakil, hür bir kafa lazımdı. Bizim için her memleketteki bütün tecrübeler müsavi kıymettedirler. Hepsinden kendimize uyar olanı alır, aykırı olanı bırakırız. Biz bütün sistemleri serbestçe tetkik ve tenkit edebiliriz. Hiç birine bağlanıp gözümüz kapalı, beynimiz kilitli memleketi ve halkı boş yere zorlayıp durmayız. Buhranlar işte bu davamıza yardım etmiştir. Çünkü Türk gençliğine mukaddes kanunlar ve mukaddes örnekler olmadığını anlatabilmek için, kürsü demagoglarının, sütun ve sokak politikacılarını buhran misalleri ile yendik".⁶²⁸

Falih Rıfki bu düşüncesiyle Kemalizm'in özgünlüğünü ve kaynağının Türkiye toprağı olduğunu vurguladı. Kemalizm'in metotlarının, yolunun hiçbir kitapta bulunamamasını da "benzetçilik (taklitçilik)" yapılmamasına, yöntemlerin "hayat gerçeklerine ve deneçleri (tecrübeleri) içinde yoğrulmasına" bağladı.⁶²⁹ Zira, Kemalizm'in "iman kaynağı Türk varlığına, maddi ve manevi Türk gücüne sarsılmaz bir bağlılıktan" geliyordu.⁶³⁰

Falih Rıfki'ya göre, Kemalizm inkılaplarına bir sınır çizmek, "milli kalkınmayı herhangi bir noktada durdurmak" demektir. Bu nedenle Kemalizm ve onun inkılapları "Türk milletinin tarihi, bu milletin hayatlılık hassası devam ettiği sürece, bin cepheli savaşlarla" geçecekti.⁶³¹

Falih Rıfki, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Atatürk'ün ölümüne kadar en yakınında bulunan Cumhuriyet aydınlarından biri olarak Kemalizm'in Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkelerini Hakimiyeti Milliye ve Ulus gazetesinde yazdığı yazılarla yorumlayarak ideolojinin tanımlanmasına katkı sağladı.

⁶²⁸ Falih Rıfki, "Türkiye'nin Hür Kafası", **Hakimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1933, No: 4326, s. 1.

⁶²⁹ Falih Rıfki Atay, "Davamız", **Ulus**, 19 Mayıs 1935, No: 4959, s. 1.

⁶³⁰ Falih Rıfki, "Davanın Tam Üstündeyiz", **Hakimiyeti Milliye**, 23 Kanunuevvel 1933, No: 4464, s. 1.

⁶³¹ Falih Rıfki, "23 Nisan", **Ulus**, 23 Nisan 1936, No: 5292, s. 1.

3.2. ATATÜRK İLKELERİ ve FALİH RIFKI ATAY

3.2.1. Cumhuriyetçilik

Kelime olarak Cumhuriyet Arapça kökenli olup, “Cumhur”dan türetilmiştir ve halkın kendisini yönetmesi demektir. Bu nedenle “demokrasi” ile aynı anlamdadır.⁶³²

Cumhuriyet bir devlet şekli olarak ilk kez Roma’da ortaya çıkmış, Fransız İhtilali ile birlikte yayılmıştır. Ortaya çıkmasından itibaren Cumhuriyetçi yönetim özgürlük ve kamu yararına öncelik vermiş, halkın egemenliğine dayanmıştır.⁶³³

Cumhuriyet düşüncesi 1731’de İbrahim Müteferrika tarafından Türk düşününe aktarılmış ardından Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşalar, Avrupa’daki siyasal fikirler hakkında kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla Cumhuriyet yönetimini “Hakimiyet-i Ahali”, “Usul-ü Meşveret” ve “İdare-i Cumhuriyet” gibi adlar altında açıklamışlardır. Yeni Osmanlılarla birlikte de Cumhuriyet kavramı siyasal kültür içerisinde yer almaya başlamıştır.⁶³⁴

II. Meşrutiyet Dönemi’nde ise açıkça Cumhuriyeti savunamamakla beraber, Prens Sabahattin ve Abdullah Cevdet gibi Jön Türkler, Cumhuriyet yönetiminin faziletinden söz etmeye başlamışlardır. Bütün bu öncülere ve önerilere karşın Cumhuriyet kültürü ancak Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yaygınlaşabilmiştir.⁶³⁵

Falih Rıfkı, “Cumhuriyet” kelimesini kullanmadan Cumhuriyet idaresinden ilk defa II. Meşrutiyetin özgürlükçü ortamında, “Tecelli” dergisinde yazdığı ve aynı zamanda ilk siyasi makalesi olan “Mübareze-i İçtimaiye” başlıklı yazısında söz etti. Cumhuriyet’i “Yaşamak ve çalışabilmek için insanlara gerekli kuvveti verecek ve gelişmesine engel olmayan, milletin serbest oylarına müdahale edilmemesi ve ferdin bütün manasıyla varlığına ait olan kanunları bütün yönlerden uygulayan, tamamlanmamış usul”, yani “milli

⁶³² Özer Ozankaya, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Temel Olan Cumhuriyet ya da Demokrasi Anlayışı, **Cumhuriyet Ya da Demokrasi**, (Yayına Haz: Özer Ozankaya), (Ankara, Kültür Bakanlığı Yay: 2002), s. 3.

⁶³³ Suna Kili, “Cumhuriyet ve Demokrasi”, **Cumhuriyet Ya da...**, s. 25.

⁶³⁴ Şerafettin Turan, “Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü”, **Cumhuriyet Ya da...**, s. 71.

⁶³⁵ Turan, **a.g.m.**, s. 78.

hakimiyete dayanan bir yönetim” olarak tanımladı.⁶³⁶ Zaman içerisinde Falih Rıfkı’da “milli hakimiyet” düşüncesi daha da gelişti.

Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasından sonra 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılmasıyla, “ağır ve kanlı bir imtihandan geçen ve rüştünü ispat eden Türk milletinin”, “milli egemenliğe dayanan yeni bir Türk Devleti’ni”, kurduğunu ve yeni bir Türk tarihi başlattığını savundu.⁶³⁷ Saltanatın kaldırılması aynı zamanda, “Türk milletinin hayat kabiliyetini sönmüş gösteren ve söndürmeye çalışan kara kuvvetten kurtulmasıydı.⁶³⁸ Zira, Türk milleti saltanatın kaldırılmasıyla, altı asırdan beri Osmanlı hanedanına emanet ettiği hakları geri alıyordu.⁶³⁹

Büyük Zafer’in kazanılmasının gerçek kurtuluş için ilk adım olduğuna dikkati çeken Falih Rıfkı, zaferi tamamlamanın ilk şartını, “milli iradenin hakimiyetini, hiçbir kuvvet tarafından tehdit ve baskısına izin vermeyecek şekilde kurmak” olduğunu belirtti.⁶⁴⁰ Cumhuriyetin ilanını ise Türkiye’de “bir gerekliliğin kanuni ifadesi” olarak niteledi.⁶⁴¹

Ancak, Falih Rıfkı’ya göre, Cumhuriyetin ilanı, “milli hakimiyetin” tam olarak kurulması için yeterli değildi. “Cumhuriyet faziletle yaşayabilirdi; ancak yalnız hükümet ve idarenin değil, vatandaşların da faziletli olması zorunluydu.⁶⁴²

Falih Rıfkı, Cumhuriyet idaresinin hedefinin “Demokrasinin büyük faziletlerine ve prensiplerine göre bütün memleketi gayri tabii nüfuz ve müdahalelerden tasfiye etmek, kurun-ı vustâî sınıf ve tagallüp fikirlerini esasından imha etmek, müsavi vatandaşlarla meskûn yekpare ve milli bir vatan vücuda getirmek” olduğu düşüncesindeydi.⁶⁴³

Falih Rıfkı Türkiye’de demokrasinin yaşayabilmesi için gerekli olan şartları şöyle açıkladı:

“Yalnız teşkilat değil, ne kadar müessesemiz ve ananemiz varsa hepsi âli demokrasi esaslarına göre tasfiye olunacaktır. Demokrasi kelimesi kanunlarda evvela bir klişe gibi

⁶³⁶ Falih Rıfkı, “Mübareze-i İctimaiye”, **Tecelli**, 21 Şubat 1326 (1910), N. 2, s. 3.

⁶³⁷ Falih Rıfkı, “Rüşd” **Akşam**, 3 Teşrinisani 1922, No: 1478, s. 3. Bu yazı

⁶³⁸ Falih Rıfkı, Takvim Yaprakları”, **Akşam**, 5 Mart 1923, No: 1599, s. 3.

⁶³⁹ Falih Rıfkı, “Asıl Bayram Bugündür”, **Akşam**, 4 Teşrinisani 1922, No: 1479, s. 3.

⁶⁴⁰ Falih Rıfkı, “Zafer Tamam Değildir”, **Akşam**, 14 Mayıs 1923, No: 1668, s. 3.

⁶⁴¹ Falih Rıfkı, “Cumhuriyet” **Akşam**, 2 Teşrinisani 1923, No: 1821, s. 3.

⁶⁴² Falih Rıfkı, “Yeni Dahiliye Vekilimize Mektup”, **Akşam**, 23 Mayıs 1924, No: 2020, s. 3.

⁶⁴³ Falih Rıfkı, “Tenkit”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Nisan 1926, No: 1705, s. 1.

*kalamaz. Yavaş yavaş adetlerimizde de, tavır ve hareketlerimizde de, dilimizde ve yazımızda âli demokrasi esasları ile hem ahenk olmayan ne varsa, ne kalmışsa hepsini izale etmeye mecburuz. Bunun için en kestirme usul bir defa kendi kendimizi, gördüğümüzü, işittiğimizi ve okuduğumuzu halis bir demokrat ve zalimane murakabe etmek ve bahusus eski cemiyet ananelerini idame veya iade etmek isteyen gayr-i şuuri teşebbüslerle mücadelede bulunmaktır.*⁶⁴⁴

Demokrasiyi “birbirini murakabe eden, birbirine hesap veren vatandaşların müessesesi, emniyet ve samimiyet müessesesi” olarak tanımlayan Falih Rıfkı, Demokrasi’nin ve Cumhuriyetin idare usullerinin, denetim, hesap, samimiyet ve emniyet esaslarına dayandıklarını savundu.⁶⁴⁵

Demokrasinin Cumhuriyetçiliğin bir sonucu olduğunu kabul etmekle birlikte, tek şartı olmadığını savundu. Zira, demokrasinin “millet mefhumunun üstünde bir düşünce” olmadığı inancındaydı. Falih Rıfkı’ya göre, demokrasi her memleketin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değişik şekiller alırdı. Bu nedenle Türk demokrasisi Türkiye’ye özgü olmalıydı. Zira, demokrasiyi cumhuriyet hükümetinin uzak hedefi kabul ediyordu. İlk hedef kalkınmak ve modern Türkiye’yi oluşturmaktı.⁶⁴⁶

Meşrutiyet Dönemi’nden başlayarak kurulan siyasi partilerin demokrasiyi kendi çıkarları doğrultusunda kullandıklarına ve halkı ikiye bölerek koca bir imparatorluğun çöküşüne neden olduklarına⁶⁴⁷ dikkati çeken Falih Rıfkı, çok partili demokrasinin Türk cumhuriyetçilerini bölme tehlikesine şu sözlerle dikkati çekti:

“Ne cumhuriyet, ne demokrasi, zorbalar, demagoglar, kaldırım politikacıları, ve cahiller saltanatı demek değildir. Bu nazik dönüm noktasından düşmeden dönmek için hakimiyet hakkı kendisinin olan halkı bu sınıf inanların telkin ve fesatlarından kendini kurtaracak bir seviyeye çıkarmak, Buna hizmet edecek bütün vasıtaları seferber etmek,

⁶⁴⁴ Falih Rıfkı, “Demokrasi”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1928, No: 2520, s. 1

⁶⁴⁵ Falih Rıfkı, “Cumhuriyet’in Davası”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevvel 1927, No: 2324, s. 1.

⁶⁴⁶ Falih Rıfkı ATAY, **Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya**, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, 1931, s. 25; Falih Rıfkı, “Anarşi”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Mayıs 1931, No: 3531, s.1.

⁶⁴⁷ Falih Rıfkı, “Türk Ocağı”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mart 1931, No: 3478, s. 1.

*Matbuatı, sinemayı, tiyatroyu, bütün kadroyu, hepsini halk terbiyesi hizmetine koşturmak. Bu telkin ve fesatların hiçbir nazariye ve imkandan, cumhuriyetçilerin mefkuresine zarar vermek için istifade etmelerine meydan vermemek lazımdır. Cumhuriyet iktidarının sağlam otoritesi, Cumhuriyetçiler arasında sağlam disiplin, Sağlam bir kadro tasfiyesi, Başlıca üç şarttır. Elimizden gelen her salahiyet, mesuliyet, hüküm ve kudretin kimin eline geçmekte olduğunu dikkatle takip etmeliyiz. Karşısında bulunduğumuz mevzu, medrese kürsüsünde bir münakaşada hak kazanıp, kazanmamak değil, Bir millet ve bir memleket yapmaktır. Bizim için politikacılar Coty'nin lavantalarından daha lüks ve daha lüzumsuz bir metadır.*⁶⁴⁸

Falih Rıfki, Cumhuriyetçiliğin disiplin anlayışının zor dönemlerde demokrasinin üzerinde tutulması gerektiğini savundu. Bu düşüncesini “her alanda birlik ve bütünlük” söylemiyle formüle etti.⁶⁴⁹ Zira, Kemalizm’in başlıca karakteri, ihtilalin ilk gününden beri, fikir ve harekette tam bir “vahdet iradesi”ydi. Kemalizm birliğini ve bütünlüğünü sağlamaya çalışıyordu. Cumhuriyet yönetiminin, bu davanın özelliklerine uyan yöntemler bulması zaruri idi.⁶⁵⁰

Falih Rıfki, parti-devlet bütünleşmesine giden Kemalist Cumhuriyet rejiminin bir dikta rejimi olmadığını da özellikle vurguladı. Anayasaya konulan devlet vasıflarının, herhangi bir partinin görüşleri değildi. “Türk milletinin karakterine, ihtiyaçlarına ve tekamül şartlarına uygun geldiği” hiç kimsenin itiraz edemeyeceği, hiç kimsenin onları, ayrı ayrı muvaffakiyetlerini inkar edemeyeceği” ana prensiplerdi.⁶⁵¹ Ayrıca yabancı basında, Türkiye’nin rejimi, “Diktatörlükten uzak, Kemalist Tipi Tek Parti” yönetimi olarak geçiyordu. Bunun en büyük nedeni “CHP’nin bir sınıfın ne de belirli bir zümrenin bayrağını taşıması” idi.⁶⁵²

⁶⁴⁸ Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931, No: 3596, s. 1.

⁶⁴⁹ Falih Rıfki Atay, “Halk ve Törenler”, **Ulus**, 29 Mart 1936, No: 5267, s. 1.

⁶⁵⁰ Falih Rıfki Atay, “Hükümet ve Parti”, **Ulus**, 22 Haziran 1936, No: 5352, s. 1.

⁶⁵¹ Falih Rıfki Atay, “Bir Usul Farkı”, **Ulus**, 10 Şubat 1937, No: 5582, s. 1.

⁶⁵² Falih Rıfki Atay, “Kendi Demokrasimiz”, **Ulus**, 10 Mart 1939, No: 6321, s. 1.

3.2.2. Milliyetçilik

Millet kelimesi Türk diline Arapça'dan geçmiştir. Ancak, Arapça'da “millet”, din birliği çerçevesinde birbirlerine bağlı insan topluluklarını ifade etmektedir. Bugün Batı dillerinde kabul gören modern anlamda milletin tanımı ise, Fransızca “nation” kelimesinin karşılığı olarak aynı kökten, aynı soydan gelen ve ortak bağları olan insan topluluğunu ifade etmektedir.⁶⁵³

Fransız ihtilali'nden sonra yurttaşların her şeyden önce krala değil, millete ve milli devlete karşı sadakat borcu ile yükümlü oldukları düşüncesiyle ortaya çıkan milliyetçilik kısa zamanda dünyaya yayılmıştır.⁶⁵⁴

Türk milliyetçiliğinin uyanışı ise edebiyat alanında Şinasi ile başlamış, II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamından faydalanarak hızla yayılmıştır. Ziya Gökalp ile birlikte siyasal alana taşınmıştır.⁶⁵⁵ Ziya Gökalp, Türklerin Osmanlı bileşiminin en önemli unsuru olduğunu kabul etmekle birlikte, Türklüğü ve Osmanlılığı birbirinden ayırmış. Osmanlılığı dili ve edebiyatı Türkçe olmayan ayrı bir millet olarak tanımlamıştır.⁶⁵⁶ Ona göre ulus, ne soyla, ne budunla, ne coğrafyayla, ne istençle ilgili bir topluktur. Ulus, dil, din, ahlak ve estetik bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış olan bireylerden oluşmuş bir topluluktur.⁶⁵⁷

II. Meşrutiyet döneminde aydınlar arasında hızla gelişen Türk milliyetçiliği, Türk Kurtuluş Savaşı ve Türk inkılabını da etkilemiştir. 22 Mayıs 1919'da ordu müfettişi olarak Sadarete gönderdiği raporda “Millet, milli hakimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir. Bunun için çalışacaktır” diyen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu İhtilali'nin temeline Türk milliyetçiliğini oturtmuştur.⁶⁵⁸ Bu söylem Amasya genelgesinden başlayarak uygulamaya konulmuş, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra da inkılapların temel taşlarından biri milliyetçilik olmuştur.

⁶⁵³ Faruk Aydın, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 42, C. 14 (Ankara ATAM, Kasım 1988), s. ...

⁶⁵⁴ Turhan Feyzioğlu, “Atatürk Milliyetçiliği”, *Atatürkçü Düşünce*, (Ankara, ATAM, 1992), s. 267

⁶⁵⁵ Faruk Aydın, *a.g.m.*, s. ...

⁶⁵⁶ Turhan Feyzioğlu, *a.g.m.*, s. 279.

⁶⁵⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Yayına Haz: Mahir Ünlü), (İstanbul, İnkıap Kitabevi, 2004), s. 18.

⁶⁵⁸ Hazma Eroğlu, “Atatürk ve Milliyetçilik”, *Atatürkçü...*, s. 360

Atatürk, milleti; dil, kültür, amaç birliği ile birbirine bağlı olan vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai bir heyet olarak tanımladı.⁶⁵⁹ Beraber yaşamak konusunda ortak istek ve rızaya dikkati çekti.⁶⁶⁰ Milletın yapıcı unsuru olarak gördüğü Türk dilini “mukaddes bir hazine” olarak niteledi. Türk dili, Türk milletinın kalbi ve zihniydi.⁶⁶¹ Türk milletinın oturduğu toprak parçasını, yani vatanı ise “derin ve şanlı geçmişin, büyük kudretli atarının mukaddes miraslarının saklandığı, sınırları tarihte çizilmiş yer” olarak tanımladı. Hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmeyen bir bütün olarak gördü.⁶⁶²

Falih Rıfki da Türk milliyetçiliğini tanımlarken bu düşüncelerden yola çıktı. Milleti, “dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği içtimai ve siyasi bir bütün” olarak tarif etti.⁶⁶³

Cumhuriyet’in ilanından hemen önce ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk milliyetçiliği ile ilgili yazdığı yazılarda başlıca kaygısı Türk milliyetçiliğinin, “mahallileştirilmesi” oldu. 1923 seçimleri sırasında muhalif adayların Türk millete, “yerli mebus isteyiniz” propagandası yaptığına dikkati çeken Falih Rıfki, milliyetçiliğinin “bütün memleketi kapsadığını, böylesi bir propagandanın ise “mahalli ırkçılığı” ortaya çıkaracağını ve “mütareke döneminde parçalanmaya çalışılan Türklük bilincinden” daha tehlikeli olduğunu savundu.⁶⁶⁴

1924 Anayasası hazırlık sürecinde Mecliste ve basında yapılan milliyetçilik ve yabancı unsurların kanuni statüsü tartışmaya açılmıştı. Falih Rıfki da bu tartışmalara katıldı. Anayasa yapılırken “Avrupa bir yana, Peru gibi Güney Amerika devletlerin milliyetçiliğini” örnek gösterenleri eleştirdi. Kanunlar yapılırken “milliyetçiliğin ve milli bünyenin esas alınmasını” istedi.⁶⁶⁵

“Türkiye’nin asıl sahiplerinin Türk milleti” olduğunu vurguladı. Irk, din ve mezhep birliğinin milleti oluşturamayacağını, “dili başka, adetleri ve terbiyesi başka, binaenaleyh

⁶⁵⁹ Afet İnan, **Medeni Bilgiler Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, (Ankara, TTK, 1969), s. 18

⁶⁶⁰ A. İnan, **a.g.e.**, s.18.

⁶⁶¹ A. İnan, **a.g.e.**, s. 21

⁶⁶² A. İnan, **a.g.e.**, s. 20

⁶⁶³ Falih Rıfki Atay, “Türküz, Türkçü ve Türkiyeliyiz”, **Ulus**, 6 Temmuz 1943, No: 7876, s. 1.

⁶⁶⁴ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 6 Haziran 1923, No: 1699, s. 3.

⁶⁶⁵ Falih Rıfki, “Kanun Vaz’ı”, **Akşam**, 10 Nisan 1924, No: 1980, s. 3.

amaçları başka olanların hakim millet arasındaki bağlarının gevşek kalacağını” savundu. Millet olmak için dil, âdet, düşünce ve amaç birliğinin gereğine dikkati çekti.⁶⁶⁶

Falih Rıfki, Cumhuriyetin ilk yıllarında “gayrimüslimlerin haklarını savunduklarını” iddia edenleri de şiddetle eleştirdi. “Anayasanın, Türkiye’de doğan, büyüyen ve ikamet eden herkese Türk vatandaşlığının imtiyazlarını bahşetmiş olmasını” doğal karşılamakla birlikte, “Türk vatandaşlığı haklarını tamamıyla kullanmak isteyen yabancıların, Türklüğü kabul etmeleri gerektiğini” savundu. Türkçe konuşmalarını, Türkçe okumalarını, “din ve mezhep müstesna olmak üzere” kendilerini Türk’ten ayıran farklarını ortadan kaldırmalarını gerekli gördü. Ona göre cumhuriyetin milliyet ilkelerinin gerçek anlamda “Türk olmayanların da Türk olabileceklerinden” ibaretti.⁶⁶⁷

İmparatorluk’ta “Rum’un isminin Rum, Ermeni’nin isminin Ermeni, Arnavut’un ismi Arnavut, Arab’ın ismi Arap olduğuna, yalnız Türk’ün isminin Osmanlı olduğuna” dikkati çeken Falih Rıfki, Türk gibi düşünmeyen Türk gibi konuşmayan, Türk gibi hissetmeyenin, Türk hukukuna tabi olamayacağını ısrarla vurguladı.

“İsmi Türkleştir, Türkçe konuş, Türkçe dua et, mekteplerini Türkleştir, çocuklarını memleket mekteplerine gönder, memleket işlerine karış, Türklerle haşır neşir ol, cemaat ruhunu kökünden sök, milli iktisat davasında vazifeni yap.”

diyen Falih Rıfki, Türk vatandaşı olan azınlıklara; Amerika’da Amerikalı, İngiltere’de İngiliz, Fransa’da Fransız olduğu gibi Türkiye’de Türk ol” diye seslendi.⁶⁶⁸

“Türkiye’de Türkçe konuşulur” sloganını benimseyen ve gazetede işleyen Falih Rıfki’ya göre dil, milliyetin en önemli unsuruydu. Tanzimat’tan itibaren Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde ayrıcalıkları en az olan milletin Türkler olduğuna, İmparatorluk içinde Türklerin saygıdan yoksun kaldıklarına, hatta Türk adetlerinden sıyrılmaya çalıştıklarına, Türkçe konuşmamaya özen gösterdiklerine dikkati çekti.

⁶⁶⁶ Falih Rıfki, “Anasır Kanunu”, **Akşam**, 6 Nisan 1924, No: 1976, s. 3.

⁶⁶⁷ Falih Rıfki, ““Türk” Meselesi”, **Akşam**, 1 Mayıs 1924, No, 2000, s. 3.

⁶⁶⁸ Falih Rıfki, “Evamir-i Aşere”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Mart 1928, No: 1404, s. 1.

Türkiye'nin yegâne imtiyazlı insanlarının Türkler olduğunu, yegâne imtiyazlı dilinin de Türkçe olması gerektiğini savundu.⁶⁶⁹

“Yirminci asırda bir milleti tam mahkum etmek isteyenlerin, o milleti kendi dili ile okumaktan, yazmaktan ve kültürlenmekten men ettiklerine, son asırda mahkum milletlerin istiklal davalarının, dil davaları olarak başladığına” işaret eden Falih Rıfkı, Türkiye'deki dil davasının “istiklal davası demek” olduğunu vurguladı. Bu nedenle Kemalizm'in başlıca davası olduğunu belirtti. Bir milletin dilden başka sağlam kökü olmadığını, Türk varlığına inanmanın ilk şartının Türk dilinin varlığına inanmak olduğunu⁶⁷⁰, bu nedenle Kemalizm'in, dilde yeni bir şuur yarattığını savundu. Türkleri kendilerine doğru yaklaştırdığına her şeyde Türk'ü kendi özelliğine kavuşturduğuna işaret etti.⁶⁷¹

Mustafa Kemal'e gönülden bağlı olan Falih Rıfkı:

*“En büyük Türk odur. Onun soyadı Türk değildir: Atatürk onun kendisidir. Bu ad Türk tarihinin üstünde bir sancak gibi dalgalanacaktır. Mustafa Kemalsiz Türk, Türksüz Mustafa Kemal anlaşılamaz. İki birbiri buluştular. Beraber sürüp gideceklerdir. Türklük tükenmez bir bayraktır. O, bir sızıntının izinden giderek bu bayrağın üstünde yüzlerce kat bağlayan taş toprak yığınlarını kaldırıp attı. Yaz güneşi gibi aydın, yaz aydınlığı gibi gür, içeni kandıran bu su, işte o kaynaktan geliyor.”*⁶⁷²

diyerek, Mustafa Kemal'in Türk milleti ile özdeşleştiğini Türk milletini temsil ettiğini vurguladı.

Falih Rıfkı, yazılarında Türk milliyetçiliğinin batıcı, halkçı, barışçı ve özgün olduğunu savundu.

Türk milliyetçiliği batıcıydı. Zira, “Milliyetçi Türk demek garplı Türk” demekti.⁶⁷³ Medeni bir millet olmanın ve milli bir devleti geliştirmenin ”şartı “Garplı” olmaktı.⁶⁷⁴ Türk milliyetçiliğinin “Garplılığı” “Tanzimat Garplılığı” gibi “sözde” ve eksik bir “Garplılık”

⁶⁶⁹ Falih Rıfkı, “Türkiye’de Türkçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Kanunusani 1928, No: 2353, s. 1.

⁶⁷⁰ Falih Rıfkı, “Dil Bayramı”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1934, No: 4735, s. 1.

⁶⁷¹ Falih Rıfkı, “Burun Dönülmüştür”, **Ulus**, 10 Haziran 1935, No: 4981, s. 1.

⁶⁷² Falih Rıfkı, “ATATÜRK”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani 1934, No: 4791, s. 1.

⁶⁷³ Falih Rıfkı, “Fikirden Hayata”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926, No: 1730, s. 1.

⁶⁷⁴ Falih Rıfkı, “Vahim İhtilatlara Karşı”, **Akşam**, 24 Mayıs 1924, No: 2021, s. 3.

değildi. Zira, “bir türlü milliyetçilik olduğu gibi, bir türlü garpçılık olabilirdi, iki türlü olamazdı.” “Garplı Türk” demek, her yönüyle “garplı” olmak demektir. “Tanzimatçıların Batının ilmini, fennini alıp, cemiyete zararlı olan yönlerini almamak” anlayışı, tamamen “Tanzimat edebiyatı”ydı. Bir garpçı Türk, her şeyiyle batılı olduğu gibi, fuhuşa karşı, içkiye karşı tıpkı garplı gibi mücadele etmekte de, batılı gibi davranmalıydı.⁶⁷⁵ Türk milliyetçiliği aynı zamanda batı tarzı musikiyi, “resmi”, “heykeli”, yani batı medeniyetinin güzel sanatlarını benimsiyor, halka bunları aşılamaı hedefliyordu.⁶⁷⁶

Türk milliyetçiliği halkçı ve inkılapçıydı. Zira Türk milliyetçiliği “yıkıcı değil, yapıcı”ydı. Hedefi, yanmış yıkılmış vatani tekrar ayağa kaldırmaktı. “Topyekûn ve her taraflı medeniyet, maddi manevi inşa hamlesine” girişmekteydi.⁶⁷⁷ Türk milletin diğer yarısı demek olan Türk kadınına peçesini attırarak, “asıl milli olan Türk kadını” hayata katmaktı.⁶⁷⁸

Falih Rıfkı’ya göre, Türk milliyetçiliğinin bu özelliklerinin toplamı, “Kemalist Medeniyet” demektir. Yani Türk milliyetçiliği, Türk milliyetçiliğinin hedefi Kemalist medeniyeti kurmak ve ilerletmektir.⁶⁷⁹

“Kemalist Medeniyet”i oluşturan ve geliştiren Türk milliyetçiliğın bir diğer özelliği barışçı olmasıydı. Zira Türk milliyetçiliği “Kemalist Sulh”u⁶⁸⁰ benimsemekte ve “hiçbir milletin rejim kavgasına karışmamak, fakat harp fikrini reddeden iktidarların başta bulunmasından memnun olmakta”ydı.⁶⁸¹

Falih Rıfkı, Türk milliyetçiliğinin kendine özgü bir milliyetçilik olduğunu, ırkçı olmadığını şu cümlelerle açıkladı:

“Bizim milliyetçiliğimizi de iyi anlamak lazım gelir. Taklitçileri bu hususta hataya düşmekten çekindirmek için Atatürk’ün milli çalışmalara başladığı günden beri, onun dahi ileri bir telakki ile bizim malımız olduğunu söylemeliyiz. Biz milliyetperverlikte ne

⁶⁷⁵ Falih Rıfkı, “Fezaîl ve Rezaîl”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1924, No: 1283, s. 1.

⁶⁷⁶ Falih Rıfkı, “İnkılabın İlmi ve Sanatı”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925, No: 1474, s. 1.

⁶⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, “Medeniyetçilik Cephesi”, **Ulus**, 11 Haziran 1936, No: 5341, s. 1.

⁶⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, “Millî”, **Ulus**, 19 Kanunuevvel 1937, No: 5889, s. 1.

⁶⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, “Medeniyetçilik Cephesi”, **Ulus**, 11 Haziran 1936, No: 5341, s. 1.

⁶⁸⁰ Falih Rıfkı Atay, “Kemalist Sulh”, **Ulus**, 1 Kanunuevvel 1936, No: 5514, s. 1.

⁶⁸¹ Falih Rıfkı Atay, “Vuzuh”, **Ulus**, 29 Teşrinisani 1936, No: 5512, s. 1.

Hıristiyan, ne ırkçı anlayışı kabul etmeyiz. Kültürcüyüz. Biz milliyet davarlımıza din ve kan kavgası karıştırmayız. İptidailer veya bugünkü menfaati öyle olanlar gibi, kan değil, kafa, kalp ve şuuru tahlil ederiz. Ümmetçiliğin bizi Türk'ün adını bile silecek bir şuur uyuşukluğuna sürüklediği zamanlar uzak değildi. Parti programını iyi okuyalım: onun esasları hayat ve hakikate uygun olarak, daha uzun müddet bize yeter. Onun hem mekteplerimizde ders olarak verilecek, hem kitaplarda izah ve tespit edilecek bir sistem teşkil ettiğine de şüphe yoktur. Prensiplerimiz vardır ve prensipçiyiz. Bunların bugünkü hayata uygunluğuna nasıl inanıyorsak, milli hayatımızın ileri inkişaflarına uymayı da öyle bir ana prensip olarak alıyoruz.”⁶⁸²

Türk milliyetçiliğinin “baştan beri hiçbir zaman ırkçı karakter” taşımadığını, en basit kültür işlerinden en basit ekonomi meselelerine kadar her şeyde özgünlüğünü koruduğunu, iç ve dış politikada ve bu politikanın her çeşit değişimlerinde uluslar arası akımın hayallerine değil, kendi milliyetçiliğinin hakikatlerine bağlandığını” savunan Falih Rıfkı, Türk milliyetçiliğinin “kendi milletin menfaatlerini unutmaksızın, yalnız bir tek enternasyonale, “Cenevre enternasyonalı”ne katıldığını ve her türlü haklarını bu enternasyonalde aradığını belirtti.⁶⁸³ Bu gerçek ortadayken Türk milliyetçiliği ne aşırı sağa ne de aşırı sola çekilebilirdi.⁶⁸⁴

Tek Parti Dönemi’nde Türk milliyetçiliğinin başlıca özelliklerini açıklayan Falih Rıfkı, çok partili dönemde ve özellikle Demokrat Parti iktidarı ile Türk milliyetçiliğinin başlıca karakterinin bozulmaya çalışıldığını iddia etti.⁶⁸⁵

Falih Rıfkı’ya göre, Demokrat Parti Dönemi’nde “Atatürk inkılaplarına karşı olan sağ milliyetçiler”, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin koruması altına alındılar.⁶⁸⁶ Demokrat Parti döneminde, “İnkılapçı Türk milliyetçiliği sağdan ve soldan” olmak üzere iki tehlike altına girdi. “Sağda ırkçılık ve şeriatçılık adı altında inkılap düşmanlığı, Solda Bolşeviklik adı altında milliyetçilik düşmanlığı” vardı. Milliyetçi gençlik “sağ şeriatçılıkla”

⁶⁸² Falih Rıfkı Atay, “Prensiplerimiz”, **Ulus**, 6 Teşrinisani 1937, No: 5847, s. 1.

⁶⁸³ Falih Rıfkı Atay, “Ayar Noktası”, **Ulus**, 35 Mart 1937, No: 5622, s. 1.

⁶⁸⁴ Falih Rıfkı Atay, “Sağa Sola Zorlamalar”, **Ulus**, 13 Teşrinisani 1941, No: 7285, s. 1.

⁶⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 29 Eylül 1950, No: 10509, s. 3.

⁶⁸⁶ Falih Rıfkı Atay, “Biz Susalım Fakat Siz Artık Söyleyiniz”, **Dünya**, 1 Aralık 1952, No: 271, s. 1,7.

savaşırken “ırkçılar onu kızıl olmakla, şeriatçılar dinsiz olmakla” suçluyordu. Milliyetçi gençlik aşırı sol ile savaşırken de Bolşevikler onu, “ırkçı ve şeriatçı” olmakla suçlamaktaydılar.⁶⁸⁷

Çok partili dönemde gelişen koyu milliyetçiliğe “ırkçı irtica” adını veren Falih Rıfkı, ırkçı irticanın, “şeriatçı irtica kadar sinsi ve tehlikeli ve çok defa onunla yan yana” olduğunu savundu. Koyu milliyetçilik maskesi ile kimliğini gizlemeye çalıştığını belirttiği ırkçı irticanın, cumhuriyet düşmanı, “kancı” edebiyatı ile, Atatürk’ün “memleket milliyetçiliğini” yıkmaya çalıştığını iddia etti.⁶⁸⁸

Falih Rıfkı, “aslı Boşnak, Arnavut, Çerkes, Arap olanlar veya garp Türklüğü dışından göçenler” arasındaki birliği sağlayan Atatürk milliyetçiliğinin, yıkılması halinde Türkiye Cumhuriyeti’nin tehlikeye gireceğini” savundu.⁶⁸⁹

Falih Rıfkı’ya göre Demokrat Parti devrinde Türk milliyetçiliği “devletçiliği tasfiye etme” adı altında yıpratıldı. Devletçiliğin amacı “Türk’ün olanı Türk’e vermektir.” Demokrat Parti ise “Devletçiliği tasfiye” adı altında Türk’ün olanı yabancıya vermeye kalkışmıştı.⁶⁹⁰

Demokrat Parti’nin, Anayasa’nın dilini eski Osmanlıca’ya, “ölmüş bir dile” çevirerek, Türk milliyetçiliğinin temeli olan Türk dilini de bozduğunu dile getirdi.⁶⁹¹ DP’nin benimsediği dil zihniyetinin yanlışlığını vurgulamak için İsrail’i örnek verdi. Zira Yahudiler, yaklaşık yirmi asır ırk ve din milleti olarak Avrupa’nın çeşitli memleketlerinde yaşamışlardı. Bu süre boyunca dillerini kullanmamışlar ve oturdukları ülkenin dillerini konuşmuşlardı. Filistin’e geldiklerinde dil meselesi ortaya çıkmış, bazıları İngilizce’yi kullanmayı önermişlerdi. Ancak Yahudi milleti kolay olan bu yolu seçmeyerek dini metinlerinde kalan İbranice’yi kabul edip geliştirmişlerdi.⁶⁹²

Falih Rıfkı, 1960 İhtilali’nden sonra Atatürk’ün “tam kıvamını verdiği Türk milliyetçiliğinin”⁶⁹³ tamamen tahrip edildiği, “milliyetçi” teriminin bile “Türkçü” olanların

⁶⁸⁷ Falih Rıfkı Atay, “Ocağınız”, **Ulus**, 3 Kasım 1951, No: 10904, s. 1,3.

⁶⁸⁸ Falih Rıfkı Atay, “10 Kasım”, **Ulus**, 14 Kasım 1951, No: 10916, s. 1.

⁶⁸⁹ Falih Rıfkı Atay, “Pekiy Ağaoğlu Anlatayım”, **Dünya**, 10 Aralık 1953, No: 641, s. 1.

⁶⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, “İltibas”, **Dünya**, 20 Haziran 1954, No: 829, s. 2.

⁶⁹¹ Falih Rıfkı Atay, “Türkçe Anlayan Beri Gelsin”, **Dünya**, 26 Aralık 1952, No: 296, s. 1, 5.

⁶⁹² Falih Rıfkı Atay, “Acı İse de”, **Dünya**, 12 Ağustos 1956, No: 1533, s. 2.

⁶⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Fıkralar”, **Dünya**, 14 Ocak 1962, No: 4217, s. 2.

değil, “ırk” olanların tekeline geçtiğini savundu.⁶⁹⁴ Bu tahribin sorumluluğunu ise isim vermemekle birlikte “Milli Birlik Komitesindeki ırkçılara ve arkadaşlarına” yükledi. Zira, 27 Mayıs’tan sonra ırkçılık, “Kültür dernekleri adı altında eski halkevleri ve Türk Ocakları kalıntıları üzerine kurularak” devlet kurumlarına yerleşmişti.⁶⁹⁵

3.2.3. Halkçılık

Rusya’da 19. yüzyılda Narodnik düşünce içinde kendini gösteren Halkçılık akımı, İmparatorlukta II. Meşrutiyet Döneminde, aydınlarca çıkarılan “Yeni Felsefe”, “Genç Kalemler” gibi dergiler aracılığıyla yayılarak “Halka Doğru” akımını başlattı.⁶⁹⁶

Kemalizm halkçılığı, siyasi, sosyal ve iktisadi içerikliydi. Siyasi olarak halkçılık halk hakimiyeti demektir. Sosyal ve iktisadi nitelikteki halkçılık anlayışına göre, halk, millet ve devlet birliğini ve bütünlüğünü meydana getiren, sınıfsız, imtiyazsız bir topluluktur.⁶⁹⁷

Siyasal rejim olarak Halkçılık, Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından hemen sonrasında kurulmaya başlandı. 24 Nisan 1920’de yeni bir hükümetin kurulması için Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis başkanlığına verdiği önergede hükümet biçiminin “Halk Hükümeti” olması öngörülmüştü.⁶⁹⁸

Temelini 13 Eylül 1920’de Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis Başkanlığı’na sunduğu Halkçılık Programı’nın oluşturduğu 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun birinci maddesinde, “Egemenlik kayıtsız şartsız millete aittir”, ve “idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idaresi esasına dayalıdır”, denerek halkçılık ilkesi ön plana çıkarıldı.⁶⁹⁹

1927’de Cumhuriyet Halk Fırkası Kongresi’nde Halkçılık ilkesi yer almakta ve 1931’deki parti programında ilke şöyle tanımlanmaktaydı:

⁶⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, “Milliyetçilik Deyimi Üzerine”, *Dünya*, 6 Nisan 1961, No: 1961, s. 1.

⁶⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Ak ve Kara Milliyetçilik”, *Dünya*, 23 Ekim 1963, No: 4469, s. 1.

⁶⁹⁶ İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, (Ankara: İş Bankası Kültür Yay: 1997), s. 193-195.

⁶⁹⁷ İsmet Giritli, “Atatürk ve Halkçılık”, *Atatürkçü Düşünce*, (Ankara: AAM Yay: 1992), s. 453.

⁶⁹⁸ İhsan Güneş, *a.g.e.*, s. 196.

⁶⁹⁹ Yücel Özkaya, “Atatürk ve Halkçılık”, *Atatürkçü Düşünce*, (Ankara: AAM Yay: 1992), s. 460.

*“İrade ve hakimiyet kaynağı milletindir. Bu irade ve hakimiyetin devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı vazifelerini tamamıyla yerine getirmek için kullanılması, partini başlıca prensiplerindendir. Kanunlar önünde mutlak bir eşitlik kabul eden, hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa imtiyaz tanımayan yurttaşları, halktan ve halkçı olarak kabul ederiz. Türkiye cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil, fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü bakımından türlü hizmetlere ayrılmış bir cemaat saymak esas prensiplerimizdendir. Partinin bu prensipte göz önünde tuttuğu gaye, sınıf kavgaları yerine içtimai nizam ve sosyal süzen ve birliği elde etmek ve menfaatler arasında birbirine zıt olmayacak surette ahenk yaratmaktır.”*⁷⁰⁰

Halkçılık anlayışının ilk unsuru halkın yönetimi eline almasıydı. İkinci unsuru da milletin genel hakları dışında hiçbir kişiye veya zümreye ayrıcalık tanımamasıydı. Halkçılığın bu anlamı Halk Fırkası’nın 1923 tarihli ilk tüzüğünün ikinci maddesinde “Halk Fırkası nazarında halk mefhumu, herhangi bir sınıfa münhasır değildir” şeklinde yer aldı.⁷⁰¹

Kemalizm Halkçılığı’nın üçüncü unsuru sınıfsız toplumdur. Sınıf üstünlüğüne ve sınıf ayrımına karşıydı. Hiçbir aile, sınıf veya kurumun bir diğerine üstün olmadığını kabul ediyordu. Türk toplumunun sosyal sınıflardan değil, çeşitli meslek gruplarının varlığından ve bu gruplar arasındaki işbirliğinden oluştuğu öngörüldü. Halkçılık, yurdun güvenliği ve gelişmesi için milli birlik fikrine dayanıyordu.⁷⁰² 1925’te Aşar Vergisi’nin kaldırılması, 1929-1939 yılları arasında topraksız çiftçiye toprak dağıtılması imtiyazsız toplum oluşturmaya ve herkesi refaha ulaştırmaya dönük adımlardı.⁷⁰³

Halkçılık düşüncesi, 1961 Anayasası ile daha da geliştirildi. 1961 Anayasa, tarafsız olarak sosyal adaleti gerçekleştirme konusunda başlıca ödevi devlete vermektedir. Anayasanın 41. maddesinde de “iktisadi ve sosyal hayat, adalete, çalışma esasına ve herkes

⁷⁰⁰ Yücel Özkaya, **a.g.m.**, s. 462.

⁷⁰¹ Ergun Özbudun, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce**, (Ankara: AAM Yay: 1992), s. 443

⁷⁰² Suna Kili, “Tarih Açısından Kemalizm’in Özü ve Oluşumu”, **Atatürk Devrimleri, I. Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, (İstanbul: Sermet Matbaası, 1975).s.. 27.

⁷⁰³ Yücel Özkaya, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce**, (Ankara: AAM Yay: 1992), s. 461.

için inanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir” denmekteydi.⁷⁰⁴

II. Meşrutiyet Dönemi’nin özgürlükçü ortamında gelişen Halkçılık düşüncesi, ve “Halka Doğru” akımı dönemin Türkçü aydınlarını etkilediği gibi Falih Rıfkı üzerinde de derin izler bıraktı. Gazetecilik hayatına başladığı Tanin’de, genç bir gazeteci aydın olarak, “Halka Doğru Gitme” düşüncesini gençliğe aşlamaya çalıştı.

Falih Rıfkı “Halka Doğru” fikrini işlerken, kitaplardan edindiği fikirleri aktarmakla sınırlı kalmadı. Yazılarına 1913 yılı yazında ağabeyini ziyaret için gittiği Kastamonu Dağları’nın eteklerinde bulunan Çerkeş’teki gözlemlerini de kattı. Çerkeş’in de, Osmanlı idaresi tarafından, Diğer Anadolu kasabaları gibi unutulduğunu,⁷⁰⁵ Payitahtın, Anadolu’nun bütün vilayetleri ve mutasarrıflıkları kendi hazinesinin emrinde olarak gördüğünü, vergi toplamak için halka zulüm yapan memurları görevlendirdiğini⁷⁰⁶ dile getiren Falih Rıfkı, İstanbul’da eğitim alan ve ileride memurluk hayatına başlayacak gençlerin “halkın bu sefaletinden haberdar olmadıklarından” yakındı. Zira aydınlar, memleketi yabancı gezginlerin kitaplarından tanıyordu. Anadolu’ya ait Türk aydınlarının yazdığı ne ciddi bir seyahatname ne de kusursuz bir harita vardı. Anadolu’yu tanımadıkları için aydınların düşüncelerinde Anadolu çölden az farklı, ruhu sıkı gezmeye değmez bir yığın harabeden ibaret sayılıyordu. Anadolu’ya gitmek, adeta İstanbul’dan beş altı yüz yıl ayrılmak demekti.⁷⁰⁷

Oysa “Halkı sevmek, halka doğru gitmek, bedbaht memleketin felaketlerini kendine ait birer matem yapabilmek, bütün atılan iyi adımların halkın yararı ile örtüşmediğini görmek, aydın gençlerin başlıca kaygısı” olmalıydı. Bu durumu düzeltmek için de, Üniversite’de okuyan veya henüz göreve başlayacak gençler, en az bir kez Anadolu’yu gezmeli, halkı tanımalı, ihtiyaçlarını bilmeliydi.⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ Suna Kili, “Tarih Açısından Kemalizm’in Özü ve Oluşumu”, **Atatürk Devrimleri, I. Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri**, s. 28.

⁷⁰⁵ Falih Rıfkı, “Anadolu Hatırası, Çobanın Bayramı”, **Tanin**, 31 Kanunusani 1914, No: 1833, s. 3. Bu yazı Acarolu’nda da vardır. Bkz. Ahmet Acaroğlu, “Falih Rıfkı Atay’ın İlk Yazıları”, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü, Basılmamış Mezuniyet Tezi), (İstanbul: 1974), s. 131-137.

⁷⁰⁶ Falih Rıfkı, “Harabe Yanında”, **Tanin**, 18 Nisan 1914, No: 1956, s. 3. A. Acaroğlu, **a.g.t.**, 172-177.

⁷⁰⁷ Falih Rıfkı, “Anadolu Seyahatleri”, **Tanin**, 12 Temmuz 1913, No: 1659, s. 3. A. Acaroğlu, **a.g.t.**, s. 38-41.

⁷⁰⁸ A. Acaroğlu, **a.g.t.**, s. 40.

Falih Rıfki, Kemalizm'in Halkçılık ilkesinin demokrasi anlamından daha çok, halkın dertleriyle dertlenerek halka hizmet etme, sınıfsız toplumu kurma ve halk arasında eşitliği gözetme yönlerine ağırlık verdi.

İkinci Büyük Millet Meclisi ile Halk Devleti'nin ana prensiplerini kurduğuna ve Halk devleti prensiplerine aykırı olan şartların ve kurumların kaldırıldığına dikkati çeken Falih Rıfki, "Halk Devleti prensiplerinin halk tarafından benimsenmesi için zamana ihtiyaç olduğunu" savundu.⁷⁰⁹ Zira, Halkçılık düşüncesi, demagojiye açık, fakat aynı zamanda yüksek bir inkılapçılığı esas alan bir düşünceydi. Halkın bu ayrımı yapması kolay olmayacaktı.⁷¹⁰

Falih Rıfki bu görevi ancak Halkevlerinin yerine getirebileceğini savundu. Halkevleri sayesinde gençler halktan, köklerinden ayrılmayacak, halkla kaynaşacak, halkın dertlerini ve ihtiyaçlarını öğrenecek ve böylece "inkılap nizamını" halka benimsetebileceklerdi.⁷¹¹

Yeni Devletin Halkçılık anlayışının ana davasının da köylüyü kaldırmak olduğuna dikkati çekti. Türk milletinin dörtte üçünün köyde oturduğunu, yapılan devrimlerle, Türk köyündeki "şariat rejiminin adamı" olan köy hocasının çocuk okutmak halka yol göstermek, köylü ile Allah ve hükümet arasında aracılık etmek görevlerinin tasfiye edildiğini belirtti. Aydınlardan ve Türk gençlerinden Anadolu köylerine giderek inkılabı yerleştirmelerini istedi.⁷¹²

Aydınlar Anadolu köylerinde yalnızca halka hizmet etmekle kalmamalı, aynı zamanda "Terakkiperver Fırka'nın ve gericilerin kurduğu fesat ocaklarına karşı" da halkı uyarmalı, halkın "inkılap hükümetine" karşı bağlılığını sağlamlaştırmalıydı.⁷¹³ "Mürtecilerin Anadolu'da cirit attığı bir dönemde", aydın gençlerin Anadolu köylerine ve kasabalarına gitmemelerini "kendi eserleri olan inkılaba ihanet etmesi olarak gördü."⁷¹⁴

⁷⁰⁹ Falih Rıfki, "Manevi Esaretler", **Hakimiyeti Milliye**, 3 Ağustos 1927, No: 2179, s. 1.

⁷¹⁰ Falih Rıfki Atay, "Temeltaşı", **Ulus**, 25 Teşrinisani 1938, No: 6223, s. 1.

⁷¹¹ Falih Rıfki Atay, "Halkçı Gençlik", **Ulus**, 27 Şubat 1936, No: 5239, s. 1.

⁷¹² Falih Rıfki, "Köy Hocasının Yeri Boştur", **Hakimiyeti Milliye**, 27 Kanunusani 1932, No: 3787, s. 1.

⁷¹³ Falih Rıfki, "Halk ve Cumhuriyet", **Hakimiyeti Milliye**, 7 Temmuz 1925, No: 1468, s. 1.

⁷¹⁴ Falih Rıfki, "Halk ve Münevverler", **Hakimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1925, No: 1469, s. 1.

Gençlerin; “hiçbir şey bilmeyen ve duymayan kaba bir yığın” olarak gören politikacılara karşı halkı, koruma görevi olduğunu savundu.⁷¹⁵

Falih Rıfki, Halkçılık ilkesi gereğince Cumhuriyet hükümetlerinin “iş hükümetleri” olduğunu, halka hizmet götürmeyi amaç edindiğini vurguladı.⁷¹⁶ CHP’nin kaynağının ve dayancının halk olduğuna, davasını halkın ihtiyaçları üzerine kurduğuna işaret etti. CHP’nin halktan gelen, halk ile yürüyen ve halk için işleyen bir “organizma” olduğunu savundu.⁷¹⁷

Kayseri, Ereğli, Turhal, Kırıkkale Edirne, Isparta, gibi Türkiye’nin dört bir tarafındaki şehirlere, şeker fabrikası, halıcılığı koruyan iplik fabrikası, gülyağcılığını koruyacak olan fabrikaların açıldığını dikkati çeken Falih Rıfki, Halkçılık ilkesinin “bir şehirde veya bir mıntika menfaatine muayyen bir sahada kalkınmayı hedef almadığını”, aksine, ülkenin her tarafında millet için çalışan ve toplu bir kalkınmayı hedefleyen “memleket halkçılığı” olduğunu savundu.⁷¹⁸ Zira Cumhuriyet, bütün Türkiye şehirleri üstüne titriyordu.⁷¹⁹

Kemalizm davasının, “kökten bir kalkınma hareketi olduğunu, kökün de halk olduğunu” “Osmanlı imparatorluğu’nun halka ve köylüye, sömürgeciler gözü ile baktığını”, dikkati çeken Falih Rıfki, Kemalizm Halkçılığı’nın “başlıca ayracının köyde devletçilik” olması gerektiğini savundu.⁷²⁰ Yalnız bu Devletçilik, sadece iktisadi alanı kaplamamalıydı. Sağlık, kültür, eğitim işlerini de içine alan daha kapsamlı bir devletçilik olmalıydı. “Kemalizm Halkçılığı halkın sağlığı başta olmak üzere bütün sorunlarının üzerine gitmeliydi.”⁷²¹

Halkçılık ilkesinin sınıflı bir toplumu reddettiğini belirten Falih Rıfki, sınıfsız toplumu şu şekilde açıkladı:

⁷¹⁵ Falih Rıfki, “Gazi’nin Düsturları, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Kanunusani 1931, No: 3432, s. 1.

⁷¹⁶ Falih Rıfki, “Yeni Ruh”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Şubat 1925, No: 1354, s. 1.

⁷¹⁷ Falih Rıfki Atay, “Halk İle Temaslar”, **Ulus**, 4 Mart 1939, No: 6315, s. 1.

⁷¹⁸ Falih Rıfki, “Yolumuz”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel 1934, No: 4739, s. 1.

⁷¹⁹ Falih Rıfki Atay, “İstanbul ve Yeni Türkiye”, **Ulus**, 12 Nisan 1936, No: 5281, s. 1.

⁷²⁰ Falih Rıfki Atay, “Doğuda”, **Ulus**, 25 Ağustos 1935, No: 5057, s. 1.

⁷²¹ Falih Rıfki Atay, “Tıp Kongresi”, **Ulus**, 2 Teşrinievvel 1935, No: 5105, s. 1.

“En çok sevdiğimiz ve alıştığımız tabirlerden biri sınıfsız cemiyet sözü idi. Sınıfsız cemiyetin manası nedir? Kanunla sınıf kavgasını yasak mı edeceğiz demektir? O zaman makinenin ilk icat zamanındaki iptidai hale dönmüş olurduk. Sınıfsız cemiyet demek devlet sınıf menfaatlerini tezatlaştırmamak için öyle yüksek bir adalet yapacaktır ki sınıf kavgalarına lüzum kalkmayacaktır, demektir. Sınıf kavgalarının asıl sebebi, adaletsizlikte ve herhangi bir sınıfın haklarını tanımamasında ve onları iktidarda ise devlet kuvvetleri vasıtası ile zebun bırakmasındadır. Başlıca mesele iş hayatını, iş sahipleri ile işçilerin karşılıklı vazife ve mesuliyetleri düşünülerek tanzim etmekte idi”⁷²²

Falih Rıfkı'ya göre, Âşar'ın kaldırılması, 1929 yılında başlayan ve 1935 Mayıs'ında toplanan CHP Parti kurultayında tuzu ucuzlatmak, şeker fiyatını indirmek, çiftçi borçlarını taksitlendirmek, yeni toprak yazımını başlatmak, bina vergilerini azaltmak, tarım kredi ve satış kooperatifleri kurmak, gibi halk için önemli olan kararların alınması, sınıfsız toplumu oluşturuca nitelikteydi.⁷²³

Çağ, olgun, bir, sınıfsız ve tezatsız milletler çağıdır. Kemalizm'in ülküsü de bundan ibarettir. Halk Partisi'nin temelleri bu dava için atılmıştır. Halkevleri bu davanın hizmetine verilmiştir. İnkılaplar ve her şey gençliği ve halkı yetiştirmenin önündeki engelleri kaldırmak için yapılmıştır,⁷²⁴

diyerek Avrupa'daki rejimlerin de artık sınıf kavgalarından bıkmış olduğuna, İspanya'nın sınıf çatışmasına son vermeye çabaladığına⁷²⁵ Rusya'da bir sınıf diktatoryası yoluyla herkesi işçileştirerek, yeni sınıfsız cemiyete vücut vermeye çalıştığına, Faşist İtalya'da sınıf kalmadığına, Fransız demokrasisinin bile sınıfsız toplumu savunduğuna dikkati çekti. Daha en başta sınıfsız toplumu kabul eden Kemalizm'in isabetli bir karar verdiğini savundu.⁷²⁶

⁷²² Falih Rıfkı Atay, “İş Kanunu”, **Ulus**, 30 Mayıs 1936, No: 5339, s. 1.

⁷²³ Falih Rıfkı Atay, “Halkçı Devlet”, **Ulus**, 9 Şubat 1936, No: 5221, s. 1.

⁷²⁴ Falih Rıfkı Atay, “Dünkü Törenler”, **Ulus**, 23 Şubat 1942, No: 7380, s. 1.

⁷²⁵ Falih Rıfkı, “İstatistikler”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1934, No: 4781, s. 1.

⁷²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Sınıfsızlık”, **Ulus**, 26 Kanunusani 1937, No: 5567, s. 1.

Falih Rıfki, Çok Partili dönemde, Türkiye’de Halkçılığın, Avrupa Halkçılığının gerisine düştüğünü kanıyordu.⁷²⁷

Bu gerileyişin nedeni olarak Demokrat Parti’yi gösterdi. Demokrat Parti milletvekillerinin “halkçılığı”, halkı aldatmak amacıyla kullandıklarına dikkati çekti. Bu dönemde, halkçılığın “halk adına faydalı olduğuna inandığı şeylere halkı da inandırmak için kendini feda edercesine çırpınmak, uğraşmak, halkı doğru yola götürmek” yerine “halkın hoşuna gidecek şeyleri söylemek ve yapmak” olarak algılandığına işaret etti. Demokrat Parti’den Halkçılık adına bir takım adımlar atmasını istedi. Sosyal yapının bozulmasına neden olan köyden kente göçü önlemek için “Yerleştirme Bakanlığı”nın bir an evvel kurulmasını önerdi. Gözlerini halkın gerçek davalarına çevirmesini, nüfusun iyi kullanılması için eğitim, sağlık ve ekonomik alanda önlemler almasını istedi.⁷²⁸

1960’lı yıllarda, Falih Rıfki’de Halkçılık kavramı yerini “sosyal adaletçilik” düşüncesine bıraktı. Bunda 1961 Anayasası’nın ekonomide planlamayı ve “sosyal adaleti” öngören ilkeleri kadar, belki ondan daha fazla “komünizm tehlikesi” etkili oldu.⁷²⁹

Batıda sosyal adalet düzeninin herkesin hakkını verdiğine, sosyal adaletin sınırlarının çizildiğine, kurallarının belirlendiğine dikkati çekti. Türkiye’nin de 1961 Anayasası çerçevesinde “sosyal adalet” ilkesini uygulamasını istedi.⁷³⁰

27 Mayıs askeri darbesinden sonra “bazı işlerin” aceleye geldiğini ve yarım kaldığını, ordu için alınmış olan refah arttırıcı önlemlerin sivil kadrolara yansıtılmadığını belirtti. “Sosyal adaletçilik” konusunda atılması gereken ilk adımın devlet hizmetlerini çeviren sivil kadrolardaki fazlalıkları tasfiye etmek ve memurlar maaşlarını iyileştirmek olduğunu savundu.⁷³¹

⁷²⁷ Falih Rıfki Atay, “Halk Anlayışı Üzerine”, **Dünya**, 27 Eylül 1955, No: 1281, s. 1, 3.

⁷²⁸ Falih Rıfki Atay, “Verimli Toprak Çiftliğinden, Beyoğlu Yankesiciliğine”, **Dünya**, 13 Mart 1953, No: 343, s.1.

⁷²⁹ Falih Rıfki Atay, “Aklımızı Başımıza Derlemek”, **Dünya**, 26 Ocak 1961, No: 2969, s. 1, 5.

⁷³⁰ Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Şartları”, **Dünya**, 16 Ocak 1961, No: 2959, s. 1.

⁷³¹ Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Gereğince”, **Dünya**, 12 Mart 1964, No: 4607, s. 1, 5.

3.3.4. Devletçilik

Falih Rıfki'ye göre, “Kemalist Rejim” realist ve uygulamalara dayandığı kadar geçmişin hatalarını tekrarlamamayı kendine ilke edinmişti. İnkılapçı liderler, liberal Tanzimat batılılaşmasının “milli iktisadı” nasıl yok ettiğini görmüşlerdi.⁷³² I. Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki'nin uyguladığı “tekelci himaye”nin milli ekonomiyi bu çöküşten kurtaramadığını savaşın içinde yaşayarak öğrenmişlerdi.⁷³³

Yeni devlet kurulduğunda Lozan anlaşması gereğince, kapitülasyonlar kaldırılmakla birlikte, gümrük rejimini eskisi gibi devam ettirmek zorundaydı. Bu nedenle yeni devlet ekonomide tam bir müdahaleci politika izleyemezdi. Ancak her şeye rağmen halkçı devlet ekonomide Türkiye'yi kalkındıracak tedbirler almak zorundaydı. Falih Rıfki bu zorunluluktan dolayı, kurulan Yeni Devlet'in geçmişten ders alınarak “Milli iktisat temellerine oturtulduğunu”⁷³⁴ savundu. Milli İktisadı kısaca “Türkün var olması” diye tanımladı.⁷³⁵

Falih Rıfki'ye göre, “Refah ve ümran”⁷³⁶ parolasıyla yola çıkan yeni devlet, Cumhuriyet hükümetleri ile birlikte bütçe anlayışını değiştirmesine,⁷³⁷ “eski usul halkı soymayı amaçlayan devletçiği” ortadan kaldırmasına rağmen istenildiği ölçüde ekonomik refah sağlayamadı.⁷³⁸

Falih Rıfki, 1927 yılından itibaren hükümetin ekonomi politikasını eleştirmemekle birlikte, alınması gereken tedbirler üzerinde durdu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada siyasi rejimler değişirken ekonomi de “deri değiştirir” gibi sistemlerin değiştirildiğine işaret eden Falih Rıfki, Türkiye'nin de bu yönde adımlar atmasını gerekli gördü. Zira Türkiye bu konuda oldukça avantajlı bir konumdaydı. Türkiye'nin tüm alanlarda olduğu gibi ekonomide de her şeyin yenisini uygulamak⁷³⁹ gibi bir şansı olduğuna dikkati çeken Falih

⁷³² Falih Rıfki, “İktisat Misakı”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1930, No: 3056, s. 1.

⁷³³ Falih Rıfki “Vahim İhtilatlara Karşı”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Mayıs 1924, No: 3056, s. 1.

⁷³⁴ Falih Rıfki, “Bir Meclis bir Program”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Mart 1927, No: 2044, s. 1.

⁷³⁵ Falih Rıfki, “İktisat Misakı”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1930, No: 3056, s. 1.

⁷³⁶ Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 20 Haziran 1923, No: 1703, s. 3.

⁷³⁷ Falih Rıfki, “Muvaffakiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunusani 1927, No: 2001, s. 1.

⁷³⁸ Falih Rıfki, “Pahalılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.

⁷³⁹ Falih Rıfki, “Âli Tetkikat”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1927, No: 2613, s. 1.

Rıfki, 1930’larda “Cumhuriyet Hükümetinin” devletçiliğe yönelmesini destekledi ve devletçiliği tanımlamaya yöneldi.

Falih Rıfki, Türkiye’nin devletçiliği kabul etmesinin nedenini “Dünya Ekonomik Bunalımına⁷⁴⁰ ve Liberalizm’in bir sömürgeci zihniyetinden kurtulmak istemesine bağladı. “Liberalizm, Avrupa devletlerinin nihayet Türkiye’yi sömürge olarak kullanmalarına yardım edecek bir sistemdi.”⁷⁴¹ Dünya bunalımı ile de “devletin iktisadi teşebbüsleri başaramayacağı ve devletin iktisadi teşebbüslere karışamayacağı” düşünceleri ortadan kalktı.⁷⁴² Falih Rıfki Dünyanın 1933 yılındaki durumunu şöyle tarif etti:

*“Zalim bir muamma içinde yaşıyoruz. Hiçbir iktisadi mezhep hiçbir tarihi din kalmamıştır. Kapitalizm Sosyalizme doğru, Sosyalizm Kapitalizme doğru, Karl Marx ve Ford aynı deniz içinde bir birine sarılarak yardım çağırmaktadır. Devletler yıldızlar gibi birbirinden uzaklaşıyor.”*⁷⁴³

Falih Rıfki’ya göre, Türkiye’de Devletçilik, bir ekonomik düşünce olarak değil, tarihi bir zorunluluk olarak doğdu.⁷⁴⁴ Cumhuriyet Türkiye’sinde devletçiliği, milli ihtiyaçlar ve realiteler zorladı.⁷⁴⁵

Falih Rıfki, Devletçiliğin tanımını “Milli ve Müstakil İktisat” şeklinde yaptı. Müstakil iktisat, “istiklal”, Milli İktisat, “Halkın refahı” demekti. Falih Rıfki’ya göre, “Milli ve Müstakil İktisat, yalnız kısmi, resmi, hazinevi bir dava değil, umumi, milli, herkesin el birliğini, dirliğini, gönül birliğini ağız birliğini ahlak birliğini talep eden bir davaydı.”⁷⁴⁶

Falih Rıfki’ya göre, Devletçilik, sınıfsız toplumu öngörmekteydi. Devletçilik, “sadece halkın yapamadığı, yapmadığı işi yapmak demek değildi. Aynı zamanda Devletin

⁷⁴⁰ Falih Rıfki, “Bütçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932, No: 3927, s. 1.

⁷⁴¹ Falih Rıfki, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931, No: 3650, s. 1.

⁷⁴² Falih Rıfki, “Şahıs ve Amme”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1932, No: 3948, s. 1.

⁷⁴³ Falih Rıfki, “Konferans Batarken”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1933, No: 4312, s. 1.

⁷⁴⁴ Falih Rıfki, **Çankaya**, s. 491.

⁷⁴⁵ Falih Rıfki Atay, “Milletin İşletmelerdeki Milyarları”, **Dünya**, 18 Aralık 1954, No: 1006, s. 1.

⁷⁴⁶ Falih Rıfki, “Bir Tecrübe Yapalım”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1932, No: 3925, s. 1.

sınıf veya sınıflar hesap ve namına değil, memleketin yüksek iktisadi menfaatleri hesap ve namına iktisadi faaliyetler için kural koyucu ve denetleyici olması” demekti.⁷⁴⁷

“Biz ne liberaliz, ne faşistiz, ne de sosyalistiz. Devlet sosyalizmini kabul ettiğimiz bile doğru değildir. Biz Türkiye’nin kendi bünyesine has bir rejim kurmak istiyoruz.”⁷⁴⁸ diyen Falih Rıfkı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Devletçilik politikasını “sezgili bir iktisat politikası” olarak nitelendirdi. Zira, CHP, Türkiye ekonomisindeki “hastalıkları” ne kitaplardan kalıplaşmış düşünceleri, ne de başka devletlerin ekonomi politikalarını aynen alarak tedavi yoluna gidiyordu. “CHP, kendi iktisadi yolunu, kendi ülkesinde aramamaktaydı.”⁷⁴⁹

Falih Rıfkı’ya göre bu yol Devletçilikti. Devletçiliğin amacı, “Ferdî de iş görür, devleti de iş görür “kabiliyete” çıkarmaktı. Amaç; “ferdin iktisadi faaliyetlerinde memur-fert, devletin iktisadi faaliyetlerinde kırtasiyecî-devlet ruhunu silip süpürmek,” bu sayede Türkiye’nin “iktisadi hastalıklarını tedavi etmekte”.⁷⁵⁰ “Devlet demirden bir el gibi, memleketi kolundan tutup ileriye doğru götürmeli” ve iktisadi hayatın seyrini hızlandırmalıydı.”⁷⁵¹

“...Yalnız Türkiye’de değil, artık dünyanın hiçbir yerinde milli davadan ayrılmak mümkün değildir. Hindistan’ın en uzak köşesindeki İngiliz tezgahının menfaatini şimdi Londra korumaktadır. Parola İngiliz İmparatorluğu’nun yüksek iktisadi menfaatidir. Bütün memleketler gibi Türkiye için de en sağlam emniyet, istikrar, itimat kaynağı, Türkiye Devleti’nin yüksek iktisadi menfaatini yegane tanzim ve murakabe ölçüsü olarak kullanan bir devlet kuvveti olabilir. Halk fırkasının devletçiliği bu demektir. Türkiye Cumhuriyetinin iktisadi tarihinde inkılapçı hükümetlerimizin bu emniyet, istikrar ve itimat hissine zarar verecek tezatlarla düştüğü görülmemiştir. Halk fırkasının hükümetlerine verdiği ana istikamet nasıl sınıfsızlık ise, hususi ve resmi bütün iktisat cihazlarına verdiği parola da

⁷⁴⁷ Falih Rıfkı, “Prensip ve Tatbikat”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1932, No: 4005, s. 1.

⁷⁴⁸ Falih Rıfkı, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931, No: 3650, s. 1.

⁷⁴⁹ Falih Rıfkı, “İktisadi Haberlerin Kontrolü”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Nisan 1932, No: 3956, s. 1.

⁷⁵⁰ Falih Rıfkı, “Asıl Düstur”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1932, No: 4044, s. 1.

⁷⁵¹ Falih Rıfkı, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931, No: 3650, s. 1.

*memleketçiliktir. İstikrar, emniyet ve itimat için iki unsur: prensipte şuurlu bir anlaşma harekette şuurlu bir vahdettir.*⁷⁵²

Falih Rıfki, bu düşünceleriyle devletçiliğin, milliyetçiliği, milli bütünlüğü koruyucu özellikte olduğunu ortaya koydu.

Devletçilik politikasını gerçekçi buldu. Zira, “en az masrafla en fazla randıman almayı”, az maaşlı, geniş ve az verimli kadrolardan, çok maaşlı tam zaruri ve tam verimli kadrolara doğru gitmeyi, her şeyde istihsalı gözetmeyi amaçlıyordu.⁷⁵³ Devletçiliğin ülkede “Türk malı” kullanılmasını da arttıracak görüşündeydi.⁷⁵⁴

Falih Rıfki, Devletçiliğin yabancı sermayeye düşman olmadığını ısrarla vurguladı. Aksine, Batı sermayesinin memlekete Batı kafasıyla birlikte geleceği için Türk yatırımcılarını da üretimde kaliteye yönlendireceğini, böylece yerli mal ve yerli ürün için büyük bir ilerleme imkanı hazırlayacağı inancındaydı.⁷⁵⁵

Falih Rıfki Türkiye’ye Devletçiliği yerleştirebilmek için yapılması gerekenlere de işaret etti. Önlemlerin yerinde ve zamanında alınmasını, yeni bir iktisatçı kadro yaratılmasını zorunlu buldu. Yeni kadronun “kırtasiyecisi” olmayacak şekilde ayırt edici özelliklerle donatılmasını istedi.⁷⁵⁶ Devletin iktisadi teşebbüslerinde en tehlikeli unsurları, bürokrasi ve sorumsuzluk olarak tanımladı. Devlet çalışanlarının görevlerini sadece masa başında bir imza atmak olarak algılamamaları gerektiğini savundu. Tekelleri ve fabrikaları kontrollerinde tutan memurların, yönettikleri fabrikaların Avrupa’dakiler kadar randımanlı çalışmalarını sağlamalarını, teknik ve teşkilatlarını aynı örneğe göre rasyonelleştirmeye çalışmalarını gerekli bularak sorumluluğa işaret etti.⁷⁵⁷

Falih Rıfki özel girişime hak tanımayan katı devletçilikten yana değildi. Hükümetin sanayiye geliştirmeye olanak tanıyacak “gerekli” alanlarda desteklenmesini savundu.⁷⁵⁸

⁷⁵² Falih Rıfki, “Ana Yollar”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1932, No: 4009, s. 1.

⁷⁵³ Falih Rıfki, “Yeni Vekaletler”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1932, No: 3764, s. 1.

⁷⁵⁴ Falih Rıfki, “Son Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1932, No: 3890, s. 1.

⁷⁵⁵ Falih Rıfki, “Bir İykaz”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunusani 1932, No: 3786, s. 1.

⁷⁵⁶ Falih Rıfki, “İktisat Vekillliğinde”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1932, No: 4011, s. 1.

⁷⁵⁷ Falih Rıfki, “İnhisar ve Fabrikalarımız” **Hakimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932, No: 3831, s. 1.

⁷⁵⁸ Falih Rıfki, “Mantiki Hudut”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mart 1932, No: 3818, s. 1.

Devletçiliği yalnızca CHP'nin ilkesi olarak görmedi. “Kalkınma” ve “kurtulma” şartı olarak değerlendirdi. Devletçi politikanın bir zorunluluktan kaynaklandığını ısrarla vurguladı. Bu nedenle, çok partili yaşama geçtikten sonra kurulan ve Liberal ekonomi politikasını benimseyen Demokrat Parti'nin ekonomi politikasını eleştirdi. Türkiye'nin liberal ve kapitalist temeller üzerinde gelişebileceği düşüncesinin “Avrupa'dan daima bir asır geri kalma inadında dikelip durmak”tan kaynaklandığını iddia etti. Demokrat Parti'nin savunduğu liberalizmi “bir avuç zengin Türk yaratma pahasına memleketi yeniden köle haline getirme” politikası olarak gördü.⁷⁵⁹

Falih Rıfki'ye göre:

“Türkiye’de devletçilik her şeyin temeli ve devlet, örnek ve kılavuz olmuştur. Bugün de olmaz, daha uzun müddet liderliğe devam etmezse iktisadi hayatımızda apaçık duran bir takım boşlukları dolduramayız. Doldurulması gereken boşluklar belki doldurulandan fazladır. Bir zamanlar tamamıyla ecnebi olan Tekel, hazineye milyonlar kazandırmaktadır. Devletçilik milli bir ekonomi yaratmıştır. Bunu unutmamak gerekir.”⁷⁶⁰

Falih Rıfki, demokratik sistemde Devletçiliğin iyi yürüyemeyeceğini kabul etmekle birlikte, bütün devlet idarecilerinin ve muhalefet partilerinin bu gerçeği devletçilik aleyhine kullanmaları yerine, onu daha verimli bir çığıra sokmak için yardım etmeleri gerektiği görüşündeydi.⁷⁶¹ Ona göre, devlet işletmelerini kapatmak yerine, fabrikaların yerlerinin iyi seçildiği, teknik açıdan da iyi durumda olduğu gerçeği görülmeli, işletmeler grup grup ayrılmalı, her grup tanınmış firma veya uzmanlardan birinin belirli bir süre ile idaresi altına verilmeliydi.⁷⁶²

Falih Rıfki, Demokrat Parti yöneticilerini devletçilik politikasından tamamen uzaklaşmanın ülke ekonomisine vereceği zararlar konusunda uyarmayı da görev bildi.⁷⁶³

⁷⁵⁹ Falih Rıfki Atay, “Yeni Bakanlık”, **Ulus**, 26 Haziran 1949, No: 10050, s. 1.

⁷⁶⁰ Falih Rıfki Atay, “Ayaküstü”, **Ulus**, 9 Ekim 1949, No: 10154, s. 1.

⁷⁶¹ Falih Rıfki Atay, “Amiyane”, **Ulus**, 24 Temmuz 1949, No: 10078, s. 1.

⁷⁶² Falih Rıfki Atay, “Yeni Bakanlık”, **Ulus**, 26 Haziran 1949, No: 10050, s. 1.

⁷⁶³ Falih Rıfki Atay, “Çıkmaza Sapmak”, **Ulus**, 17 Aralık 1950, No: 10588, s. 2.

Türkiye’de köyü kalkındırma davasının henüz sona ermediğini, milli kalkınmanın ancak Devletçilik prensibi ile birlikte yürüyebileceğini belirtti.⁷⁶⁴

*“Yirminci asır liberal değildir. Liberalizm kendi vatanında ölmüştür. İngiltere’de dahi İşçi Partisinin yaptığı devletleştirmeler geriye çevrilmemiştir. Türkiye gibi genç bir yirminci asır devletinden milli iktisat, ne sağa ne sola doğru doktrinci bir kafanın donmuş kalıpları içine hapsedilemez. Her iktisadi mesele kendi başına, milli ihtiyaç şartlarına göre serbestçe ele alınmak ve karara bağlanmak lazımdır. Türk milletinin devletçi olmadığı bir yalandan ibarettir. Türk milleti niçin daha fazlasını yapmıyorsunuz diye devletin yakasına yapışmıştır. Bizde devletçilik gerçekte milletçilik olarak doğmuştur. Bizde devletleştirme gerçekte millileştirmedir. Biz kalkındırıcı devletçilikle milli ekonomiyi geliştirecek hususi teşebbüs arasında iyi ve memleket gerçeklerine ve ihtiyaçlarına uygun bir denkleştirmenin en hayırlı yol olduğuna inanıyoruz.”*⁷⁶⁵

Sözleri ile Demokrat Parti iktidarının tutması gereken yolu gösterdi.

Ayrıca; Devletin elindeki fabrikaları kapatmanın çözüm olmadığını, “İngiltere bile, bu asırda değil bırakınız yapsınlar, yapılanı bile bırakınız kullansınlar demiyor” diyerek vurguladı.⁷⁶⁶

Falih Rıfkı, 1960’lı yıllarda da güdümlü ve karma ekonomi disiplini benimsenlikle birlikte, özellikle kamuyu ilgilendiren devlet işletmelerinin devlet elinde kalmasını savundu.⁷⁶⁷

Türkiye’nin her alanda olduğu gibi ekonomik konularda da yüzünü batıya dönmesini istedi. Devlet elinde olan fabrika ve işletmelerin idare meclislerindeki kayırmalara son verilmesini, şişkin kadroların ve bürokrasinin, batıdaki benzerleri göz önünde bulundurularak düzene sokulmasını da gerekli gördü.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ Falih Rıfkı Atay, “Görüşler”, **Ulus**, 9 Temmuz 1950, No: 10427, s. 1.

⁷⁶⁵ Falih Rıfkı Atay, “İçki İnhisarı Kalkar mı?”, **Dünya**, 30 Mayıs 1952, No: 91, s. 1,5.

⁷⁶⁶ Falih Rıfkı Atay, “Ne Şarkın İrticası Ne de Garbın”, **Dünya**, 21 Temmuz 1954, No: 860, s. 1, 7.

⁷⁶⁷ Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Dünya**, 1 Temmuz 1966, No: 6899, s. 1.

⁷⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, “Niçin Ders Almalıyız?”, **Dünya**, 14 Eylül 1961, No: 4095, s. 1.

3.2.5. Laiklik

“Lâik” kelimesinin aslı Yunanca “Laikos” kelimesinden gelmektedir. Latince’ye “Laicus”, Fransızca’ya “Laic, Laique” olarak geçmiş, Türkçe ise okunuşuna sadık kalınmıştır.⁷⁶⁹ Eski çağlarda bu söz rahipler sınıfına mensup olmayan kişiler için kullanılmıştır. Hristiyanlık’ta kilise adamlarına “clerici”, bunlar dışında kalan inanmışlar topluluğuna “laici” denilmiştir.⁷⁷⁰

Fransız İhtilali ile birlikte kelime, devlet ile din arasındaki ilişkiyi anlatmak için kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁷¹

19 yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuna giren laiklik kavramı II. Meşrutiyet Dönemi’nde Çağdaşlaşma-İslamlaşma-Türkleşme akımları içerisinde tartışılmaya başlanmış, İslamcılık akımını benimseyenlerce kabul görmezken çağdaşlaşma yanlıları, milli ve dini köklerden kopmadan devletin laikleşmesi, kadının medeni haklarına kavuşturulmasını istemişlerdir. Türkçüler ise kimi, noktalarda çağdaşlaşmacılarla, kimi noktalarda da İslamcılarla ortak görüş içinde olmuşlardır.⁷⁷²

Lâiklik, Türk devlet ve toplum yaşamına ancak Cumhuriyetle birlikte girmiştir. Önce Saltanatın kaldırılması ardından Cumhuriyetin ilanı, Tevhid-i Tdirisat yasasının hazırlanması, Halifeliğin kaldırılması ile devletin temel yapısı kurulmuştur. 5 Aralık 1934 tarihli Anayasa değişikliği ile kadınlara da milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile laiklik hukuksal bakımdan Türk devlet sistemine yerleştirilmiştir. Nihayet 5 Şubat 1937’de laiklik ilkesi anayasaya alınmıştır.⁷⁷³

Kemalizm’de Laiklik ilkesi yalnızca devlet ve dinin ayrılığı, devletin dinsel kurallara dayanmaması olarak tanımlanamaz. Laiklik ilkesi aynı zamanda kişiye din konusunda özgürlük tanınması ve bu özgürlüğün korunması anlamına gelir. Çağdaş olma, toplum ve devlet yaşamını akla ve bilime dayandırma temel hedef olmuş, bu hedefe ise,

⁷⁶⁹ Necat Tüzün, “Atatürk İnkılaplarında Laiklik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 4, C. 10, (Ankara: ATAM, 1987), s. 23.

⁷⁷⁰ Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik”, **Atatürkçü Düşünce**, (Ankara: AAM, 1992), s. 105.

⁷⁷¹ T. Feyzioğlu, **a.g.e.**, s. 106.

⁷⁷² Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik”, **Atatürkçü ...**, s. 106

⁷⁷³ Ahmet Mumcu, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 2, C. 1, (Ankara: ATAM, 1985), s. 34.

ancak laiklik ilkesinin eğitimde, siyasette devlet ve toplum yönetiminde ve örgütlenmelerinde eksiksiz uygulanmasıyla mümkün olacağı düşünülmüştür.⁷⁷⁴

Falih Rıfkı da gerek gazete yazılarında, gerekse basılı yapıtlarında Kemalist laiklik ilkelerini bu çerçevede değerlendirmiştir. Laikliği, Ziya Gökalp'ın Osmanlıca'ya çevirdiği şekliyle “La-dini”, yani “dinle ilgisi olmamak” anlamında kullanan Falih Rıfkı, bu kelimeye kasıtlı olarak “Gayr-i dini” anlamı yükleyenleri eleştirmiş, bu kişilerin Meşrutiyet Devrinden beri gericiliğe dayananlar olduğuna dikkati çekmiştir.⁷⁷⁵

Tanzimat'tan itibaren Türkiye'de verilen savaşın bir medeniyet savaşı olduğuna dikkati çeken Falih Rıfkı, ülkenin kurtuluşunu din ile dünya işlerini ayırmakta görmüştür. Ne Tanzimat'ın, ne de Meşrutiyet devirlerinin bunu düşünmediğine, akla ve bilme de önem vermedikleri için İmparatorluğun yıkılışını engelleyemediklerini belirtmiştir.⁷⁷⁶ Türkiye'de bu gerçeği ilk kavrayan kişinin Mustafa Kemal olduğuna işaret eden Falih Rıfkı, Mustafa Kemal'in devrimleriyle laikliği uygulamaya koyduğunu ve Türk milletinin uygarlık savaşını bu sayede kazandığını vurguladı. Falih Rıfkı bu sürecin oldukça sancılı geçtiğine de özellikle işaret etti. İrtica, Milli Mücadele'yi her zaman baltalamaya çalışmış, halkı okur yazar olmayan Türkiye, medrese softalarının baskısı altındaki din kuvvetine karşı da savaş vermek zorunda kalmıştı. Falih Rıfkı bu süreci “Halifeci hocalar”ın, savaşı padişahın emir ve iradesine bağlı göstererek Anadolu'da büyük sarsıntı yarattıklarını, isyanlar çıkarıldığını,⁷⁷⁷ İstanbul Hükümeti'nin Maarif Nezareti'nin “Türk” adını okul kitaplarından ayıkladığını hatta Meclis Sağlık Komisyonu'nda Frengi hastalığını önleme yolları aranırken, kimi milletvekillerinin “Bir bakire kadın hekime gösterilemez” yolundaki karşı çıkışlarını vererek örnekledi.⁷⁷⁸ Kimi milletvekillerinin fes yerine kalpak giyilmesi önerildiğinde de dinle bağlantı kurarak karşı çıktıklarına işaret etti.⁷⁷⁹ Falih Rıfkı TBMM'nin ilk döneminde irtica yanlılarının üçe bölündüğünü, bir kısmının İstanbul

⁷⁷⁴ Suna Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981), s. 267.

⁷⁷⁵ Falih Rıfkı Atay, *Atatürkçülük Nedir?, Babanız Atatürk Bayrak Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne idi?*, (İstanbul: Bateş Yayınları, 1998), s. 19.

⁷⁷⁶ Falih Rıfkı Atay, *Atatürkçülük Nedir?, Babanız...,* s.10

⁷⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 269.

⁷⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 283.

⁷⁷⁹ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 284.

hükümeti, bir kısmının İngiltere, diğerlerinin ise Yunanlılardan yana tavır sergilediklerini iddia etti.⁷⁸⁰

Oysa ona göre laik devlet düzeni yönünde yapılan devrimler, Türkiye’yi ortaçağ teokrasisinin bütün baskılarından kurtarmıştı. Kemalizm’in laiklik anlayışı yalnızca vicdan özgürlüğünü getirerek halkı irticanın elinden almakla kalmamış, aynı zamanda dini milliyetten ayırarak, Türk’e Türklüğünü geri vermişti.⁷⁸¹

Falih Rıfki, II. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde siyasal yaşama katıldığında da laik devlet yapısını savundu. Mecliste ise “Hoca” milletvekillerinin tutumlarını basına taşıyarak eleştirdi.⁷⁸² TBMM’de saltanat ve hilafet yanlısı hocaların da bulunduğu, bu kişilerin din ve vicdan özgürlüğüne karşı çalışmalar yaptıklarına işaret eden Falih Rıfki, 17 Nisan 1924’te Diyanet ve Eğitim bütçeleri görüşülürken hoca milletvekillerinin “Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na” saldırdıklarına işaret etti.⁷⁸³ “Dahiliye bütçesi görüşülürken de Erzurum mebusu Hoca Ziya Efendi meclis kürsüsünden, “meyhanelerin açıldığını, fuhuşun yaygınlaştırıldığını” iddia etmişti. Falih Rıfki bu tür söylemleri, devrimlere karşı olanların “çamur atma”sı olarak niteledi. Çağdaşlık ve gericilik mücadelesini, dindarlık, dinsizlik haline getirmeye çalışma, sonra halkın ince hislerini tutuşturmak isteme” şeklinde yorumladı.

“-Hükümetin dini, din-i İslammış. Fakat bir takım safha?...Devletin laikliğinden bahsediyorlarmış. Burada Hoca Ziya Efendi laiklik kelimesini dinsizlik anlamında alıyorsa, kullandığı tabirin manasını bilmiyor demektir. Din ile dünya işlerini birbirinden ayırma manasında alıyorsa, hilafetin ve şeriye vekaletinin lağvı bir takım safha değil, Büyük Millet Meclisi’ndeki inkılapçı ekseriyet tarafından kabul edilmiştir. ..Hoca Ziya Efendi bizde devlet ve hükümetin bir seneden beri ruhani şekle katiyen veda ettiğinden hala haberdar değil midir,⁷⁸⁴ diye sordu.

⁷⁸⁰ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 328,

⁷⁸¹ **TBMM ZC.....**, Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 484.

⁷⁸² Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, s. 396.

⁷⁸³ Falih Rıfki, “Softa Denilen de...”, **Akşam**, 20 Nisan 1924, No: 1990, s. 3.

⁷⁸⁴ Falih Rıfki, “Kötü Bir Çığır”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1925, No: 1351, s. 1.

Falih Rıfki'ya göre, kayıtsız şartsız milli egemenliğe dayanan bir devlette halifelik kurumu gibi bir kurumun yaşayamazdı. Bu nedene halifeliğin kaldırılması zorunlu idi. “Halifelik kaldırılarak, Cumhuriyet vatandaşları, kurumları arasındaki bağ açık bir şekilde” belirlenmişti.⁷⁸⁵

“Türkiye’de hâlâ terakki ve medeniyet aşkıyla, terakki ve medeniyet düşmanlığı çarpışıyor” diyen Falih Rıfki'ya göre, “Dini ve mukaddesatı, devlet ve hükümet işlerinde her politikacının keyif ve arzusuna göre alet olmaktan kurtarmak en basit duruma hadisata bile din ve mukaddesat namına fuzuli müdahaleyi men etmek yalnız hürriyetperverlik vazifesi değildi; mukaddesatın güzellik ve azimetini masun bulundurmak için de zaruri idi.”⁷⁸⁶

Türkiye’de Laik devlet yapısına sadece gericilerin değil, bir kısım Avrupalıların da düşman olduğuna dikkati çeken Falih Rıfki, Laik Türkiye Cumhuriyeti’nde yabancı okullarda reşit olmayan öğrencilere yönelik Hıristiyanlık propagandası yapılmasını eleştirdi. Hatta bunun suç olduğunu vurguladı.⁷⁸⁷

Yabancı basında Türkiye’nin laiklik anlayışı ile ilgili çıkan yazıları da eleştirdi. Yabancıların Türk halkını “mutaassıp” zannettiklerini, oysa Türkiye’de şariat kurumlarının halk üzerinde ve sayılı bir zümre menfaatine kullanıldığını anlayamadıklarını şu sözlerle dile getirdi:

“Bizde dini devletten ayıran hareket, bir vicdan hürriyetine karşı değil, vicdan hürriyeti lehine bir hareket olmuştur. Muharririn garazkarlığı, laisizm davasının Müslümanlığa olan münasebetinden fazla misyonerliğe olan münasebetini düşünmekten geldiğine şüphe yoktur. Dost ve demokrat Fransa’da mezhep müesseselerini, kültür nüfuzunu temin eden amillerden başlıcası addedenler son derece azalmıştır. Bu geçen asrın hikayesi idi. Bu muharrir gibi düşünen Avrupalılar gaflettedir ve azdırlar. Türkiye’de laik bir zihniyetinin istikrarı, Gazi Devleti’nin beynelmilel büyük itibarını temin eden en kuvvetli amillerdendir. Türkiye’de dinin herhangi bir menfaate alet edilmesine mani olan inkılap, hiç şüphesiz, yalnız bizime şariatçılık tüccarlarını değil, hangi Hristiyan

⁷⁸⁵ Falih Rıfki, “Kilise ve Cumhuriyet”, **Akşam**, 24 Mart 1924, No, 1963, s. 3.

⁷⁸⁶ Falih Rıfki, “Bazı Tahrikat Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Kanunusani 1925, No: 1313, s. 1.

⁷⁸⁷ Falih Rıfki, “Beyoğlu Muhabirleri”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Nisan 1928, No: 2423, s. 1.

*mezhebinden olursa oldun, bütün misyonerlik ticaretini de zarara uğratmıştır. Fakat arkta Fransız İhtilali'nin mukaddesatından olan, vicdanlar hürriyetine vücut veren ilk ve kati hareket de budur. Fransız İnkılabı'nın ananelerine sadık Avrupalılar Türk inkılabının bu davasını candan benimsemişlerdir. Benimseyen ve azınlıkta olanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun eski ahval ve şeraitinde menfaat bulmuş olanlardır.*⁷⁸⁸

Falih Rıfki çok partili yaşamda da laik devlet düzenini savundu. Demokrat Parti İktidarı'nın “medrese” tarzı okullar açarak laik devlet yapısını tehdit ettiğini laik devlet yapısının bozulmasının ise Türk demokrasisini yıkacağını belirtti.

*“ Büyük mesele halkın vicdanını yobazlığın sömürgesi altından çıkarmak, halkı yalnız ilerlemekten değil, Türk olanları dahi milli bir birlik içinde kaynaştırmaya bırakmayan batıl itikatların tesirlerini kökünden kazımadır. Bu iki taraflı savaşın da temeli laisizmdir. Laisizmi din düşmanlığı diye kötülemek isteyenler, menfaat veya politikalarını din üzerine kurmuş olanlardır. Türk demokrasisinin yaşama şartı vicdan ve tefekkür hürriyetinin korunmasından geçer.”*⁷⁸⁹

Falih Rıfki DP'nin yalnız laik eğitim sistemine zarar vermekle kalmadığına, halkın din duygularını da sömürmeye yöneldiğine dikkati çekti. Öyle ki, “Biz iktidara gelince dört kadına izin vereceğiz, dört kadından doğan çocuklara da devlet kesesinden bakacağız, âşar dinin hissesidir ve âşar kalktığından beri tarlalar verimsizdir” diyen DP politikacılarının Türk demokrasisinde oy avcılığı kapısını yeniden açtıklarını belirtti.⁷⁹⁰

Dini siyasete alet etmenin, “laisizmi yıkmak ve mukaddesat istismarcılığı yapmak” olduğunu belirten⁷⁹¹ Falih Rıfki, laikliği göz ardı eden bu tür politikacıları, “Türkiye'nin laik cumhuriyet yapısını yıkmaya çalışan sokak demagoglari, maneviyat dolandırıcıları”, olarak niteledi. Bunun önüne geçmenin yolunu da “bir kanunla bütün siyasi partilerin baş maddelerine laik cumhuriyet nizamına aykırı hiçbir harekette bulunmayacaklarını taahhüt”

⁷⁸⁸ Falih Rıfki, “Bir Muharririn Yazısı”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1934, No: 4731, s. 1.

⁷⁸⁹ Falih Rıfki Atay, “Bu Gençlik”, **Ulus**, 22 Mayıs 1949, No: 1015, s. 2.

⁷⁹⁰ Falih Rıfki Atay, “Yalan”, **Ulus**, 7 Mayıs 1950, No: 10364, s. 1.

⁷⁹¹ Falih Rıfki Atay, “Ya Demokrasi, Ya İstibdat”, **Dünya**, 1 Temmuz 1953, No: 482, s. 1.

etmelerinde gördü. Zira, siyasi partilerin uğraşması gereken konu din değildi. Onlar milli kalkınma sorunlarını, ekonomi, endüstri ve ziraat işlerini ele almalı bu yolda politikalar üretmeliydi. “Mukaddesatçılık bir politika üfürükçülüğü”ydü. Bu nedenle din, “imânsız” politikacılar elinden kurtarmalıydı.⁷⁹² Falih Rıfkı din eğitiminin de yüzde yüz Milli Eğitim Bakanlığı’nın kontrolünde olmasını, Bakanlığın açmadığı ve hoca göndermediği hiçbir okula Türk çocuklarının devam ettirilmemesini istedi.⁷⁹³

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasasını laikliğin teminatı olarak gören Falih Rıfkı, anayasadaki laiklik ilkesinin uygulamaya geçirilmediğini savundu.⁷⁹⁴ CHP’nin de kendi eseri olan laikliğe sahip çıkmadığını,⁷⁹⁵ seçim kaybetmemek için laiklik konusunda tavizler verdiğini belirtti.⁷⁹⁶

3.3.6. Devrimcilik

Kemalizm’in Devrimcilik ilkesi topyekun bir ilerleme ve çağdaşlaşma demektir. Bir bütün olan ilkelerin “motor gücü enerji gücü dinamizmi” devrimciliktir. Bu çerçevede devrimcilik ilkesi bir yandan yarattığı devleti güçlendirmeyi amaçlarken, öte yandan uygar dünyanın gidişine ayak uydurmayı sağlamaya çalışmaktadır. Atatürk, Devrimciliği şöyle tanımlamıştır:

“Milletimizin birçok fedakarlıklarla yaptığı devrimlerden doğan ve gelişen prensiplere sadık kalmak ve müdafaa etmek esastır. Bu koyduğumuz prensipler bugünün icatlarına göre, milletimizin medeniyet yolunda gelişmesi için faydalı bulduklarımızdır. Ancak sosyal bünye daima gelişen ve tekamüle yönelmesi zaruri olan bir durumdadır. İlim ve teknik ise her an yeniliklere icatlara açıktır. İşte bu durumda inanların istek ve ihtiyaçları hem maddi hem manevi sahada daima çoğalan bir şekilde gelişir. Tarihin seyri içinde hiçbir prensip dogmatik bünyesini muhafaza edemez. Onun için Türk milleti yaşadığı

⁷⁹² Falih Rıfkı Atay, “Bu Ya Hürriyet Ya İstibdat Davasıdır.”, **Dünya**, 15 Ocak 1954, No: 677, s.1, 7.

⁷⁹³ Falih Rıfkı Atay, “Gedik”, **Dünya**, 10 Temmuz 1956, No: 1563, s.3.

⁷⁹⁴ Falih Rıfkı Atay, “Bir de Ona Uygun Kafa”, **Dünya**, 18 Nisan 1961, No: 3049, s. 1, 5.

⁷⁹⁵ Falih Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, **Babanız....**, s.22.

⁷⁹⁶ Falih Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, **Babanız....**, s. 21.

*çağın medeniyet seviyesinin icaplarını yerine getirmek mecburiyetindedir....devrim her şeyi sadece devirerek değil, yapıcı-kurucu olduğu zaman bir değer taşır.*⁷⁹⁷

Devrimcilik ilkesi ulus bireylerine sorumluluklar da yüklemiştir. Bu sorumlulukların başında devrimleri, devrim aleyhtarlarına karşı korumak gelir.⁷⁹⁸ Bunun yolu ise devrimleri yaygınlaştırmak, halka maletmektir; halkta devrim ruhunun ve felsefesinin oluşmasını sağlamaktır.⁷⁹⁹ Bu çerçevede devrimcilerden kültür devrimleri içinde yer alan demokrasiyi halka anlatması beklenmiştir. Mustafa Kemal, 1938’de İstanbul’da “Bir takım kelimeler vardır ki sık sık söylendiği halde, hatta aydınlar arasında bile onu tamamen anlayanlar çok değildir. Halkçılığın ne olduğunu esaslarının neden ibaret olduğunu halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler yüklenmek zorunluluğunda kalacaklarını birer birer izah etmek, açıklamak lazımdır”⁸⁰⁰ diyerek halkçılıkla demokrasiyi eş anlamlı kullanmış ve halkın bilinçlendirilmesini istemiştir. Bu yönde en büyük görev de gençliğe düşmektedir. Mustafa Kemal’in 1935’te Mülkiyenin kuruluş yıldönümü dolayısıyla devrim başbakanı İsmet İnönü’ye gönderdiği yazı bunun en güzel örneğidir:

*“Genç arkadaşlara, söyleyiniz ki, Türk milletine Türk cumhuriyeti devletine karşı mecbur olduğumuz ödevler bitmemiştir ve bitmeyecektir. Bu dünya dan göçerek Türk milletine veda edecek insanların, çocuklarına ve kendilerinden sonra yaşayacak olanların son sözleri...benim Türk milletine, Türk cumhuriyetine Türklüğün istikbaline ait ödevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Siz de sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz olmalıdır” diye seslenmiş ve devrimci ruha işaret etmiştir.*⁸⁰¹

Kuşkusuz Atatürk döneminde etkili kalemlerden biri olan Falih Rıfkı da Kemalist ideolojinin motor gücünün devrimcilik olduğu kanısındaydı. Aslında devrimci ruh onda

⁷⁹⁷ Afet İnan, **Mustafa Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), s. 122-123

⁷⁹⁸ Tayyip Gökbilgin, “Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik”, **Atatürkçü Düşünce**, (Ankara: AAM Yay: 1992), s. 419.

⁷⁹⁹ B. Tünay, **a.g.e.**, s. 428.

⁸⁰⁰ T.Gökbilgin, **a.g.m.**, s. 421

⁸⁰¹ **Aynı**, s. 421

daha 1910’lu yıllarda kendini göstermiş, kendisini “Batı medeniyetçiliğini savunan genç bir inkılapçı” olarak tanımlamıştı.⁸⁰²

Meşrutiyet yıllarında bu ruh Türkçülük ve Halka doğru düşüncesiyle daha da gelişti. 1913’den itibaren Tanin Gazetesi’nde yazdığı yazılarda İmparatorluk idaresinin yüzyıllarca Anadolu’yu yalnızlığa terk edildiğini savundu⁸⁰³ Anadolu’ya destek vermesi Mustafa Kemal Paşa’ya sonsuz inanç beslemesi de, onun Türkçü, Halkçı ve İnkılapçı ruhundan kaynaklanıyordu. Aynı ruhla zaferin ardından Türkiye’nin çağdaşlaşma hamlelerine destek verdi. Mustafa Kemal’in yanında yer aldı. Saltanatın kaldırılmasının ardından irtica tehlikesinin tekrar ortaya çıktığını savundu:

“Milli Mücadele’de İrticaın faaliyet devri İnönü ve Sakarya gibi büyük zaferlerin harareti soğuduğu, havada bir asabiyet ve usanç sezildiği zamana tesadüf eder. Bu devirde vatan müdafaasının başında bulunan kuvvet ancak Milli Müdafaa’nın hazırlıklarıyla meşguldür. İrticanın intihabatta bir muvaffakiyet elde etmesine teşkilatta teceddüt unsurunun yeni bir eserini bozmasına o kadar ehemmiyet vermez. Zafer vakti irticanın faaliyet devridir; bizzat irtica karanlığa siner. O zaman bütün telkinatı kendi vücudunu bile inkar ettirmek içindir. İzmir alındıktan sonra da böyle idi. 2 Teşrinisani inkılabı zahirde büyük bir alkış görmüştür. Zira kurnaz irtica sözünü söylemek, hareketini hazırlamak için böyle cuşişli günleri intihap etmek adetinde değildir. Ankara matbaasında irticanın risalesi basılmıştır. Çünkü inkılapçılar sulh mücadelesine kapılmışlardı; hepsi ihtilalin büyük eserini vatanın hududunu hürriyetini kurtarmaya çalışıyorlardı; irticanın beklediği fırsat budur”

Falih Rıfki bu düşünceleri ile yeni devlet için irtica tehlikesinin her zaman var olduğuna işaret etti. Bu nedenle yöneticilerin devrimleri yaparken, devamlı şekilde bu tehlikeyi göz önünde tutmaları gerektiğini savundu.⁸⁰⁴

Falih Rıfki devrimciliğin temel özelliğini, “yapılanı tam yapmak ve geçmişi bir

⁸⁰² Falih Rıfki, “Mübareze-i İctimaiye”, **Tecelli**, 21 Şubat 1326 (1910), N. 2, s. 3.-7.

⁸⁰³ Falih Rıfki, “Çobanın Bayramı”, **Tanin**, 31 Kanunusani 1914, No: 1833, s. 3: A. Acaroğlu, **a.g.t.**, s. 131-137.

⁸⁰⁴ Falih Rıfki, “Yeni Mücadelemiz”, **Akşam**, 20 Mart 1923, No: 1614, s. 3.

daha tekrarlatmamaya çalışmak olarak tanımladı.⁸⁰⁵ Devrim hükümetinin devrim kanunlarını çıkartırken çağdaş dünyayı göz önünde bulundurduğuna dikkati çekti. “Şiarımız şöyledir: Türküz, Müslümanız, Garp medeniyetindeniz. Bu şiar milli cereyanın esaslarını benimseyen ve Cumhuriyeti bu esaslara istinat ettiren halk fırkasının düsturu olmuştur” diyen Falih Rıfkı, ayrıca devrim kanunlarının “Türk cemiyetinin örfüne” aykırı olamayacağını da savundu.⁸⁰⁶

Falih Rıfkı, İnkılabın topluma benimsetilmesinde güzel sanatların önemini sıklıkla vurguladı. “Bir milletin faziletinin ve eserlerinin payidar olabilmesi ve tanınması için mutlaka ilmi vasıtaları olmalıdır. Yaptığımız işi sevmek veya yaptığımız işin doğruluğuna kani olmak yetmez” diyen Falih Rıfkı inkılabı kalplere ve dimağlara yerleştirecek gücün sanat olduğu inancındaydı.⁸⁰⁷ Zira “sanat milli seviyeleri tanıtan en iyi vasıta olduğu kadar, “Yeni mefkureleri, yeni müesseseleri yeni cereyanları” halk arasında yerleştirmenin en etkili yolu. Öyle ki eğitim kurumlarında bireylerin kafalarına yerleştirilen bir bilgi ya da düşünce bazen güzel bir tiyatro eseri ile kökünden sarsılabilirdi.⁸⁰⁸ Ayrıca, “suyun çorak toprağa can vermesi gibi” sanatta yeni düşüncelerin ilerici akımların doğmasında en etkili yoldu. Bu nedenle hiçbir rejimin rasgele bir eser olmadığını, gelişigüzel yaşayamayacağını bilen, kafası düşünmeyen ve kalbi çarpmayan inkılabın, ceset gibi çürüyeceğinin farkında olan”, Devrim hükümetleri fikir ve sanat hareketlerine önem vermeliydi.⁸⁰⁹

Falih Rıfkı güzel sanatlardan başka, radyo ve sinemanın inkılapları halka benimsetmek ve “rejimi sevdirmek” için kullanılabileceği kanısındaydı. Bu nedenle devlet radyosunun ve stüdyosunun kurulması gerektiğine işaret etti. Ayrıca gezici film gösterim makineleri ile sinemanın eğitim aracı olarak köylere kadar yaygınlaştırılması gerektiğini belirtti.⁸¹⁰

“Türkiye’yi her hususta ihya edecek inkılap metotları çoktan keşif ve icat edilmiştir”, diyen Falih Rıfkı, “bu metotların ve vasıtaların alınarak, Avrupalı kafasıyla

⁸⁰⁵ Falih Rıfkı, “Sollar ve Solaklar”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunuevvel 1924, No: 1308, s. 3.

⁸⁰⁶ Falih Rıfkı, “Zihniyet Meselesinin Tahlili”, **Akşam**, 14 Kanunusani 1924, No, 1894, s. 3.

⁸⁰⁷ Falih Rıfkı, “İnkılabın İlmi ve Sanatı”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925, No: 1474, s. 1.

⁸⁰⁸ Falih Rıfkı, “Maarifte Yeni Teşebbüsler”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1926, No: 1859, s. 1.

⁸⁰⁹ Falih Rıfkı, “Kaynak”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Haziran 1929, No: 2842, s. 1.

⁸¹⁰ Falih Rıfkı, “İki Örnek”, **Hakimiyeti Milliye**, 25, Teşrinievvel 1933, No: 4407, s. 1.

uygulanması” gerektiğini savundu.⁸¹¹ Sovyet Rusya’nın İnkılapçı eğitim metotlarının ve Güney Amerika devletlerinin ekonomi tecrübelerinin örnek alınmasını önerdi.

Rusya’da denenen zorunlu eğitim plânının ilk senesinde, 17 milyonu aşkın çocuğun okula devam ettiğini, her yıl milyonlarca yetişkine inkılap terbiyesi verildiğini dile getirdi. Türk ulusundan; Rusya’nın güzel sanatlara verdiği değeri, planlı ekonomi uygulamasını, bir cemiyetin değiştirilmesinin temelini kadın olduğunu anlayarak kadına verdiği hakları,⁸¹² gazete, dergi, kitap ve sanatı İnkılabını yerleştirmek için nasıl kullandığını, yığın propagandası ve yığın eğitimi metotlarını ve inkılap kadrosu yaratma yöntemlerini⁸¹³ araştırmasını istedi.

*“Rusya’dan ben bir ders getiriyorum: bu ders Türk ihtilalini organize etmek, yeni gençliği yetiştirmek ve Türk cemiyetini birkaç hamlede terbiye etmek usulleridir. Bu asırda cemiyetsiz yaşamak imkansızdır. Türk gençliği inkılap fırkasının dışında her esen rüzgara göre dönüyor. Babıali bürokrasisi Türk inkılabını boğazına kadar kağıda boğmuştur. Heyecansızlar ve oportunistler bizi, normale vardığımızı inandırmaya çalışıyor. Bütün Türk cemiyeti bu asrın terbiyesini almadıkça, inkılabın kökü havadadır..”.*⁸¹⁴

Falih Rıfkı, devrimcilere düşen ödevlere de işaret etti. Türk milletinin çağdaş bir toplum olabilmesi için ortaya koyulan ilkelere yani Kemalizm’e sadık kalmasını,⁸¹⁵ ve korumasını istedi. “İnkılabın, dolayısıyla halk düşmanlarına karşı amansızca mücadele vermeyi gerekli buldu.”⁸¹⁶ Falih Rıfkı bu mücadelede görevinin Mustafa Kemal’in de dikkati çektiği gibi gençlere düştüğü kanısındaydı:

“Yeni bir rejimi yerleştirmek için eski kafaları değiştirmek usulü kalkmıştır. Bu usul yanlıştır; aldatıcıdır; tehlikelidir. Daha iyi usul eski kafaları inzibat baskısı altında tutup,

⁸¹¹ Falih Rıfkı, “Bir Sene-i Devriye”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Mayıs 1926, No: 1724, s. 1.

⁸¹² Falih Rıfkı, **Yeni Rusya**, (Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931), s. 74.

⁸¹³ Falih Rıfkı, **Yeni Rusya**, s. 90,91.

⁸¹⁴ Falih Rıfkı, **Yeni Rusya**, s. 170-172.

⁸¹⁵ Falih Rıfkı, “Asıl Dava”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1926, No: 1803, s. 1.

⁸¹⁶ Falih Rıfkı, “Son Hadiseler”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1925, No: 1592, s. 1.

en kısa zamanda işlenmemiş genç unsuru yeni rejimin iktidar unsuru olarak yetiştirmektir. Bu usul ilmidir ve emniyetlidir.”⁸¹⁷

Bu aynı zamanda inkılabın, inkılapçı kuşakları yetiştirme zorunluluğuydu.

Falih Rıfki yetiştirilecek “inkılap unsurunun” kaynağının köye dayanması,⁸¹⁸ Türk gencinin vatan hizmetinde ilk basamağının, köy stajyerliği olması gerektiğini belirtti. Zira, kökü köyde ve halkın bağrında olmayan hiçbir rejim sağlam değildi. Bu nedenle genç inkılapçılar ilk stajyerliklerini köyde yapmalıydılar. “İnkılapla birlikte yeri boşalan köy hocasının yerini doldurmalıydılar”.⁸¹⁹

Falih Rıfki, Türk inkılabının “barışçı bir inkılap” olduğuna dikkati çekti. Türkiye, kendi “inkılap düzenine” karşı herkesten saygı bekliyor, hiçbir milletin davasına karşı saygısızlık etmeyi de aklından geçirmiyordu. Bu nedenle yeni Türkiye dünya daki hiçbir rejime karşı “tecrit politikası” uygulamayı aklından bile geçirmede.⁸²⁰

“Bizde on seneden beri, hemen hemen her yıl başında, her şeyi durdurmak, hayat akınını düsturlar içinde dondurmamak isteyenler olmuştur. Bunlar oportünistlerdir. Bunlar Türk inkılabının Türk tarihi içinde ne büyük bir dönüm noktası, ve bütün tarih içinde ne kadar esaslı bir hadise olduğunun farkında değillerdir. Büyük bir Fransız inkılapçısı demiş ki: yarım inkılap yapanlar mezarlarını kazıyorlar demektir. Türk inkılabı yaratış ve tamamlanış hareketine nesillerce devam edecektir: fakat bugün artık bu hareketin ana istikametleri, ana prensipleri ders olarak verilebilir. Bu dersi de üniversiteler verecektir. İnkılap yürüyor demek, inkılap düşünüyor, inkılap okuyor, inkılap yazıyor, inkılap sıcak ve taze şuur hassasını muhafaza ediyor demektir. İnkılap enstitüsüne muvaffakiyet dileriz.”⁸²¹

Falih Rıfki, Türk devriminin bir takım dogmalara saplanıp kalmamasını onun en büyük özelliği olduğuna dikkati çekti. Anadolu’nun kalkınması tamamlanıncaya kadar da

⁸¹⁷ Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1931, No: 3617, s. 1.

⁸¹⁸ Falih Rıfki, “İlk Terbiye”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934, No: 4539, s. 1.

⁸¹⁹ Falih Rıfki, “Maarifte”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1932, No: 4021, s. 1.

⁸²⁰ Falih Rıfki, “Yeni Misaklar”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1932, No: 4087, s. 1.

⁸²¹ Falih Rıfki, “İnkılap Enstitüsü”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Mart 1934, No: 4531, s. 1.

“inkılap davası”nın süreceğine işaret etti.⁸²² Atatürk’le başlayan, İnönü ile süren “inkılap düzeninin” çok partili demokratik yaşama geçtikten sonra bozulmaya başladığını düşünüyordu. Türk inkılabının “iki can düşmanı” diye nitelendirdiği “komünizm ve irticanın” bu dönemde düzeni yıkmak için harekete geçtiğine dikkati çekti.⁸²³

Özellikle Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte, “Türk inkılapçılığının yarattığı milli ihtirasın ortadan kaldırıldığını, Batı kafası yerine doğu kafasının geçirildiğini, İnkılabın millette yarattığı idealin söndürülmeye çalışıldığını” vurguladı.⁸²⁴ Öyle ki bu dönemde Türk inkılabının getirileri “Demokrasiye” feda edilmişti.⁸²⁵ Daha Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra:

*“Türkiye’yi zafer, fakat Türk milletini inkılap kurtardı. Eğer bu ikinci kurtuluş olmasaydı, o zaferin de günleri, ayları yahut yılları sayılı olduğuna şüphe yoktu. İki buçuk asırlık tartışmayı tekrar yenilemek, tekrar nizam birliğini ve bütünlüğünü ikiye bölmek isteyenler vardı. ...İrtica iki buçuk asırdan beri ne yaptıysa tekrar onu yapmaya uğraşıyor. Atatürk 1938’de gözlerini yummuştur: Atatürk ölmemelidir. Gençler her yerde irticanın üzerine yürüyünüz. Halkı kara kuvvetin tekrar esiri olmaya bırakmayınız. İnkılap nizamı yıkılmak değil, ilerlemekten geri kaldı mı, ne politikalar, ne nutuklar, ne mitingler, ne de rejimlerin bir değeri vardır. Hepsi birbiri içine geçerek birbiri arkasından göçerek, bizi veya çocuklarımızı vatansız, sancaksız ve hürriyetsiz kılmaktan başka bir şeye yaramaz.”*⁸²⁶

Diyen Falih Rıfkı bu sözleriyle inkılabın güvencesi olarak gördüğü gençliği de göreve çağırdı. Siyasi partilere girmelerini, irticaya savaş açmalarını istedi. DP’nin inkılabı unutturup Türkiye’yi eskiye götürmeye çabaladığına dikkati çekti.⁸²⁷ Bu nedenle 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’ni “asker ve sivil aydınları gerçekleştirdiği en son inkılap” olarak niteledi. “Ordu, yalnız bu memleketi ve milleti kurtarmamıştır. Ordu hiç kimsenin inkar etmediği büyük şan ve şerefini de yeniden yüceltmiştir. 27 Mayıs inkılabı, Türk ordusunun

⁸²² Falih Rıfkı Atay, “Ölçüler”, **Ulus**, 22 Mart 1937, No: 5619, s. 1.

⁸²³ Falih Rıfkı Atay, “Karartı”, **Ulus**, 25 Mart 1951, No: 10684, s.1.4

⁸²⁴ Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk Bayrak...**, s., 15.

⁸²⁵ Falih Rıfkı Atay, “Devr-i Hazır”, **Ulus**, 6 Temmuz 1950, No: 10424, s. 1.

⁸²⁶ Falih Rıfkı Atay, “Sakin Olmasın”, **Ulus**, 10 Kasım 1950, No: 10551, s. 2.

⁸²⁷ Falih Rıfkı Atay, “Üniversite Gençliği ve Siyasi Partiler”, **Dünya**, 9 Ocak 1954, No: 671, s. 1, 7.

tarihteki müstesna büyük eserlerinden biri olarak kalacaktır”⁸²⁸ diyerek inkılabı koruma ve kollama görevinde orduya da pay verdi.⁸²⁹

Falih Rıfki, 27 Mayıs’ın hedefinin geçmişten öç almak olmadığına da dikkati çekti. 27 Mayıs’ın bütün dünya kamuoyunda Türk milletine “medeni bir itibar” sağladığını, bu nedenle sonuna kadar herkesin bu süreç üzerine titremesi gerektiğini, ancak, DP’nin on yıllık rejiminin, Türk tarihinde belki bir çok milletin tarihinde “görülmeyen kötülükte bir rejim olduğunu” da ısrarla vurguladı. Böylece, hesap sorma döneminin açılmış olduğunu da ortaya koydu.⁸³⁰

Falih Rıfki, “27 Mayıs İnkılabının”, “Atatürkçü ve inkılapçı olmayan bir rejimin Türkiye’de tutunamayacağı gerçeğini” ortaya koyduğu kanısındaydı.⁸³¹ Bu nedenle, “Milli Birlik Komitesi’nin kurduğu hükümeti ve rejimi “Geçici Milli İnkılap Rejimi” olarak adlandırdı.⁸³²

“27 Mayıs’ın bizce en ehemmiyetli tarafı Atatürkçülüğün bu memlekette artık yenilmez olduğunun anlaşılmasıdır. Atatürk yaşadığı zamandan daha kuvvetlidir. Bu demektir ki Atatürk bile Atatürkçülüğün gölgesinde kalmıştır. Bütün yetişen gençler, sivil asker, yüzde doksan Atatürk milliyetçisidirler”⁸³³ diyerek 27 Mayıs’a destek vermeyi sürdürdü.

Bununla birlikte, 1962 yılı ortalarından itibaren iktidarı sivil yönetime terk eden Milli Birlik Komitesi üyelerine ve Cumhuriyet Halk Partisi’ne yönelik eleştirilerde de bulundu.. Ona göre, 27 Mayıs 1960 sonrası, on yıllık DP iktidarında inkılaplardan verilen tavizler bertaraf edilmeliydi.⁸³⁴ CHP devrimci karakterini ortaya koymalı,⁸³⁵ Atatürkçülüğün önderliğini eline almalıydı.⁸³⁶ CHP yöneticileri parti içindeki aşırı sol ve aşırı sağ savunucularını tasfiye etmeliydi.⁸³⁷

⁸²⁸ Falih Rıfki Atay, “Orgeneral Gürsel ve Arkadaşları”, **Dünya**, 24 Haziran 1960, No: 2756, s. 1.

⁸²⁹ Falih Rıfki Atay, “Dünden Geriye Bakarken”, **Dünya**, 30 Mayıs 1960, No: 2734, s. 1, 5.

⁸³⁰ Falih Rıfki Atay, “Öç Alma: Hayır! Hesap: Evet!”, **Dünya**, 31 Mayıs 1960, No: 2735, s. 1, 5.

⁸³¹ Falih Rıfki Atay, “Onlar Bunlardır Ağaoğlu”, **Dünya**, 2 Haziran 1960, No: 2737, s. 1, 5.

⁸³² Falih Rıfki Atay, “Politikacıları Alacakları dersler”, **Dünya**, 23 Temmuz 1960, No: 2785, s. 1, 3.

⁸³³ Falih Rıfki Atay, “Türkiye’nin Yeni Kuvveti”, **Dünya**, 11 Haziran 1961, No: 3099, s. 1.

⁸³⁴ Falih Rıfki Atay, “CHP Gençliğinin Davranışı”, **Dünya**, 13 Kasım 1962, No: 4714, s. 1.

⁸³⁵ Falih Rıfki Atay, “Halk Partisi’nde Hareketlenme”, **Dünya**, 22 Kasım 1962, No: 4183, s. 1, 5.

⁸³⁶ Falih Rıfki Atay, “Avunmak ve Avutmak”, **Dünya**, 4 Aralık 1962, No: 4135, s. 1, 5.

⁸³⁷ Falih Rıfki Atay, “Ne İsa’yı Ne Musa’yı!”, **Dünya**, 20 Şubat 1965, No: 6313, s. 1, 7.

1962 sonrasında CHP'nin bu görevi yerine getiremediğine inanan Falih Rıfkı, CHP'yi ve özellikle İsmet İnönü'yü, Atatürk devrimlerine “ihamet etmekle” suçladı Tek Parti devrine de atıfta bulunarak şu eleştiriyi yaptı:

“Biz yığın eğitimi yolunda, devrim eğitimi yolunda politikacı milletvekillerinin üniversitelerde verdikleri inkılap derslerinden öte gidemedik. İstiklal mahkemeleri ile devrimlere karşı koyma yasaklarının, gitgide yaptıklarımızı topluma mâledeceğini sanıyorduk. Hürriyet çözülüşü oldu mu, başımıza geleceği hayalimizden geçirmiyorduk. Üstelik de davamız bir koca millete çağ değiştirmek totaliter bir devlet sistemini laikleştirmek, toplum işlerinde nakil yerine akılı egemen kılmaktı. Tanzimat'ın yetiştirdiği, rüştiye, idadi ve yüksek okul azınlığıydı. Cumhuriyet devri yalnız Rüştiye'nin adını orta okula, idadininkini liseye, Darülfünun'un adını Üniversite'ye değiştirmekle kaldı. Yığın o yığın. Devrim yolunda yığın eğitimi Atatürk'ten sonra, başıboş kalmadıysa da devrim düşmanlarının elinde kaldı. Yer yüzünde hiçbir devrimin, halk yığınlarını eserlerini yıkmak isteyenlere bıraktığı, okullara gidenlerden daha fazlasının gittiği ibadet yerlerini yıkıcılara teslim ettiği, bizden ve bizim gibilerden başkasında görülmemiştir. Bizim devrimciler yığını eğitimden başka hiçbir şeyin değiştiremeyeceği gerçeğini temelden kavramamışlardır.”⁸³⁸

Yaşamının son yıllarında Falih Rıfkı, CHP'yi statükoculuk ve devrim tavizciliği ile suçlarken, CHP milletvekilleri ve kimi aydınları da aynı nedenle eleştirdi. CHP ve kimi aydınların kendisine karşı yönelttikleri “Demokrat Parti'nin sözcüsü olduğu”⁸³⁹ suçlamalarına da: “ Ben herhangi bir partiden değilim. Amacım Türk inkılapçılığının iki temel taşı olan laiklik ve eğitim birliğini savunmaktır” diyerek karşılık verdi.⁸⁴⁰

Üvey kızı olan Mîna Urgan da Falih Rıfkı'nın “yaşlandıkça idealizmini yitirdiğini ve kurulu düzene uymaya başladığını” söylemekle birlikte bunu çıkarı için yapmadığı, “salt gününü gün etmek, dostlarıyla akşam sohbetlerinde bir iki kadeh rakısını rahat içebilmek,

⁸³⁸ Falih Rıfkı Atay, “İsteyerek Bir Gecikme”, **Dünya**, 1 Haziran 1965, No: 6408, s. 1.

⁸³⁹ Falih Rıfkı Atay, “Rapora Cevap”, **Dünya**, 17 Mart 1967, No: 7152, s. 1.

⁸⁴⁰ Falih Rıfkı Atay, “Elbadi”, **Dünya**, 15 Mayıs 1966, No: 6853, s. 2.

küçük keyiflerinden yoksun kalmamak uğruna, “işin kolayına gittiğini kötü bir düzene boyun eğdiğini” belirtiyordu.⁸⁴¹

Kemalizm’in Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerinin birbirinden ayıramayacağına inanan Falih Rıfkı, Türkiye’nin Çağdaş bir devlet, Türk ulusunun da çağdaş bir ulus olmasını bu ilkelerin uygulaması şartına bağladı. Bu nedenle yaşamının sonuna kadar Atatürk devrimlerini savundu ve Kemalizm’e bağlı kaldı.

⁸⁴¹ M. Urgan, **a.g.e.**, s.135.

SONUÇ

Osmanlı imparatorluğu 19. yüzyılda çöküşün eşiğine gelmişti. Osmanlı devlet adamları Lale Devrinden itibaren İmparatorluğu çöküşten kurtarmak için ıslahat yapma yoluna gittiler. Ancak İmparatorluğun toprak kaybetmesini ve devlet kurumlarındaki çürümeyi durduramadılar. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde imparatorluk toprakları, Arap yarımadasını ve Rumeli'yi de içine almasına rağmen milliyetçi ayaklanmalardan dolayı karışıklık içindeydi.

Falih Rıfkı yüzyılın son on yılı içerisinde işte bu karışık ortamda doğdu. İlk orta ve yükseköğrenimini İstanbul'da tamamlayan Falih Rıfkı, Osmanlı bürokrasında memurluğa, Tanin gazetesinde de gazeteciliğe başladı. Gazeteciliğe başladığı gençlik yıllarında çoğunlukla edebi yazılar yazdı. Fakat II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı ve imparatorlukta yaşanan Milliyetçi ayaklanmalar Falih Rıfkı'yı politik yazılar yazmaya yöneltti.

I. Dünya savaşı başlar başlamaz askerlik çağında olması dolayısıyla yedek subay olarak askere alınan Falih Rıfkı, bu savaşta Suriye'de Cemal Paşa'nın komutasındaki Dördüncü Orduda görev yaptı. Falih Rıfkı Suriye'de bulunduğu süre boyunca karargahın yazışmalarını yürüttü. Bu nedenle Suriye'de iken, Ermeni tehcirine ve özellikle Milliyetçi Arap hareketlerine yakından tanıklık etti.

Falih Rıfkı, I. Dünya savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi'ni İstanbul'da karşıladı. İşgal donanmasının Marmara'ya demirleyişini, işgal güçlerinin İstanbul'a asker çıkarmalarını üzüntüyle izledi. Hem duygularını milleti ile paylaşmak hem de maddi durumunu biraz düzeltebilmek umuduyla, karşısına çıkan Akşam gazetesi ortaklığı şansını değerlendirdi. Öğretmenlikten ayrılarak gazetecilik mesleğine döndü. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesi, bütün Türk milliyetçilerini olduğu gibi Falih Rıfkı'yı da heyecanlandırdı ve kurtuluş yolunda umutlandırdı.

Falih Rıfkı, Mütareke Dönemi'nde, Akşam gazetesinde Anadolu'da başlayan İhtilali İstanbul halkının kafasına ve yüreğine yerleştirmeye çalıştı. İstanbul'un sefaletini ve Rumların faaliyetlerini çarpıcı bir şekilde ortaya koydu. Yazılarında, Anadolu İhtilali'nin ulusalcı niteliği, Asya'daki etkileri, Mustafa Kemal'in hareketin içindeki rolü, Anadolu

halkının ihtilale bakışı gibi konular üzerinde durdu. İstanbul halkının, şehir işgal altında olmasına rağmen Anadolu’da başlayan ihtilale karşı kayıtsızlığını eleştirdi. Anadolu İhtilali ve ihtilalin karşıtı İstanbul gazetecileri ile ilgili yazılarındaki dilinin keskinliğinden dolayı Nemrut Mustafa Divanı’na verildi.

Falih Rıfki, Milli Mücadele’nin başarıya ulaşmasından sonra, Mustafa Kemal’in isteği üzerine 1923 seçimlerinde adaylığını koydu ve Bolu milletvekili seçildi. Ankara’ya geldikten sonra Mustafa Kemal’in yanından bir an olsun ayrılmadı. Hakimiyeti Milliye Gazetesi’nde devrimin kalemşörlüğünü yaptı. Yeni devletin izlediği politikaların her zaman arkasında durdu. Ancak yanlışlıkları gördüğü anda hükümeti eleştirmekten çekinmedi.

1923 yılında toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi devrimci parola ile ülkenin eğitim, ekonomi, sağlık, bayındırlık sorunlarını çözmek için büyük çaba harcadı. Falih Rıfki da yazılarıyla eğitimin bir milletin medenileşmesinin ve kalkınmasının başlıca şartı olduğunu savunarak hükümeti ve halkı bu konuda her an uyanık tutmaya çalıştı. Eğitimde devrimci ilkelerin getirilmesini ve devrimci uygulamaların yapılmasını istedi.

Falih Rıfki, Lozan’dan sonra Rumeli’den Anadolu’ya başlayan göçmen akınını titizlikle takip etti. Hükümete hata yapmaması konusunda uyarılarda bulundu. Göçmen sorununu nüfus politikasıyla bir tuttu. Göçmenlerin iyi ve verimli arazilere yerleştirildikleri takdirde memleket ekonomisine büyük yarar sağlayacağını dile getirdi.

Falih Rıfki Ankara’nın imarı davasını, yaşamsal bir mesele saydı. Bu konuda elini taşın altına koyarak bir süre Ankara İmar Komisyonu başkanlığını yürüttü. Ankara’yı modern bir Avrupa devleti haline getirmek için çaba harcadı. Diyebiliriz ki Türkiye’de ilk olarak Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde artan kaçak yapılanmaya Falih Rıfki dikkati çekti. Kül yığınının dönen Anadolu Şehirlerinin imarı için, gezdiği memleketlerdeki yapı yöntemlerini inceleyerek, kendince doğru olanları önerdi.

Falih Rıfki, II. Meşrutiyet döneminde başlayan “Milli Ekonominin”, Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmesi gerekliliğini bir çok yazısında dile getirdi. Ülkenin tarımının, sanayisinin, ticaretinin geliştirilmesi için hükümetin uygulamaya koyduğu bütün kararlara tam destek verdi. 1929 Dünya Bunalımından sonra hükümetin aldığı tedbirleri yerinde bulan Falih Rıfki, fikirleriyle Devletçi ekonominin mimarlarından biri oldu. Devletin dünya bunalımı karşısında tedbirler alması gerektiğini bu tedbirlerin de ancak

memleket şartlarına uygun olarak alınabileceğini vurguladı. Ekonomide, Türk Milletinin “tarihi hastalığı olarak gördüğü suiistimallerle” mücadelenin bir an bile kesilmemesini hükümetten talep etti.

Falih Rıfki, gazetelerde yazdığı makalelerle Türk dış politikasını halka benimsetmeye çalıştı. “Kemalist Sulh” ismini verdiği Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasını yabancı devlet ve halklara tanıtmayı amaçladı. Bir siyaset ve düşün adamı olarak Dünya da olup bitenleri takip edip Türk halkına gelişmeleri en doğru biçimde aktarmaya çalıştı. Falih Rıfki, Demokrat Parti döneminde hükümetin Türk Dış Politikasının temellerini sarsan uygulamalara gittiğini savundu. Demokrat Parti yöneticilerine bu konuda uyarılarda bulundu.

Milli Mücadele’nin başlamasından sonra Akşam Gazetesi’nde yazdığı yazılardan itibaren Türk devrimini açıklamaya çalışan Falih Rıfki, Kemalizm’in sistemleştirilmesinde başlıca rol oynayan düşün ve eylem adamları arasında yer aldı. Kemalizm kavramını ilk kez 8 Temmuz 1931 yılında kullandı. Kemalizm’i Türk devriminin başladığı 1919’dan itibaren edinilen tecrübeler bütünü olmasına rağmen dogmatik olmayan, daima ileriye bakan Türk varlığına ve Türk gücüne dayanan bir ideoloji olarak tanımladı.

Falih Rıfki, Cumhuriyeti, milli hakimiyetin kurulmasının temel şartı kabul etti. Cumhuriyet ile demokrasiyi özdeşleştirmekle birlikte demokrasinin, Türkiye cumhuriyetçilerini bölen bir yönetim biçimi olarak yaşayamayacağını savundu. Her alanda birlik ve bütünlük söylemi ile cumhuriyetçi disiplini temel alan bir demokrasi rejimini hedef gösterdi.

Türkiye’nin asıl sahiplerinin Türk milleti olduğunu vurgulayan Falih Rıfki, milliyetçiliğin en önemli unsurunun Türk dili olduğunu savundu. Kemalizm’in dilde yeni bir şuur yarattığını dile getirdi. Türk milliyetçiliğinin Batıcı, halkçı, barışçı ve özgün karakterinin Mustafa Kemal’de birleştiğini ve “Kemalist Medeniyeti” meydana getirdiğini savundu.

II. Meşrutiyetten itibaren “Halka Doğru” fikrine inanan Falih Rıfki, Kemalizm’in kökten bir kalkındırma hareketi olduğu kökün de halk olduğunu belirterek, Halkçılığının ana davasının Türk milletini kalkındırmak olduğunu savundu. Halkçılığın sınıfsız toplumu hedeflediği inancındaydı. Devletin sınıf menfaatlerinin üstünde kanunlar yaparak yüksek

bir adalet kurmasının, iş hayatında çıkarılacak kanunlarla iş ve işveren arasında kurulacak dengenin sınıfsız toplumu oluşturma'nın en önemli şartı olarak gördü. 1930'larda Avrupa'da ortaya çıkan Faşist yönetimlerin ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen sosyal devlet anlayışının Türkiye'de Kemalizm Halkçılığı'nın sınıfsız toplum oluşturma anlayışının ne kadar isabetli olduğuna dikkati çekti. Çok partili dönemde Halkçılığın politikacılar tarafından halkın hoşuna gidecek sözler söylemek şeklinde algılanarak Kemalizm'in Halkçılık anlayışının bozulduğunu, bu nedenle Türkiye'de demokrasinin yozlaştırıldığını savundu. Falih Rıfkı'daki halkçılık düşüncesi 1960 sonrasında yerini sosyal adalet ilkesine bıraktı. Halkçılıkla sosyal adalet kavramlarının örtüştüğünü vurguladı. Ancak 1961 Anayasası'nın uygulanmamasından dolayı Halkçılığın Avrupa'da gelişen sosyal adalet anlayışının gerisinde kaldığını savundu.

Devletçiliği dünya ekonomik bunalımı ve Türkiye şartlarının bir zorunluluğu olarak gördü. Milli ve Müstakil İktisat olarak adlandırdığı devletçilik ona göre, her alanda kalkınmayı hedefleyen, devlet sosyalizmini reddeden, ekonomik bir politikadan daha fazla, her alana devletin hakim olmasını gerektiren bir rejim kurmalıydı. Devletçiliğin milliyetçilik ve milli bütünlüğü koruyucu özelliklerine dikkati çeken Falih Rıfkı, hükümetten Türk parasını koruyucu, milli sermayeyi gözetken, yerli malını kullanmaya teşvik eden tedbirler almasını istedi. Çok partili dönemde devletçiliğin demokrasiyle bağdaştırılamayacağı yönündeki düşüncelere katılmayan Falih Rıfkı, İsveç ve İngiltere'deki devletçi uygulamaları örnek gösterdi. Türkiye'nin ancak devletçi ekonomik modelle kalkınabileceğini savundu. Demokrat Parti devrinden itibaren devletçiliğin değil, devlet mekanizmasının bozulduğunu vurgulayarak, devlet idaresinin toptan ıslah edilerek, partizanlığın ortadan kaldırılarak ve devletin elindeki fabrikaların Avrupa devletleri'ndeki örneklerine benzer ıslahatlar yapılarak, devletçiliğin korunabileceği ve yararlı olabileceği düşüncesini belirtti.

Tanzimat'tan itibaren Türkiye'nin bir medeniyet savaşına girdiğini, bu savaştan galip çıkmanın Laik devlet yapısının oluşturulmasına bağlı olduğunu savunan Falih Rıfkı'ya göre Kemalizm devrimleri Laiklik anlayışını Türkiye'ye yerleştirerek, devleti ortaçağ teokrasisinin bütün baskılarından kurtardı. Kemalizm Laikliği sadece vicdan özgürlüğünü getirerek halkı irticanın pençesinden kurtarmakla kalmadı, dini milliyetten

ayırarak, Türk'e, Türklüğünü iade etti. Falih Rıfkı'ya göre Çok Partili Dönemde Kemalizm'in ilkelerinden en çok darbeyi Laiklik yedi. Ona göre Demokrat Parti Dönemi'nde Cumhuriyet Halk Partisi de dahil olmak üzere kurulan siyasi partiler, iktidarın yolunu din istismarcılığında gördüler. Bu nedenle 1924 Anayasasında ve 1961 anayasasında Laiklik maddesine rağmen, kanunların uygulanmadığından dolayı Türkiye'nin Laik devlet niteliğini kaybettiğini savundu.

Falih Rıfkı, Türk siyasal yaşamında ve Türk basınında, bütün hayatı boyunca Atatürk Devrimlerine bağlılığı ve devrimciliği ile tanındı. Henüz 16 yaşında bir üniversite öğrencisiyken devrimci fikirlerini kamuoyu ile paylaşan Falih Rıfkı, Anadolu İhtilali'nin başlamasından itibaren, Atatürk devrimlerinin yılmaz savunucusu oldu. Her fırsatta Atatürk devrimlerinin ve ilkelerinin bir bütün olduğunu, ve birinin bozulması halinde Türkiye'nin bir yıkıma uğrayacağını dile getirdi. Bunun önüne geçmek için halkın ve gençlerin kalbindeki devrim ateşini devamlı bir şekilde sıcak tutulması gerektiğini vurgulayarak devrim eğitiminin Türkiye'nin baş davaları arasında olması gerektiğini savundu. Güzel sanatların, kitap ve gazetelerin, radyo, sinema ve tiyatrunun bu doğrultuda kullanılması zorunluluğunu belirtti. "İnkılap Hükümetinden" Rus İhtilali'nin inkılap eğitimi metotlarının incelenmesini ve "tecrübe edilmesini" istedi. Çok Partili dönemde, Türk inkılabının dogmatik kurallara bağlı olmadığını vurgulayarak "İnkılap devrinin tamamen kapandığını" savunanları eleştirdi. Nitekim 1960 Askeri Müdahalesi'ni "asker sivil Türk aydınlarının gerçekleştirdiği en son inkılap" olarak gördüğünü dile getirdi. Falih Rıfkı, hayatının son yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'ni Atatürk devrimlerine ihanetle suçlarken, aynı suçlamayla karşı karşıya kalarak devrimciliğini savunmak durumunda kaldı.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ağanoğlu, H Yıldırım, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Talihi, Göç**, İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, İstanbul: Hil Yayınları, 1996.

....., Feroz, **İttihat ve Terakki, (1908-1914)**, (Çev: Nuran Yavuz), İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Alkan, Ahmet Turan, **II Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, İstanbul: Ufuk Kitapları, 2001.

Akbıyık, Yaşar, **Milli Mücadelede Güney Cephesi ve Maraş**, Ankara: AAM Yayınları, 1999.

Akşin, Sina, **Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart**, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1997'ye)**, İstanbul: İÜ. Yayınları, 1997.

Albayrak Sadık, **31 Mart Vak'ası Gerici Bir Hareket Mi?** İstanbul: Pınar Matbaacılık, 1987

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, İstanbul: 1995.

Arıburnu, Kemal, **Sivas Kongresi**, Ankara, AAM Yayınları, 1997.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt 1: (1914-1995)**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2005.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, (Basıma Hazırlayan: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu), C. I-III, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1993.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Bu günkü dille yayına haz: Ali Sevim-İzzet Toprak, vd.), Ankara: AAM Yayınları, 2006.

Falih Rıfkı, **Yeni Rusya**, Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1931.

Atay, Falih Rıfkı, **Faşist Roma Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makedonya**, Ankara: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1931.

-, Falih Rıfkı, **Eski Saat**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
-, Falih Rıfkı, **Babanız Atatürk Bayrak Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne İdi?**, İstanbul: Bateş Yayınları, 1998.
-, ** ankaya**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004.
- Avcı, Cemal **III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)**, Ankara, AAM Yayınları. 2000.
- Aydınlanma 1923 Devrimi, 21. Yüzyılda Kemalizm**, (Yayına Haz: Alper Işınduran-Cenk Yaltırak vd.), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. 1, Ankara: Remzi Kitabevi, 1966.
- Bayur, Y suf Hikmet **Türk İnkılabı Tarihi**, C. I, K. II, Ankara: T.T.K., 1991.
- Bir Devlet Adamının Mehmet Tefvik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, (Yayına Haz: Rezzan Hürmen), C. II, İstanbul: Arma Yayınları, 1993.
- Çeçen, Anıl, **Halkevleri**, İstanbul: Cumhuriyet kitap Kulübü, 2000.
-  avdar, Tefvik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2003.
- Çevik, Zeki, **Milli Mücadele'de Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na Geçiş (1918-1923)**, Ankara: AAM. 2002.
- Dursun, Tuncay, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Dursuno lu, Cevat, **Milli Mücadele'de Erzurum**, Ankara: T.C. Ziraat Bankası Yayınları, 1946.
- Edibo lu, Baki Süha, **Falih Rıfkı Atay Konuşuyor**, Ankara: Berkalp Kitabevi, 1945.
- Emiroğlu,  zt rk, **Falih Rıfkı Atay, Dil Yazıları**, Ankara: Yargı Yayınevi, 2001.
- Ero ul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2003.
- Er reten, B. Mahzar, **Kemalizm,  a daş Devlet,  a daş Toplum**, İstanbul: 1998.
- Feyzioğlu, Turhan, **Türk Milli Mücadelesi'nin ve Atat rk  l  n Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği**, Ankara: TTK, 1968.
- Gökalp, Ziya, **T rk  l  n Esaları**, (Yayına Haz, Mahir  nl ), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004.

Gönlübol-Mehmet, Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (919-1938)**, Ankara: AAM Yayınları, 1997.

Güneş, İhsan, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

Halicı, Şaduman, **Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**, Ankara: AAM Yayınları, 2004.

İlkin, Selim-İlhan Tekeli, **Kadrocular ve Kadro'yu Anlamak**, İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Yayınları, 2003.

İmga, Orçun, **Tek Parti Döneminde Ankara**, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006.

İnan, Afet, **Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

....., Afet, **Medeni Bilgiler Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara: TTK, 1969.

İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul: 1982.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı 1908-1914**, C. IV, Ankara: T.T.K. 1999

Kavaklı, Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi, Akşam**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Kılınçkaya, M. Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara: AAM Yayınları, 2004.

Kili, Suna, **Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1981.

Kinross, Lord **Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1990

Meray, Seha L, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1977.

....., Seha L, **Lozan Barış Konferansı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, İstanbul: Eser Matbaası 1977.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele’de Atatürk Basını 1919-1921**), Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Öztürk, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi T.B.M.M. II. Dönem (1923-1927)**, Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2004.

Saray, Mehmet, **Türkiye’nin NATO’ya Girişi**, Ankara: AAM Yayınları, 2000.

Sarınay, Yüsuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Geçmişi ve Türk Ocakları**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1994.

Selvi, Haluk, **Milli Mücadele’de Erzurum**, Ankara: AAM, 2000

Sonyel, R Salâhi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. 1, Ankara: TTK, 1995.

Sorgun, Taylan **İmparatorluktan Cumhuriyete**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998.

....., Taylan, **Mütareke Dönemi ve Bekirağa Bölüğü**, İstanbul: Kamer Yayınları, 1998.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Anlaşmaları**, C. I, Ankara: TTK, 1983.

Şimşir, Bilal, **Ankara...Ankara: Bir Başkent’in Doğuşu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1988.

....., Bilal, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya’dan İzmir’e**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1989.

....., Bilal, **Ankara’nın Başkent Oluşu**, Ankara: Ankaralılar Vakfı Yayınları, 2001.

Tankut, Gönül, **Bir Başkent’in İmarı: Ankara 1929-1939**, Ankara: ODTÜ, Yayınları, 1990.

Tanör, Bülent, **Türkiye’de Yerel Kongre İktidarları 1918-1920**), İstanbul: Afa Yayınları, 1992.

Tekinalp, **Kemalizm**, (Yayına Haz, Çetin Yetkin), İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basını**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul: Arba Yayınları, 1952.

Turan, İlhan, **İsmet İnönü, Lozan Barış Konferansı Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj, Anı ve Söyleyişleri**, Ankara: AAM Yayınları, 2003.

Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bu Güne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Ed: Baskın Oran), C. I, İstanbul: İletişim Yay. 2002.

Uçarol, Rifat, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Ulubelen, Erol, **İngiliz Belgelerinde Türkiye**, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1982.

Urgan, Mîna, **Bir Dinazorun Anıları**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

MAKALELER

Akgün, Seçil “Ankara’nın Başkent Oluşu”, **IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. III, Ankara: TTK, 1989.

Aydemir, Şevket Süreyya, “Faliş Rıfkı ve Son Eseri”, **Kadro**, S.9, Ankara: Eylül 1932.

Aydın, Faruk, “Atatürk ve Milliyetçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 42, C. 14, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara: Kasım 1988.

Bakacak, Alper, “Faliş Rıfkı Atay’ın Düşünce İkliminde Kemalizm”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Y. 1, S. 2, Ankara: Güz 2005.

Bedii Faik, “Ardından...”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1

Çaycı, Abdurrahman, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Atatürk İnkılapları İçindeki Yeri ve Önemi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Ankara: 1995.

Dizdaroglu, Hikmet “Faliş Rıfkı Atay”, **Türk Dili**, S.1, İstanbul: Mart 1981

-----, Hikmet, “Faliş Rıfkı Atay” **Türk Dili**, S. 351, Ankara: Mart 1981

Faliş Rıfkı “Sarıkamış” **Devrim Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, (Hazırlayanlar: Mehmet Kaplân- İnci Enginün vd.) C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1992.

“Faliş Rıfkı Atay Öldü”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1.

Feyzioğlu, Turhan, “Türk İnkılabının Temel Taşı Laiklik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM, 1992.

-----, Turhan, “Atatürk Milliyetçiliği”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: ATAM, 1992.

Giritli, İsmet, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Gökbilgin, Tayip, “Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Güneş, İhsan “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkası’na Geçiş”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. III, S. 8, Ankara: Mart 1987.

Gürsen Topses, “Cumhuriyet Dönemi Eğitimin Gelişimi, **75 Yılda Eğitim**, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay, 1999.

Kili, Suna, “Tarih Açısından Kemalizm’in Özü ve Oluşumu”, **Atatürk Devrimleri, I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri ve Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1973.

Mumcu, Ahmet, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 2, C. 1, Ankara: ATAM, 1985.

Mümtaz, Hüseyin, “Türkiye Kıbrıs İlişkilerinin Politik Mantığı ve Sonuçları”, **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. 2, (Yayıma Hazırlayanlar, İsmail Bozkurt-H. Ateşin vd.), Kıbrıs, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 1999.

Nabi, Yaşar, “Falih Rıfkı Atay”, **Varlık**, S. 764, Ankara: Mayıs 1971

-----, Yaşar, “Falih Rıfkı Atay Üstüne ”, **Varlık**, S. 857, Ankara: Şubat 1979.

“Ne Dediler”, **Dünya**, 22 Mart 1971, No: 5002, s. 1.

Oğuzkan, Turhan “Atatürkçü Eğitim Politikası ve Milli Eğitim, **Atatürkçülük, Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler 2**, İstanbul: MEB, 1988.

Ozankaya, Özer, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşuna Temel Olan Cumhuriyet ya da Demokrasi Anlayışı”, **Cumhuriyet Ya da Demokrasi**, (Yayına Haz, Özer Ozankaya), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Özbudun, Ergun, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Özdemir, Emin, “Öz Türkçe Akımı ve Falih Rıfkı Atay”, **Türk Dili**, C.16, S.190, Ankara: Temmuz 1967.

Özkaya, Yücel, “Atatürk ve Halkçılık”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Sadrazam, Halil “Türk Mukavemet Teşkilatı”, **II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**, C. 2, (Yayıma Hazırlayanlar, İsmail Bozkurt-H. Ateşin vd.), Kıbrıs: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, 1999.

Soysal, İsmail, “Türkiye Fransa İlişkileri”, **Belleten**, C. XLVII, S. 185, No: 188, s. 961.

Turan, Şerafettin, “Türkiye’de Cumhuriyet ve Demokrasi Kültürü”, **Cumhuriyet Ya da Demokrasi**, (Yayına Hazırlayan, Özer Ozankaya), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Tünay, Bekir, “Atatürk’ün İnkılapçılık İlkesi”, **Atatürkçü Düşünce**, Ankara: AAM Yayınları, 1992.

Tüzün, Necat, “Atatürk İnkılaplarında Laiklik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S. 4, C. 10, Ankara: ATAM, 1987.

Yüksel, Hasan, “Atatürk’ün Devletçilik Anlayışı” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 35, S. 12, Ankara: ATAM, 1996.

Falih Rıfkı, “Ziya Gökalp’in Mısraı”, **Akşam**, 24 Temmuz 1921, No: 1019, s. 3

Falih Rıfkı, “Neologos”, **Akşam**, 1 Ağustos 1921, No: 1026, s. 3.

Falih Rıfkı, Bir Kıssa Bir Hisse”, **Akşam**, 8 Eylül 1921, No: 1062, s. 3.

Falih Rıfkı, “Allah Senden Rız Olun”, **Akşam**, 22 Eylül 1921, No: 1076, s. 3.

Falih Rıfkı, “Yeni Sene”, **Akşam**, 1 Kanunusani 1922, No: 1177, s. 3.

Falih Rıfkı, “Fantoma’nın Yatak Çarşafı”, **Akşam**, 13 Kanunusani 1922, No: 1893, s. 3.

Falih Rıfkı, “Gördüklerimiz İşittiklerimiz”, **Akşam**, 16 Mart 1922, No: 1251, s. 3.

Falih Rıfkı, “İfrât, Tefrît”, **Akşam**, 22 Mart 1922, No: 1257, s. 3.

Falih Rıfkı, “İzmir Günü”, **Akşam**, 15 Mayıs 1922, No: 1311, s. 3.

Falih Rıfkı, “Gençlik Hakkında”, **Akşam**, 7 Nisan 1922, No: 1273, s. 3.

- Falih Rıfki, “Allah Bizi Affetsin”, **Akşam**, 20 Nisan 1922, No: 1328, s. 3.
- Falih Rıfki, “Ankara’da Resmi Geçit ”, **Akşam**, 22 Nisan 1922, No: 1288, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bir Müşahede Bir Hatıra”, **Akşam**, 16 Mayıs 1922, No: 1312, s. 3.
- Falih Rıfki, “Kansız Gaza”, **Akşam**, 25 Mayıs 1922, No: 1321, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yetim ve Muhacirler”, **Akşam**, 27 Mayıs 1922, No: 1323, s. 3.
- Falih Rıfki, “Sade Vahdet Değil, Nizama da İhtiyaç Var”, **Akşam**, 18 Haziran 1922, No: 1343, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bizim Endişemiz”, **Akşam**, 11 Temmuz 1922, No: 1366, s. 3.
- Falih Rıfki, “Konstantin Bunu Biliyor”, **Akşam**, 7 Ağustos 1922, No: 1390, s. 3.
- Falih Rıfki, “Sakarya’nın Suları Neler Anlatıyor”, **Akşam**, 31 Ağustos 1921, No: 1054, s. 3.
- Falih Rıfki, “Taarruz Başladı”, **Akşam**, 29 Ağustos 1922, No: 1412, s. 3.
- Falih Rıfki, “Zaferi Tamamlayalım”, **Akşam**, 8 Eylül 1922, No: 1422, s.3.
- Falih Rıfki, “Endişemiz”, **Akşam**, 11 Eylül 1922, No: 1425, s. 3.
- Falih Rıfki, “Eğer Onlardan Böyle Bahsedilseydi”, **Akşam**, 9 Ağustos 1922, No: 1328, s. 3.
- Falih Rıfki, “Ramazana Mahsus Edebiyat”, **Akşam**, 2 Mayıs 1922, No: 1298, s. 3.
- Falih Rıfki, “Kansız Gaza”, **Akşam**, 25 Mayıs 1922, No: 1321, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bütün İstanbulluların Bir Vazifesi”, **Akşam**, 6 Mayıs 1922, No: 1302, s 3.
- Falih Rıfki, “İntizâr ve Temâşâ”, **Akşam**, 14 Haziran 1922, No: 1339, s. 3.
- Falih Rıfki, “9 Yaşındaki Frengili Kız”, **Akşam**, 25 Haziran 1922, No: 1350, s. 3.
- Falih Rıfki, “Halk ve Mustafa Kemal Paşa”, **Akşam**, 19 Kanunuevvel 1922, No: 1523, s. 3.
- Falih Rıfki, “Rüşd” **Akşam**, 3 Teşrinisani 1922, No, 1478, s. 3. Bu yazı
- Falih Rıfki, “Asıl Bayram Bugündür”, **Akşam**, 4 Teşrinisani 1922, No, 1479, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yeni Nutuktaki Hakikatler”, **Akşam**, 30 Teşrinievvel 1922, No: 1474,
- Falih Rıfki, “Bir Hasbıhal Arzusuyla”, **Akşam**, 17 Kanunuevvel 1922, No: 1521, s.
- Falih Rıfki, “Meletyus’un Sözlerine Dair”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1922, No: 1507.
- Falih Rıfki, “İzmir’den Bursa’ya”, **Akşam**, 10 Teşrinievvel 1922, No: 1454, s. 1.

- Falih Rıfki, “İstanbul’u Davet”, **Akşam**, 22 Teşrinievvel 1922, No: 1466, s. 3.
- Falih Rıfki, “Gençliğe Yeni İstikametler”, **Akşam**, 28 Teşrinievvel 1922, No: 1472, s. 3.
- Falih Rıfki, “Niçin”, **Akşam**, 26 Teşrinisani 1922, No: 1501, s. 3
- Falih Rıfki, “Harp ve Sulh”, **Akşam**, 16 Teşrinisani 1922, No: 1491, s. 3
- Falih Rıfki, “Meletyus’un Sözlerine Dair”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1922, No: 1507, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bir Hasbihal Arzusuyla”, **Akşam**, 17 Kanunuevvel 1922, No: 1521,s.3.
- Falih Rıfki, “Ankara İstihfaf Edilemez”, **Akşam**, 5 Kanunusani 1924, No: 1895, s.
- Falih Rıfki, “Bir Tahlil”, **Akşam**, 19 Şubat 1923, No: 1585, s. 3.
- Falih Rıfki, Takvim Yaprakları”, **Akşam**, 5 Mart 1923, No, 1599, s. 3.
- Falih Rıfki, “Altı Ay”, **Akşam**, 10 Mart 1924, No: 1949, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yeni Mücadelemiz”, **Akşam**, 20 Mart 1923, No, 1614, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yeni Mücadelemiz, 2”, **Akşam**, 21 Mart 1923, No: 1615, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bulanık Su”, **Akşam**, 23 Mart 1923, No: 1617, s. 3.
- Falih Rıfki Falih Rıfki, “Bir Cinayet”, **Akşam**, 29 Mart 1923, No: 1623, s. 1.
- Falih Rıfki, “Bir Tarihçe”, **Akşam**, 31 Mart 1923, No: 1625, s. 1.
- Falih Rıfki, “Bir Muvahere Arasında”, **Akşam**, 7 Nisan 1923, No: 1633, s. 3.
- Falih Rıfki, “Kanun Vaz’ı”, **Akşam**, 10 Nisan 1924, No, 1980, s. 3.
- Falih Rıfki, “Gençlerde Gençlik”, **Akşam**, 16 Nisan 1923, No:1650, s. 3.
- Falih Rıfki, “İstanbul’da Ne Yapmalı”, **Akşam**, 27 Nisan 1923, No: 1651, s. 3.
- Falih Rıfki, “İki İhtikâr”, **Akşam**, 10 Mayıs 1924, No, 2007, s. 3.
- Falih Rıfki, “Hissiyat ve Tahüdat”, **Akşam**, 22 Mayıs 1924, No, 2019, s. 3.
- Falih Rıfki, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 23 Mayıs 1923, No: 1675, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yeni Dahiliye Vekilimize Mektup”, **Akşam**, 23 Mayıs 1924, No,
- Falih Rıfki, “Evet Onlar Geliyor”, **Akşam**, 14 Temmuz 1923, No: 1727, s. 3.
- Falih Rıfki, “Ankara ve İstanbul”, **Akşam**, 14 Ağustos 1923, No: 1755, s.3.
- Falih Rıfki, “Demokrat Ankara”, **Akşam**, 20 Ağustos 1923, No: 1761, s.3.
- Falih Rıfki, “Bayabad Yolunda”, **Akşam**, 26 Ağustos 1923, No: 1767, s. 3.

- Falih Rıfkı, “Yarım Milyon Türk”, **Akşam**, 6 Eylül 1923, No: 1778, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Zafer Tamam Değildir”, **Akşam**, 14 Mayıs 1923, No, 1668, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 20 Mayıs 1923, No: 1672, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 27 Mayıs 1923, No: 1679, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 29 Mayıs 1923, No: 1681, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 6 Haziran 1923, No, 1699, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 11 Haziran 1923, No, 1634, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 12 Haziran 1923, No: 1695, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Günün Fıkrası”, **Akşam**, 20 Haziran 1923, No, 1703. s. 3.
- Falih Rıfkı, “Kürsünün Karşısında”, **Akşam**, 19 Ağustos 1923, No, 1760, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Cumhuriyet” **Akşam**, 2 Teşrinisani 1923, No, 1821, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Padişahım Çok Yaşa”, **Akşam**, 5 Kanunuevvel 1923, No: 1854, s. 1.
- Falih Rıfkı, “Kendimizi İtiraf Edebilmeliyiz”, **Akşam**, 3 Kanunuevvel 1923, No: 1852, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Bir Müşahede”, **Akşam**, 5 Teşrinievvel 1923, No: 1793, s.3.
- Falih Rıfkı, “Ankara Nasıl Bir Yerdir”, **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1923, No: 1808, s.1.
- Falih Rıfkı, “Ankara’dan Musahabe”, **Akşam**, 25 Teşrinievvel 1923, No: 1813, s.3.
- Falih Rıfkı, “Yarım Milyon Türk İçin”, **Akşam**, 23 Kanunuevvel 1923, No: 1972,s.1
- Falih Rıfkı, “Zihniyet Meselesinin Tahlili”, **Akşam**, 14 Kanunusani 1924, No, 1894, s.3
- Falih Rıfkı, “İstanbul ve İstanbullular”, **Akşam**, 18 Şubat 1923, No: 1584, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Hükümet Haricinde”, **Akşam**, 12 Kanunusani 1924, No: 1892, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Evkafı Ne Yapacağız”, **Akşam**, 12 Mart 1924, No: 1951, s. 3.
- Falih Rıfkı, “İş Adamı”, **Akşam**, 18 Mart 1924, No: 1957, s.3.
- Falih Rıfkı, “Kilise ve Cumhuriyet”, **Akşam**, 24 Mart 1924, No, 1963, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Anasır Kanunu”, **Akşam**, 6 Nisan 1924, No, 1976, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Softa Denilen de...”, **Akşam**, 20 Nisan 1924, No, 1990, s. 3.
- Falih Rıfkı, ““Türk” Meselesi”, **Akşam**, 1 Mayıs 1924, No, 2000, s. 3.
- Falih Rıfkı, “Vahim İhtilatlara Karşı”, **Akşam**, 24 Mayıs 1924, No, 2021, s. 3.

- Falih Rıfki, “Bir Bütçe Mukavelesi”, **Akşam**, 23 Mart 1924, No: 1962, s. 3.
- Falih Rıfki, “Yeni Kanunlar,” **Akşam**, 27 Mart 1924, No: 1966, s. 3.
- Falih Rıfki, “Hürriyet Kölelikten Ucuzdur”, **Akşam**, 8 Ağustos 1921, No: 1033, s.3
- Falih Rıfki, “İki Ankara Meselesi”, **Akşam**, 9 Nisan 1924, No: 1979, s. 3.
- Falih Rıfki, “Vahim İhtilatlara Karşı”, **Akşam** 24 Mayıs 1924, No: 2021, s. 1.
- Falih Rıfki, “Harp”, **Akşam**, 2 Haziran 1924, No: 2030, s. 3.
- Falih Rıfki, “Ayıp Şey”, **Akşam**, 4 Haziran 1924, No: 2032, s. 3.
- Falih Rıfki, “Sefir Müşkilatı”, **Akşam**, 17 Temmuz 1924, No: 2072, s. 3.
- Falih Rıfki, “Beş Yüz Bine Dair”, **Akşam**, 8 Haziran 1924, No: 2036, s. 3.
- Falih Rıfki, “Tehlikeli Tefsirler, Tehlikeli Propaganda”, **Akşam**, 29 Haziran 1924, No, 2057, s. 3.
- Falih Rıfki, “Maarifte Nizam-ı Cedit”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Mart 1924, NO: 1 955, s. 3.
- Falih Rıfki, “Fezaîl ve Rezaîl”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1924, No, 1283, s.1.
- Falih Rıfki, “Sollar ve Solaklar”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunuevvel 1924, No, 1308, s. 3.
- Falih Rıfki, “Bazı Tahrikat Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Kanunusani 1925, No, 1313, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kötü Bir Çığır”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1925, No, 1351, s. 1.
- Falih Rıfki, “İki Zaruri Teşkilat”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Şubat 1925, No: 1345, s.1.
- Falih Rıfki, “Yeni Ruh”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Şubat 1925, No: 1354, s. 1
- Falih Rıfki, “ Bir Münakaşa”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Mart 1926, No: 1678, s. 1.
- Falih Rıfki, “Yeni Ankara’ya Başlanırken”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Mart 1925, No: 1384, s.1.
- No Falih Rıfki, “İnkılabın İlmi ve Sanatı”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925, No, 1474, s. 1.
- Falih Rıfki, “Halk ve Cumhuriyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Temmuz 1925, No, 1468, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Halk ve Münevverler”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1925, No, 1469, s. 1.

Falih Rıfıkı, “İnkılabın İlmî ve Sanatı”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Temmuz 1925, No, 1474, s. 1.

Falih Rıfıkı, “ Memurlarımız İçin”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1925, No: 1580, s.1.

Falih Rıfıkı, “Son Hadiseler”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1925, No, 1592, s.1.

Falih Rıfıkı, “Yeni Meselemiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Kanunuevvel 1925, No: 1600, s. 1

Falih Rıfıkı, “Lüzumlu Bir Kanun”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Kanunusani 1926, No: 1626, s.1.

Falih Rıfıkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazi’nin Hatıratından (31)”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1926, No: 1263, s.1.

Falih Rıfıkı-Mahmut Esat, “Büyük Gazinin Hatıratından (32)”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1926, No: 1714, s.1.

Falih Rıfıkı, “Nazik Bir Mesele”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Nisan 1926, No: 1625, s.

Falih Rıfıkı, “Darülfünûn”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Nisan 1925, No: 1410, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Fikirden Hayata”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1926, No, 1730, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bir Sene-i Devriye”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Mayıs 1926, No, 1724, s.1.

Falih Rıfıkı, “Esaslı Bir Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926, No: 1728, s. 1.

Falih Rıfıkı, “ Bir Tebdil”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Teşrinisani 1926, No: 1935, s. 1.

Falih Rıfıkı, “İstanbul”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Haziran 1926, No: 1768, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Unutulan Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Haziran 1926, No: 1778, s.1.

Falih Rıfıkı, “Esaslı Bir Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Nisan 1926, No: 1728, s. 1

Falih Rıfıkı, “Asıl Dava”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Temmuz 1926, No, 1803, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Emniyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Temmuz 1926, No: 1814, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bahallılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.

- Falih Rıfki, “Aynı Propaganda”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.
- Falih Rıfki, “Pahalılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Eylül 1926, No: 1858, s. 1.
- Falih Rıfki, “Maarifte Yeni Teşebbüsler”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Eylül 1926, No: 1859, s. 1.
- Falih Rıfki, “Milli Sermaye”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Eylül 1926, No: 1869, s. 1.
- Falih Rıfki, “Çocuk Faciaları”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1926, No: 1867, s. 1.
- Falih Rıfki, “Güzel Bir Tecrübe”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Eylül 1926, No: 1854, s. 1.
- Falih Rıfki, “Anlaşılcıya Kadar”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Eylül 1926, No: 1964, s. 1.
- Falih Rıfki, “Fabrikalarımız”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Kanunuevvel 1926, No: 1960, s. 1.
- Falih Rıfki, “Üç Kişiyiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1927, No: 1974, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kaçakçılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Kanunusani 1927, No: 1976, s. 1.
- Falih Rıfki, “Tasarruf”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1927, No: 1982, s.1.
- Falih Rıfki, “Muvaffakiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Kanunusani 1927, No:2001, s.1.
- Falih Rıfki, “ Bir Karar Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunusani 1927, No: 1996, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Muvaffakiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Kanunusani 1927, No: 2001, s. 1.
- Falih Rıfki, “Dünkü Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Şubat 1927, No: 2002, s. 1.
- Falih Rıfki, “Odalar Kongresi”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1927, No: 2006, s. 1.
- Falih Rıfki, “Avrupa Tahsili”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1927, No: 2007, s. 1.
- Falih Rıfki, “Âli Tetkikat”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Şubat 1927, No: 2013, s. 1.
- Falih Rıfki, “ Taahütler Meselesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Şubat 1927, No: 2021, s.1.
- Falih Rıfki, “Bir Münakaşa”, Falih Rıfki, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Mart 1927, No: 2035, s. 1.
- Falih Rıfki, “Cemiyet-i Belediye”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mart 1927, No: 2034, s.1.

Falih Rıfıkı, “Bir Meclis bir Program”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Mart 1927, No, 2044.s.1.

Falih Rıfıkı, “Bir Tetkik Seyehati”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Mart 1927, No: 2052, s.1.

Falih Rıfıkı, “Emniyet Meselesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Mayıs 1927, No: 2110, s.1.

Falih Rıfıkı, “Ankara ve Mütchassıslar”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Haziran 1927, No: 2132, s.1.

Falih Rıfıkı, “Mühim Bir Mesele”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Haziran 1927, No: 2136, s.1.

Falih Rıfıkı, “Kudretin Muhafazası”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1927, No: 2170, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Manevi Esaretler”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Ağustos 1927, No, 2179, s.1.

Falih Rıfıkı, “Eserimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Ağustos 1927, No, 2194, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Mustafa Kemal Türkiye’si Vatandaşlığının Şan ve Şerefi”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Teşrinievvel 1927, No, 2243, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Türkiye Ticareti”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Teşrinisani 1927, No: 2281, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Cumhuriyet’in Davası”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunuevvel 1927, No, 2324, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Son Buhranlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Kanunuevvel 1927, No: 2320, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Türkiye’de Türkçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Kanunusani 1928, No, 2353, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Kendi Mekteplerimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1928, No: 2365, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Yeni Bir Cemiyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Şubat 1928, No: 2374, s 1.

Falih Rıfıkı, “Büyük İtibar Kavgası”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Şubat 1928, No: 2377, s. 1.

- Falih Rıfıkı, “Hazin Bir Netice”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1928, No: 2386, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Maaşlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Şubat 1928, No: 2389, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Ali İktisat”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Mart 1928, No: 2391, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İstikbal İçin”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Mart 1928, No: 2397, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Yine Aynı Mesele”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mart 1928, No: 2399, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Evamir-i Aşere”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Mart 1928, No: 1404, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Bir Panayır Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mart, 1928, No: 2410, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Türk Doktorluğu”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Mart 1928, No: 1415, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Bir Sene-i Devriye Münasebetiyle”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Nisan 1928, No: 1421, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Beyoğlu Muhabirleri”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Nisan 1928, No: 2423, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Yeni Münasebetlerimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1928, No: 2430, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Muafiyetler Münakaşası”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Nisan 1928, No: 2431, s.1.
- Falih Rıfıkı, “1928 Bütçesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Nisan 1928, No: 2434, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Üç Fransa”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Haziran 1928, No: 2488, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Ecnebilerle Mukaveleler”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1928, No: 2509, s. 1.
- Falih Rıfıkı,, “Tekasüf Mıntıkalar”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Temmuz 1928, No: 2512, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Demokrasi”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Temmuz 1928, No: 2520, s. 1
- Falih Rıfıkı, “Anadolu Yaylasının Izdırabı”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Temmuz 1928, No: 2522, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Sıhhat Müessesesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Ağustos 1928, No: 2539,
- Falih Rıfıkı, “Serbest Liman”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1928, No: 2552, s.
- Falih Rıfıkı, “Fransa ve Türkiye”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Eylül 1928, No: 2596, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Yarış ve Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Teşrinievvel 1928, No: 2602,

- Falih Rıfki, “Tekamül”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Teşrinievvel 1928, No: 2603, s. 1.
- Falih Rıfki, “Türk Hekimliği”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Kanunusani 1929, No: 2702,
- Falih Rıfki, “Kıymet Kavgası”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1929, No: 2745, s. 1.
- Falih Rıfki, “Dil ve Terbiye” **Hakimiyeti Milliye** 21 Mart 1929, No: 2764, s. 1.
- Falih Rıfki, “Bakım”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Nisan 1929, No:2764, s.1.
- Falih Rıfki, “Barem ve Sayım”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Nisan 1929, No: 2800, s. 1.
- Falih Rıfki, “Plândan Sonra”, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Haziran 1929, No: 2835, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kaynak”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Haziran 1929, No, 2842, s. 1.
- Falih Rıfki, “Teknikum”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Haziran 1929, No: 2860, s. 1.
- Falih Rıfki, “Örnek Şehir”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1929, No: 2893, s. 1.
- Falih Rıfki, “Çabuk İnkişaf”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Ağustos 1929, No, 2908, s. 1.
- Falih Rıfki, “Usta ve İşçi”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Ağustos 1929, No: 2914, s. 1.
- Falih Rıfki, “Can Alıcı Nokta”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Eylül 1929, No: 2938, s.1
- Falih Rıfki, “Sulh Devri”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Eylül 1929, No: 2941, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kongreden Sonra”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Eylül 1929, No: 2945, s. 1.
- Falih Rıfki, “Sulh Propagandası”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Eylül 1929, No: 2952, s.1.
- Falih Rıfki, “Darülfünûnda”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1929, No: 2970, s. 1.
- Falih Rıfki, “Yeni Cihaz”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Teşrinisani 1929, No: 3003, s. 1.
- Falih Rıfki, “İktisat Misakı”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunusani 1930, No, 3056, s.1
- Falih Rıfki, “Eyi Günler”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Kanunusani 1930, No: 3469, s.1.
- Falih Rıfki, “Aşar”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunuevvel 1930, No: 3396, s. 1.
- Falih Rıfki, “Ankara Teması”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Mart 1930, No: 3110, s. 1.
- Falih Rıfki, “Nifak Kanunları”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1930 No: 3110, s.1
- Falih Rıfki, “İtalyan Cevabı”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1930, No: 3252, s.1.
- Falih Rıfki, “Darülfünûn”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Temmuz 1930, No: 3224, s. 1.
- Falih Rıfki, “Lozan Türkiyesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Temmuz 1930, No: 3243, s.
- Falih Rıfki, “Emniyet Tezi”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1930, No: 3269, s.

Falih Rıfki, “Hiçbir Tehlike Yoktur”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Eylül 1930, No: 3285, s. 1.

Falih Rıfki, “İşkânda”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Eylül 1930, No: 3287, s. 1.

Falih Rıfki, “Kazanççılık”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Kanunusani 1931, No: 3415, s.1.

Falih Rıfki, “Gazi’nin Düsturları”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Kanunusani 1931, No, 3432, s. 1.

Falih Rıfki, “İlk Tahsil”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Kanunusani 1931, No: 3420, s. 1.

Falih Rıfki, “Buhran Hazırlığı”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Kanunusani 1931, No: 3423, s. 1.

Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Kanunusani 1931, No: 3430, s. 1.

Falih Rıfki, “Fırka ve Halk”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1931, No, 3422, s. 1.

Falih Rıfki, “Kadro”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931, No, 3461, s. 1.

Falih Rıfki, “Türk Ocağı”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mart 1931, No: 3478, s. 1.

Falih Rıfki, “Muhacirler”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Mart 1931, No: 3481, s. 1.

Falih Rıfki, “İktisadi Haberlerin Kontrolü”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Nisan 1932, No, 3956, s. 1

Falih Rıfki, “Buhran Havası”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1931, No: 3535, s.1.

Falih Rıfki, “Bir Tecrübe Yapalım”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1932, No: 3925, s. 1.

Falih Rıfki, “Bütçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932, No: 3927, s. 1.

Falih Rıfki, “Yansen ve Ankara Plânı”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1931, No: 3469, s. 1.

Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Temmuz 1931, No: 3605, s. 1.

Falih Rıfki, “Gazetecilik”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Temmuz 1931, No: 3603, s.1.

Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Temmuz 1931, No, 3596, s. 1.

Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Ağustos 1931, No, 3617, s. 1.

Falih Rıfki, “Politika”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Ağustos 1931, No, 3626, s. 1.

Falih Rıfki, “İhtisasa Karşı”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Ağustos 1931, No: 3630, s. 1.

Falih Rıfki, “Yerli Yapı”, **Hakimiyeti Milliye** 7 Eylül 1931, No: 3645, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Yeni Bir Cereyan Varmış”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1931, No: 3650, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Dersler”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1931, No: 3666, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Esaslı Bir Tedbir”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Teşrinisani 1931, No:3715, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Dikkat Edelim”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani 1931, No: 3726, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Neredeyiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1931, No: 3728, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Muşonof Hazretleri”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Kanunuevvel 1931, No: 3731, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bu Hafta”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Kanunuevvel 1931, No: 3742, s.1.

Falih Rıfıkı, “İnanmış Olanlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunuevvel 1931, No: 3754, s 1.

Falih Rıfıkı, “Yeni Vekaletler”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Kanunusani 1932, No, 3764, s.1.

Falih Rıfıkı, “Yapılmayan Vazifeler”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Kanunusani 1932, No: 6765, s. 1.

Falih Rıfıkı, “1932 Başında”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Kanunusani 1932, No: 3769, s.1.

Falih Rıfıkı, “Tezat”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Kanunusani 1932, No: 3777, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Harp”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Kanunusani 1932, No: 3783, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bir İykaz”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Kanunusani 1932, No, 3786, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Köy Hocasının Yeri Boştur”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Kanunusani 1932, No, 3787, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Çin Harbi”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Şubat 1932, No: 3799, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Halkevi”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Şubat 1932, No: 3809, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bir Tek Yol”, **Hakimiyeti Milliye**, 18 Şubat 1932, No: 3806, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Bir Tekamül”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1932, No: 3813, s. 1.

Falih Rıfıkı, “İhtikar”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Şubat 1932, No: 3815, s. 1.

Falih Rıfıkı, “Mantıki Hudut”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mart 1932, No. 3818, s. 1.

- Falih Rıfki, “Küçük Bir Misal”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Mart 1932, No: 3820, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kontrol Unsuru”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Mart 1932, no: 3821, s. 1.
- Falih Rıfki, “Bütçemiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Mart 1932, No: 3822, s. 1.
- Falih Rıfki, “Türk Köyü”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Mart 1932, No: 3823, s. 1.
- Falih Rıfki, “İnhisar ve Fabrikalarımız” **Hakimiyeti Milliye**, 14 Mart 1932, No, 3831, s. 1.
- Falih Rıfki, “Dünkü Tebliğ”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Nisan 1932, No: 3857, s. 1.
- Falih Rıfki, “Vaziyet”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Nisan 1932, No: 3860, s. 1.
- Falih Rıfki, “Yüzde 10”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1932, No: 3861, s. 1.
- Falih Rıfki, “İstikrar”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Mayıs 1932, No: 3888, s. 1.
- Falih Rıfki, “Son Sergi”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Mayıs 1932, No, 3890, s. 1.
- Falih Rıfki, “Fransız Çorbası”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Mayıs 1932, No: 3894, s. 1.
- Falih Rıfki, “Kontenjan”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Mayıs 1932, No: 3805, s. 1.
- Falih Rıfki, “Yazık Tan’a”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Mayıs 1932, No: 3901, s. 1.
- Falih Rıfki, “Her Davanın Başı”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Haziran 1932, No: 3912, s.1.
- Falih Rıfki, “Avrupa Krallığı”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Haziran 1932, No: 3920, s.1.
- Falih Rıfki, “Bir Tecrübe Yapalım”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Haziran 1032, No, 3925, s. 1.
- Falih Rıfki, “Bütçe”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Haziran 1932, No: 3927, s. 1.
- Falih Rıfki, “Taşra”, **Hakimiyeti Milliye**, 27 Haziran 1932, No: 3932, s. 1.
- Falih Rıfki, “Şahıs ve Amme”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Temmuz 1932, No, 3948, s.1.
- Falih Rıfki, “Lozan”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Temmuz 1932, No, 3960, s. 1.
- Falih Rıfki, “Cenevre”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1932, No: 3961, s. 1.
- Falih Rıfki, “Moskova-Roma”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Ağustos 1932, No, 3967, s. 1.
- Falih Rıfki, “İzmir’de İsmet Paşa”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Ağustos 1932, No,3968, s.1.
- Falih Rıfki, “Ottawa”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Ağustos 1932, No: 3983, s. 1.

- Falih Rıfıkı, “Yerlinin Yeri”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Ağustos 1932, No: 3991, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Prensip ve Tatbikat”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1932, No, 4005, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Ana Yollar”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Eylül 1932, No, 4009, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İktisat Vekilliğinde”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1932, No, 4011, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Bir Tesbit”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Eylül 1932, No: 4012, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Buy British”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Eylül 1932, No: 4017, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İktisat Vekilliğinde”, **Hakimiyeti Milliye**, 14 Eylül 1932, No: 4011, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Maarifte”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Eylül 1932, No, 4021, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Asıl Düstur”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Teşrinievvel 1932, No: 4044, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Çıkmazlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 16, Teşrinisani 1932, No: 4073, s.1
- Falih Rıfıkı, “Üzüm, İncir, Fındık”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Teşrinievvel 1932, No: 4052, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Bizim Tedbirlerimiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani 1932, No: 4085, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Yeni Misaklar”, **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1932, No, 4087, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Yerli El”, **Hakimiyeti Milliye**, 7 Kanunuevvel 1932, No: 3767, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Bu Hafta”, **Hakimiyeti Milliye**, 12 Kanunuevvel 1932, No, 4099, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Köy Yatıları”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Kanunusani 1933, No: 4139,
- Falih Rıfıkı, “Harp ve Sulh”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Mart 1933, No: 4203, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Japonlar Çekildi”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Nisan 1933, No: 4205, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Neşriyat”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Nisan 1933, No, 4210, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Halk Parası İle”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Nisan 1933, No: 4212, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İki Albüm”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1933, No: 4214, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Emniyet Noktaları”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Nisan 1932, No: 3803, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Ergani Yolu”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Nisan 1933, No: 4215, s. 1.

Falih Rıfkı, “Kendisi ve Kelimesi”, **Hakimiyeti Milliye**, 21 Nisan 1933, No: 4220, s. 1.

Falih Rıfkı, “Muhtıramız”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1933, No: 4230, s. 1.

Falih Rıfkı, “Almanya’da Olup Bitenler”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Mayıs 1933, No: 4237, s. 1.

Falih Rıfkı, “Asgari”, **Hakimiyeti Milliye**, 13 Mayıs 1933, No: 4242, s. 1.

Falih Rıfkı, “Esaslı Tezatlar”, **Hakimiyeti Milliye**, 24 Haziran 1933, No: 4284, s. 1.

Falih Rıfkı, “İktisadi Nasyonalizm”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Haziran 1933, No: 4285, s. 1.

Falih Rıfkı, “İstikamet Değişti”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Temmuz 1933, No: 4293, s.1.

Falih Rıfkı, “Posse’un Ağzında Türkiye”, **Hakimiyeti Milliye**, 9 Temmuz 1933, No: 4299, s. 1.

Falih Rıfkı, “Konferans Batarken”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Temmuz 1933, No: 4312, s. 1.

Falih Rıfkı, “Türkiye’nin Hür Kafası”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Ağustos 1933, No: 4326, s. 1.

Falih Rıfkı, “Muhtıramız”, **Hakimiyeti Milliye**, 1 Mayıs 1933, No: 4230, s. 1.

Falih Rıfkı, “Harici Politikamız”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Eylül 1933, No: 4368, s.1.

Falih Rıfkı, “Bulgaristan’da Ne Yaptık?”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1933, No: 4380, s. 1.

Falih Rıfkı, “Tapusuz Şehir”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Teşrinievvel 1933, No: 4392, s. 1.

Falih Rıfkı, “İki Örnek”, **Hakimiyeti Milliye**, 25, Teşrinievvel 1933, No: 4407, s. 1.

Falih Rıfkı, “Almanya’da”, **Hakimiyeti Milliye**, 16 Teşrinisani 1933, No: 4398, s.1.

Falih Rıfkı, “Davanın Tam Üstündeyiz”, **Hakimiyeti Milliye**, 23, Kanunuevvel 1933, No: 4464, s. 1.

Falih Rıfkı, “15, Yıl”, **Hakimiyeti Milliye**, 10 Kanunusani 1934, No: 4482, s.

Falih Rıfkı, “Tevfik Rüştü”, **Hakimiyeti Milliye**, 17 Şubat 1934, No: 4517, s. 1.

- Falih Rıfıkı, “Bir Yıldönümü”, **Hakimiyeti Milliye**, 22 Şubat 1934, No: 4522, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İnkılap Enstitüsü”, **Hakimiyeti Milliye**, 3 Mart 1934, No, 4531, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İlk Terbiye”, **Hakimiyeti Milliye**, 11 Mart 1934, No, 4539, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Matbuat Kanunu”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Mayıs 1934, No, 4587, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “23 ve 24”, **Hakimiyeti Milliye**, 26 Temmuz 1934, No, 4672, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Son Hadiseler”, **Hakimiyeti Milliye**, 31 Temmuz 1934, No: 4677, s. 1,2.
- Falih Rıfıkı, “Neşriyat”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Ağustos 1934, No: 4684, s. 1,2.
- Falih Rıfıkı, “İkmal”, **Hakimiyeti Milliye**, 8 Eylül 1934, No: 4716, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Milletler Cemiyetinde”, **Hakimiyeti Milliye**, 19 Eylül 1934, No: 4727, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Bir Muharririn Yazısı”, **Hakimiyeti Milliye**, 23 Eylül 1934, No, 4731, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Dil Bayramı”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Eylül 1934, No, 4735, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Yolumuz”, **Hakimiyeti Milliye**, 2 Teşrinievvel 1934, No, 4739, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Atatürk”, **Hakimiyeti Milliye**, 25 Teşrinisani 1934, No, 4791, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “İstatistikler”, **Hakimiyeti Milliye**, 15 Teşrinisani 1934, No, 4781, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Bir Profesör Fikri”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Teşrinievvel 1932, No: 4047, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Çankaya, Ah Mısır Gibi Olabilsek”, **Dünya**, 8 Mart 1952, No: 6, s. 2.
- Falih Rıfıkı Atay, “Çankaya, Birkaç Tıp Üzerinde Deneme”, **Dünya**, 10 Mart 1952, No: 10, s.2.
- Falih Rıfıkı Atay, “Gidişat”, **Dünya**, 25 Mart 1952, No: 25, s. 3.
- Falih Rıfıkı Atay, “Neden Bu Gurur”, **Dünya**, 31 Mart 1952, No: 31, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Hiç Değişmeyeni Değiştirmek” **Dünya**, 19 Mayıs 1952, No: 80, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “İçki İhisiarı Kalkar mı?”, **Dünya**, 30 Mayıs 1952, No, 91, s. 1,5.

Falih Rıfki Atay, “Dış Politikada Kötü Bir Gelenek”, **Dünya**, 27 Haziran 1952, No: 117, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Tenkit mi Yoksa İdare mi Yıkıcı?”, **Dünya**, 5 Kasım 1952, No: 245, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “En Büyük Milli Facia”, **Dünya**, 6 Eylül 1952, No: 85, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Biz Susalım Fakat Siz Artık Söyleyiniz”, **Dünya**, 1 Aralık 1952, No, 271, s. 1,7.

Falih Rıfki Atay, “Laf Anlıyan”, **Dünya**, 14 Aralık 1952, No: 284, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “Türkçe Anlayan Beri Gelsin”, **Dünya**, 26 Aralık 1952, No, 296, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Milli Eğitimi Bakanından Kurtarmak”, **Dünya**, 14 Ocak 1953, No: 315, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Üniversiteler ve İki Türlü Politika”, **Dünya**, 16 Ocak 1953, No: 317, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Aklımız Acaba Ne Zaman Başımıza Gelecek”, **Dünya**, 27 Şubat 1953, No: 359, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Verimli Toprak Çiftliğinden, Beyoğlu Yankesiciliğine”, **Dünya**, 13 Mart 1953, No, 343, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Eski Yeni Başbakan ve Rigwey Generalleri İle Konuşmalar”, **Dünya**, 16 Mart 1953, No: 376, s. 1, 7

Falih Rıfki Atay, “Aynı Milli Eğitimle İki Cins Kafa Yetişmez”, **Dünya**, 25 Mart 1953, No: 386, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Bu Tutumsuzluk İçinde Yuvarlanıp Gidemeyiz”, **Dünya**, 27 Mart 1953, No: 388, s. 1,7.

Falih Rıfki Atay, “Her İşi Bırakınız ve Bir İşi Tamamlayınız”, **Dünya**, 28 Nisan 1953, NO: 420 s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Ya Demokrasi, Ya İstibdat”, **Dünya**, 1 Temmuz 1953, No, 482, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Politikacılar Değil Türkler Olarak Düşününüz”, **Dünya**, 11 Temmuz 1953, No: 492, s.1.

Falih Rıfıkı Atay, “İki Meseleyi Birbirinden Ayırmak”, **Dünya**, 16 Ekim 1953, No: 586, s. 1.

Falih Rıfıkı Atay, “Pekiy Ağaoğlu Anlatayım”, **Dünya**, 10 Aralık 1953, No, 641,s.1.

Falih Rıfıkı Atay, “Üniversite Gençliği ve Siyasi Partiler”, **Dünya**, 9 Ocak 1954, No, 671, s. 1, 7.

Falih Rıfıkı Atay, “Bu Ya Hürriyet Ya İstibdat Davasıdır.”, **Dünya**, 15 Ocak 1954, No, 677, s.1, 7.

Falih Rıfıkı Atay, “İltibas”, **Dünya**, 20 Haziran 1954, No, 829, s. 2.

Falih Rıfıkı Atay, “Ne Şarkın İrtıcaı Ne de Garbın”, **Dünya**, 21 Temmuz 1954, No, 860, s. 1, 7.

Falih Rıfıkı Atay, “Anmak”, **Dünya**, 25 Temmuz 1954, No: 865, s. 2.

Falih Rıfıkı Atay, “Kıbrıs ve Kilise”, **Dünya**, 28 Ağustos 1954, No: 997, s. 1.

Falih Rıfıkı Atay, “Kıbrıs Nümayişleri ve Hükümet”, **Dünya**, 10 Eylül 1954, No: 1010, s. 1, 6.

Falih Rıfıkı Atay, “Buhran Politikası Yaratmak”, **Dünya**, 6 Eylül 1954, No: 1006, s. 1, 7.

Falih Rıfıkı Atay, “Güç Bir Durum”, **Dünya**, 29 Eylül 1954, No: 1029, s. 1, 3.

Falih Rıfıkı Atay, “Mesele Çıkaranlar Kimler”, **Dünya**, 17 Aralık 1954, No: 1005, s.1.

Falih Rıfıkı Atay, “Milletin İşletmelerdeki Milyarları”, **Dünya**, 18 Aralık 1954, No, 1006, s. 1.

Falih Rıfıkı Atay, “Geleceği Geçmişleştirme Yolunda”, **Dünya**, 21 Ocak 1955, No: 1039, s. 1.

Falih Rıfıkı Atay, “Suç Ortağı”, **Dünya**, 6 Şubat 1955, No: 1055, s. 2.

Falih Rıfıkı Atay, “Yapmak ve Yapmış Görünmek”, **Dünya**, 3 Mart 1955, No: 1081, s. 1,7.

Falih Rıfıkı Atay, “Bu Günkü Londra Toplantı”, **Dünya**, 29 Ağustos 1955, No: 1253, s. 1, 7.

Falih Rıfıkı Atay, “Yunan Emperyalizminin Tehlikeleri”, **Dünya**, 3 Eylül 1955, No: 1258, s. 1, 7.

- Falih Rıfkı Atay, “Halk Anlayışı Üzerine”, **Dünya**, 27 Eylül 1955, No, 1281, s. 1, 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Yunanistan Yolunu Şaşırmıştır”, **Dünya**, 25 Aralık 1955, No: 1357, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Niçin Samimi Olamayız”, **Dünya**, 28 Ocak 1956, No: 1391, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Put ve Perestliği”, **Dünya**, 15 Haziran 1956, No, 1538, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Gedik”, **Dünya**, 10 Temmuz 1956, No, 1563, s.3.
- Falih Rıfkı Atay, “Acı İse de”, **Dünya**, 12 Ağustos 1956, No, 1533, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Dünden Geriye Bakarken”, **Dünya**, 30 Mayıs 1960, No, 2734, s.1,5.
- Falih Rıfkı Atay, “Öç Alma, Hayır! Hesap, Evet!”, **Dünya**, 31 Mayıs 1960, No, 2735, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı Atay, “Seçim Kanunu ve Anayasa”, **Dünya**, 1 Haziran 1960, No, 2736, s.1.
- Falih Rıfkı Atay, “Onlar Bunlardır Ağaoğlu”, **Dünya**, 2 Haziran 1960, No, 2737, s. 1,5.
- Falih Rıfkı Atay, “Yeni Seçimleri Nasıl Yapacağız?”, **Dünya**, 4 Haziran 1960, No, 2739, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı Atay, “Geçmiş ve Gelecek”, **Dünya**, 6 Haziran 1960, No, 1741, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Siyasi Partiler Meselesi”, **Dünya**, 21 Haziran 1960, No, 2753, s. 1,5.
- Falih Rıfkı Atay, “Orgeneral Gürsel ve Arkadaşları”, **Dünya**, 24 Haziran 1960, No, 2756, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Kölelik Demokrasisi Olmaz”, **Dünya**, 5 Temmuz 1960, No, 2767, s. 1, 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Gelecek Zamanların Güçlükleri”, **Dünya**, 7 Temmuz 1960, No, 2769, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı Atay, “Politikacıları Alacakları dersler”, **Dünya**, 23 Temmuz 1960, No: 2785, s. 1, 3.
- Falih Rıfkı Atay, “İhtiyatlı Olacağımız İşler”, **Dünya**, 29 Eylül 1960, No, 2853, s.1,3.
- Falih Rıfkı Atay, “Haklı İmişsin Atatürk”, **Dünya**, 10 Kasım 1960, No, 2895, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Orgeneral Gürsel ve Arkadaşları”, **Dünya**, 24 Haziran 1960, No: 2756, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Şartları”, **Dünya**, 16 Ocak 1961, No, 2959, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Aklımızı Başımıza Derlemek”, **Dünya**, 26 Ocak 1961, No, 2969, s.1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Bizim Demokrasinin Özelliği”, **Dünya**, 3 Mart 1961, No, 3005, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Milliyetçilik Deyimi Üzerine”, **Dünya**, 6 Nisan 1961, No, 1961, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Daha da mı Gülnüç Olmak”, **Dünya**, 14 Nisan 1961, No, 3045, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Bir de Ona Uygun Kafa”, **Dünya**, 18 Nisan 1961, No, 3049, s. 1

Falih Rıfki Atay, “Yeni Anayasa Ne Demektir?”, **Dünya**, 6 Mayıs 1961, No, 3067, s. 1, 8.

Falih Rıfki Atay, “Anayasayı Savunmak Lazımdır”, **Dünya**, 11 Mayıs 1961, No, 3072, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Türkiye’nin Yeni Kuvveti”, **Dünya**, 11 Haziran 1961, No, 3099, s.1

Falih Rıfki Atay, “İktidar Denen Canavar”, **Dünya**, 29 Ağustos 1961, No, 4079, s.1,

Falih Rıfki Atay, “Niçin Ders Almalıyız?”, **Dünya**, 14 Eylül 1961, No, 4095, s.1.

Falih Rıfki Atay, “27 Mayıs Demokrasisi”, **Dünya**, 25 Ekim 1961, no, 4136, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Çıkar Yol Üzerine”, **Dünya**, 6 Kasım 1961, No, 4148, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Fıkralar”, **Dünya**, 14 Ocak 1962, No, 4217, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “İnönü’nün Demeci Üzerine”, **Dünya**, 16 Ocak 1962, No, 4219, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Fetva”, **Dünya**, 25 Şubat 1962, No, 4259, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “Kişi Rahatını Buldu”, **Dünya**, 3 Nisan 1962, No, 4292, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Devletçilik Saltanatına Dair”, **Dünya**, 14 Haziran 1962, No, 4363, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Karma Karışıklık İçinde”, **Dünya**, 14 Temmuz 1962, No, 4393, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Nereye Doğru Gidiyoruz?”, **Dünya**, 1 Ağustos 1962, No, 4611, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Sağlı Sollu Anarşi”, **Dünya**, 14 Ağustos 1962, No, 4624, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Hayır Hilaf3eti Getiremezsiniz”, **Dünya**, 25 Eylül 1962, No, 4665, s.1, 5.

Falih Rıfki Atay, “CHP Gençliğinin Davranışı”, **Dünya**, 13 Kasım 1962, No, 4714, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Halk Partisi’nde Hareketlenme”, **Dünya**, 22 Kasım 1962, No, 4183, s. 1,5.

Falih Rıfki Atay, “Avunmak ve Avutmak”, **Dünya**, 4 Aralık 1962, No, 4135, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Anayasanın Ayakları Yoktur.”, **Dünya**, 23 Ocak 1963, No, 4244, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Gençlik ve Gündelik Politika”, **Dünya**, 25 Ocak 1963, No, 4246, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Hasret Çekilen Devir”, **Dünya**, 5 Şubat 1963, No, 4257, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Bir Kriz Geçirdiğimize Şüphe Yok”, **Dünya**, 7 Şubat 1963, No, 4259, s. 1, 5.

Falih Rıfki Atay, “Ak ve Kara Milliyetçilik”, **Dünya**, 23 Ekim 1963, No, 4469, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “İki Uçurum Arasında”, **Dünya**, 7 Şubat 1964, No, 4576, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Sosyal Adalet Gereğince”, **Dünya**, 12 Mart 1964, No, 4607, s.1,5.

Falih Rıfki Atay, “Seçimler İçin Kavga”, **Dünya**, 28 Mart 1964, No, 6022, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Ne İsa’yı Ne Musa’yı!”, **Dünya**, 20 Şubat 1965, No, 6313, s.1,

Falih Rıfki Atay, “İsteyerek Bir Gecikme”, **Dünya**, 1 Haziran 1965, No, 6408, s.1.

Falih Rıfki Atay, “Kargaşayı Gidermek”, **Dünya**, 17 Temmuz 1965, No, 6454,s.1.

Falih Rıfki Atay, “Politika, **Dünya**, 23 Ağustos 1965, No, 6590, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “İkinci Büyük Gerçek”, **Dünya**, 3 Eylül 1965, No, 6500, s. 1.

Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 11 Ekim 1965, No, 6008, s. 1.

- Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 12 Ekim 1965, No, 6649, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 22Ekim 1965, No, 6659, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Daha Program Okunmadan”, **Dünya**, 1 Kasım 1965, No, 6669, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Gizli Din Tutmak”, **Dünya**, 24 Kasım 1965, No, 6692, s. 1, 7.
- Falih Rıfki Atay, “Beş Eğilim Arasında”, **Dünya**, 20 Aralık 1965, No, 6718, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “1966’ya Girerken”, **Dünya**, 31 Aralık 1965, No, 6729, s. 1, 7.
- Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 11 Ocak 1966, No, 6739, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Seçim Sistemi Üzerine”, **Dünya**, 4 Mart 1966, No, 6786, s. 1,7.
- Falih Rıfki Atay, “Elbadî”, **Dünya**, 15 Mayıs 1966, No, 6853, s. 2.
- Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 1 Temmuz 1966, No, 6899, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Bursa Nutku Üzerine”, **Dünya**, 12 Aralık 1966, No, 7059, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Bursa Nutku ve Gerçekler”, **Dünya**, 21 Aralık 1966, No, 7068, s.1,7.
- Falih Rıfki Atay, “Hal-i Alem”, **Dünya**, 29 Ocak 1967, No, 7105, s. 2.
- Falih Rıfki Atay, “Eğer Atatürk Yaşasaydı”, **Dünya**, 1 Şubat 1967, No, 7108, s.1, 7.
- Falih Rıfki Atay, “Rapora Cevap”, **Dünya**, 17 Mart 1967, No, 7152, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Bunların Hepsî Laf”, **Dünya**, 21 Nisan 1967, No, 7183, s. 1,7.
- Falih Rıfki Atay, “Kurultayda Ne Olacak”, **Dünya**, 29 Nisan 1967, No, 7190, s.1, 7.
- Falih Rıfki Atay, “Peker ve Demokrasi”, **Dünya**, 2 Mayıs 1967, No, 7194, s. 1,7.
- Falih Rıfki, Atay, “Geçmiş”, **Dünya**, 17 Aralık 1967, No: 3873, s.2.
- 1810, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “2 Tablo”, **Dünya**, 5 Ocak 1969, No, 4208, s. 2.
- Falih Rıfki Atay, “Demokrasi Kaosu Nedir?”, **Dünya**, 25 Nisan 1969, No, 4315, s.1,7.
- Falih Rıfki Atay, “Bir Demokrasinin Hakkı”, **Dünya**, 2 Mayıs 1969, No,4322, s s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Hep Onların Adına”, **Dünya**, 22 Mayıs 1969, No, 4342, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Politika”, **Dünya**, 5 Temmuz 1969, No, 4386, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Demokrasi”, **Dünya**, 10 Ocak 1971, No, 4930, s. 3.

- Falih Rıfıkı, “Milli Bir Dert”, **Tanin**, 30 Kanunusani 1912, No: 1225, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Fena Bir Tezahür”, **Tanin**, 15 Şubat 1912, No: 1241, s. 3.
- Falih Rıfıkı, “Darülfünûn’a Dair”, **Tanin**, 23 Mart 1912, No: 1278, s. 3.
- Falih Rıfıkı, “Türk Gücü”, **Tanin**, 8 Nisan 1913, No: 1558, s. 3.
- Falih Rıfıkı, “Helal ve Heykel”, **Tanin**, 26 Haziran 1912, No: 1373, s.4.
- Falih Rıfıkı, “Harici Bakış”, **Tanin**, 9 Ağustos 1912, No: 1416, s.4.
- Falih Rıfıkı, “Hususi Mektepler”, **Tanin**, 5 Mayıs 1913, No: 1591, s. 3.
- Falih Rıfıkı, “Anadolu Seyahatleri”, **Tanin**, 12 Temmuz 1913, No: 1659, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Vaziyeti Hazıra” **Tanin**, 18 Temmuz 1913, No: 1665, s.1.
- Falih Rıfıkı, “Edirne Yolları”, **Tanin**, 22 Temmuz 1913, No: 1669, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Dört Sahife”, **Tanin**, 21 Ağustos 1913, No: 1698, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Yanan Köy”, **Tanin**, 2 Eylül 1913, No:1710, s.3.
- Falih Rıfıkı, “İstanbul Mektubu, Memurluğa Dair”, **Tanin**, 8 Teşrinievvel 1913, No: 1722, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Çobanın Bayramı”, **Tanin**, 31 Kanunusani 1914, No: 1833, s.3.
- Falih Rıfıkı, “Mübareze-i İçtimaiye”, **Tecelli**, 21 Şubat 1326 (1910), N. 2, s. 3.
- Falih Rıfıkı, “Fransa İle”, **Ulus**, 8 Teşrinisani 1934, No: 4774, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Davamız”, **Ulus**, 19 Mayıs 1935, No, 4959, s. 1.
- Falih Rıfıkı, “Burun Dönülmüştür”, **Ulus**, 10 Haziran 1935, No, 4981, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Doğuda”, **Ulus**, 25 Ağustos 1935, No. 5057, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Avrupa’da Okuma”, **Ulus**, 17 Ağustos 1935, No: 5049, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Tıp Kongresi”, **Ulus**, 2 Teşrinievvel 1935, No, 5105, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Cenevre’de”, **Ulus**, 14 Teşrinievvel 1935, No: 5107, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Habeşistan Meselesi”, **Ulus**, 22 Teşrinievvel 1935, No: 5115, s.1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Bizim Davamız I”, **Ulus**, 3 Teşrinisani 1935, No: 5127, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Hatay Hürriyeti”, **Ulus**, 31 Kanunusani 1936, No: 5574, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Halkçı Devlet”, **Ulus**, 9 Şubat 1936, No, 5221, s. 1.
- Falih Rıfıkı Atay, “Yıldönümü”, **Ulus**, 21 Şubat 1936, No, 5233, s. 1.

- Falih Rıfkı Atay, “Halkçı Gençlik”, **Ulus**, 27 Şubat 1936, No, 5239, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Mekteplerde”, **Ulus**, 2 Mart 1936, No: 5243, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Kurtuluşlardan”, **Ulus**, 24 Mart 1936, No: 5262, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Yeni Yollar ve Anıtlarımız”, **Ulus**, 25 Mart 1936, No, 5263, s.1,2.
- Falih Rıfkı Atay, “Halk ve Törenler”, **Ulus**, 29 Mart 1936, No, 5267, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “31 Mart” **Ulus**, 1 Nisan 1936, No: 5270, s.1.
- Falih Rıfkı Atay, “İstanbul ve Yeni Türkiye”, **Ulus**, 12 Nisan 1936, No, 5281, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Notamız Etrafında”, **Ulus**, 21 Nisan 1936, No: 5290, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı, “23 Nisan”, **Ulus**, 23 Nisan 1936, No, 5292, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “İş Kanunu”, **Ulus**, 30 Mayıs 1936, No, 5339, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Medeniyetçilik Cephesi”, **Ulus**, 11 Haziran 1936, No, 5341, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Hükümet ve Parti”, **Ulus**, 22 Haziran 1936, No, 5352, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Boğazlar Konferansı”, **Ulus**, 23 Haziran 1936, No:5353, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Konferans ve İtalya”, **Ulus**, 26 Haziran 1936, No: 5356, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Boğazlar”, **Ulus**, 5 Temmuz 1936, No: 5365, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Son Vaziyet”, **Ulus**, 10 Temmuz 1936, No: 5370, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Gene Boğazlar”, **Ulus**, 14 Temmuz 1936, No: 5374, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı Atay, “Montrö Müzakereleri”, **Ulus**, 18 Temmuz 1936, No: 5378, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Suriye ve Sancak”, **Ulus**, 25 Eylül 1936, No: 5447, s. 1, 5.
- Falih Rıfkı Atay, “Suriye’de...” **Ulus**, 30 Eylül 1936, No: 5452, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Prensip Meselesi”, **Ulus**, 10 Teşrinievvel 1936, No: 5462, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Sihhiğleşen Türkiye”, **Ulus**, 6 Teşrinisani 1936, No: 5489, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Şehadetler”, **Ulus**, 12 Teşrinisani 1936, No: 5495, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Vuzuh”, **Ulus**, 29 Teşrinisani 1936, No, 5512, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Kemalist Sulh”, **Ulus**, 1 Kanunuevvel 1936, No: 5514, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Sancak’ta”, **Ulus**, 6 Kanunuevvel 1936, No: 5519, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Madam ki Sormadınız”, **Ulus**, 19 Kanunuevvel 1936, No: 5529, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Paris’te”, **Ulus**, 23 Kanunuevvel 1936, No: 5533, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Sancak ve Zihniyetler”, **Ulus**, 28 Kanunuevvel 1936, No: 5538, s. 1, 4.

Falih Rıfkı Atay, “Gene Hatay”, **Ulus**, 8 Kanunusani 1937, No: 5549, s. 1, 6.

Falih Rıfkı Atay, “Cenevre’ye Doğru”, **Ulus**, 13 Kanunusani 1937, No: 5554, s. 1,3.

Falih Rıfkı Atay, “ Cenevre Haberlerine Göre...”, **Ulus**, 25 Kanunusani 1937, No: 5566, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Sınıfsızlık”, **Ulus**, 26 Kanunusani 1937, No, 5567, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Sancak”, **Ulus**, 28 Kanunusani 1937, No: 5569, s. 1, 6.

Falih Rıfkı Atay, “Eser”, **Ulus**, 29 Kanunusani 1937, No: 5570, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Bir Usul Farkı”, **Ulus**, 10 Şubat 1937, No, 5582, s. 1.

Falih Rıfkı, “Yarınki Bayram”, **Ulus**, 20 Şubat 1937, No: 5592, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Doğru Yol”, **Ulus**, 27 Şubat 1937, No: 5596, s. 1,7.

Falih Rıfkı Atay, “Ölçüler”, **Ulus**, 22 Mart 1937, No, 5619, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Ayar Noktası”, **Ulus**, 25 Mart 1937, No, 5622, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Parçalanmalar”, **Ulus**, 29 Mart 1937, No: 1626, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Hatay Eseri”, **Ulus**, 30 Mayıs 1937, No:5688, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Prensiplerimiz”, **Ulus**, 6 Teşrinisani 1937, No, 5847, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Bir Sanat ve Bir Terbiye”, **Ulus**, 26 Teşrinisani 1937, No: 5867, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Beyrut’un İki Yüzü”, **Ulus**, 30 Teşrinisani 1937, No: 5871, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Tereddüd”, **Ulus**, 30 Kanunusani 1938, No: 5929, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Terbiye İşlerimiz”, **Ulus**, 6 Şubat 1938, No: 6289, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Bir Ders”, **Ulus**, 13 Şubat 1938, No: 5943, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Artık Hakikaten Yeter”, **Ulus**, 19 Mayıs 1938, No: 6034, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Hatay’daki Komisyon”, **Ulus**, 4 Haziran 1938, No: 6050, s. 1, 5.

Falih Rıfkı Atay, “Büyük Eser”, **Ulus**, 16 Teşrinievvel 1938, No: 6183, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Bir Sıhhat Davamız”, **Ulus**, 21 Teşrinievvel 1938, No: 6188, s.1 No: 4405, s. 3.

Falih Rıfkı Atay, “Temeltaşı”, **Ulus**, 25 Teşrinisani 1938, No, 6223, s. 1.

Falih Rıfkı Atay, “Halk İle Temaslar”, **Ulus**, 4 Mart 1939, No, 6315, s. 1.

- Falih Rıfki Atay, “Kendi Demokrasimiz”, **Ulus**, 10 Mart 1939, No, 6321, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Hatay Fransa ve Türkiye”, **Ulus**, 24 Haziran 1939, No: 6426,s.1,7
- Falih Rıfki Atay, “Lozan’ın Yıldönümünde”, **Ulus**, 24 Temmuz 1939, No: 6456,s.1,6.
- Falih Rıfki Atay, “Halkevlerinde Çalışmalar”, **Ulus**, 25 Kanunuevvel 1939, No: 6607, s.1,5.
- Falih Rıfki Atay, “Köylüye Toprak ve Terbiye”, **Ulus**, 6 Mart 1940, No: 6675, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz”, **Ulus**, 19 Nisan 1940, No: 6720, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Bizim Kendi Davalarımız Vardır”, **Ulus**, 29 Haziran 1940, No, 6790, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Lozan’ın Yıldönümünü Kutlayalım,” **Ulus**, 24 Temmuz 1940, No: 6815, s. 1, 3.
- Falih Rıfki Atay, “Mekteplerde Teknik Terbiye”, **Ulus**, 25 Temmuz 1941, No:7174, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Maarif Vekaletinin Yeni Bir Plânı”, **Ulus**, 10 Eylül 1941, No:7221, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Sağa Sola Zorlamalar”, **Ulus**, 13 Teşrinisani 1941, No, 7285, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Halkevlerinin Onuncu Yıl Dönümü”, **Ulus**, 22 Şubat 1942, No: 7379, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Dünkü Törenler”, **Ulus**, 23 Şubat 1942, No, 7380, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Lozan’ın 19. Yıldönümü”, **Ulus**, 24 Temmuz 1942, No: 7531, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Türk İnkılap Tarihine Büyük Bir Yardım”, **Ulus**, 25 Eylül 1943, No: 7951, s. 2.
- Falih Rıfki Atay, “Türküz, Türkçü ve Türkiyeliyiz”, **Ulus**, 6 Temmuz 1943, No, 7876, s. 1.
- Falih Rıfki Atay, “Bu Yılın En Güzel Dersi”, **Ulus**, 16 Temmuz 1943, No: 7886, s.1.
- Falih Rıfki Atay, “Bu Gençlik”, **Ulus**, 22 Mayıs 1949, No, 1015, s. 2.

- Falih Rıfkı Atay, “Yeni Bakanlık”, **Ulus**, 26 Haziran 1949, No, 10050, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Amiyane”, **Ulus**, 24 Temmuz 1949, No, 10078, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Bir Kitap”, **Ulus**, 21 Ağustos 1949, No: 10105, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Ayaküstü”, **Ulus**, 9 Ekim 1949, No, 10154, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Kızılık”, **Ulus**, 12 Mart 1950, No: 10309, s.2.
- Falih Rıfkı Atay, “Yalan”, **Ulus**, 7 Mayıs 1950, No, 10364, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Devr-i Hazır”, **Ulus**, 6 Temmuz 1950, No: 10424, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Görüşler”, **Ulus**, 9 Temmuz 1950, No, 10427, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Pazar Konuşması, Ayrışık Milletler”, **Ulus**, 6 Ağustos 1950, No: 10455, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Çıkamaz”, **Ulus**, 20 Ağustos 1950, No: 10469, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 15 Eylül 1950, No: 10495, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 29 Eylül 1950, No, 10509, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 28 Kasım 1950, No: 10569, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Sakın Olmasın”, **Ulus**, 10 Kasım 1950, No: 10551, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 6 Aralık 1950, No: 10577, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Çıkmaza Sapmak”, **Ulus**, 17 Aralık 1950, No, 10588, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 16 Ocak 1951, No, 10618, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Karartı”, **Ulus**, 25 Mart 1951, No: 10684, s.1.4
- Falih Rıfkı Atay, “Temel Taşı”, **Ulus**, 20 Haziran 1951, No: 10770, s. 1, 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 18 Eylül 1951, No: 10859, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 2 Ekim 1951, No: 10872, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “Acele”, **Ulus**, 8 Ekim 1951, No: 10878, s. 1, 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 23 Ekim 1951, No: 10893, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 26 Ekim 1951, No: 10896, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “Ocağınız”, **Ulus**, 3 Kasım 1951, No, 10904, s. 1,3.
- Falih Rıfkı Atay, “Sistem”, **Ulus**, 12 Kasım 1951, No: 10914, s. 2.
- Falih Rıfkı Atay, “10 Kasım”, **Ulus**, 14 Kasım 1951, No, 10916, s. 1.
- Falih Rıfkı Atay, “Politika”, **Ulus**, 27 Kasım 1951, No: 10929, s. 3.
- Falih Rıfkı Atay, “1952”, **Ulus**, 31 Aralık 1951, No: 60963, s. 2.

Falih Rıfki Atay, “Atlantik Pakı”, **Ulus**, 22 Şubat 1952, No: 11016, s. 1, 3.

TEZLER

Acaroğlu, Ahmet, **Falih Rıfki Atay’ın İlk Yazıları**”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul: 1974 Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Erkartal, Necla, **Falih Rıfki Atay’ın Akşamdaki Yazıları, 1923 Yılı**), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul: 1996, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Güneş, Kelime. **Falih Rıfki Atay’ın Milli Mücadele Yazıları, (Akşam-1922)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ana Bilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul: 1995, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Önderışık, Canan, **Falih Rıfki Atay’ın Hakimiyeti Milliye (Ulus) Gazetesindeki 1924-1952) Yazıları Üzerinde Bir İnceleme**, “Dokuz Eylül Üniversitesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili Ve Edebiyatı Yüksek Lisans Programı”, İzmir: 1999, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özkan, Kenan, **Türkiye-ABD İlişkileri**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Eskişehir: 2006 Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Taşer, Pınar **Mütareke Dönemi’nde Divan-ı Harb-i Örfiler**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Şirin, Emine, **Falih Rıfki Atay’ın Kaleminden Atatürk ve Türk Devrimi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

ANSİKLOPEDİLER

Tanzimat’tan Bu Güne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001

Türkler Ansiklopedisi, C. 14, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002

ARŞİV BELGELERİ

TBMM Arşivi, “Falih Rıfkı Atay Dosyası, Müdafai Milliye Vekaleti Deniz Evrak Evi Memurluğu’ndan 2/4/ 1940 tarihinde gönderilen belge.

BELGESEL KAYNAKLAR

TBMM, ZC, Devre II, Sene I, C. II, s. 665.

Düstur, III. Tertip, Cilt II, s. 98.

GAZETELER

Akşam

Hakimiyeti Milliye

Cumhuriyet

Dünya

Tanin

Ulus

DERGİLER

Tecelli

Türk Dili Dergisi